

T.C.
NIĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DE SAVUNMA SANAYİİ VE
SAVUNMA HARCAMALARININ
EKONOMİDEKİ YERİ

Emine GÜMÜŞDAŞ

2010-NİĞDE

T.C.
NIĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DE SAVUNMA SANAYİİ VE
SAVUNMA HARCAMALARININ
EKONOMİDEKİ YERİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Emine GÜMÜŞDAŞ

Danışman
Prof. Dr. Erdinç TUTAR

2010-NİĞDE

ONAY SAYFASI

Prof.Dr. ERDİNÇ TUTAR danışmanlığında EMİNE GÜMÜŞDAŞ tarafından hazırlanan **“Türkiye'de Savunma Sanayii ve Savunma Harcamalarının Ekonomideki Yeri”** adlı bu çalışma jürimiz tarafından Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İKTİSAT Anabilim Dalı İKTİSAT Bilim Dalı YÜKSEK LİSANS Tezi olarak kabul edilmiştir.

29.07.2010

JÜRİ :

Danışman : Prof.Dr. ERDİNÇ TUTAR

Üye : Doç.Dr. FATİH YÜCEL

Üye : Yrd.Doç.Dr. HALUK BENGÜ

ONAY :

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun Tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Selen DOĞAN
Enstitü Müdürü

ÖZET

TÜRKİYE’DE SAVUNMA SANAYİİ VE SAVUNMA HARCAMALARININ EKONOMİDEKİ YERİ

Savunma sanayii, bir ülkenin silahlı kuvvetleri için taktik, stratejik ve savunma amacına yönelik silah sistemleri ve donanımlarını tasarlayan, geliştiren ve üreten, özellikle yatırım malları üreten sanayi dalları başta olmak üzere diğer bütün ekonomik faaliyet alanları ile iç içe olan özel ve kamu kuruluşlarının mülkiyetindeki işletmeler topluluğudur.

Savunma bir ihtiyaç, savunma harcamaları bu ihtiyacı karşılamak için yapılan ödemelerdir. Ülkeler tarih boyunca ilk olarak savunma ihtiyaçlarını gidermek için uğraşmışlardır. İlkel toplumlardan modern toplumlara kadar her aşamada imkânlar ölçüsünde savunma her zaman ilk ve vazgeçilemez bir hizmettir.

Türk savunma sanayiinin temeli Osmanlı İmparatorluğu’nun yükselme dönemine uzanmaktadır. Özellikle büyük kuşatmaların yer aldığı kara savaşlarında İstanbul’da dökülen topların çağın en ileri savaş gücünü oluşturduğu belirtilebilir. 17’ nci yüzyıla kadar özellikle kara savaşlarında güçlü bir konuma sahip olan silah teknolojimiz, 18’inci yüzyıldan itibaren Avrupa’daki teknolojik gelişmelerin dışında kalmıştır. Osmanlı’nın zayıfladığının ilk belirtileri ile birlikte silahlı kuvvetlerde yenilik çabalarının başladığını biliyoruz. Ne var ki bütün çabalara karşın Birinci Dünya Savaşına geldiğimizde Osmanlı teknolojik düzeyi ve sanayii etkinliğini büyük ölçüde yitirmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, sanayileşme bir devlet politikası olarak benimsenmiş ve savunma sanayiinin, topyekün sanayileşmenin ve kalkınmanın bir parçası olduğu kabulüyle hareket edilmiştir. Kıbrıs krizi neticesinde Türkiye’nin maruz kaldığı kısıtlar, ulusal bir savunma sanayiinin önemini ve aciliyetini yeniden ortaya koymuştur. Bu dönem, ulusal savunma sanayiinin yine devlet eliyle oluşturulması çabalarının sarf edildiği bir dönem olarak değerlendirilebilir. Savunma

Sanayii Müsteşarlığı'nın kurulmasına kadar geçen süreçte, Türkiye'nin savunma sistemleri edinmedeki temel yaklaşımı; kullanılmış ürünlerin hibe ya da satın alınması yöntemidir.

Türkiye 30 yıldan bu yana terörizmin her türlüsünü yaşamıştır. 1980'den sonra bölücü terör faaliyetleri görülmüştür. Türkiye 1980'lerden itibaren güneydoğu bölgesinde terörle mücadele etmiştir. Terör sorunu ile birlikte Türkiye'de savunma harcamaları da artmıştır.

Savunma harcamaları her bir ülke ekonomisi için negatif ya da pozitif etki gösterebilir. Bazı iktisatçılara göre 1950 ve 1994 yılları arasında Türkiye'de gerçekleşen savunma harcamaları incelendiğinde ekonomik büyüme ile savunma harcamaları arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler; Savunma Sanayii, Savunma Harcamaları, Türkiye'de Savunma Sanayii ve Savunma Harcamaları.

ABSTRACT

THE TURKISH DEFENCE INDUSTRY AND THE PLACE OF DEFENCE EXPENDITURES IN ECONOMY

Defense industry is a group of establishments, owned by private and public institutions, which designs, develops and manufactures weapon systems and hardware for the tactical, strategic and defense purposes, interacting with all the other fields of economy, particularly investment producing industry.

Defense is a need, spending expenditures for defense is to provide this need. All countries, entire of their history, have given the preference to provide their own defense in the first place. From primitive societies to modern societies, defense has become the most integral issue.

Roots of Turkish Defence Industry extend to the Ottoman Empire. Especially in the siege based land warfare, large and heavy canons cast in İstanbul were the most powerful weaponry of the period. This superiority of our military technology lasted until the end of 17th century. Beginning with the 18th century European military technology started to lead. With the first signs of this loss of superiority, we observe great efforts for reformation in the military. However these efforts were not satisfactory and during the First World War, Ottoman Empire didn't have any considerable technological or industrial capability.

In the early years of the Republic, industrialization was taken as a government policy and the defence industry was considered to be an important part of overall development and industrialization efforts. The restrictions faced during Cyprus crisis, has once more highlighted the emergency and the importance of national arms industry. In this epoch, the efforts to establish national defence industry were based on government enterprise. Till the foundation of SSM, Türkiye's main practice was either direct procurement of second-hand defence equipment or transferring them in the scope of military aid.

Turkey has experienced the variety of terrorism for 30 years. Separatist terrorism has been seen after 1980's. Turkey has fought with terrorism in southeast region since 1980. With the problem of terrorism, defence expenditure has increased in Turkey, too.

Defence expenditure may have negative or positive effect for each country's economy. According to some economists, when defence expenditure in Turkey is realized between 1950 and 1994, it is found that there is a positive relation between economic growth and defence expenditure.

Key Words; Defence Industry, Defence Expenditures, Defence Industry and Defence Expenditures in Turkey.

ÖNSÖZ

Ülkelerin güçlü bir Silahlı Kuvvetlere sahip olma gerekliliği geçmişte olduğu gibi günümüzde de geçerliliğini korumaktadır ve gelecekte de koruyacaktır. Ülkelerin, tehdit altında olsun ya da olmasın her daim kullanabilecekleri ve özellikle de yerli savunma sanayii ürünlerini üretebilecekleri kilit teknolojilere sahip olmaları, dışa olan bağımlılıklarını azaltacak ve milli gelirin ülke sınırları içerisinde kalmasını sağlayacaktır. Böylece üretimin yurt içinde yapılması neticesinde ithalat giderleri azalacak, istihdam alanları yaratılacak, sosyal refahı daha yüksek bir ülke ortaya çıkacaktır. Yüksek teknolojik altyapıya sahip olmayan fakat sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik konum nedeniyle tehdit altında olan bazı ülkeler savunma sanayii sistemlerini dışarıdan satın almakta, bu nedenle de bütçelerinden savunma harcamalarına ayrılan pay yıldan yıla artış göstermektedir.

Yapılan bu tez çalışması herhangi bir kurumun görüşünü yansıtmamaktadır. Çalışmanın her aşamasında bazı kuruluş ve kişilerin çok değerli katkıları olmuştur. Öncelikle konu ile ilgili daha önceden hazırlanmış ve çalışmamda yararlandığım yüksek lisans, doktora ve uzmanlık tezlerinin çok değerli yazarlarına teşekkürü borç bilirim. Çalışmamın her aşamasında desteğini esirgemeyen danışman hocam Sayın Prof. Dr. Erdinç TUTAR'a, desteklerinden dolayı teşekkür ederim. Kaynak konusunda bana yardımcı olan ve desteklerini esirgemeyen E. Mu. Tuğg. Sayın Aytekin ZİYYLAN'a, Sayın Kaya YAZGAN'a, Sayın Ömer GÜMÜŞKAYA'ya, Sayın Muammer ŞİMŞEK'e, Sayın Celal Zaim ÇİL'e, Sayın Mehmet ZAIM'e, Sayın Ahmet Hamdi ZEKEY'e, Sayın B. Ecevit BEYOĞLU'ya sonsuz teşekkürü borç bilirim. Ayrıca tezin şekillenmesinde çok önemli bir paya sahip olan hocam, Sayın Yrd. Doç. Dr. Filiz TUTAR'a teşekkür ederim.

Niğde, Mayıs 2010

Emine GÜMÜŞDAŞ

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xvii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xviii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK SAVUNMA SANAYİİ ve SAVUNMA HARCAMALARI

1.1. SAVUNMA İHTİYACI VE SAVUNMA SANAYİİNİN YAPISI.....	5
1.1.1. Savunma İhtiyacı	5
1.1.2. Savunma Sanayiinin Yapısı	8
1.1.2.1. Savunma Sanayiinin Tanımı	8
1.1.2.2. Savunma Sanayiinin Önemi.....	10
1.1.2.3. Savunma Sanayiinin Özellikleri.....	11
1.1.2.4. Önemli Savunma Sanayii Kolları	14
1.1.2.5. Savunma Sistemlerinin Temel Askeri Kriterleri.....	16
1.1.2.6. Savunma Sanayiinde Üretim Faktörleri.....	17
1.2. SAVUNMA SANAYİİNDE PAZAR, PİYASA, FİRMALAR VE ÜRÜN ÖZELLİKLERİ.....	22
1.2.1. Savunma Sanayiinin Pazar Özellikleri	22
1.2.2. Savunma Sanayii Piyasasının Özellikleri	29
1.2.2.1. Talep Özellikleri	34
1.2.2.2. Arz Özellikleri.....	35
1.2.3. Savunma Sanayiinde Firmaların Sınıflandırılması.....	36
1.2.3.1. Ana Yapımcı Firmalar	36
1.2.3.2. Alt Sistem Yapımcısı Firmalar.....	36
1.2.3.3. Taşeron Firmalar	37
1.2.3.4. Parça Yapımcısı Firmalar.....	37
1.2.3.5. Malzeme Üreten Firmalar	37
1.2.4. Savunma Sanayiinde Firmaların Özellikleri.....	37
1.2.5. Firmaların Savunma Sanayiine Giriş ve Çıkışındaki Engeller	42
1.2.5.1. Savunma Sanayiine Girişteki Engeller.....	42
1.2.5.2. Savunma Sanayiinden Çıkıştaki Engeller	43
1.2.6. Savunma Sanayiinde Ürün Özellikleri	44

1.3. SİLAH TEDARİK ŞEKİLLERİ	51
1.3.1. Dışarıdan Satın Alma	52
1.3.2. Yurt İçinde Üretim	56
1.3.3. Askeri Yardımlar	57
1.3.4. Teknoloji Transferi.....	58
1.4. GENEL OLARAK SAVUNMA HARCAMALARI.....	62
1.4.1. Milli Güç, Askeri Güç, Ekonomik Güç İlişkisi	62
1.4.2. Savunma Hizmetinin Tanımı	63
1.4.3. Savunma Hizmetinin Nitelikleri.....	64
1.4.4. Savunma Harcamalarının Tanımı	67
1.4.5. Savunma Harcamalarının Sınıflandırılması	70
1.4.6. Savunma Harcamalarının Niteliği	71
1.4.7. Savunma Harcamalarının Boyutu	72
1.4.8. Savunma Harcamalarının Nedeni.....	73
1.4.9. Savunma Harcamalarındaki Artış Trendi	74
1.4.10. Savunma Harcamalarında Etkinlik.....	76
1.5. SAVUNMA HARCAMALARININ DÜZEYİ	78
1.5.1. Güvenlik İhtiyacının Tespiti	78
1.5.2. Savunma Bütçeleme.....	80
1.6. SAVUNMA HARCAMALARINI BELİRLEYEN FAKTÖRLER	82
1.6.1. Coğrafi Konum	82
1.6.2. Silahlanma Yarışı ve Komşu Ülkelerin Savunma Harcamaları.....	84
1.6.3. Ülkenin Siyasal Rejimi	86
1.6.4. Ülkenin Gayri Safi Milli Hâsılası ve Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi	87
1.6.5. Askeri İttifaklara Katılım	88
1.7. SAVUNMA SANAYİİ VE SAVUNMA HARCAMALARININ EKONOMİYE ETKİLERİ	89
1.7.1. Bilimsel Çalışmalar.....	90
1.7.2. Savunma Sanayii ve Savunma Harcamalarının Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkileri	94
1.7.3. İstihdama Etkileri.....	96
1.7.4. Sanayileşmeye Etkisi	98
1.7.5. Enflasyona Etkisi	101

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA SAVUNMA SANAYİİ VE SAVUNMA HARCAMALARI

2.1. SAVUNMA SANAYİİNİN DÜNÜ VE GELECEĞİ.....	105
2.1.1. Soğuk Savaş Yılları.....	105
2.1.1.1. İkinci Dünya Savaşı'nı Takip Eden Yıllar	106
2.1.1.2. Soğuk Savaş'ın Başlaması	107
2.1.1.3. 1970'li Yıllar ve Yumuşama Sürecinin Başlaması	109
2.1.2. Soğuk Savaş'ın Son Yılında Savunma Harcamaları	111

2.1.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönem.....	112
2.1.3.1. Silahsızlanma Çabalarının Savunma Sanayii Üzerindeki Etkileri.....	115
2.1.3.2. 11 Eylül Sonrası Dönem	121
2.1.3.3. Soğuk Savaş Sonrası Savunma Sanayiinde Küreselleşme Eğilimleri	123
2.2. DÜNYADA SAVUNMA SANAYİİ	125
2.2.1. Avrupa’da Savunma Sanayii.....	125
2.2.2. ABD’de Savunma Sanayii.....	130
2.3. DÜNYA SAVUNMA SANAYİİ PAZARI.....	132
2.3.1. Bölgesel Konvansiyonel Silah Ticareti.....	132
2.3.1.1. Asya ve Okyanusya.....	132
2.3.1.2. Avrupa.....	134
2.3.1.3. Orta Doğu.....	135
2.3.1.4. Amerika.....	136
2.3.1.5. Afrika	137
2.3.2. Savunma Sanayii Gelişmiş Ülke Örnekleri	138
2.3.2.1. Fransa	138
2.3.2.2. İngiltere	140
2.3.2.3. Almanya	141
2.3.2.4. İsrail	142
2.3.2.5. Rusya.....	143
2.3.2.6. Çin.....	145
2.3.3. Sanayileşmiş Ülkelerdeki Silah Üretiminin Özellikleri.....	160
2.4. DÜNYADA SAVUNMA HARCAMALARI	161
2.4.1. Bölgelere Göre Savunma Harcamaları.....	163
2.4.2. NATO Ülkelerinin Savunma Harcamaları	170

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE SAVUNMA SANAYİİ ve SAVUNMA HARCAMALARININ EKONOMİDEKİ YERİ

3.1 TÜRKİYE’DE SAVUNMA HARCAMALARI.....	189
3.1.1. Türkiye’de Savunma Harcamalarının Genel Durumu	189
3.1.2. Türkiye’de Savunma Harcamalarını Belirleyen Faktörler	194
3.1.2.1. Türkiye’nin Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi	194
3.1.2.2. Türkiye’nin Algıladığı Tehditler.....	198
3.1.2.2.1. Rusya	201
3.1.2.2.2. Amerika	202
3.1.2.2.3. Suriye	203
3.1.2.2.4. Ermenistan	203
3.1.2.2.5. Yunanistan.....	204
3.1.2.2.6. Kıbrıs.....	207
3.1.2.2.7. Irak	208
3.1.2.2.8 Terörizm ve Terörizmle Mücadele	209

3.1.2.3. Ekonomik ve Siyasal İstikrarsızlık.....	211
3.1.2.4. Türkiye'nin Askeri İttifaklara Katılımı.....	211
3.1.2.5. Türkiye'ye Komşu ve Bölge Ülkelerinin Savunma Harcamaları	213
3.2. TÜRKİYE'DE BÜTÇE VE SAVUNMA HARCAMALARI	218
3.2.1. Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri.....	218
3.2.2. Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Giderlerin Bütçe İçindeki Yeri	219
3.3. TÜRKİYE'DE SAVUNMA HARCAMALARININ KAYNAKLARI....	224
3.3.1. Savunma Harcamalarının Bütçe İç Kaynakları	225
3.3.1.1. Milli Savunma Bakanlığı Bütçesinden Tahsisli Kaynaklar ..	228
3.3.1.2. Jandarma Genel Komutanlığı Ödenekleri.....	230
3.3.1.3. Sahil Güvenlik Komutanlığı Ödenekleri.....	231
3.3.1.4. Milli Savunma Bakanlığı'nın Özel Kanunlara Dayanan Gelirleri	233
3.3.2. Savunma Harcamalarının Bütçe Dışı Kaynakları.....	233
3.3.2.1. Savunma Sanayi Destekleme Fonu.....	233
3.3.2.1.1. Savunma Sanayii Destekleme Fonu Gelirleri	234
3.3.2.1.2. Savunma Sanayii Destekleme Fonu Giderleri	235
3.3.2.2. Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı	238
3.3.2.3. Dış Askeri Yardımlar	242
3.3.2.3.1. Yurt Dışı Silah Satış (Foreign Military Sales) (FMS) Kredileri	242
3.3.2.3.2. NATO Enfrastrüktür (Alt Yapı) Fonu.....	243
3.3.2.3.3. Devlet/ Firma Kredileri.....	246
3.3.2.3.4. Almanya Federal Cumhuriyeti Yardımları	247
3.3.2.3.5. Türk Savunma Fonu	247
3.4. TÜRKİYE'DE SAVUNMA HARCAMALARININ PLANLAMA, PROGRAMLAMA, BÜTÇELENME SİSTEMİ VE DENETİMİ	248
3.4.1. Planlama, Programlama, Bütçelenme Sistemi (PPBS)	248
3.4.2. Savunma İhtiyaçları ve Bütçeleme.....	252
3.4.3. Savunma Harcamalarının Kontrolü ve Denetimi.....	253
3.4.3.1. Planlama Aşamasında Kontrol.....	253
3.4.3.2. Harcama Öncesinde Kontrol	253
3.4.3.3. Harcama Aşamasında Kontrol	254
3.4.3.4. Harcama Sonrasında Yapılan Mal ve Hesap Denetimleri.....	254
3.4.3.5. TBMM Denetimi.....	256
3.5. TÜRKİYE'DE SAVUNMA SANAYİİ	256
3.5.1. Türk Savunma Sanayiinin Tarihçesi	256
3.5.1.1. Osmanlı Döneminde Savunma Sanayii.....	257
3.5.1.2. Kurtuluş Savaşı'nda Savunma Sanayii.....	260
3.5.1.3. Cumhuriyet Dönemi Savunma Sanayiine Genel Bakış	262
3.5.1.4. 1985 Sonrası Savunma Sanayii Müsteşarlığı'nın Kurulmasından Günümüze Savunma Sanayiinin Gelişimi.....	272
3.5.2. Savunma Sanayii Müsteşarlığı ve Türk Savunma Sanayii	277
3.5.2.1. Savunma Sanayii Müsteşarlığı Stratejik Planı	280

3.5.2.2. Türk Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi	284
3.5.3. Türkiye’yi Kendi Savunma Sanayiini Oluşturmaya İten Nedenler	286
3.5.4. Savunma Sanayii Kolları	292
3.6. TÜRK SAVUNMA SANAYİİ SEKTÖRÜNDE YER ALAN KURUM VE KURULUŞLAR	293
3.7. TÜRK SAVUNMA SANAYİİ SEKTÖR VERİLERİ.....	300
3.7.1. Türk Savunma Sanayiinde İstihdam	300
3.7.2. Türk Savunma Sanayii Rakamsal Verileri	303
3.7.3. Türk Savunma Sanayiinin İhracat ve İthalat Verileri.....	305
3.8. TÜRKİYE’NİN SAVUNMA TEDARİK SİSTEMİ.....	309
3.8.1. Tedarik Sistemi	309
3.8.1.1. Sistem İhtiyaçlarının Belirlenmesi ve Planlama	309
3.8.1.2. Tedarik Organizasyonu	309
3.9. TÜRK SAVUNMA SANAYİİNİN GÜÇLÜ VE ZAYIF YANLARI, FIRSATLAR VE TEHDİTLER.....	314
3.9.1. Güçlü Yanlar	314
3.9.2. Zayıf Yönler	315
3.9.3. Sektörün Fırsatları	316
3.9.4. Sektörün Önündeki Tehditler	317
SONUÇ.....	320
KAYNAKÇA	326
ÖZGEÇMİŞ.....	352

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Serbest Piyasa ve Savunma Piyasası Özellikleri,.....	31
Tablo 2. Tedarik Kaynaklarına Göre Dolaylı Kazanımlar,	61
Tablo 3. NATO, IMF ve BM'nin Savunma Harcamaları Tanımı,.....	69
Tablo 4. 1990 ve 1991 yılında Ülkelerin Savunma Harcamaları (Milyar Dolar), ..	111
Tablo 5. 1990 ve 1999 Yıllarında Ülkelerin Savunma ve Silahlanma Harcamaları (Milyon Dolar),	118
Tablo 6. 2002-2006 Yılları Arası Toplam Global Savunma Harcamaları,	122
Tablo 7. AB'nin Güvenlik ve Savunma Sanayii Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi,.....	127
Tablo 8. ABD'nin Tedarik ve AR-GE Faaliyetlerine Tahsis Ettiği Kaynak,.....	131
Tablo 9. Konvansiyonel Silah Alıcısı ve Satıcısı Ülkeler ve Payları (2005-2009),.....	147
Tablo 10. Konvansiyonel Silah Alıcısı ve Satıcısı Ülkeler ve Payları (2004-2008),.....	148
Tablo 11. 2005-2009 Döneminde En Fazla Silah İthal Eden ve İhrac Eden 20 Ülke,.....	149
Tablo 12. Başlıca Askeri Konvansiyonel Silah Satıcıları ve Alıcıları (1999–2003, 2004-2008, 2005-2009),.....	150
Tablo 13. Başlıca Askeri Konvansiyonel Silah Alıcıları ve Satıcıları (1999–2003, 2004-2008, 2005-2009),.....	151
Tablo 14. On Büyük Silah Üretici Şirket 2008, Satış, Kar (Milyon Dolar),.....	152
Tablo 15. Dünya Geneline Savunma Sistem Dış Satışları ve Alıcı Konumundaki Gelişmekte Olan Ülkelerin Toplam Satışlardaki Payı (Milyon Dolar, %),	156
Tablo 16. Savunma Sistem Dış Satışları (2001-2008, 2001 Sabit Fiyatlarıyla, Milyon Dolar),	157
Tablo 17. Tüm Dünyada Gerçekleşen Savunma Sistem Dış Satışları ve Satıcıların Toplam Satışlar İçindeki Payları (2001-2008, %),.....	157

Tablo 18. İhracatçı Ülkeler Sıralaması (2006-2009 İhracat Değerleri, 1990 Sabit Fiyatlarıyla Milyon Dolar),	158
Tablo 19. İthalatçı Ülkeler Sıralaması (2006-2009 İthalat Değerleri 1990 Sabit Fiyatlarıyla Milyon Dolar),	159
Tablo 20. Bölgelere Göre Savunma Harcamaları 1994-2009 (Milyon Dolar),.....	165
Tablo 21. NATO Ülkelerinin Yıllara Göre Savunma Harcamaları (2005 ve 2008 Sabit Fiyatlarıyla, Milyon Dolar),.....	168
Tablo 22. NATO Ülkelerinin Yıllara Göre Savunma Harcamaları (Cari Fiyatlarla),.....	169
Tablo 23. NATO Ülkelerinin Savunma Harcamalarının GSYİH'ye Oranı (1994-2008, %),	171
Tablo 24. NATO Ülkelerinin Savunma Harcamalarının Kategorilere Göre Ayrımı 2006-2007-2008 (2005 Sabit Fiyatlarıyla, Milyon Dolar),	172
Tablo 25. NATO Ülkelerinin Savunma Harcamalarının Yüzde Dağılımı (2007 (1), 2008 (2) Tahmini),	173
Tablo 26. NATO Ülkelerinin Savunma Harcamalarının Yıllara Göre Değişimi (%),.....	175
Tablo 27. 2007 ve 2008 Yılında En Fazla Savunma Harcaması Yapan 15 Ülke,...	176
Tablo 28. 2009 Yılında En Fazla Savunma Harcaması Yapan 15 Ülkenin Savunma Harcaması Tutarları ve Dünya Payları (Milyar Dolar, %),.....	178
Tablo 29. Orta Doğu Ülkelerinin Yıllara Göre Savunma Harcamaları 2000-2009 (Milyon Dolar),	179
Tablo 30. Asya ve Okyanusya Bölgesinde Savunma Harcamaları 2000-2009 (Milyon Dolar),	180
Tablo 31. Amerika'da Savunma Harcamaları 2000-2009 (Milyon Dolar),	181
Tablo 32. Afrika'da Savunma Harcamaları(1) 2000-2009 (Milyon Dolar),.....	182
Tablo 33. Afrika'da Savunma Harcamaları(2) 2000-2009 (Milyon Dolar),.....	183
Tablo 34. Merkezi ve Doğu Avrupa'da Savunma Harcamaları 2000-2009 (Milyon Dolar)	184
Tablo 35. Batı Avrupa'da Savunma Harcamaları 2000-2009 (Milyon Dolar)	185

Tablo 36. Türkiye'nin Yıllara Göre Savunma Harcamaları, Savunma Harcamalarının GSYİH'den Aldığı Pay ve Kişi Başına Düşen Harcama Miktarı (1992-2009).....	193
Tablo 37. Türkiye'nin Komşu ve Bölge Ülkelerinin Yıllara Göre Savunma Harcamaları 1999-2008 (2005 Yılı Sabit Fiyatlarıyla, Milyon Dolar),	215
Tablo 38. Türkiye'nin Komşu ve Bölge Ülkelerinin Yıllar İtibariyle GSYİH'lerine Göre Savunma Harcamaları, (%)	216
Tablo 39. Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Bütçe Giderleri 2004-2009, (Milyon TL)	221
Tablo 40. Merkezi Yönetim Bütçe Ödeneklerinin Fonksiyonel Dağılımı 2009-2012 (Bin TL),	223
Tablo 41. MSB Bütçesinin GSMH ve Merkezi Yönetim Bütçesi İle Mukayesesi 1994-2009 (Bin TL),	226
Tablo 42. Yıllara Göre Milli Savunma Bakanlığı Bütçesi (TL),	229
Tablo 43. Jandarma Genel Komutanlığı'nın Savunma Bütçesi (TL),	231
Tablo 44. Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın Savunma Bütçesi (TL),	232
Tablo 45. 2007 Yılı SSDF Kaynakları (Milyon Dolar),	236
Tablo 46. 2007 Yılı SSDF Giderleri (Milyon Dolar, Pay),	237
Tablo 47. 1986-2008 SSDF Gelir- Gider Durumu (Milyon Dolar),	238
Tablo 48. TSKGV'nin 1998-2005 Yılları Gelir ve Gider Durumu(Milyar TL),	240
Tablo 49. TSKGV Bağlı Ortaklıkları ve İştirakleri,	241
Tablo 50. Bazı Ülkelerin NATO ENF Fonundan Yararlanma Oranları,	244
Tablo 51. Türkiye'nin 1975-1988 Yılları Arası Fona Yapmış Olduğu Katkı ile Fondan Gelen Katkı,	245
Tablo 52. Türkiye'nin 1990-2000 Yılları Arası Fona Yapmış Olduğu Katkı ile Fondan Gelen Katkı (TL),	245
Tablo 53. 1988-2000 Yılları Arası Savunmaya Tahsis Edilen Dış Kaynaklar (Milyon Dolar),	246
Tablo 54. Dönemsel Sanayileşme Politikalarının Hedefleri, Unsurları ve Çıktıları,	280
Tablo 55. Sektörde Yer Alan Kurum ve Kuruluşların Faaliyet Alanları,	294
Tablo 56. Sermaye Yapısına Göre Türk Savunma Sanayii,	300

Tablo 57. Savunma Sanayii Toplam İş Gücünün Alt Sektörlere Dağılımı,	301
Tablo 58. Kamu Ağırlıklı Savunma Firmalarında İstihdam Durumu,	303
Tablo 59. 1997-2008 Yılları Arası Türk Savunma Sanayii Rakamsal Verileri (Ciro, İhracat, AR-GE, Dolar),	304
Tablo 60. Türk Savunma Sanayii Firmaları Ciro Değerleri (Cirox1000 ABD Doları),	305
Tablo 61. Türkiye'nin 2005-2009 Yılları Arası Dünya Savunma Sistemi İhracat ve İthalat Sıralamasındaki Yeri (Milyon Dolar),	307
Tablo 62. Türk Savunma Sanayii İhraç Ürünleri,	309

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Savunma Sanayii Ürün Özellikleri,	45
Şekil 2. Savunma Sanayii Ürün Özellikleri (2),	48
Şekil 3. Savunma Sanayiinde Ürün Tasarımı Altyapısı,.....	49
Şekil 4. Ülkelerin Silahlanma Gereksinimlerini Karşılama Yöntemleri,	60
Şekil 5. Mahkûm İkileminde Silahlanma Yarışı,.....	85

KISALTMALAR LİSTESİ

A.g.e.:	Adı Geçen Eser
A.g.m.:	Adı Geçen Makale
A.g.t.:	Adı Geçen Tez
FMS:	Foreign Military Sales (Dış Askeri Satışlar).
GSMH:	Gayri Safi Milli Hâsıla.
GSYİH:	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla.
KOBİ:	Küçük ve Orta Boy İşletmeler.
MKEK:	Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu.
MSB:	Milli Savunma Bakanlığı.
NATO:	North Atlantic Treaty Organization.
OYTEP:	On Yıllık Tedarik Programı.
PPBS:	Planlama-Programlama-Bütçeleme Sistemi.
SAGEB:	Savunma Sanayini Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı.
SASAD:	Savunma Sanayi İmalatçılar Derneği.
SIPRI:	Stockholm International Peace Research Institute.
SSM:	Savunma Sanayi Müsteşarlığı.
TSK:	Türk Silahlı Kuvvetleri.
TSSPSE:	Türk Savunma Sanayi Politikası ve Stratejisi Esasları.

GİRİŞ

Savunma sanayii gerek ülkemizde gerekse dünyada önemi gün geçtikçe artan bir sektördür. Türkiye'nin ve daha birçok ülkenin üzerinde önemle durduğu savunma sanayii genel sanayiden soyutlanamayan, ülke savunması için ihtiyaç duyulan her türlü silah, mühimmat, araç ve teçhizatın üretimini ve bakımını yapan ve imalat sanayiinin hemen hemen her alanı ile ilgisi olan bir sanayi organizasyonudur. Savunma sanayii verimliliğin yalnız ticari değil, stratejik etkinlik, gizlilik ve güvenilirlik, teknolojik yeterlilik ve dışa daha az bağımlılık gibi birçok boyutta değerlendirildiği bir sektördür. Tek müşteriye hitap eden, en ileri uç teknolojilerin kullanıldığı, bu nedenle de sistem geliştirmelerinin çok pahalı olduğu, ulusal egemenliği ilgilendirdiği için ülkelerin teknoloji paylaşımı konusunda oldukça titiz olduğu savunma sanayii alanındaki gelişme süreci farklıdır. Bugün savunma sanayii pazarına baktığımız zaman, pazarın hâkimlerinin kendi savunma sanayii ürünlerini üretebilecek kadar teknolojik üstünlüğe sahip olan devletlerden oluştuğunu görmekteyiz.

SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute) verilerine göre 2005-2009 yılları arasında tüm dünyada en fazla konvansiyonel silah ihracatı yapan ülkeler; %30 payla ABD, %23 ile Rusya, %11 ile Almanya, %8 ile Fransa, %4 ile İngiltere, %4 ile Hollanda, %3 ile İtalya ve İspanya, %2 ile Çin ve İsveç ve %10 diğer üreticiler şeklindedir. SIPRI verilerine göre yine aynı dönemde tüm dünyada en fazla konvansiyonel silah satın alan ülkelere gelince; %9 ile Çin, %7 ile Hindistan, %6 ile Güney Kore ve Birleşik Arap Emirlikleri, %4 ile Yunanistan, %3 ile İsrail, Singapur, ABD, Cezayir, Pakistan ve %53 ile diğer silah satın alan ülkeler şeklinde bir paylaşım görülmektedir. Ülkemiz aynı dönemde ve 1990 sabit fiyatlarına göre, en fazla silah satışı yapan 30 ülke arasından 21. sırada yer almıştır. Yine aynı dönemde ve 1990 sabit fiyatlarıyla ülkemiz en fazla silah satın alan 30 ülke arasından 10. sırada yer almıştır.

2008 yılında tüm dünyada en fazla silah satışı gerçekleştiren 100 şirket, silah satışlarını 39 milyar dolar düzeyinde arttırarak toplam satışlarını 385 milyar dolara

ulaştırmışlardır. Bu şirketlerin en fazla silah üretimi ve satışı gerçekleştiren ölkelere ait olması hiç kuşkusuz bir tesadüf değildir.

SIPRI verilerine göre 2009 yılında tüm dünyada tahmini olarak 1531 milyar dolarlık (1 trilyon 531 milyar dolar) savunma harcaması gerçekleştirilmiştir. Bu rakam 2008 yılına göre %6, 2000 yılına göre %49'luk bir artışa karşılık gelmektedir. 2009 yılında savunma harcamaları ekonomik krizlerden çok az etkilenmiştir. Doğal kaynak gelirlerinin olması bazı gelişmekte olan ölkelerin savunma harcamalarında arttırıcı rol oynamaktadır. 2009 yılında tüm dünyada en fazla savunma harcaması gerçekleştiren ölkeler; 661 milyar dolarlık harcaması ve %43 pay ile ABD, 100 milyar dolarlık harcaması ve %6.6'lık pay ile Çin, 63.9 milyar dolarlık harcaması ve %4.2 pay ile Fransa, 58.3 milyar dolar ve %3.8 pay ile İngiltere, 53.3 milyar dolarlık harcaması ve %3.5 pay ile Rusya en fazla savunma harcaması gerçekleştiren ilk 5 ölkelerinde yer almışlardır. En fazla savunma harcaması yapan 15 ölkeler arasında yer alan diğer ölkeler ise; Japonya, Almanya, Suudi Arabistan, Hindistan, İtalya, Brezilya, Güney Kore, Kanada, Avustralya ve İspanya'dır.

SIPRI verilerine göre Türkiye 2009 yılında 2008 yılı sabit fiyatlarına göre 19009 milyon dolarlık(19 milyar dolar) savunma harcaması yapmıştır. Yine 2009 yılında 2009 yılı cari fiyatlarına Türkiye'nin gerçekleştirdiği savunma harcaması 16977 milyon dolar (17 milyar dolar) olarak hesaplanmıştır.

Türkiye'nin kendisini savunmak ve milli hedeflerini gerçekleştirmek maksadıyla ihtiyaç duyacağı savunma harcamasının belirlenmesi oldukça güç bir konudur. Gereğinden fazla kaynağın savunma harcamalarına ayrılması ölkeler kaynaklarının israf edilmesi anlamına gelecek, yetersiz kaynak ayrılması da milli güvenliği tehlikeye düşürebilecektir.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin dağılmasını takip eden yıllarda dünya savunma harcamaları genel olarak bir düşme eğilimine girmiştir. Bu düşüş NATO üyesi ölkeler için de geçerlidir. Ancak Yunanistan ve Türkiye'de bu genel eğilimin dışında savunma harcamalarında artışlar gözlenmiştir. Bu artışın altında yatan temel sebep iki ölkeler arasında yaşanan silahlanma yarışıdır. Ölkemizin savunma

harcamaları 1960-1975 yılları arasında düzenli bir artış trendi izlemiş, 1975 yılında ABD ambargosu nedeniyle önemli ölçüde artmıştır. 1990 yılından itibaren ise ülkemizin mücadele vermek zorunda kaldığı terörün etkisiyle artış hızlanmıştır. Bölücü terör örgütünün 1984 yılında eylemlerine başlamasına karşılık, olayların yoğunluğu 1988 yılından itibaren artarak, 1994'te zirveye ulaşmıştır. 1999 yılında örgüt elebaşının yakalanmasından sonra yoğunluğu azalan mücadele, 2004 yılında yeniden şiddetlenmeye başlamıştır. Terör örgütüyle yapılan mücadele savunma harcamalarında da arttırıcı bir etki yaratmaktadır. Türkiye'de savunma harcamaları kaynakları bütçe kaynakları, bütçe dışı kaynaklar, dış askeri yardımlar olarak gruplandırılmaktadır. Savunma bütçesi de genel bütçenin bir parçasıdır. Türkiye'de savunma harcamalarının büyük bölümü bütçe kaynaklarından karşılanmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğunu Tuna Boylarındaki zaferlere taşıyan güçlü askeri yapı 18. yüzyıldan itibaren dünyadaki teknolojik gelişmelerden kopmaya başlayıp, 1. Dünya Savaşı sırasında etkinliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Kurtuluş Savaşındaki sıkıntılarla birlikte 1920'li yıllardan başlayarak yoğun bir savunma sanayii girişimi yaşanmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü ile Osmanlı Döneminde İstanbul'da tutulan Tophane, Baruthane ve Silahhane ve benzeri altyapı İç Anadolu'ya kaydırılmış ve bugünkü MKE'nin Ankara ve Kırıkkale'deki dokusunun temelleri olan hafif silah ve top tamir atölyeleri ile fişek fabrikası, Kayaş Kapsül, Kırıkkale Çelik Fabrikası ve Elektrik Santrali, barut, tüfek ve top fabrikaları faaliyete geçmiştir. Amaç genç Cumhuriyet'in sanayileşme sürecinde Silahlı Kuvvetlerin ihtiyacının da göz önünde tutulmasıdır. 2. Dünya Savaşı ardından özellikle ABD tarafından sağlanan hibe ve yardımlar, Türkiye'nin NATO üyeliği ile hız kazanmış ve 1950'lerden itibaren Türk Savunma Sanayii'nin motivasyonu düşmüştür. 1970'li yıllarda Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri ayrı ayrı kurularak ASELSAN VE HAVELSAN gibi şirketlerin doğuşu gerçekleşmiştir. 1985 yılında Savunma Sanayii Müsteşarlığı'nın kuruluşu en önemli dönüşüm dönemi olarak kabul edilebilir. Bu tarihe kadar Milli Bütçe kaynakları kullanılarak Milli Savunma Bakanlığı'nın İç ve Dış Tedarik Daire Başkanlıkları üzerinden doğrudan yapılan alım ile sembolik AR-GE projelerine kaynak sağlayan AR-GE Dairesi'ne yapılan alımlara ilave, devasa bir kaynak ayrılmış oldu. Önceleri Savunma Sanayii Geliştirme ve

Destekleme İdaresi Başkanlığı, SAGEB adı ile yürütülen faaliyet daha sonra kanun hükmünde bir kararname ile Savunma Sanayii Müsteşarlığı'na dönüşünce, o güne kadar savunma ihtiyacımızı “doğrudan alım” görüşü yerine, “ihtiyaç görülürken sanayiimize de yatırım yapalım” fikri gündeme gelmiştir.

Jane's verilerine göre Türkiye'nin savunma sanayii dış satış rakamları 2005 yılına göre 337.4 milyon dolar, 2006 yılı için 351.9 milyon dolar, 2007 yılı için 500 milyon dolar olarak raporlanmıştır. Aynı kaynakta, Türkiye'nin bugüne dek; füze, roket fırlatıcı aracı, telsiz, paletli ve lastik tekerlekli araç, elektronik sistemler, uçuş simülatörleri ve sahil güvenlik botundan oluşan sistem ve platformların ihracatını yapmış olduğu yer almaktadır. SASAD verilerine göre 2007 yılında en fazla savunma sanayii ürünü ihraç eden firmalar sırayla; OTOKAR, TEI, TAI, HAVELSAN, ROKETSAN, FNSS, ASELSAN, YAKUPOĞLU, MKEK, MERCEDES'tir. 2007 yılında savunma sektöründe faaliyet gösteren firmaların cirosu, bir önceki yıla nazaran yaklaşık 300 milyon dolar artarak, 2.011 milyar dolar olarak belirlenmiştir. Sektörde 2006 yılına nazaran %17 ciro artışı görülmektedir. İhracat değerlerine bakıldığında, 420 milyon dolar olan 2007 yılında ihracatında, bir önceki yıla nazaran %19 artış görülmektedir. Sektördeki, özvarlıklarla gerçekleştirilen AR-GE harcamaları 120 milyon dolar ile 2006 yılına nazaran %33 artış göstermiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK SAVUNMA SANAYİİ ve SAVUNMA HARCAMALARI

Çalışmanın ilk bölümünde genel olarak savunma sanayii ve savunma harcamaları hakkında bilgi verilmektedir. Toplumların kendilerini savunmaya gereksinim duymalarının nedeni, savunma sanayiinin yapısı, piyasanın, firmanın, pazarın ve ürünün özellikleri, harcamaların nedenleri, boyutları, harcama miktarının belirlenmesinde etkili olan etmenler gibi konular bu bölümde ele alınmıştır.

1.1. SAVUNMA İHTİYACI VE SAVUNMA SANAYİİNİN YAPISI

1.1.1. Savunma İhtiyacı

İnsanoğlu, bilinen tarihi içerisinde sürekli bir mücadele ortamında yoğunlaşırken, hayatın ölüm karşısında daima yenilgiye uğradığı dünyamızda gizemli, ancak o derece de evrensel niteliğe sahip gelişimini sürdürebilmiştir¹. Bu gelişimini savaşlarla, kayıplarla, güç mücadeleleriyle sürdüren insanlık, ayakta kalabilmek adına farklı yollara başvurmuş ve başvurmaktadır.

Bugün uluslararası politikanın kazandığı çok boyutluluk; düne göre daha çok tedbir almayı, daha hazırlıklı bulunmayı gerektirir. Dünyaya ardı ardına yaşanan iki büyük savaşın yıkıntılarını temizleyemeden, 1991 yılında Orta Doğu’da patlak veren ve kısa sürede yüzbinlerce insanın ölümü ile sonuçlanan Körfez Savaşı’nı yaşadı. Her ne kadar savaşlar birer cinayet ve insanlık suçu olarak nitelendirilse de, devletler artık savaşta adam öldürmenin maliyetini hesaplayarak, her çatışmada yeni ürettikleri

¹ Mesut Hakkı ÇAŞIN (1995), Çağdaş Dünyada Uluslararası Güvenlik Stratejileri ve Silahsızlanma, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara, s. 1.

ileri teknoloji ürünü silahları harekât alanlarında deniyor, korkunç tahribatlara neden oluyorlar. Bir taraftan dünyayı “silahsızlanmaya” davet eden devletler, kendi çıkarları söz konusu olduğu zaman, tüm dünyayı silahlandırıyor ve böylelikle karlarını maksimize ediyorlar².

Büyük güçler arasındaki mücadelenin yanı sıra bugün tüm dünyayı güvenlik açısından tehdit eden bir diğer problem de terördür. 11 Eylül terör saldırısından sonra ABD olaya daha çok askeri güç kullanma yöntemiyle yaklaşmıştır. Henüz entegrasyon dönemi yaşamakta olan AB’de de terörizme karşı ortak bir politika geliştirme ve bunu hayata geçirme çabası sürmektedir. Uzun yıllar terörle mücadele eden Türkiye halen bu sorununu çözmemiştir³. Bu noktadan hareketle düşündüğümüz zaman dünyada sürekli bir mücadele ortamından bahsetmek mümkündür, böyle bir ortamda güvenlik tedbirleri de kaçınılmaz olmaktadır.

Yeniden şekillenmekte olan günümüz dünyasında büyük güçler arasında büyük kayıp ve tahribata neden olabilecek savaş ihtimalinin ortadan kalktığını söylemek mümkündür. Ancak bölgesel ve etnik kökenli savaşlar henüz önemini yitirmemiştir⁴. Dünya politikasında gözlenen gelişmeler de ülkelerin güvenlik ve savunma sorunlarını tekrardan gözden geçirmelerini gerektirmektedir. Bu noktada en önemli görev de devlete düşmektedir.

Refah ve beka, devlet ve toplumların var olabilmesi için dengeli şekilde sağlamaları gereken önemli iki unsurdur. Bunun için de etkili ve dengeli bir milli güvenlik siyasetinin uygulanması hayati önem taşır. Bu iki unsur arasında sağlanacak denge bir devlet için çok önemlidir. İçinde bulunulan güvenlik ortamı, günün ve geleceğin, tehdit ve risklerini iyi değerlendiremezse, doğru bir savunma yapısına da sahip olunamaz. Savunma için gereken kaynakların ayrılmaması durumunda da devletin varlığı tehlikeye girer. Savunmaya gereğinden fazla kaynak ayrılır, halkın

² A. Turan ÖZTÜRK (1991), “Türkiye’de Savunma Sanayiinin Gelişimi ve Türkiye Ekonomisi İle Entegrasyonu”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, s. 3.

³ M. Sadi BİLGİÇ (2009), “Terör ve Terörle Mücadele”, Rapor No: 17, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, s. 6-7.

⁴ Atilla SANDIKLI (2008), “Değişen Güvenlik Anlayışları ve Türkiye’nin Güvenlik Stratejisi”, Rapor No: 2, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, s. 7-10.

refahı göz ardı edilirse, ekonomik ve mali bakımdan çökmeler meydana gelir⁵. Aşağıda “Milli Güvenlik” ve “Milli Güvenlik Siyaseti” kavramlarının tanımları verilmiştir.

Milli Güvenlik; Devletin anayasal düzeninin, milli varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dâhil bütün menfaatlerinin ve ahdi hukukunun her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunmasını ve kollanmasını ifade eder. Milli Güvenlik Siyaseti; milli güvenliğin sağlanması ve milli hedeflere ulaşılması amacı ile Milli Güvenlik Kurulunun belirlediği görüşler dâhilinde, Bakanlar Kurulu tarafından tespit edilen iç, dış ve savunma hareket tarzlarına ait esasları kapsayan siyaseti ifade eder⁶. Milli Güvenlik kavramının içeriği iç ve dış güvenlik ile savunma konularından oluşmaktadır⁷. İç güvenlik polis teşkilatıyla yürütülen kolluk hizmetine, dış güvenlik ise ordu teşkilatıyla yürütülen milli savunma hizmetine vücut verir⁸. Bu nedenle devletlerin Milli Güvenlik anlayışları ve izlenecek Milli Güvenlik Siyaseti oldukça önemlidir.

Ülkeler güvenliklerini ulusal güç unsurlarını kullanarak sağlarlar. Coğrafya, doğal kaynaklar, endüstriyel kaynaklar, ekonomi ve askeri güçten oluşan maddi kaynaklar ile nüfus, ulusal moral ve diplomasi kalitesinden oluşan beşeri kaynaklar ulusal güç unsurlarıdır. Ulusal gücün belki de en önemli unsuru diğer unsurların kullanılabilmesini mümkün kılması nedeniyle askeri güçtür. Ulusların potansiyel düşmanlarına karşı caydırıcı bir güç oluşturabilmeleri, güçlü bir orduya sahip olmalarının yanında kendi ihtiyaçlarına tam anlamıyla cevap verebilen ileri teknolojiye hâkim “Milli Savunma Sanayii”lerinin kurulması ile mümkündür⁹.

Ülkelerin savunma sanayiilerini kurarken esas aldıkları genel yaklaşım şöyle açıklanabilir. Ülkeler;

⁵ Yılmaz AKLAR (2007), “Milli Güvenlik Siyasetinin Oluşturulması”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Sayı 88, Ağustos 2007, s. 47.

⁶ Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu, Madde: 2/a, 2/b, Kanun Numarası: 2945, Kabul Tarihi: 9.11.1983, Yayımlandığı Resmi Gazete: 11.11.1983, Sayı: 18218.

⁷ <http://www.mgk.gov.tr/Turkce/sss.html>, (08.04.2009).

⁸ Halit YILMAZ (2005), “Türk Silahlı Kuvvetleri ve Milli Savunma Hizmeti”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/271/2457.pdf>, (12.05.2009).

⁹ Yusuf Hakan ÖZBİLGİN (2004), “Savunma Sanayiinin Ekonomideki Yeri, Savunma Harcamalarının Ekonomik Kalkınma Üzerine Etkileri”, T.C Milli Savunma Bakanlığı Savunma Sanayii Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi, Ankara, s. 4

- Savunma sanayiini milli egemenliğin bir şartı olarak görmektedirler.
- Genel olarak savunma sanayii sektörünü desteklemektedirler.
- Savunma teknolojilerinin gizliliğini yasal düzenlemelerle korumakta ve geliştirilmesini desteklemektedirler.
- Savunma sistem tedariklerini serbest ticaret konusu yapmamaktadırlar¹⁰.

Son olarak devletlerin neden bir savunma sanayiine ihtiyaç duydukları şu başlıklar altında toplanabilir;

- Bağımsızlık,
- Bölgede siyasi ve askeri güç olma hedefi,
- İstihdam yaratma,
- İhracat¹¹.

1.1.2. Savunma Sanayiinin Yapısı

Çalışmamızın bu kısmında savunma sanayiinin tanımı, önemi, özellikleri gibi konular üzerinde durulacak ve sektör hakkında genel bilgiler verilecektir.

1.1.2.1. Savunma Sanayiinin Tanımı

Savunma sanayiinin tanımlamasını yapan birbirinden farklı görüşler mevcuttur. Bir kısım görüş savunma sanayiini başlı başına bir sektör olarak kabul ederken, buna karşı olan görüşler savunma sanayiini tüm imalat sektörlerinin bir

¹⁰ Aytekin ZİYYLAN (1997), “Savunma Sanayiinin Gelişmesinde Dünyadan Örnekler ve Türkiye”, **Savunma Sanayiindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Cilt 1, 5-6 Haziran 1997, KHO Öğretim Başkanlığı, Teknik Bilimler Bölümü, Ankara, s. 4.

¹¹ Bülent KARAN (1997), “Türk Savunma Sanayiinin Mevcut Durumu ve Geleceğe Yönelik İhtiyaçları”, **Savunma Sanayiindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Cilt 1, 5-6 Haziran 1997, KHO Öğretim Başkanlığı, Teknik Bilimler Bölümü, Ankara, s. xvii.

bileşkesi olarak kabul eder¹². Aşağıda bu farklı görüşlerin tanımlamalarına yer verilmektedir.

Savunma sanayii, ülke savunması için ihtiyaç duyulan her türlü silah, mühimmat, vasıta ve teçhizatın üretimi, bakımı ve tadilatını yapan ve imalat sanayiinin neredeyse her alanı ile alakası olan bir sanayi organizasyonudur¹³. Aşağıda ise genel anlamda ve her iki görüşü içeren bir tanımlama yer almaktadır.

Savunma sanayii, askeri anlamda her türlü, stratejik ve taktik, saldırı ve savunmaya yönelik silah sistemleri ve askeri donanımları geliştiren ve üreten, özellikle yatırım malları üreten sanayi kolları başta olmak üzere, diğer bütün ekonomik faaliyet alanları ile çok yakın bir işbirliği içerisinde olan, özel ve kamu kuruluşlarının mülkiyetindeki firmalar topluluğudur¹⁴.

Bir ülkenin savunma sanayii, topyekün sanayiinin bir parçasıdır. Sanayii olmayan bir ülkede savunma sanayiinden söz etmek de mümkün değildir. Savunma Sanayii bir ülkenin güvenlik ve savunmasında ihtiyaç duyulan her türlü savunma teçhizatının üretimiyle ve hizmetlerin planlanmasıyla ilgili bütün endüstriyel iş kollarını kapsayan bir organizasyon olarak da tanımlanabilir. Bu nedenle savunma sanayiini ülkelerin ekonomisinden, bilimsel araştırma potansiyelinden, iş gücünden, askeri-siyasi-stratejik konseptlerinden ve topyekün sanayiinden ayrı düşünmek mümkün değildir¹⁵. Savunma sanayii milli egemenliğin bir unsuru olarak bütün ülkelerde devletçe yönlendirilir, desteklenir ve denetlenir. Bu konuda devletleri savunma bakanlıkları temsil eder¹⁶.

Devletler bu sanayi dalını; ileri teknolojilere ulaşabilmek, ülkelerindeki diğer sanayi dallarının teknolojik gelişmesinde savunma sanayiinin sürükleyici gücünden

¹² Ahmet Hamdi ZEKEY (2000), “Savunma Sanayiinin Türkiye Ekonomisindeki Yeri”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Teorisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, s. 5.

¹³ DPT (2000), Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Makine İmalat Sanayii Özel İhtisas Komisyon Raporu, DPT : 2536-ÖİK: 552, Ankara, s. 96.

¹⁴ Muammer ŞİMŞEK (1987), “Silah Üretebilme Süreci İçinde Üçüncü Dünya Ülkelerinde ve Türkiye’de Savunma Sanayii”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, s. 61.

¹⁵ M. Oktay ALNIAK (1997), “Türk Savunma Sanayii Hakkında Genel Değerlendirme”, **Savunma Sanayiindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Cilt 1, 5-6 Haziran 1997, KHO Öğretim Başkanlığı, Teknik Bilimler Bölümü, Ankara, s. v.

¹⁶ ZİYLAN (1997), s. 3.

yararlanmak ve kendi silahlı kuvvetlerinin ihtiyaçlarını özgün biçimde ve ekonomik ölçeklerde karşılayabilecek güvenilir ürünlere sahip olabilmek ve bağımsız politikalar uygulayabilmek için desteklemektedirler¹⁷.

Savunma barış zamanında hazırlıklı ve caydırıcı olmayı, bir saldırı durumunda ise en az kayıpla en etkili karşı koymayı içeren ulusal bir görevdir. Savunmanın olmazsa olmaz koşulu ileri ve yüksek teknolojinin geçerli olduğu, teknoloji yoğun, dolayısıyla bilim yoğun, güçlü bir savunma sanayiine sahip olmaktır¹⁸. Dolayısıyla bu yeteneklerden mahrum olan devletlerin kendi savunma sanayiilerine sahip olmaları olanaksızdır.

1.1.2.2. Savunma Sanayiinin Önemi

Tarih boyunca ülkeler arasındaki savaşlarda, çatışmalarda ve nüfuz mücadelelerinde devletlerin sahip oldukları savaş araç ve gereçlerinin kalitesi ve sayısı çok önemli bir rol oynamıştır. Başka ülkelerin sahip olmadıkları silahlara sahip olan ülkeler, kendi bölgelerinin ve dünyanın en güçlü ülkeleri arasında yer almışlardır. Bunun yanında teknoloji de aynı zamanda ülkelerin savunma politikalarını etkilemiştir. Dünyanın en güçlü ülkelerinin sanayi alanında, özellikle de savunma sanayii alanında en ileri giden ülkeler arasında olması bir tesadüf değildir¹⁹. Buradan da anlıyoruz ki savunma sanayii, devletlerin arasındaki güç mücadelesinde çok önemli bir role sahiptir.

Bazı ülkelerin bulunduğu coğrafi konum açısından özellikle savunma sanayii büyük önem taşır. Kimi ülkelerin yer aldığı coğrafi bölge ise, o ülke için bağımsızlığın ve refah seviyesinin üst seviyelerde muhafaza edilebilmesi için savunma sanayiinin sağlam temeller üzerine oturtulmasında bir zorunluluk

¹⁷ TÜBİTAK (1998), **Savunma Sanayii ve Tedarik, Ülkemizin Bilim ve Teknoloji Yeteneğinin Yükseltilmesini Esas Alan Bir Yaklaşım** (1998), Bilim ve Teknoloji Strateji ve Politika Çalışmaları TÜBİTAK BTP 98/01 Ocak 1998, s. 9

¹⁸ Levent SEVGİ (2001), “Ulusal Savunma, Ürüne Dayalı AR-GE ve AR-GE’ye Dayalı Tedarik Kapsamında TÜBİTAK, Üniversiteler ve Endüstri”, **KRITEK2001, 21. Yüzyılda Kritik Teknolojiler Sempozyumu**, Eylül 2001, TÜBİTAK-MAM, Gebze / Kocaeli, s. 1.

¹⁹ Onur ÖYMEN (2005), “Savunma Sanayiinin Önemi”, Cumhuriyet Gazetesi, Aralık 25, 2005, <http://gbulten.ssm.gov.tr/arsiv/2005/10/25/01.htm>, (10.04.2009).

olmaktadır. Bu nedenle ikinci gruptaki ülkelerde isabetli ve istikrarlı gelişmenin sağlanabilmesi, ülke savunma sanayiinin en ileri teknoloji ürünleriyle silahlı kuvvetleri teçhiz etmesine bağlı olmaktadır²⁰. Bunun yanında savunma sanayii ekonomik yönden de önem taşımaktadır. Aşağıda bu konuya kısaca yer verilmiştir.

İktisadi açıdan, savunma sanayiine ayrılan kaynakların doğrudan ülke kalkınmasına yönelecek alanlara ayrılması, şüphesiz kalkınma sürecini daha da kısaltacaktır. Ancak hiçbir ülkenin ulusal savunma ve diğer stratejik faktörleri göz ardı edemeyeceği bir gerçektir. Bu nedenle savunma sanayiine yönelik yatırımların genel ekonomik kalkınma modeliyle optimum bir bütünleşme içerisinde ele alınması, bu sanayinin alt kollarına yönelecek yatırımların ülkenin ekonomik ve sanayi düzeylerine göre uygun zaman planlamasının yapılması son derece önem kazanmaktadır²¹.

Savunma sanayii dünya ekonomik hayatının en büyük ve önemli sektörlerinden biri olma özelliğini sürdürmektedir. Güvenlik ihtiyacı, tüm devletlerin bir silahlı kuvvet bulundurmasına ve dolayısıyla savunma harcaması yapmalarına yol açmaktadır. Bu kuvvetlerin günlük gereksinimlerinin karşılanması yanında teknolojik gelişmelere paralel olarak modernizasyon zorunluluğu, savunma sanayiinin varlığını sürdürmesine ve gelişmesine neden olmaktadır²².

1.1.2.3. Savunma Sanayiinin Özellikleri

Savunma sanayii, pazar özellikleri, ürün özellikleri ve savunma sanayii kuruluşlarının özellikleri bakımından diğer sanayi sektörlerinden oldukça farklı bir sektördür. Bu farklılık genelde savunma sanayii şirketlerinin devletle olan ilişkilerinde göze çarpar. Hemen bütün ülkelerde devletler savunma sanayii şirketleriyle yoğun bir ilişki içindedir ve savunma sanayii şirketlerini desteklerler.

²⁰İsmail Hakkı YÜCEL, “Savunma Sanayii ve Önemi”, <http://ekutup.dpt.gov.tr/bilim/yucelih/biltek12.pdf>, (10.04.2009).

²¹ Yalçın DUYAR (1997), “Türk Savunma Sanayiinin Ekonomideki Yeri ve Önemi”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s. 9.

²² Cemil ARIKAN, Yavuz AKA, “Avrupa Ortak Savunma Sanayii ve Türkiye”, <http://arsiv.mmo.org.tr/pdf/10641.pdf>, (10.02.2009).

Devletler tarafından savunma sanayiine yapılan bu yoğun müdahalenin nedeni savunma sanayiinin özelliğinden kaynaklanır. Devlet katkısı olmadan özel şirketlerin savunma sanayiine girmeleri, özellikle de ana sistemlerin üretim sorumluluğunu üstlenebilmeleri olası değildir²³.

Savunma sanayii; kullanıcı ihtiyaçları ve kullanıcı platformunun ürün özellikleri üzerindeki etkileri, üretim ve kalite gerekleri ile lojistik destek gereksinimleri açısından diğer sanayi dallarından farklılıklar göstermektedir. Kullanılan ürün ve üretim teknolojileri dikkate alındığında savunma sanayiinde yeni ürün geliştirme süreçlerinin de diğer sanayi dallarına göre daha karmaşık ve yüksek riskli süreçler oldukları görülmektedir²⁴. Savunma sanayiinde farklılık yaratan özellikleri şu şekilde ifade edebiliriz; yüksek teknolojiye dayanan hassas üretim teknikleri gerektirmesi, özel kalite standartları gerektirmesi, yetişmiş insan gücü gerektirmesi, tek alıcıya ve sınırlı ihtiyaca dayalı üretim yapma zorunluluğu, sürekliliğin sağlanması için dış pazarlara açılmayı gerektirmesi, güvenlik, gizlilik gibi özel koşullarının olması²⁵ savunma sanayiinde farklılık yaratan özellikler olarak sıralanabilir.

Tüm dünyada ve dünya ticaretini düzenleyen anlaşmalarda açık olarak ifade edildiği gibi, savunma sanayii ve savunma ürünleri ticareti diğer sektörlerden farklılık arz etmektedir. Bu özelliklerin belli başlıları maddeler halinde verilmiştir.

- Faaliyet alanı; doğrudan doğruya ülke savunması ile ilgili olan, yüksek teknoloji, kritik cihaz ve sistemlerdir.
- Milli güvenlik politikalarının en önemli sacayaklarından ve uygulama araçlarından biridir.

²³ Aytekin ZİYYAN (2004), **Ulusal Teknoloji Yeteneği ve Savunma Sanayii**, Savunma Sanayicileri Derneği Yayını: 2004-1, Ankara, s. 91.

²⁴ Tarık KORAY (1997), “Savunma Sanayiinin Özellikleri” **Savunma Sanayiindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Cilt 1, 5-6 Haziran 1997, KHO Öğretim Başkanlığı, Teknik Bilimler Bölümü, Ankara, s. 267.

²⁵ Türk Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi Esasları, 20 Haziran 1998 tarih ve 23378 sayılı Resmi Gazete.

- Ülkelerin savunma harcamaları vazgeçilmezliği nedeniyle, yatırımların salt ekonomik kriterlere göre yapılmadığı bir sektördür.
- En yüksek katma değerin yaratıldığı, kalifiye teknik iş gücünün en yoğun istihdam edildiği sektörlerden biridir.
- Büyük ölçüde tek müşteriye bağımlıdır, dünyadaki büyük savunma sanayii firmalarının en önemli özelliği kendi silahlı kuvvetlerinin asıl müşteri olmasıdır.
- Sürekli olarak en yeni teknolojileri kullanmayı gerektirmesi nedeniyle büyük ölçüde AR-GE faaliyetlerine ihtiyaç göstermesi gereklidir.
- Yatırım, AR-GE, üretim, ürün desteği dönemleri uzun yıllara yayılmış olduğundan, firmaların mali yapılarının güçlü olması, projelerin güçlü finans kaynakları ve yöntemleri ile desteklenmesi gerekir.
- Uluslararası mal ve hizmet transferi, proje finansmanı, rekabet gibi hususlar açısından, uluslararası anlaşmaların ve serbest ticaret mevzuatının dışında tutulan politikalar geçerlidir.
- Ülkelerin bilimsel ve teknolojik alt yapılarının gelişiminde önemli bir rol oynar.
- Ülkenin yetenek düzeyinin bir göstergesidir²⁶.

Savunma sektöründe, milli kaynakların kullanılması, mevcut milli savunma sanayiinin korunması ve geliştirilmesi gerekmektedir. Savunma sanayii GATT ile BM ve AB'nin uluslararası serbest ticaret anlaşmaları kapsamı dışında bırakılmıştır²⁷.

²⁶ **Milli Savunma Bakanlığı Savunma Sanayii Müsteşarlığı Savunma Sanayiinin Sorunları Semineri**, “Elektrik/ Elektronik Alt Sektörünün Sorunları ve Çözüm Önerileri”, Kasım 2001, s. 3.

²⁷ İtir GÜNEY (2006), “Devlet Yatırımlarının Savunma Sanayiinde Uygulanabilirliği”, T.C. Milli Savunma Bakanlığı Savunma Sanayii Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi, Ankara, s. 51-52.

1948 yılında yürürlüğe giren Gümrükler ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) dünya ticaretinde liberalleşmeyi sağlamak amacıyla ticareti, ticaret ilişkilerini, hukuki hakları ve yükümlülükleri kapsayan kural ve prosedürleri belirlemektedir. Bu kapsamda yapılan sekizinci konferans olan Uruguay Turunda GATT'ın yerini Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) alması karara bağlanarak işleyiş kurumsal bir yapıya kavuşturulmuştur²⁸. Burada da ülkelerin savunma amacıyla yaptıkları mal ve hizmet alımları liberalleşmeye yönelik hükümlerden istisna tutulmuştur²⁹. Diğer bir deyişle, savunma tedariki, küreselleşmenin bu temel belgesiyle perçinlenen, “ulusal sınırların serbest ticaretin önüne çıkardığı engelleri kaldırma” anlayışının geçerli olmadığı bir alandır³⁰.

Sayılan bu özellikler nedeniyle savunma sanayii alt yapısının kurulması ve idamesinin maliyeti oldukça yüksektir. Ancak ülke güvenliğinin sağlanabilmesi için silahlı kuvvetlerin başka ülkelere yetki ve/veya izin almadan kullanabileceği yüksek teknolojiye sahip harp silah ve vasıtalarının yurtiçinde üretilmesi, bunun için gerekli teknoloji tabanının oluşturularak üretim tesislerinin kurulması ve kurulu tesislerin teşvik ve desteklenmesi bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır³¹.

1.1.2.4. Önemli Savunma Sanayii Kolları

Aşağıda taktik gereksinmelere cevap veren ve konvansiyonel silah sistemleri ile donanımlarını üreten başlıca savunma sanayii kolları görülmektedir. Bu sanayi kollarını şu şekilde sıralayabiliriz;

- Uçak,
- Radyo ve TV haberleşme donanımı,

²⁸ TÜBİTAK (1998), s. 42.

²⁹ Bülent E. BEYOĞLU (2006), “Türk Savunma Sektörünün Yapısal Analizi ve Sanayileşme Modeli Önerisi”, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Savunma Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s. 9.

³⁰ Aykut GÖKER (2002), “AR-GE’ye Dayalı Kamu Tedarik Politikası (III), <http://www.inovasyon.org/html/cbt/AYK.CBTD65.htm>, (28.04.2009).

³¹ Gökse ŞİMŞEK (1997), “Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi”, **Savunma Sanayiindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Cilt 1, 5-6 Haziran 1997, KHO Öğretim Başkanlığı, Teknik Bilimler Bölümü, Ankara, s. xi.

- Güdümlü füzeler ve uzay araçları,
- Uçak motor ve parçaları,
- Gemi inşa ve tamiri,
- Uçak donanımı,
- Petrol rafine,
- Tank ve tank parçaları,
- Elektronik hesaplama donanımı,
- Uzay araçları itme birimi³².

Bu sanayii kolları, konvansiyonel silah sistemleri ile donanımlarının üretimi bakımından en fazla öneme sahip olan sanayi kolları olmakla birlikte, silah üretimi bu sanayi kollarının dışında daha binlerce sanayi kollarına dayalı olarak üretim yapmaktadır. Teknolojik bakımdan ileri savunma sanayii kolları, açıkça belirlenebilen tek bir ürün retmemektedirler³³. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Makine İmalat Sanayii zel İhtisas Komisyonu Raporu'na göre de savunma sanayiini temel olarak şu şekilde sınıflandırmak mümkündür.

- Havacılık ve uzay sanayii,
- Tanklar, zırhlı araçlar ve aksamı,
- Gemi inşa sanayii,
- Askeri elektronik ve elektromekanik sanayii,
- Optik ve elektrooptik sanayii,
- Motorlu araç sanayii,

³² Nicole BALL, Milton LEİTENBERG (1983), **The Structure of the Defence Industry: An International Survey**, London and Canberra: Croom Helm, s. 31.

³³ şİMşEK (1987), s. 62-63.

- Hafif ve ağır silah sanayii,
- Roket ve füze sistemleri,
- Mühimmat, patlayıcı madde ve kimya sanayii.

Bunlara yan sanayii ile AR-GE, danışmanlık ve destek hizmetleri de ilave edildiğinde, belirtilen sanayi kollarının birbirini tamamlaması suretiyle herhangi bir savunma ürününün imali gerçekleştirilebilir³⁴.

1.1.2.5. Savunma Sistemlerinin Temel Askeri Kriterleri

a-) Gizlilik

Askeri sistemlerin özelliklerinin gizli olması, sistemlerin kuvvetli ve zayıf taraflarının yalnızca kullanıcısı tarafından bilinmesi gereklidir. Aksi halde karşı tarafın önlemler alarak silah sistemlerinin etkinliklerini azaltması olasıdır.

b-) Emniyet ve Güvenilirlik

Askeri sistemlerin istenilen yer ve zamanda çalışacağının güvencede olması gereklidir. Özellikle yazılım kontrolünde çalışan sistemlerde, yazılımın içinde başkaları tarafından yerleştirilmiş virüs bulunmadığından emin olunmalıdır.

c-) Değişen Tehditlere ve Gelişen Teknolojilere Uyarlanabilme(Esneklik) ve İdame Ettirilebilirlik

Askeri sistemler değişen tehditlere ve gelişen teknolojilere uyarlanabilmelidir. Savunma Muhabere ve bilgisayar sistemlerinin emniyetli olması, bu sistemlere yabancı müdahalesinin olmaması için sistemlerin geliştirilmesi 5-10 yılı bulabilir. Sistemlerin kullanım ömürlerinin yaklaşık 20 yılı bulacağı göz önünde bulundurulduğunda, geliştirilecek sistemlerin 25-30 yıl sonrasının tehditlerini karşılayabilecek özelliklere de sahip olması gerekmektedir. Teknoloji devamlı

³⁴ DPT (2000), s. 96.

geliştiği için sistemler teknolojik gelişmelere açık olarak tasarlanmalı ve ömür devri içinde geliştirilebilmelidir.

d-) Standardizasyon

Silahlı kuvvetlerin kullandığı askeri sistemler birlikler arası koordinasyon, eğitim ve lojistik destek kolaylıkları ve ikmal bakım maliyetlerinin düşürülmesi nedenleriyle standart olmalıdır³⁵.

1.1.2.6. Savunma Sanayiinde retim Faktörleri

Savunma sanayiinde kullanılan üretim faktörleri, diğer ekonomik faaliyetlerde kullanılanlara göre bazı farklı özelliklere sahiptir. Bu farklılıklar daha çok üretim faktörlerinin niteliğinde ve kullanımında grlmektedir³⁶. Aşağıda bu faktörler hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

a-) İşgücü

- Savunma sanayii üretim faktörlerinden biri olan işgücünün en önemli özelliği, uzun dönemde görülen kararsızlıktır. Bu kararsızlık i ve dış koşullara, bu sanayinin çeşitli sektörlerindeki firmalardan firmalara değişiklik göstermektedir. İstihdam hacminin artış ya da azalışında ülkenin politik yapısında meydana gelen değişmeler, uluslararası alandaki krizler ve savaşlar etkili olmaktadır. Ayrıca bu kararsızlığa eğitim maliyetlerinin yüksek olması, herhangi bir projedeki üretim miktarının az olmasından kaynaklanan öğrenim yetersizliği de neden olmaktadır³⁷.
- İşgücünün bir diğer özelliği de yüksek maliyetli olmasıdır. Uzun dönemde görülen kararsızlık ve fiyat duyarlılığının çok az olması, maliyetleri yükselten başlıca nedenlerdir.

³⁵ TBTAK (1998), s. 9-10.

³⁶ şİMşEK (1987), s. 78.

³⁷ Jacques S. GANSLER (1980), **The Defence Industry**, London, The MIT Press, s.: 51.

- İşgücünün bir diğer özelliği de giderek yaşlanmasıdır. Yaşlanmanın da iki nedeni vardır. Birinci neden; firmalar deneyimli işgücünü tercih eder ve elde tutmak ister. İkinci neden ise daha önce belirttiğimiz kararsızlıkla ilgili. Genç işgücü bu sanayideki yüksek ücret ortalamasına karşın yine de uzun dönemdeki kararsızlık nedeniyle bu alanı tercih etmemektedir. Bu nedenlerin beraberinde gelen yaşlanma eğitim kurumlarındaki mühendislik, teknik ve diğer alanlardaki yeniliklerin savunma sanayiine ulaşmasını geciktirmektedir.
- Son özellik ise kısmi olmakla birlikte sivil üretime dönüşüm olanaklarının sınırlı olmasıdır. Bu sanayiın bazı kesimlerinde kazanılan yüksek düzeydeki becerilerden diğer ekonomik faaliyetlerde yararlanma olanağı yoktur³⁸.

b-) Kapital

Ülkelerin savunma sanayii potansiyeli ile ekonomik potansiyeli ilişkilidir. Her silahlanma teşebbüsü ve savunma sanayii yatırımı ülkeye bir güç kazandırırken, ülkenin konforundan da bir şeyleri götürmektedir³⁹.

Savunma sanayiine yönelik yatırım kararlarını etkileyen başlıca iki önemli faktör bulunmaktadır. Bunlar yatırımların karlılığı ve karşılaşılabilecek risktir. Savunma sanayiinde yatırımların karlılık durumu tam olarak açıklanamamaktadır. Gerek yatırımcılar ve gerekse finansal kuruluşlar, savunma sanayiine yapılacak yatırımların karlılığının, karşı karşıya bulunduğu riske göre düşük olduğu görüşündedirler. Aşağıda savunma sanayiinde diğer ekonomik faaliyetlere göre daha fazla risk oluşturan başlıca etmenlerin neler olduğu verilmiştir.

- Belirsizlik,
- Savunma sanayiine yapılan politik müdahaleler,
- Yurt dışı satışlarının devlet onayına bağlı olması,

³⁸ ŞİMŞEK (1987), s. 79-81.

³⁹ M. Oktay ALNIAK (2004),” Türk Savunma Endüstrileri Hakkında Düşünceler”, web.deu.edu.tr/umk/umk/sunumlar/alniak/alniak.ppt, (10.04.2009).

- Tek bir alıcıya aşırı güvenme zorunluluğu,
- Devlet yönetiminin olumsuz uygulamaları ve yönetimdeki değişiklikler,
- Savunma Bakanlığı'nın olumsuz politikaları,
- İlerideki finansman güçlükleri,
- Satışların devirli karakterli oluşu,
- Fazla kapasitenin varlığı,
- Fabrika ve donatımın üzerindeki devlet denetimi ve bu denetimin, kritik dönemlerde daha da artacağı kuşkusu,
- Fabrika ve donatımın ilk elde edilme ve yenileme maliyetlerinin, kullanılan makine ve donatımın çok karmaşık oluşu ve bu alanın özelliği nedeniyle, çok yüksek olması,
- Alıcı ile yapılan anlaşmanın ortasında, daha önceden belirlenmiş konuları değiştirme eğilimleri,
- Bu firmaların gelecekleriyle ilgili önceliğinde karlılıktan çok, yaşamını devam ettirme kuşkusunun olması⁴⁰.

Tüm bu olumsuzluklara rağmen girişimcilerin savunma sanayiine yatırım yapmalarına neden olan birtakım etkenler de mevcuttur. Bunları da şu şekilde sıralayabiliriz.

- Silah geliştirme sürecinin en önemli bölümü olan AR-GE faaliyetleri devletler tarafından desteklenmekte ya da masrafın tamamı karşılanmaktadır.
- Silah programlarının hacimlerinin büyük boyutlara ulaşması nedeniyle yatırımcı karlılıktan çok, satışlar, büyük bir para ve iş akışıyla geniş iş hacmi olanakları elde etmektedir.

⁴⁰ ŞİMŞEK (1987), s. 83.

- Bu alandaki firmalar önemli bir mühendislik kapasitesi kazanmaktadırlar.
- Üretim genellikle satıştan sonra gerçekleşmekte ve satış fiyatı maliyet artı kar şeklinde olmaktadır⁴¹.

c-) Kapital Malları

Savunma sanayiinde kullanılan kapital mallarını makineler, fabrikalar, AR-GE laboratuvarları, tesisleri ve test cihazları gibi özel donatım ve mallar oluşturur. Bu mallar karmaşık, özel nitelikli ve pahalı olduğundan ilk tesis masrafları çok yüksek boyutlara ulaşmaktadır. Savunma sanayiindeki kapital mallarının kendine özgü nitelikleri bazı sorunlar oluşturmaktadır. Bu sorunlar aşağıda verilmiştir.

- Bu sorunlardan ilki, kamu ve özel sektör arasındaki mülkiyet ilişkisinden oluşmaktadır. Kapital malları üzerindeki mülkiyet payının kamu sektörü lehine ağırlık taşınması, ürünlerin fiyata karşı duyarlılığını azaltmakta ve bu malların, sivil amaçlarla üretim yapma imkânlarından uzaklaşmasına neden olmaktadır.
- İkinci sorun ise üretim tesislerinin normal üretim düzeyinden daha büyük bir kapasite ile tesis edilme zorunluluğudur⁴². Bu zorunluluk savaş seferberlik veya kriz dönemlerinde ani olarak kabaran talebin zamanında karşılanabilmesi amaçlıdır⁴³.
- Üçüncüsü ise dönüşüm sorunudur. Savunma sanayiindeki firmaların, atıl zamanlarında ticari malların üretimlerine yönelmeleri, onların yaşamlarını sürdürmeleri bakımından büyük önem taşımaktadır. Fakat bazı alanlarda dönüşüm çok sınırlı ya da tamamen olanaksızdır⁴⁴.

⁴¹ ŞİMŞEK (1987), s. 84-85.

⁴² DUYAR (1997), s. 20.

⁴³ Ömer YILMAZ (1996), “Türk Savunma Sanayiinin Uluslararası Pazardaki Rekabet Gücü ve Arttırmaya Yönelik Ulusal Savunma Sanayii Modelinin Oluşturulması”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kooperatifçilik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, s. 12.

⁴⁴ ŞİMŞEK (1987), s. 87.

d-) Hammadde ve Enerji

Üretim için hammadde ve enerji nerelerden, hangi kaynaklardan temin edilebilir, bu kaynakların yanında aynı işleri görece ikame hammaddeler mevcut mudur, fiyatları ne düzeydedir, üretim tesislerine olan uzaklıkları ne kadardır gibi soruların cevapları hammadde tedarikine ilişkin politikaların belirlenmesinde temel konuları oluşturur⁴⁵.

Hammadde ve enerjinin, sürekli ve uygun fiyatlarla elde edilmesi genel olarak tüm endüstriyel düzeyde, üretim faaliyetlerinin devamlılığı ve üretim maliyetleri bakımından önem taşımaktadır. Savunma sanayiinde ise, üretimin istenilen zamanda yapılabilmesi ve sürekliliğin sağlanabilmesi, hem alıcı hem satıcı açısından yaşamsal öneme sahiptir. Herhangi bir savaş durumunda gereksinim duyulan silah ve donatımların yurt içinden tedarik edilebiliyor olması o ülkenin sahip olduğu hammadde ve enerji kaynaklarına bağlıdır. Bu olanak savaşın sonucuna etki eden stratejik bir faktördür. Savunma sanayiinde kullanılan hammaddenin tedariki sadece savaş dönemlerinde değil, aynı zamanda barış dönemlerinde de sorun oluşturmaktadır⁴⁶.

Seferberlik ve savaş gibi durumlarda hammadde tedariklerinin daha da güçleşmesi silah üreten ülkelerin “kritik stok” adı verilen asgari düzeydeki bir stok miktarını her an hazır bulundurmalarını zorunlu hale getirmektedir⁴⁷. Bazı ülkeler 1. ve 2. Dünya Savaşları öncesi ve sonrası dönemlerde önemli kaynakların tahsisi ile büyük stoklar yapmışlardır. ABD’nin bu amaçla 1975 yılında 8 milyar dolar civarında 91 çeşit hammaddeyi stokladığı bilinmektedir⁴⁸. Kritik hammaddelere sahip olan 3. Dünya Ülkeleri ise bu maddelerin önemini kavrayarak kendileri kullanmakta, böylelikle hammadde fiyatlarında artışlar görülmektedir.

Savunma sanayiinde kullanılan hammaddelerin bir önemli özelliği de çok yüksek enerji kullanımı gerektirmesidir. Özellikle petrol maliyetleri giderek

⁴⁵ Erol EREN (2003), **Stratejik Yönetim**, (Ed.: Necdet TİMUR), Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1491, Açık Öğretim Fakültesi Yayını No: 801, s. 237.

⁴⁶ ŞİMŞEK (1987), s. 87.

⁴⁷ DUYAR (1997), s. 21.

⁴⁸ GANSLER (1980), s. 68.

artmakta, hatta savaş dönemlerinde en yüksek noktaya ulaşmaktadır. Bu nedenle hem savaş hem de barış dönemlerinde güvenilir ve ucuz hammadde temini gün geçtikçe önem kazanmaktadır⁴⁹.

1.2. SAVUNMA SANAYİİNDE PAZAR, PİYASA, FİRMALAR VE ÜRÜN ÖZELLİKLERİ

1.2.1. Savunma Sanayiinin Pazar Özellikleri

Savunma sanayii özel bir pazara yönelik, kendine özgü kuralları olan ve “silah sistemleri” olarak adlandırılan çok özel ürünler üretmeyi amaçlayan bir sektördür. Tek ve güçlü olanın oluşturduğu çok özel koşullar, geniş ve yaygın bir pazara yönelik diğer sektörlerde görülen ürün geliştirme/üretim/dağıtım gibi fonksiyonlara çok özel bir yapı kazandırmıştır. Savunma sanayiinde artık proje/program temelli bir pazar oluşmaktadır. Müşteri ilk tasarım aşamasından başlayarak program üzerinde belirleyici bir rol oynamakta ve bu kontrol tüm üretim kontrat ve satış sonrası hizmetlerin örgütlenmesinde devam etmektedir. Böylece oluşan programların ana hatları daha önce de sektörün özellikleri arasında saymış olduğumuz aşağıdaki maddelerden oluşmaktadır.

- Bürokratik ve politik bir yapı içinde oluşturulan,
- Uzun zaman dilimlerine yayılmış,
- Büyük mali boyutu olan,
- Önemli yatırımlar gerektiren,
- İleri teknoloji içeren,

⁴⁹ YILMAZ (1996), s. 12.

- Kalite unsuruna önem veren⁵⁰ şeklinde özetlenebilir.
- Aşağıda savunma sanayii pazarını etkileyen bazı temel özellikleri verilmiştir.

a-) Müşteri

Savunma sanayii alanında üretim yapan kuruluşların tek ve nihai müşterisi silahlı kuvvetlerdir. Silahlı kuvvetlerin bu sektörün ürünlerine olan gereksiniminin temelinde yurdun savunulması yatmaktadır. Ulusal kaynakların bu alanda seferber edilmesi, güvenilir iç kaynaklar oluşturulması bu sektörde her zaman gözlenen önlemlerdir⁵¹. Tek müşteri olan silahlı kuvvetler genellikle tedarik alanında iyi örgütlenmiş, kurallarını belirlemiş, uzmanlaşmış kurumlardır⁵².

b-) Egemenlik

Silahlı kuvvetlerin ihtiyacı olan silah ve sistemlerin tedarik edilmesinde milli kaynakların kullanılması dış bağımlılığı azaltması açısından önemlidir. Tüm dünyada ülkeler kendi savunma sanayiilerinin kurulmasını ve geliştirilmesini desteklerler. Bu nedenle de savunma sanayii uluslararası serbest ticaret anlaşmalarının kapsamı dışında kalmıştır⁵³.

c-) Çok Uluslu Programlar

Çok uluslu savunma anlaşmaları veya ülkeler arası ikili anlaşmalar sonucunda oluşan etkileşimler nedeniyle, kısmen NATO içinde, özellikle NATO'nun Avrupalı üyeleri arasında son yıllarda giderek artan biçimde ortak askeri programlar yürütülmekte, ortak "Avrupa Savunma Pazarı" kavramı geliştirilmektedir. Bu tip ortak projelerle Avrupa ülkeleri, ABD'nin büyük pazarı ile karşılaştırılabilir bir pazar

⁵⁰ Pınar ÖZERMAN, Zeynep KARAİBRAHİMOĞLU (1997), "Dünya'da ve Türkiye'de Savunma Sektörü", **Savunma Sanayiindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Cilt 1, 5-6 Haziran 1997, KHO Öğretim Başkanlığı, Teknik Bilimler Bölümü, Ankara, s. 15-16.

⁵¹ TMMOB (1991), Savunma Sanayii Sektör Raporu, 1991 **Sanayi Kongresi**, TMMOB Makine Mühendisleri Odası, Ankara, MMO Yayın No: 149/3, s. 9.

⁵² TÜBİTAK (1998), s. 10.

⁵³ Adil AYAZ (2003), "Savunma Sanayii ve Dış Politika İlişkisi", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, s. 31.

oluşturmaya çalışmakta ve teknolojik ve mali olanaklarını birleştirerek bu sektörde ABD ile rekabete girmeyi amaçlamaktadırlar⁵⁴.

Daha kuvvetli bir Avrupa'ya doğru sloganını tamamlayıcı olarak ortaya atılan ortak bir Avrupa silah pazarı oluşturulması hedefi, birçok somut gerekçenin sonucu olarak belirmişti. Bunlardan standardizasyon ihtiyacı, hızla artan fiyatlar, ekonomik durgunluk, korumacılık, Amerika ve Japonya ile Avrupa arasında ortaya çıkmasından endişe duyulan teknolojik seviye farkı, savunma gereçleri alanında Avrupa'da bir işbirliğini kaçınılmaz kılan nedenlerin başlıcaları olarak sıkça dile getirilmekteydi⁵⁵.

d-) Üretimin Devamlılığı ve Üretim Planlaması

Kritik savunma sistemlerinin geliştirilmesi ve idamesi için teknolojik yeteneğin korunması, dolayısıyla üretim sürecinin kesilmemesi gereklidir. Devletler kritik teknolojik yeteneklerinin korunması ve üretimin devamlılığının gerçekleşmesi için bu devamlılığı sağlayacak politikalar uygulamaktadırlar.

Savunma ürünleri siparişi alındıktan sonra üretilmeye başlanır. Ürünlerin stok için üretimi makul bir uygulama değildir. Bu sebeple, sistem üreticisi savunma firmaları sipariş üzerine üretim yapmak durumundadır. Tank, uçak, gemi ve benzeri ana savunma sistemleri; çok sayıda alt sistem, ekipman ve devrenin bir araya geldiği, çeşitli üretim süreçlerin birlikte yürütüldüğü karmaşık sistemlerdir. Bu sistemlerin üretim planlaması; tasarım ve entegrasyon çalışmaları, malzeme tedariki, taşeronların yönetimi, müşteri yönetimi gibi birçok disiplini bünyesinde barındırır⁵⁶.

e-) Ölçek

Askeri ürünlere duyulan ihtiyaç miktarları çok değişkendir. Mühimmat, tabanca, tüfek, el telsizi gibi ürünlere duyulan ihtiyaç yüksek sayılarda üretimlere yol açmaktadır. Havacılık, komuta kontrol, elektronik harp gibi konularda ise ihtiyaç

⁵⁴ DPT (2000), s. 99.

⁵⁵ Cemil ARIKAN, Yavuz AKA, "Avrupa Ortak Savunma Sanayii ve Türkiye", <http://arsiv.mmo.org.tr/pdf/10641.pdf>, (10.02.2009).

⁵⁶ BEYOĞLU (2006), s. 12.

miktarları kısıtlıdır. Bu sistemlerin geliştirilmesinde ve üretimlerinde uzman ekiplerin uzun sürelerle çalışması gerekmektedir⁵⁷.

Savunma sanayii sektörü gelişmiş bütün ülkelerde savunma sistemlerinin yaklaşık %70-%80 oranında tekellerden tedarik edildiği bilinmektedir. Ülkeden ülkeye değişmekle birlikte tank, uçak, entegre muhabere sistemleri gibi ana savunma sistemlerinin, bir ülkede birden fazla üretim merkezinde üretilmesi genellikle ekonomik olmaz⁵⁸.

f-) İleri Teknoloji

Savunma sanayiinin en belirgin özelliklerinden birisi, ileri teknolojilerin kullanılmasıdır. İleri teknoloji niteliği savunma sanayii pazarında, şirketlerin ve silahlı kuvvetler tedarik örgütlerinin yapılanmasını, yöntemlerini yoğun olarak etkilemektedir⁵⁹.

Savunma sanayiinde ileri teknolojilerin kullanılmasındaki amaç, saldırganın en kısa sürede ve asgari maliyetle bertaraf edilmesinin sağlanmasıdır. Çağımızın ulaşmış olduğu teknolojik bilgi seviyesi sayesinde, savunma silahlarında vurucu gücü yüksek, ileri teknolojiye dayalı silahlara önem verilmektedir. Savunma silahlarında ihtiyaç duyulan ürünün kalitesi birinci planda tutulurken, fiyatı ikinci planda yer almaktadır. Günümüzde savunma ürünlerinin üretiminde elektronik, optik, hassas mekanik ve yazılım, bilgi işlem dallarındaki ileri teknolojiler yanında elektro-optik, pasif algılama ve teşhis sistemleri gibi birçok yeni teknolojiler savunma ürünlerine uyarlanmaktadır⁶⁰.

Savunma sanayiinde teknoloji denildiğinde, yeni türev teknolojilerin ve ürünlerin geliştirilebilmesini sağlayan AR-GE, tasarım ve üretim teknolojilerin tümü anlaşılmalıdır. Lisans yoluyla yapılan teknoloji transferleri, güçlü bir AR-GE teşkilatınca özümseyerek yeni türev teknolojilerin üretilmesini sağlamıyorsa, yeni

⁵⁷ DPT(2000), s. 99.

⁵⁸ Özlem KOÇ (2004), “Uluslararası Savunma Sanayii Pazarında Türkiye”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yönetim Organizasyon Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, s. 10.

⁵⁹ DPT (2000), s. 99.

⁶⁰ İsmail Hakkı YÜCEL, “Savunma Sanayii ve Önemi”, <http://ekutup.dpt.gov.tr/bilim/yucelih/biltek12.pdf>, (10.02.2009).

tasarımlar gerçekleştirilemiyorsa, satın alınan teknolojinin rekabet üstünlüğü sağlaması veya askeri caydırıcılığı arttırabilmesi olanaksızdır. Savunma sanayii, güvenilirlik, süreklilik, performans ve maliyet etkinliği gibi faktörlerin ön planda olduğu bir sanayi dalı olarak, gelişmekte olan ileri teknolojileri hedefler. Dolayısıyla, kaynak ülkelerinde sıkı bir biçimde korunan bu teknolojilerin, bedeli ödenerek dahi olsa “transfer edilebilirliği” gerçekçi olarak değerlendirilmelidir⁶¹.

g-) Nitelikli İşgücü

Savunma sanayiinde ileri teknolojilerin kullanılması araştırma, üretim, kalite, proje yönetimi, müşteri ilişkileri gibi alanlarda üstün nitelikli bir işgücü gereksinimi doğurmakta ve bu işgücünün yetişmesini sağlamaktadır.

h-) Yatırım ve Finansman

Savunma sanayii ürünlerinin çok ağır çevre koşullarında çalışmaları gerektiği için ihtiyaç duyulan tasarım, doğrulama, üretim ve özellikle test sistemlerinin nitelikleri ve sayıları sivil üretim yapan şirketlere nazaran çok daha fazla olmak zorundadır.

Her ülkede parasal boyut olarak en büyük projelerin arasında savunma programlarının yer alması rastlantı değildir. Mali boyutu büyük olan ve uzun yıllara dağılan projeler bir finansman sorunu yaratmaktadır. Bu maliyetin tedarik bütçelerine getireceği ağır yükten kurtulmak isteyen silahlı kuvvetler, birçok kez özel fonlardan, istisnalardan, zamana yayılmış ödeme planlarından yararlanmaktadırlar.

Savunma sanayii yatırımları büyük sermaye gerektirmekte ve yatırım riski barındırmaktadır. Taşıdığı riske rağmen, hem üretici firma hem de üretildiği ülke için zenginlik ve güç göstergesi olan bu alandaki yatırımlar dünya çapında rekabet edebilecek güçte olmalıdır. Bu nedenle de dünyadaki pek çok ülke savunma sanayii sektörünü devletin desteklemesi gereken önemli bir stratejik sektör olarak görmektedir. Ülkelerin politikalarını gerçekleştirmelerinin en önemli uygulama aracı

⁶¹ Mehmet ZAIİM (2005), “Savunma Sanayiinin Ülkemizin Bilim ve Teknoloji Altyapısına Etkileri”, http://www.aselsan.com.tr/DERGI/eylul97/altyap_fr.htm , (10.02.2009).

savunma sektörü ürünleri olmaktadır. Dünya güç dünyasıdır ve güç; iyi işleyen bir ekonomi ile idame ettirilen silahlı güçtür⁶².

1-) İhracat Desteği

Savunma sanayii pazarı uluslararası boyutu açısından düşünüldüğünde ülkelerin dış politikalarına oldukça bağımlıdır. Bir savunma ürününün ihraç edilebilmesi için iki ülke arasında çok sağlam temellere dayanan bir işbirliğinin olması gereklidir. Hatta bu alanda yapılan ihracatın klasik bir pazarlamanın ötesinde bir diplomasi olduğundan söz edilebilir. Savunma sistemlerinin ihracı için en geçerli şart, sistemin üretildiği ülkenin ordusunda kullanılıyor olmasıdır. Buna “Seal of Approval” kuralı denilir⁶³.

Dünyada gözlenen değişimlerle birlikte ihracatın da önemi artmaktadır. Aynı zamanda bu değişiklikler çerçevesinde ticari işlemlerin yapısı da değişmektedir. Yeni teknolojiler aslında büyük bir piyasa tarafından talep edilir hale gelmiştir. Buna ek olarak ekonomik ve bütçesel sorunlar da teknolojik işbirliğini teşvik etmektedir. Bu da her bir ortağın sahip olduğu ya da elde ettiği avantajların ve faydaların paylaşılmasını beraberinde getirmiştir. Bunun amacı da mevcut olan kaynakları maksimum ve en optimum şekilde kullanmaktır. Bu çerçevede yabancı ortaklıklar kurulmakta, işbirliği yapılarak ortak programlar yürütülmektedir. Böylece karşılıklı fayda sağlanarak sektörel gelişim gerçekleştirilmektedir⁶⁴.

Özellikle ana sistem ihracatında teknoloji yüksek olduğundan katma değer de yüksektir. Bunun doğal sonucu olarak getiri de yüksektir. Yani ekonomik kazanımlar fazladır. Savunma ürünü ihracatı sadece döviz değil, stratejik güç de sağlar. Yani ekonomik gerekçeler dışında politik ve askeri gerekçeler nedeniyle de çok önemlidir. Aşağıda verilen maddeler savunma ihracatında önemli karakteristikler olarak ortaya çıkmaktadır.

⁶² Ali Rıza ORÇUNUS (1999), “2000’li Yıllarda Savunma Sanayiinde Toplam Kalite Yaklaşımı”, **2000’li Yıllarda Uzay, Havacılık ve Savunma Teknolojilerinin Öncelikleri Sempozyumu**, 29-30 Nisan 1999, Bildiriler, Cilt 1, Yeşilyurt İstanbul 1999, s. 80.

⁶³ TÜBİTAK (1998), s. 12.

⁶⁴ Sigal BRACHA (2005), “Savunma Sektörü İhracatında Uzun Dönemli Politikalar”, http://www.ssm.gov.tr/TR/etkinlikler/konferanslar/Documents/20_yil/214-220_Sigal_BRACHA.pdf, (12.02.2009).

- Yüksek rekabet vardır.
- Riskleri yüksektir.
- Devletlerin satın alma prosedürleri karmaşıktır.
- Uzun solukludur, projeler 1-10 yıl arasında gerçekleşebilir.
- Politik tercihler kararlarda tüm parametrelerin önüne geçebilir.
- Satıcı ülke isminin güvenilir bir marka olarak yerleşmesi gereklidir.
- Devletin politik desteğine ihtiyaç vardır.
- Hedef ülkelere yönelik politikalar ve askeri işbirliklerinin olması önemlidir.
- Asker- Sivil herkesin pazarlama anlayışıyla hareket etmesini gerektirir.
- Dış pazarların taleplerine cevap verebilecek endüstriyel işbirliğinin geliştirilmesi gerekir.
- Off-set zorunluluğu vardır.
- Kredilendirme takas gibi mekanizmaların kullanılması ciddi bir itici güçtür⁶⁵.

i-) Fiyat Oluşum Koşulları

Savunma sanayiinde herhangi bir silah sisteminin fiyatının belirlenmesi serbest piyasada olduğundan çok daha farklıdır. Fiyatlar alıcı ve satıcı arasında önceden yapılan sözleşmelerle saptanmakta, bu sözleşmeler ise firmalar arası rekabete dayalı olarak düzenlendiği gibi alıcı ve satıcının karşılıklı pazarlıkları sonucu gerçekleşebilir. Sözleşmeler ürün teslimatı öncesi gerçekleşir⁶⁶.

⁶⁵ Hüseyin ESENERGÜL (2005), “Savunma Sektörü İhracatında Rekabet”, http://www.ssm.gov.tr/TR/etkinlikler/konferanslar/Documents/20_yil/221229_Huseyin_ESENERGU_L.pdf, (12.02.2009).

⁶⁶ DUYAR (1997), s. 24-25.

Savunma ürünlerinin fiyatlarının belirlenmesi sürecinde, arz-talep dengesinden çok, toplam maliyetler üzerine bir kar marjı konulması yöntemi etkin olmaktadır. İleri teknolojinin gerektirdiği büyük yatırım ve nitelikli işgücü, sipariş üzerine, uzun zaman dilimlerine yayılmış az sayıda ve kontrol altında üretim, savunma ürünlerinin maliyetlerini oluşturan temel etmenlerdir. Talep edilen savunma ürününe özgün yatırım kalemleri, AR-GE maliyetleri ve atıl kapasite maliyetleri, risk faktörü de dikkate alınarak ürün fiyatına yansıtılır⁶⁷.

j-) Tanıtım ve Reklam

Diğer sektörlerde pazar oluşumunda en temel unsur reklam ve tanıtım kampanyaları iken, savunma sanayii ürünlerinin değil serbestçe satışı, varlığından söz edilmesi bile birçok durumda yasaktır⁶⁸.

1.2.2. Savunma Sanayii Piyasasının Özellikleri

Savunma sanayii piyasası, savunma ile ilgili ihtiyaçların karşılanabilmesi için çeşitli işletmelerle yapılan ticari faaliyetlerin, silah teknolojisine ilişkin araştırma ve geliştirme çalışmalarının yürütüldüğü ve silah sistemi, alt sistem ve parçaların üretiminin yapıldığı bir piyasadır⁶⁹.

Devletin sahip olduğu meşru şiddet tekeli nedeniyle piyasada tek bir alıcı söz konusudur, sayıları çok fazla olmayan, görece büyük ölçekli firmalar vardır. Ürünler son derece özelleştirilmiştir, rekabeti azaltacak oranda piyasaya giriş ve çıkışı önleyici engeller vardır, fiyatlar maliyet esasından ziyade karşılıklı görüşmelerle belirlenir, ulusal güvenlik kaygısı nedeniyle iç piyasa alımları birincil tercihtir, pazar büyüklüğü hükümet bütçesi tarafından belirlenir⁷⁰.

⁶⁷ BEYOĞLU (2006), s. 10-11.

⁶⁸ TMMOB (1991), s. 9.

⁶⁹ M. Arif SEZGİN (2004), “Türkiye’de Savunma Harcamalarının Ekonomik ve Jeopolitik Analizi”, T.C. Milli Savunma Bakanlığı Savunma Sanayii Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi, Ankara 2004, s. 10.

⁷⁰ Ahmet Fuat YILDIRIM (2006), “Savunma Sanayiinde Küreselleşme Biçimleri: Özel Askeri Şirketler”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 66-67.

Serbest piyasa koşulları ile kıyaslama yapıldığı zaman savunma sanayii piyasası oldukça farklı özelliklere sahiptir. İleri teknoloji, yüksek kalite, kapsamlı lojistik destek, iç pazarda tek müşteri, dış politik etkilere bağı bir dış pazar, büyük ve genellikle özgün yatırımlar, üst düzeyde güvenlik/gizlilik bu farklılıkları karakterize eden unsurlardan bazılarıdır⁷¹. Tablo 1’de serbest piyasa ve savunma piyasasının özellikleri hakkında bilgi verilmiştir.

⁷¹SEZGİN (2004), s. 11.

Tablo 1. Serbest Piyasa ve Savunma Piyasası Özellikleri

Serbest Piyasa Özellikleri	Savunma Piyasası Özellikleri
Çok sayıda küçük firma vardır	Çok az, fakat büyük firmalar vardır
Giriş ve çıkış tamamen serbesttir	Giriş ve çıkış için engeller vardır
Fiyatlar marjinal maliyetlerle belirlenir	Fiyatlar toplam maliyetlerle orantılı olarak belirlenir
Fiyatlar marjinal fayda ile belirlenir	İstenilen askeri performans için bir fiyat ödenir
Talebin azalması fiyatı düşürür	Talebin azalması fiyatları yükseltir
Arz talebe göre ayarlanır	Büyük bir fazla kapasite vardır
İşgücü oldukça hareketlidir	İşgücünün hareketliliği azalmıştır
Ölçeğe göre azalan veya sabit getiri söz konusudur	Ölçeğe göre artan getiri söz konusudur
Arz ve talepteki değişimlere piyasa süratle uyar	Yeni bir sistem geliştirmek ve üretime geçmek zaman alır
Piyasa düzgünce dengeye ulaşır	Yıldan yıla kararsız davranışlar vardır
Genel dengede fiyatların kendi denge değerine ulaşacağı varsayılır	Maliyetler (enflasyonu da kapsamak üzere) her yıl artmaktadır
Mükemmel kapital hareketliliği vardır	Sektörler arasında, hatta daha geniş oranlarda firmalar arasında kar farklılıkları vardır
Değişen taleplere göre kapital malları hareketliliği söz konusudur	Ağır borç, borç bulmada güçlükler vardır
Devlet müdahalesi yoktur	Devlet belirleyici, düzenleyici, karar veren vs. konumundadır
Piyanın hacmi alıcı ve satıcılar tarafından oluşturulur	Pazarın genişliği yıllık bütçeler vasıtasıyla ilgili organlar (hükümet, yasama organı) tarafından belirlenir
Alıcı şimdi veya daha sonraki bir zamanda yapacağı satın alma için tasarruf ederek harcama seçim hakkına sahiptir	Devlet otoritesiyle genellikle savunma bakanlıkları dönemsel harcamalar yapar
Alıcının aynı kategoride bulunan ve aralarında gerçek veya reklamdan dolayı farklılıklar bulunan ürünlerin içinde geniş bir seçim serbestisi vardır	Aynı amaç için aynı zamanda daha az ürün çeşidi üretilir. Gerçekte üretici sayısı daha az veya tektir. Alıcının prototipler arasında seçim yapma olanağı olmasına rağmen, üretime başlandıktan sonra üretim süresi ve maliyeti, seçilen üründe değişiklik yapmayı geniş ölçüde sınırlar
Satıcılar yeni ürünleri potansiyel pazar analizleri vasıtasıyla geliştirir	Alıcı ürün için isteklerini ortaya koyar. Daha sonra satıcı, ürünün geliştirilmesi ve üretimi faaliyetine başlar
Piyasa bireysel değildir. Alıcı ve satıcılar bağımsız olarak hareket ederler	Piyasa bireysellik özelliği gösterir, alıcı devamlı olarak satıcı ile irtibattadır

Kaynak; SEZGİN (2004).

Tablo 1’de serbest piyasa ve savunma piyasası arasındaki farklılıklar verilmiştir. Adı geçen iki piyasa arasındaki fark ve piyasaların işleyişi tabloda rahatlıkla görülebilmektedir. Bu farklılıkların dışında aşağıda verilen özellikler de savunma piyasasının serbest piyasa gibi hareket edemeyeceğini göstermektedir.

Özellikle silah geliştirme programlarındaki iç ve dış belirsizlikler, risk, geliştirme süresi ve büyük finansman ihtiyacı, silah fiyatlarının tespit biçimi ve silah özelliklerinin müşteri tarafından tespit edilmesi gibi nedenler savunma sektöründe serbest piyasa sisteminin oluşmasını imkânsız hale getirmektedir⁷². Aşağıda silah geliştirme sürecinde serbest piyasa sisteminin olanaksızlığının nedenlerine yer verilmiştir.

Silah geliştirme sürecinde serbest piyasa sistemi hiçbir zaman mevcut değildir. Bu süreçte görülen dört tipik etken bunu doğrulamaktadır. Bu etkenleri şu şekilde sıralayabiliriz.

- Bireysel silah projelerinin gerektirdiği harcamalar özel sektörlerce finansmanı neredeyse olanaksız harcamalardır. Bu süreçte alıcı yani devlet mali destek sağlar.
- Silah geliştirme sürecinin ticari amaçla yapılma beklentisi, bu alana özgü ender belirsizliklerin varlığı nedeniyle çok azalmaktadır.
- Silah geliştirme sürecinde alıcının üründe bulunmasını istediği özelliklerin belirlenmesi sorunu vardır. Bu amaçla firmanın silahlı kuvvetlerle çeşitli ilişkiler kurması zorunludur.
- Son özellik ise fiyatların belirlenmesi ile ilgilidir. Silah üretim sürecinde maliyetlerin önceden belirlenmesi olanaksızdır. Silah sistemlerinin serbest piyasadaki ürünlere benzer bir kararlı denge fiyatına ulaşması olanaksızdır. Silah piyasasında alıcı masrafları karşılamak zorundadır. Yapılan bu masraflara belli bir kar payının konulmasıyla ürünün fiyatı ortaya çıkar. Silah

⁷² DPT(2000), s. 97.

sistemlerinde genellikle bu fiyatlandırma yöntemi kullanılır⁷³. Savunma sektöründe ana sistem bazında genelde tek, bazen iki şirket üretici durumundadır ve müşteri tektir. Tek olan ana sistem üreticileriyle yapılan sözleşmelerde fiyatlar “maliyet artı” sistemi ile belirlenir⁷⁴.

Fiyatların belirlenmesi konusunda rekabet unsuru da iki piyasa arasında belirgin bir fark olarak göze çarpmaktadır. Serbest piyasada fiyatlar rekabetle belirlenir ve üreticinin maliyetleri fiyat üzerinde etkili olmaz. Savunma piyasasında ise durum farklıdır.

Genellikle silahlı kuvvetler alıcı olarak yeni bir silaha ihtiyaç olup olmadığının kararını verir, gerekiyorsa yeni bir ürün geliştirilmesine başlanılmasını sağlar. Alıcı, yapımcı firmaya silah geliştirme sürecinin çeşitli aşamalarında parasal ödemeler yaparak, finansman da sağlayabilir. Yani yapımcı firma alıcının kabul ya da reddedeceği hazır bir ürünü arz etmemektedir. Alıcı, ürün son şeklini almadan onu değiştirebilir, iptal edebilir ya da miktarı azaltabilir. Bu durum fiyatın piyasadaki rekabetle belirlenmediğini gösterir. Rekabet gücü firmaların sahip olduğu performansa bağlıdır⁷⁵. Rekabet fiyatının olmaması demek silah üreticisi firmalar arasında rekabetin olmadığı anlamına gelmez, aksine firmalar arasında kıyasıya bir rekabet vardır fakat bu fiyat rekabeti olarak yorumlanamaz⁷⁶.

Bir piyasa ekonomisindeki piyasa güçleri, diğer endüstrilerdeki firmalarda olduğu gibi savunma endüstrisindeki firmaları da gelecekteki karlarının şimdiki değerlerini maksimize etmeye zorlar. Çünkü serbest piyasadaki bir firmanın varlığını sürdürebilmesi, o firmanın karlılığını devam ettirebilme yeteneğine bağlıdır. Bu kural rekabetçi olmayan yani monopol konumdaki savunma sanayii piyasaları için de

⁷³ ŞİMŞEK (1987), s. 114-117.

⁷⁴ ZİYYLAN (2004), s. 99.

⁷⁵ Nurullah ALTUN (1998), “Savunma Harcamaları ve Türkiye’deki Gelişme Seyri”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul 1998, s. 52.

⁷⁶ ŞİMŞEK (1987), s. 113.

geçerliliğini korur⁷⁷. Aşağıda savunma sanayii piyasasında talep ve arz özellikleri hakkında bilgi verilmektedir.

1.2.2.1. Talep Özellikleri

Savunma sanayiinde talep tek alıcı devlet tarafından, arz ise büyük işletmelerden oluşan bir oligopol tarafından temsil edilmektedir. Talebi belirleyen silahlı kuvvetler tek alıcı sıfatının yanı sıra büyüme ve küçülme hareketleri veya kalite, fiyat ya da yaptırım inisiyatifleri nedeniyle arz kitlesini bir anlamda rahat bir şekilde yönlendirebilmektedir⁷⁸.

Savunma planlayıcıları, belirlenen ulusal hedefleri ve tehditleri olduğu gibi alarak ateş gücü, personel ve mobilite gibi çeşitli askeri faktörlerin silahlı kuvvetlerin ilgili birimlerine dağılımında en uygun bileşimi elde etmeye çalışırlar. Belirli silahların, destek donatılarının ve tedarik edilecek personelin belirlenmesi, birinin diğeriyle birlikte kullanılma durumunda olan, fakat her zaman tam yerinde kullanılmayan mallar arasında karşılıklı ilişkiye sahip çok sayıda karar alırlar. Bu durumda silah piyasasında belirli bir mal veya hizmete olan talep, temel bir mal için gerek duyulan, diğer malları tamamlayıcı bir mal, ya da yeterli bir savunma düzeyinin elde edilmesi isteğinin artışından oluşan bir mala olan talep olabilir. Bu özellikler savunma sanayii piyasasının düşük fiyat esnekliğine sahip bir piyasa olarak kabul edilmesine yol açmaktadır⁷⁹.

Silah sistemlerine olan talepteki hızlı değişimler genellikle stratejik ve teknolojik etkenlerden kaynaklanmaktadır. Savunma alanındaki sözleşmelerde görülen kararlılık ve süreklilik talebin devamlılığını ve kararlılığını sağlamaktadır. Ancak sınırlı bir alanda salt silah üreten bireysel firmalar bakımından aynı kararlılığı belirtmek mümkün olmamaktadır⁸⁰.

⁷⁷ Muammer ŞİMŞEK (2003), “Kamu Harcamalarının Özel Yatırımlara Etkileri 1970-2001”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, <http://eskiweb.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/178.pdf>, (25.02.2009).

⁷⁸ DUYAR (1997), s. 6.

⁷⁹ ŞİMŞEK (1997), s. 125.

⁸⁰ ALTUN (1998), s. 59.

Savunma ürünlerine yönelik talebin, düşük fiyat yerine daha kısa geliştirme sürecine ve daha iyi performans özelliklerine bağlı olduğu görülmektedir. Talebi fiyat yerine daha kısa geliştirme süresi, daha iyi performans özellikleri ve kalite maksimizasyonunun belirlediği görülmektedir⁸¹. Ürünün nihai kullanıcısı devlettir ve devlet savunma sanayiinin vazgeçilmez, yegâne alıcısıdır. Devlet ürünleri alıp almama keyfiyetine sahiptir, firmalara istediği yaptırımları uygulama gücünü elinde tutar⁸².

1.2.2.2. Arz Özellikleri

İleri teknoloji gerektiren ve karmaşık yapıya sahip olan silah sistemlerinin üretici sayısı çok azdır. Hâlbuki basit ve ucuz sistemlerin üretici sayısı oldukça fazladır. Savunma sanayiine ait sistemler de karmaşık yapıya sahip oldukları için, bu özellikleri ile paralel olarak üretici firma sayısı da azdır. Önce de değindiğimiz gibi savunma sanayii piyasasında arz; az sayıdaki büyük firmalarca temsil edilir.

Savunma sanayii piyasasında arz, piyasadaki satıcıların sayısı ile zaman içerisinde pazar paylarında meydana gelen değişimleri kapsadığı gibi, farklı zamanlardaki oligopol düzeylerine göre değişik ürün alanlarının analizi gibi konuları da esas almaktadır. Savunma piyasasındaki arz özelliklerinden en önemlisi teknolojik üstünlük elde etme çabasıdır⁸³. Firmalar arz miktarlarını değiştirerek piyasada etkili olmazken, talep edici konumunda olan devlet talep miktarını değiştirerek piyasa hâkimiyetini elinde bulundurur. Bu nedenle ürünün kalite ve fiyatını da istediği gibi ayarlayabilir⁸⁴.

⁸¹ Barış GÜNEŞ (2004), “Savunma Sanayii ve Ekonomik Etkileri: Türkiye ve Karşılaştırmalı Ülke Analizleri”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Teorisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004, s. 15.

⁸² YILMAZ (1996), s. 4.

⁸³ GÜNEŞ (2004), s. 15.

⁸⁴ YILMAZ (1996), s. 4.

1.2.3. Savunma Sanayiinde Firmaların Sınıflandırılması

Savunma sanayiinde firmalar çeşitli kategorilere ayrılmaktadır. Silah sistemi ve askeri donanım üretimlerinin çok geniş üretim alanlarına yayılmış olması bu firmaların ayrılmasına neden olmaktadır. Üretim kollarına göre firmaları; uçak, füze, elektronik vb. şeklinde ayırabiliriz⁸⁵. Tüm bu üretim alanlarına göre faaliyet gösteren firmaları aşağıdaki gibi gruplandırmak mümkündür.

1.2.3.1. Ana Yapımcı Firmalar

Bu firmalar; tank, füze, uçak, savaş gemisi gibi silah sistemlerinin geliştirilmesi ve üretimi faaliyetlerini gerçekleştiren firmalardır. Silah sisteminin geliştirilmesi ve üretim aşamasında alıcı ile anlaşma yapar. Alıcıdan temin ettiği finans yardımı ile yine bu aşamada alt sistem ve bazı küçük parçaların yapımı için diğer firmalarla yan sözleşmeler yapar. Oluşan firmalar ağının yönetimini ana firmalar üstlenir⁸⁶.

Bazı durumlarda motor, radar gibi önemli bölümlerin geliştirilmesini diğer firmalara anlaşma ile devredebilirler. Sistemin çoğu kısmını kendileri tedarik ederler. Pratikte bu firmalara silah sistemlerinin yapımcısı olarak bakılmaktadır⁸⁷.

1.2.3.2. Alt Sistem Yapımcısı Firmalar

Ana yapımcı firmalara motor, atış kontrol sistemi, haberleşme donanımı, radar gibi silah sistemini oluşturan önemli alt sistemlerin yapımını gerçekleştiren firmalardır. Bağımsız olarak faaliyet gösterebildikleri gibi dikey bütünleşme yolu ile ana yapımcı firmaların bir birimi gibi de faaliyet gösterebilirler⁸⁸. İkinci derecede bir

⁸⁵ GANSLER (1980), s. 3.

⁸⁶ ZEKEY (2000), s. 8.

⁸⁷ ŞİMŞEK (1987), s. 68.

⁸⁸ YILMAZ (1996), s. 8.

işlevi ortaya koymalarına rağmen bu firmalar, bir silah projesine yapılan harcamaların önemli bir bölümünü oluşturmaktadırlar⁸⁹.

1.2.3.3. Taşeron Firmalar

Bu firmalar işlerini ana yapımcı firmadan alırlar. Eğer ana yapımcı firma, taşeron firmanın herhangi bir mekanizmanın yapımında üstün bir uzmanlık ve yeteneğe sahip olduğunu düşünürse, kendi yapması gereken bazı işleri de bu firmalara verebilir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında özellikle uçak sanayii alanında benzer üretim modeli çok kullanılmıştır⁹⁰.

1.2.3.4. Parça Yapımcısı Firmalar

Silah sistemleri için gerekli olan tüp, ölçü aleti valf gibi çeşitli aletleri üretmektedirler. Üretilen parçaların çoğunluğu ticari alanda da kullanılmaktadır. Bu firmaların katkılarıyla geliştirilen bir takım parçalar, silah teknolojisinde çok büyük değişikliklere yol açabilmektedir⁹¹.

1.2.3.5. Malzeme Üreten Firmalar

Bu firmalar silah yapımı için alüminyum, titanyum, elektrikli kablolar gibi ara malları üreten firmalardır. Bazı aletlerle özel seramikler ve berilyum gibi silah üretiminde artan ölçüde kullanım yeri bulan bir kısım maddeler, çoğunlukla sadece silah yapımı amacıyla geliştirilmektedir⁹².

1.2.4. Savunma Sanayiinde Firmaların Özellikleri

Global pazarda, talep uyandıran, özgün ve rekabet edebilir ürünler ile piyasaya girmek, ayakta kalabilmenin en önemli koşuludur. Firmalar, çekirdek iş

⁸⁹ ŞİMŞEK (1987), s. 69.

⁹⁰ ZEKEY (2000), s. 8.

⁹¹ A.g.t., s. 8-9.

⁹² ŞİMŞEK (1987), s. 70.

alanları veya çekirdek teknoloji denilen hedeflere odaklanarak, rekabet edebilirlik yeteneklerini geliştirmeye çalışırlar. Firmaların hangi teknoloji alanında, hangi yetenek düzeyini hedefledikleri, teknoloji planları ve buna bağlı olarak hayata geçirilen faaliyet politikaları mevcuttur⁹³. Savunma sanayii özel bir pazara yönelik, kendine özgü kuralları olan ve çok özel ürünler üretmeyi amaçlayan bir sektördür.

a-) Firmaların Büyüklükleri

Savunma sanayii kuruluşlarına baktığımızda dikkatimizi çeken ilk olgu firmaların büyüklüğüdür. Büyük boyutlu projeleri gerçekleştirmek için büyük yatırımlara gereksinim duyulmakta, pahalı uzman kadrolar yetiştirilmekte, teknoloji yarışı içinde büyük masraflar yapılmaktadır. İlk olarak uçak, füze, tank, büyük haberleşme sistemleri, radar sistemleri gibi bu sektörün temelini oluşturan konulara bakarsak AR-GE aşamasında milyarlarca dolar harcandığını ve çalışmaların on yıla varan bir zaman dilimine yayıldığını görüyoruz. Daha sonra bunların üretimi için mevcut fabrikalarda özel üretim hatları kurulduğunu hatta bazı durumlarda yepyeni ve özel üretim tesisleri yapıldığını görüyoruz. Büyük savunma sanayii kuruluşları her işi kendi yapan devler değildir. Bu devlerin yanında birçok küçük ölçekli uzman firma, uzmanlık alanlarındaki projeleri yürütmektedir⁹⁴. Bu küçük ölçekli uzman firmalar; savunma sanayii sözleşmelerinde sorumluluk alan ana yüklenici şirketlere bağımlıdır, kalite güvence sistemleri yeterli düzeydedir. Silahlı kuvvetlerin ve ana yüklenici şirketin kalite isteklerine cevap verecek biçimde örgütlenmişlerdir, uzmanlık alanları dâhilinde geniş bir spektrumda üretim yaparak askeri ve sivil piyasaya yönelik hizmet vermekte ve böylece savunma alanındaki siparişlerin dalgalanmasından kendilerini korumaktadırlar⁹⁵.

b-) Firmalardaki Örgüt Yapıları

Savunma sanayii alanında faaliyet gösteren firmaların büyüklükleri örgüt yapıları üzerinde de etkilidir. Firmada uzmanlaşmayı sağlamak, dinamizm ve

⁹³ Mehmet ZAIM (2000), Teknolojiye Sahip Olmak, http://www.aselsan.com.tr/DERGI/mart2001/tek_fr.htm, (12.02.2009).

⁹⁴ TMMOB (1991), s. 22.

⁹⁵ DPT (2000), s. 102.

motivasyonu arttırmak gibi amaçların yanı sıra bu şirketler belli yönetim bağımsızlığına sahip birimlerden oluşur. Böylelikle şirketler bir yandan finansman, uluslararası pazarlama, AR-GE fonları gibi alanlarda büyüklük avantajlarını kullanırken, öte yandan da küçük birimlerin dinamizminden yararlanırlar⁹⁶.

c-) Firmalardaki Yetişmiş İnsan Gücü

Savunma sanayiinin özellikleri konusunda işgücünün nitelikli olması gerektiği konusuna değinmiştik. Bu sektörde yetişmiş insan gücü önemli rol oynamaktadır. Faaliyetlerin her aşamasında uzman kişiler her zaman kilit konumdadır. Savunma projelerinin yönetiminde maliyet/performans denetimi, sistem mühendisliği, sözleşme yönetimi gibi konuların bilinmesi, çeşitli düzeydeki yöneticilerin özel eğitimini gerekli kılmaktadır⁹⁷.

d-) Firmaların Amacı Kazanç Maksimizasyonu Değildir

Ticari alandaki bir firmanın kazancı yüklendiği riskin karşılığı olarak görülmektedir. Savunma sanayiindeki bir firmanın riski, silah geliştirme ya da üretimi için yapılan bir sözleşmenin herhangi bir nedenle iptal edilme ya da tekrarlanmama olasılığındaki belirsizlikten kaynaklanır. Bu firmalar genellikle kar-zarar tablolarında kar gösterirler, çünkü devlet yardımlarının artması ve devamı firmalar açısından önemli bir kaynaktır. Araştırma laboratuvarları, bina, arazi gibi olanaklar firmalara devlet tarafından sağlanır, bu nedenle de firmalar devlet sübvansiyonunu maksimize eden firmalar olarak kabul edilirler⁹⁸.

e-) Firmalar Maliyetleri Asgari Düzeye İndirmeye Çalışmazlar

Maliyetlerin asgari düzeye indirilmesi, alıcı bakımından öncelikli bir gereksinim değildir. Alıcı ürünlerin ihtiyacını karşılayabilecek bir performansa sahip olmasını ister. Çoğu kez bu ihtiyaçlar kısa sürede karşılanmalıdır, bu nedenle maliyetler performanstan daha az önem taşır. Savaş, seferberlik, uluslararası kriz dönemlerinde talebin artması durumunda firmalar bu talebi dahi karşılayacak

⁹⁶ TMMOB (1991), s. 22.

⁹⁷ ZEKEY (2000), s. 12.

⁹⁸ ŞİMŞEK (1987), s. 71.

biçimde kurulmuştur. Bu özellik normal zamanlarda üretimin düşük kapasitede yapılması sonucu, maliyet artışlarına yol açmaktadır. Aynı alanda çok sayıda projenin geliştirilmesi ve bazı projelerin iptali de maliyetlerin yükselme sebeplerindendir⁹⁹.

f-) Firmalar Özerk Değildir, Devlet Tarafından Denetlenmektedir

Ticari alanda faaliyet gösteren firmalar o ülkenin yasaları dâhilinde yönlendirilir ve faaliyetleri ile ilgili karar alırlar. Özerk olmalarının göstergesi olarak da ürün, çeşit, fiyat ve miktar belirleme konularında kararları kendilerinin almaları gösterilebilir. Oysa savunma sanayii firmaları için en son kararlar devletin ilgili kadrolarına aittir. Yasal düzenlemeler, Silahlı Kuvvetler tarafından ortaya konulan ihtiyaçlar, savunma sanayiindeki firmaların yönetim kadrosunun sınırlarını oluşturur. Firmaların yönetim kadrosu üretilecek silah ve miktarı, ürünün fiyatı ve müşteri seçimi hakkında karar veremez¹⁰⁰.

Üretimin yönlendirilmesi ve şekillendirilmesinde, Silahlı Kuvvetlerle, Savunma Bakanlığı ve savunma sanayii arasında, üretim, satın alma gibi ilişkilerin düzenlenmesi için ayrıntılı kurallar ağı oluşturulmaktadır. Bazı ülkelerde devlet bu firmaların mülkiyetini elinde bulundurarak denetimi sağlar. Bazılarında ise devlet firmalara çeşitli maddi olanaklar sağlamasına karşın mülkiyet hakkında değişiklik yapmaz, ancak denetim hakkını saklı tutar¹⁰¹.

g-) Firmalar Sivil Üretime Tamamen Dönüşüm Esnekliğine Sahip Değildir

Ürün özelliği nedeniyle savunma sanayii firmalarının sürekli üretim yapması her zaman mümkün olmamaktadır. Bu nedenle firmalar bazen atıl kalabilmektedir. Savunma sanayii firmalarının sivil üretime dönüşümü gerek silah maliyetlerinin düşmesi gerekse firmaların yaşamlarını sürdürebilmeleri açısından büyük önem taşımaktadır. Bu firmaların sivil üretime dönüşmesindeki esneklik; idari beceri, personelin uyum yeteneği ve teknik donatımın yapısına bağlıdır. Bunun yanında tam

⁹⁹ GANSLER (1980), s. 103- 157.

¹⁰⁰ ZEKEY (2000), s. 13-14.

¹⁰¹ ŞİMŞEK (1987), s. 75.

bir dönüşüm esnekliği yoktur. Bazı alanlarda ise bu dönüşümden bahsetmek olanaksızdır. Dönüşüm oranı firmadan firmaya değişir¹⁰².

Diğer sektörlerde faaliyet gösteren firmalar, herhangi bir sivil endüstri ürününün üretimi için yapacağı yatırımı daha ziyade pazar ekonomisine dayandırır. Böylece kar marjı da pazar özellikleri ve riskleri üzerine konulur. Savunma sanayiindeki bir firma ise yatırımını, ihtiyaç sahibi ile önceden yapacağı geliştirme ya da üretim konulu kontratlara göre ele almak durumundadır. Bu bakımdan böyle firmaların riski, kontratlarının iptal edilme veya tekrarlanmama ihtimaline bağlıdır. Savunma sanayiinde ihtiyaç sahibi devlet olduğundan, kontrat çerçevesinde sürdürülecek imalat programlarının sürpriz nedenlerle durdurulma riski çok düşüktür¹⁰³.

h-) GSMH Üzerindeki Olumsuz Etki ve Enflasyon

Savunma firmalarının GSMH üzerindeki etkisi olumsuzdur ve bu durum enflasyon oluşturur. Savunma sanayiinin yarattığı büyüme günlük hayat için ve ilerideki üretim için faydalı olmayan mal ve hizmetleri kapsamaktadır. Savunma sanayii firmaları yaptıkları iş ile piyasadan bir takım mal ve hizmetler alırlar¹⁰⁴.

Bu firmaların üretimi sonucunda işgücünün elinde bir satın alma gücü oluşur. Çünkü yapılan iş nedeniyle para el değiştirir. Yapılan işin sonucunda bu firmalar, piyasa üretim devresinden aldığı girdilere karşılık, bu devreye herhangi bir katkıda bulunmazlar. Başka bir deyişle firmaların üretim artış gücü sıfır, harcama artış gücü yüksektir. Bu sonuç piyasada enflasyona neden olacak bir boşluk oluşturur¹⁰⁵.

¹⁰² ZEKEY (2000), s. 14.

¹⁰³ Kemal BÜYÜKMIHICI (1991), “Savunma Sanayiinde AR-GE’ nin Önemi ve Türkiye’deki Gelişmeler”, **TMMOB Makine Mühendisleri Odası 1991 Sanayi Kongresi**, Yayın No: 148-1, Kasım 1991, s. 114.

¹⁰⁴ AYZAZ (2003), s. 36.

¹⁰⁵ ŞİMŞEK (1987), s. 76.

1.2.5. Firmaların Savunma Sanayiine Giriş ve Çıkışındaki Engeller

Savunma sanayiine yeni girmek isteyen firmalar ile sanayiden çıkmak isteyen firmalar bir takım engellerle karşılaşır. Bu engeller ekonominin diğer sektörlerine göre daha fazladır.

1.2.5.1. Savunma Sanayiine Girişteki Engeller

a-) Teknoloji Durumu ve Bilimsel Kapasite

Piyasaya yeni girecek işletmeler tarafından ileri teknolojinin finanse edilemiyor olması piyasaya girişi engellemektedir. Silah talebinin fiyattan çok performansa bağlı olması gelişen teknoloji karşısında uzun süre eski teknoloji ürünü ile rekabeti mümkün kılmamaktadır. Sektörde görülen hızlı değişiklik sonucu firmaların faaliyetlerini sürdürebilmeleri yeterli mühendislik ve bilimsel kapasiteye sahip olmalarına bağlıdır. Bilimsel ve teknolojik kapasite bir savunma sanayii firması için önemli bir rekabet unsurudur. Sektörde sıradan işçilerden çok bilim adamları ve mühendisler istihdam edilmektedir¹⁰⁶.

b-) Finansal Güçlükler

Firmaların rekabet edebilmesi ve piyasada kalabilmesi için gereken unsur AR-GE faaliyetleridir, bunun için de büyük bir finansman ihtiyacı doğmaktadır. Sektöre yapılacak yatırımlar önemli meblağlar tutmakta ve finans kuruluşları bu sektördeki çeşitli belirsizliklerden dolayı kredi verirken çekimser davranmaktadırlar. Projelerin finansmanı ancak devlet garantisi ile gerçekleştirilebilmektedir. Çoğu zaman devlet savunma sanayiinde kullanılan sermaye mallarını satın alarak özel firmalara parasız olarak vermektedir. Sermaye malı tedariki de firmaların piyasaya girişi açısından engel teşkil etmektedir.

¹⁰⁶ ZEKEY (2000), s. 15.

c-) Ekonomik Ölçek

Savunma sanayiinde faaliyet gösteren büyük ölçekli firmalar, küçük ölçekli firmalara göre daha düşük maliyetlere sahipse, bu takdirde bir firmanın piyasaya küçük ölçekle girmesi yüksek maliyetleri göze alması anlamına gelir¹⁰⁷. Savunma sanayiindeki çeşitli bölümlerin ekonomik ölçeklerinin farklı olması, bu alanlara girmeyi planlayan firmaların, öncelikle kendi kaynaklarıyla uyum sağlayan bölümlere girebilme ve sonrasında diğer alanlara yayılma olanaklarını sağlamaktadır¹⁰⁸.

d-) Talep Yaratma

Savunma sanayiine yeni girmeyi planlayan bir firma ilave talep yaratması için yenilik yapmaya gereksinim duyar. Firma aynı tip ürünleri üretirse kendi varlığını sürdürebilecek düzeyde talep yaratamayabilir. Bu firmaların ürünlerine olan talep, önce de belirtildiği gibi yapabileceği yeniliklere bağlıdır.

e-) Bürokratik Engeller

Bu alanda faaliyet gösteren bütün firmaların fabrika ve işçilerinin üzerinde devlet denetimi bulunmaktadır. Bu denetimler genellikle “güvenlik izni” alınması şeklinde uygulanmaktadır. Bunun yanında dış satımlar da devlet onayına bağlı bulunmaktadır¹⁰⁹.

1.2.5.2. Savunma Sanayiinden Çıkıştaki Engeller

a-) Sermaye Malları

Firmaların üretimde kullandığı sermaye mallarının diğer ticari malların üretiminde kullanılma esnekliği çok düşüktür. Bu durum piyasadan ayrılmayı düşünen firmalar için engeldir. Bazı devletler mali yönden güç durumda olan firmalara yardım etmektedir, böylelikle hem firmalar korunmakta hem de firmaların

¹⁰⁷ ZEKEY (2000) , s. 16.

¹⁰⁸ ŞİMŞEK (1987), s. 104-105.

¹⁰⁹ A.g.t., s. 105.

olağanüstü durumlarda ve seferberlik gibi zamanlarda faaliyet göstermesi sağlanmaktadır. Bu sebepten de firmalar piyasadan ayrılamamaktadır¹¹⁰.

b-) İşgücünün Durumu

Bu alandaki özgün niteliklere göre uzmanlaşmış kalifiye işgücünün doğrudan doğruya ticari malların üretimine yönelmesi çok zor veya tamamen olanaksızdır.

c-) AR-GE ve Yabancı Satışlardan Elde Edilen Kazançlar

Devletlerin, savunmaya yönelik AR-GE faaliyetlerine genellikle destek olması ve firmaların düşük maliyetlerle buradan elde ettiği yeni teknolojileri, diğer ticari alanlara aktararak önemli kazançlar sağlama olanaklarının varlığı da, firmaların bu sektörden ayrılmasına engel olarak gösterilebilir¹¹¹.

1.2.6. Savunma Sanayiinde Ürün Özellikleri

Savunma sanayi ürünlerini diğer ürünlerden farklı kılan, ihtiyacın ne zaman, nerede ve hangi koşullarda ortaya çıkacağıının hemen hemen hiçbir zaman önceden bilinmemesidir. Bu nedenle savunma sanayi ürünleri genelde barış zamanında geliştirilirler, üretilirler, ancak hemen kullanılmazlar, kullanım zamanını (savaşı veya çatışmayı) beklemek üzere depolanırlar. Tüm hazırlık ne zaman ortaya çıkacağı bilinmeyen ihtiyaç içindir¹¹². Ürünlerde üstün performans ve gelişmiş yeteneğin yanı sıra ileri fiziksel özellikler de aranır.

¹¹⁰ GANSLER (1980), s. 48-49.

¹¹¹ ŞİMŞEK (1987), s. 109.

¹¹² TMMOB (1991), s. 15.

Şekil 1. Savunma Sanayii Ürün Özellikleri

Kaynak; BAKTİR (2006), <http://www.turkcadcam.net/rapor/ss-urge/index.html>, (11.03.2009).

Zor çevre şartlarında görev, tek müşteri, karmaşık tedarik süreçleri, uzun geliştirme süreleri, yıllara göre dalgalanan talep, ihracat kısıtları, ileri teknoloji ihtiyacı, yüksek kalite isterleri savunma sanayii sistemlerinin özellikleri arasında sayılabilir¹¹³.

Bir sistemin geliştirilmesi ve bir ürüne dönüştürülmesi 10-20 yıllık bir araştırma geliştirme sürecinden geçer. Sistemlerin kullanım sürelerini de dâhil edecek olursak bir savunma sisteminin gelecek 20-30 yıl süresince, var olabilecek tehditlere karşı koyabilme özelliğinde ve ileri teknolojiye sahip olması gerekir. Ürün maliyeti her ne kadar yüksek olursa olsun, temelde ürünler arasındaki rekabet, kullanılan teknoloji, temelindedir. Birkaç yıl sonra hiçbir caydırıcılığı kalmayacak ve diğer ülkelerin sistem hakkındaki bütün bilgilere sahip olduğu bir ürünün ucuz olduğu için tercih edilmesi akılcı değildir¹¹⁴. Aşağıda savunma sanayii ürünlerinin özelliklerine yer verilmiştir.

¹¹³ Celal Zaim ÇİL (2008), “Savunma Sanayii Dünya- Türkiye Analiz- Değerlendirme”, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, 7 Mart 2008.

¹¹⁴ Ali ERCAN, “Savunma Sanayiinde Fizik Mühendisliği”, <http://www.fmo.org.tr/yayinlar/fmoozel/savunma.htm>, (12.03.2009).

a-) Ürünler Karmaşık Yapıdadır

Savunma sistemleri her biri ayrı ayrı savunma sanayii ürünleri olan; algılayıcı sistemler (radar, sonar vb.), silah ve diğer karşı tedbir unsurları (top, füze, elektronik harp karıştırıcıları vb.) haberleşme sistemi, komuta kontrol sistemi, taşıyıcı platformlar (tank, gemi, uçak vb.) gibi alt sistemlerin tümünün veya bir kısmının birleşmesinden oluşan karmaşık sistemlerdir.

b-) İleri Teknoloji ve Elektronik Teknolojisi Yoğun Olarak Kullanılır

Son 50-60 yıl içindeki teknolojik gelişmeler sonucunda, ülkelerin askeri üstünlük kıyaslamasında, yüksek teknolojileri içeren savunma sanayii ürünlerini geliştirme ve üretme yeteneği ön plana çıkmıştır¹¹⁵. Savunma Sanayii'nin ileri teknolojileri kullanması, araştırma-geliştirme faaliyetlerinin yoğun olduğu bir alan olmasına neden olmaktadır. Bu özellik, onun teknolojik bilgi üretim alanı olarak gelişmesine yol açmaktadır¹¹⁶. Üretimlerinde ileri teknolojinin kullanılıyor olması üretiminin her ülke tarafından gerçekleştirilmesinin zorluğunun da bir göstergesidir.

c-) Maliyetler Yüksektir

Savunma sanayiinde ürün maliyetleri genelde çok yüksektir. Bunun temel nedenleri; AR-GE harcamalarının çok yüksek oluşu, oldukça karmaşık yapıya sahip ileri teknolojik ürünler olması, üretim için büyük yatırımların gerekmesi, üstün nitelikli personel istihdam zorunluluğu olarak sıralanabilir¹¹⁷.

Ürünlerin tasarım, geliştirme, test ve değerlendirme aşamalarında çok değişik disiplinlerde çok sayıda yetişmiş insan gücü istihdam edilmesi ve yüksek maliyetli cihaz yatırımı yapılması yanında, çalışmaların belli bir sistematik içinde sürdürülmesi ve her aşamada elde edilen sonuçların ayrıntılı olarak dokümanle edilmesi de gerekmektir. Bu koşullar, maliyetlerin yükselmesine ve çalışmaların müşterinin istekleri doğrultusunda ve onun mali desteği ile sürdürülmesine yol

¹¹⁵ TÜBİTAK(1998), s.:13.

¹¹⁶ SEZGİN (2004), s.: 8.

¹¹⁷ Ali ERCAN, "Savunma Sanayiinde Fizik Mühendisliği", <http://www.fmo.org.tr/yayinlar/fmoozel/savunma.htm>, (12.03.2009).

açmaktadır. Bazı projelerde maliyetler tek bir ülkenin karşılayacağı boyutları aşmakta, devletler ortak projelere yönelmektedir. Oluşan ilk ürünler müşteri tarafından yoğun test ve değerlendirmelerden geçirilmektedir. Bu test ve değerlendirmeler de maliyetin yükselmesine neden olur¹¹⁸.

d-) Kullanım Süreleri Uzundur

Ürünün konsept aşamasından envantere girmesine kadar geçen süredeki maliyetlerin çok yüksek olması, kullanıcı eğitimi, ürünü idame ettirecek bakım onarım altyapısı ve teknik kadroyu yeniden oluşturmanın zorlukları savunma sanayii ürünlerinin kullanım sürelerinin uzun olmasını zorunlu kılmaktadır. Tehditlerin sürekli değişmesi ve teknolojik gelişmeler; üretim aşamasında ve envantere girdikten sonra ürünlerin belli aralıklar ile iyileştirilmesini gerekli kılmaktadır. Artık bir ürünün iyileştirilme yapılmaksızın uzun süre kullanılması devri kapanmıştır¹¹⁹.

e-) Ürün Kalitesi Yüksek

Savunma sanayii ürünlerine tasarımdan envantere girene kadar yoğun bir kalite denetimi uygulanmaktadır. Ürün standartları yeterli olmamakta, kalite yönetim sisteminin de standartlara uygunluğu aranmaktadır. Kuruluşların kalite yönetim sistemlerinin uygunluğu ülkelerin savunma konularıyla ilgili resmi kuruluşlarının yetkilendirdiği bir sertifikasyon hizmeti ile belirlenir.

f-) Ürünler Ağır Çevre Koşullarında Çalışabilir

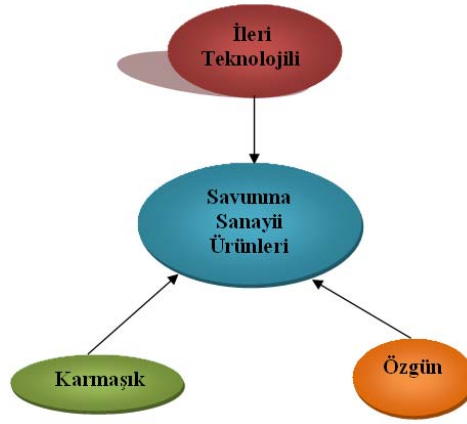
İleri fiziksel özellikler, yani çeviklik, sağlamlık, fiziksel ve elektronik anlamda görünmezlik, her türlü ortamda ve koşulda, uzun süre çalışabilirlik savunma sanayi ürünlerinde olması istenen özelliklerdir. Savunma sanayi ürünlerinin günde 24 saat ve haftada 7 gün tam performans çalışması gerekmektedir. Görevdeki en ufak aksama ve performanstaki azalma tahammül edilemezdir. Savunma sanayi ürünlerinin her türlü çevre şartında daima hazır olmaları ancak tasarım sırasında sağlamlığa ve verilen özel önemle elde edilebilir. Savunma sanayi ürünlerinin

¹¹⁸ DPT (2000), s. 100.

¹¹⁹ TÜBİTAK (1998), s. 15.

kendilerinin hedef konumuna düşmemeleri için tespit edilemez olmaları gerekmektedir. Bunun için fiziksel ve elektronik anlamda görünmezlik çok önemlidir. Ürünlerin yapısal tasarımlarında, malzeme seçimlerinde, yarattıkları elektronik izlerde bu durum göz önüne alınır¹²⁰. Bütün bu gereksinimlerin karşılandığı savunma sanayii ürünleri, ileri teknoloji, karmaşık ve özgün ürünlerdir.

Şekil 2. Savunma Sanayii Ürün Özellikleri (2)

Kaynak; BAKTİR (2006), <http://www.turkcadcam.net/rapor/ss-urge/index.html>, (11.03.2009).

Savunma sanayi ürünlerinin diğer önemli bir özelliği de ülke içerisindeki kaynaklardan temin edilmesidir. Savunma sanayi ürünlerinin yerli olması güvenlik açısından kritik bir önem taşır. Bu nedenle mümkün olduğunca ülke içi kaynaklardan temin edilir. Uluslararası pazarın tüm pazara oranı oldukça küçüktür. Uluslararası pazarın en büyük alıcıları gelişmekte olan ülkelerdir. Gelişmiş ülkelerde ürünlerin yurt içinden temin oranı ortalamanın daha üstündedir¹²¹.

Savunma sanayiinde gerek tek firma içerisinde gerekse farklı kurum ve kuruluşlardan, alanlarında uzmanlaşmış kişilerin, hızla gelişen teknolojilerden yararlanarak, zamanında ve uygun bütçe koşullarında, ihtiyacı karşılayacak çözümler

¹²⁰ Elif BAKTİR (2006), “Savunma Sanayii ve Ürün Geliştirme”, <http://www.turkcadcam.net/rapor/ss-urge/index.html>, (22.04.2009).

¹²¹ Hacer ANSAL, Dilek ÇETİNDAMAR, Elif BAKTİR (2006), “Savunma Sanayiinde Çift Amaçlı Teknoloji Kullanımı”, **SAVTEK 2006, 3. Savunma Teknolojileri Kongresi**, Cilt II, 29-30 Haziran 2006, ODTÜ, Ankara, s. 254-255.

üretmesi için bütün parametrelerin bir araya gelmesini sağlayan güçlü bir yönetim altyapısına ihtiyaç duyulur¹²². Bu alt yapı şekil 3’te gösterilmektedir.

Şekil 3. Savunma Sanayiinde Ürün Tasarımı Altyapısı

Kaynak; BAKTİR (2006), <http://www.turkcdcam.net/rapor/ss-urge/index.html>, (11.03.2009).

Bir savunma sanayii projesi nihai ürün haline gelene kadar aşağıdaki aşamaları kaydeder.

- Tasarım aşamasının başında kullanıcı ile birlikte tasarım hedefleri belirlenir. Bu hedefler teknik performans, süre ve maliyet parametrelerinin dışında güvenilirlik, üretilebilirlik, onarılabirlik ile ilgili koşulları da içerir.
- Tasarım süresince, müşteri ile sürekli koordinasyon içinde çalışılır, gerekiyorsa, tasarım hedeflerinde değişiklikler yapılır.
- Tasarım tamamlandıktan sonra tasarım hedeflerine ulaşıldığını doğrulayabilmek için üretilen ilk ürün test edilir, tasarım hedeflerinin karşılandığı belirlendiği takdirde ürünle ilgili teknik dokümantasyon onaylanır. Böylece tasarım onaylanmış, ürünün temel konfigürasyonu belirlenmiş ve seri üretim aşaması başlatılmış olur.

¹²² Elif BAKTİR (2006), “Savunma Sanayii ve Ürün Geliştirme”, <http://www.turkcdcam.net/rapor/ss-urge/index.html>, (22.04.2009).

- Ürünün ve alt parçalarının seri üretimini gerçekleştirecek üreticiler mühendislik, kalite, konfigürasyon, üretim güvenlik ile ilgili yönetim sistemleri denetlenip onaylanarak belirlenir ve yeterliliği belirlenmiş bu üreticilere sipariş verilir¹²³.
- Seçilen üreticilerin üretim ve kalite planları onaylanır.
- Üreticiler; üretim dokümantasyonunu hazırlar ve onaylatırlar.
- Test dokümanı hazırlanır ve onaylatılır.
- Üreticiler; üretimde kullanacakları araç ve gereçleri oluşturur ve bunların doğrulamasını yaparak onaylatırlar.
- Üreticiler, personelini sürekli eğitir ve devamlılığını sağlarlar.
- Üretici seri üretime geçmeden yeterlilik denetimine tabi tutulur, seri üretime hazır olduğu belgelenir.
- Prototip, değişik koşullarda testlerden geçirilerek işçilik, teknik performansı ve güvenilirlikle ilgili özellikleri sağlıyorsa seri üretime geçiş izni verilir.
- Ana üreticinin sipariş ettiği malzemeler, özelliklerinin kritikliğine bağlı olarak sevkiyattan önce ya doğrudan üreticide veya ana toplayıcı üretici tesislerine ulaştığında istenilen spesifikasyonları karşılayıp, karşılayamadıkları test edilir.
- Üretimi tamamlanan nihai ürün ve alt parçaları güvenilirliği azaltacak malzemelerin ayıklanmasını sağlamak üzere yaslandırma işlemine tabi tutulur
- Üretilen her parçanın kayıtları, seri numarası, esas alınarak tutulur ve saklanır. (Performans Kartları)

¹²³ KORAY (1997), s. 268-269.

- Üreticinin tüm yönetim sistemleri ve üretim işlemleri müşteri temsilcisi tarafından her an denetlenebileceğinden teslimat esnasından ayrı bir kabul muayenesine gerek kalmaz.
- Üretilen ürünlerde herhangi bir değişiklik gerektiğinde, müşteri onayı alınarak yapılır. Savunma sanayii üreticileri müşterilerine depo seviyesi bakım/onarım hizmetini vermeyi de taahhüt eder¹²⁴.

1.3. SİLAH TEDARİK ŞEKİLLERİ

Savunma sanayiinin önemini ortaya koyarken değinilmeden geçilmemesi gereken başlıklardan belki de en önemlisi ülkelerin savunma tedariki ile savunma sanayileri arasındaki belirleyici ilişkidir. Bu noktada silah tedarik şekilleri önemli bir belirleyici olarak karşımıza çıkmaktadır.

Batı ülkelerinde savunma sistem tedarik noktasında devrim niteliğinde uygulamalar yapılıyor. Bu uygulamaların başlıca nedenleri; teknolojiadaki hızlı gelişme nedeniyle savunma sistemlerinin kullanım ömrünün kısılmasını önlemeye yönelik olarak sistem geliştirme süresini kısaltma ve sistemleri gelişmeye açık olarak tasarılma ihtiyacıdır. İleri teknolojiler nedeniyle karmaşılaşan sistemlerin geliştirilme sürecinde riskleri paylaşacak güvenilir ulusal şirketlere sahip olma arzusu da bu nedenler arasındadır¹²⁵.

Ulusal teknoloji yeteneği çok önemlidir çünkü ulusal tasarımla geliştirilip üretilmeyen savunma sistemlerine güvenilmesi, bu sistemlerin savaş esnasında da satın alındığı andaki gibi çalışacağından emin olunması mümkün değildir. Dolayısıyla savunma sistemlerinin tedarikinde amaç, ihtiyacın karşılanması yanında, ulusal teknoloji yeteneğini yükseltmek olmalıdır. Bu nedenle tedarik mevzuatı, “ulusal teknoloji yeteneğini” yükseltme amacına hizmet edecek şekilde

¹²⁴ A.Turan ÖZTÜRK (2006), “Savunma Sanayii Projelerinin Lojistik Yönetimi ve Ortak Lojistik Kültürün Oluşturulması”, **SAVTEK 2006, 3.Savunma Teknolojileri Kongresi** 29-30 Haziran 2006, ODTÜ, Ankara, Cilt II, s. 319.

¹²⁵ Aytekin ZİYYLAN (2000), **Hedef Ulusal Teknoloji Yeteneğinin Yükseltilmesi Olmalı**, Ankara 2000, s. 89.

düzenlenmelidir. Ulusal şirket, ulusal teknoloji deyimlerinin kullanılmasından çekinilmemelidir¹²⁶. Dünyada sanayileşen bütün ülkelerde devletler uluslararası anlaşmalardan gelen yükümlülüklerini de zorlayarak ulusal sanayilerinin ve ulusal teknolojilerinin geliştirilmesini desteklemektedirler.

Çok ağır kullanım şartları altında hizmet vermesi istenen gereken savunma sanayii ürünlerinin tedariklerinde silahlı kuvvetlerin isteklerinin karşılandığının ve kullanıma hazır olduğunun güvence altına alınması askeri strateji açısından büyük önem arz eder. Bu önem yeni ve gelişen teknolojiye paralel olarak gittikçe kompleks bir yapıya dönüşen modern savunma sistemlerinde çok daha büyük ağırlık kazanmaktadır¹²⁷.

Satıcı ülkelerin kendi çıkarları çerçevesinde belirledikleri müttefiklerine ve kısıtlı işbirliği yaptıkları ülkelere gerçekleştirdikleri satışlar, savunma piyasasının oluşmasında etkili olmaktadır. Soğuk savaş döneminin sonlarına doğru her blok kendi ideolojisini yaymak, bölgesel dengeleri korumak, askeri üs edinmek ve stratejik doğal kaynakları kontrol altında tutmak amacıyla alıcı ülkeleri belirlemiş ve bu ülkelere yapılacak silah satışına izin vermişlerdir¹²⁸.

Ülkeler, kendi silahlı kuvvetlerinin gereksinimi olan silahları farklı şekillerde elde ederler. Bunlar; dışarıdan satın alma, yurt içinde üretim, askeri yardımlar ve teknoloji transferidir. Aşağıda bu başlıklar hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

1.3.1. Dışarıdan Satın Alma

Kuramsal olarak silah herhangi bir ticari mal gibidir ve ucuz olduğu yerden alınması gerektiği düşünülür. Fakat silahların dışarıdan tedariki stratejik görüş açısından sakıncalıdır. Silah satışları aynı zamanda teknoloji transferi anlamına da

¹²⁶ Cumhuriyet Gazetesi (2007), Savunma Sanayii Politikasında Kavramsal Değişim, 23 Şubat 2007, <http://gbulten.ssm.gov.tr/>, (23.04.2009).

¹²⁷ Ünal ÖZDEMİR (1991), “Savunma Sanayiinde Kalite Güvenirliliği ve Kalite Güvenliği Sistemleri Standartları- Uygulamalar- Gelişmeler ve Türkiye’deki Çalışmalar”, **TMMOB Makine Mühendisleri Odası 1991 Sanayi Kongresi**, Yayın No: 148-1, Kasım 1991, s. 192.

¹²⁸ Önder BARAN (2004), “Gelişmekte Olan Ülkelerde Savunma Harcamalarının Ekonomiye Etkileri”, T.C. Milli Savunma Bakanlığı Savunma Sanayii Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi, Ankara, 2004, s. 7.

gelmektedir. Silah üreticisi ülkeler en modern silahların sahip olduğu teknolojileri, düşmanın eline geçmemesi gereken kritik teknolojiler olarak nitelendirmekte ve ender durumlar dışında silahları diğer ülkelere vermemektedirler¹²⁹.

Büyük silah sistemlerinin tedariki söz konusu olduğunda karar alma süreçlerinde aşağıda sıralanan ilke ve yöntemler dikkate alınmalıdır;

- Tehdit değerlendirme süreçleri,
- Savunma alanında uzun vadeli kapasite arttırımı kavramı,
- Yeni teçhizat ihtiyacının tespiti,
- Silah tedariki için tahsis edilen bütçe,
- Teknik kalite güvence sistemi ve alım sonrası denetim süreci,
- Bakım ve yenileme gibi giderler dâhil projenin yaşam çevriminde toplam maliyeti,
- Telafi amaçlı önerilerin değerlendirilmesi¹³⁰.

Ülkeleri dışarıdan satın alma yoluyla silah tedariğine yönelten bir takım nedenler vardır. Bu silah sistemlerinin yurt içinde üretimi için gerekli teknolojik altyapı ve bilgi birikimin olmaması, genelde küçük miktartlı alımlar olması sebebiyle yurt içinde üretimin ekonomik olmaması, uluslararası alanda politik destek bulma ihtiyacı ve yeni teknolojilere sahip olma isteği bu nedenler arasında sayılabilir¹³¹.

Uluslararası silah tedarikine egemen olduğu geniş ölçüde kabul edilen ve silah tedarik model ve düzeylerini belirleyen üç faktör vardır. Bunlar dış alıma bağlı silahlara neden güvenilmemesi gerektiğini açıklayıcı nedenlerdir. Bu nedenler şunlardır;

¹²⁹ ŞİMŞEK (1987), s. 25-26.

¹³⁰ http://www.dcaf.ch/publications/e-publications/Handbook_turk/TURK%2014%20Part%208.pdf, (24.04.2009).

¹³¹ Fethi ŞAHBAZ (2007), “Savunma Sanayiinin Dış politika Üzerindeki Etkisi ve Türkiye Örneği”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s. 35.

Baskı faktörü; silah tedarikçisi ülkeler, gerek silah sattıkları ülkelerde gerekse uluslararası alanda, silah transferlerinin kontrolü olanaklarını elde tutarak egemen ve baskıcı konumunu devam ettirme ya da elde etme olanaklarına sahip bulunmaktadır. Ayrıca bu ülkeler alıcı ülkelerin ekonomik kalkınma stratejileri ve toplumsal modelleri üzerinde geniş denetim olanaklarına sahiptir.

Ekonomik faktör; silah üreten ülkeler, silah geliştirme sürecindeki AR-GE masraflarını, silah dış satımı aracılığıyla diğer ülkelere aktarma ve böylece kendi gereksinimi olan silahları daha ucuza elde etme ve dış satımdan sağlanan büyük kazançlarla yeni projelerin geliştirilme olanaklarını elde etmektedirler.

Sınırlayıcı faktör; silah tedarik eden ülkeler, alıcı ülkelerin kendi baskıcı veya ekonomik çıkarlarıyla çatışmaya girmeleri durumunda, bu ülkelere yaptıkları silah transferlerini durdurma olanaklarına sahip bulunmaktadırlar¹³².

Savunma sistemlerinin yurt dışından satın alım şeklindeki tedariki halinde milli teknolojinin gelişmesi yönünde hiçbir kazanım elde edilemez. Kaynaklar milli ekonomiden tümüyle çıkarken dolaylı olarak ekonomik, teknolojik ve askeri kazançların elde edilemeyeceği açıktır. Savunma sanayiinde önemli olan savunma sistemlerinin özelliklerinin gizli, ihtiyaç anında çalışacağının garantili ve dışa bağımlılığının en az olmasıdır¹³³.

Ülkelerin dışarıdan silah tedarikinde karşılaştıkları olumsuzlukların ve tehlikelerin ulusal savunmaları açısından hayati önem taşıdığı açıktır. Dolayısıyla bu etkenler, ekonomik prensiplere ters düşse bile, ülkeleri kendi ekonomik güçleri ölçüsünde dışa bağımlı olmaktan kurtulmanın yolu olarak yurt içinden tedariğe; yani kendi savunma sanayilerini kurmaya yönelmektedir¹³⁴. Dışarıdan satın almada en büyük risk sistemin ithal edildiği ülkeye olan bağımlılıktır¹³⁵. Bu nedenle de

¹³² ŞİMŞEK (1987), s. 28-30.

¹³³ Aytekin ZİYLAN (1999), “Savunma Sanayii ve Tedarik”, www.inovasyon.org/getfile.asp?file=az.kitap_1.pdf, (29.05.2009).

¹³⁴ ŞAHBAZ (2007), s. 37.

¹³⁵ Ünal ARI (2004), “Küreselleşen Dünyada Avrupa Birliği ve Türkiye’nin Yeni Güvenlik İhtiyacı ve Savunma Sanayii Konsepti”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul 2004, s. 12.

Ülkelerin dışa olan bu bağımlılıklarını azaltmaları gerek savunma sanayiinin gelişimi ve gerekse de diğerk sanayi kollarının gelişimi ile orantılıdır.

Silah alımı uluslararası stratejik ilişkilerden bağımsız düşünülemez. Tedarik kararları yalnız teknik ve ekonomik değıl aynı zamanda politik kararlardır. lke tercihi kesinlikle söz konusudur. Buna karşılık gizli veya açık ambargo tehdidi mevcuttur. Bu nedenle tüm ülkelerin hedefi, savunma sanayiinin dış etmenlere olan bağımlılığını azaltmaktır¹³⁶.

Endüstriyel anlamda gelişmiş ülkelerin teknolojik üstünlüğünü kabul eden ve sahip olduğı kısıtlı kaynaklarla, ithale dayanan bir tedarik sistemini uygulayan ülkeler sürekli artan bir dış borç yükü ile karşı karşıya kalmakta ve giderek ekonomik bağımsızlıklarını yitirmektedir. Savunma sanayiilerinin büyük ölçüde dışa bağımlı olması nedeniyle bu ülkeler uluslararası arenada saygınlıklarını yitirmiş bir toplum olarak nitelendirilmektedir¹³⁷.

Bugünkü dünya konjonktürü en güçlü ülkeleri bile başka ülkelere bağımlı kılmaktadır. Ancak bu konuda kendi gereksinimlerini kendi kaynakları ile karşılayan ülkelere baktığımızda bunların tümünün araştırma geliştirme konularında ciddi bir altyapı oluşturdıklarını, önemli insan kaynakları oluşturdıklarını görürüz¹³⁸.

Silah üretiminde ihracatın ekonomik nedenlerle önemli yararları bulunmaktaysa da, stratejik faktörler, en yeni teknolojiye sahip silahların ihracatını çok sakıncalı yapmaktadır. Bu nedenle, yüksek teknoloji ile silah üreten ülkeler, diğerk ülkelere yaptıkları transferlerde çok dikkatli davranmaktadırlar¹³⁹.

Son zamanlarda geleneksel silah ithalatçılarının gelişmekte olan ülkelerden çok, yeni sanayileşmeye başlayan ülkeler olduğı gözlemlenmektedir. Bu süreç, ithal

¹³⁶ ZİYLAN (2000), s. 50.

¹³⁷ Yavuz KESKİN (2007), “Savunma Sanayiinin Ulusal Ekonomi ve Bağımsızlığa Etkileri”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Hatay 2007, s. 5.

¹³⁸ Müjdat TOHUMCU (1997), “Teknoloji Yönetiminin Türkiye Savunma Sanayii Açısından Önemi ve TÜBİTAK SAGE Modelinin Tartışılması”, **Savunma Sanayiindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Cilt 1, 5-6 Haziran 1997, KHO Öğretim Başkanlığı, Teknik Bilimler Bölümü, Ankara, s. 141.

¹³⁹ BÜYÜKMIHÇI (1991), s. 116.

ikamesi, mühendislik faaliyetlerinin yerli sanayiye odaklanması, lisans altında üretim ve hatta yabancı tedarikçi ile daha yakın işbirliği neticesinde, sınırlı da olsa yerli sanayii tabanının oluşmasına yardımcı olmaktadır¹⁴⁰.

1.3.2. Yurt İçinde Üretim

Ülkelerin bağımsızlıklarını güçlendirmede ve uluslararası alanda etkinlik sağlayarak daha önemli bir rol oynayabilmelerinde, silah üretimi çok önemli bir yer tutmaktadır. Silah üretimi bir ülkenin bağımsızlığının en önemli belirtilerinden bir olarak kabul edilmektedir. Silah tedarikinin ülke içinde yapılabilmesi politik ve askeri açıdan kazanç anlamına gelmektedir. Bunun yanında çağdaş ve karmaşık silah sistemlerini üretebilen ülkeler, ileri derecede sanayileşmiş ve ekonomik yönden güçlü olan az sayıdaki ülkelerdir. Silah tedarikinde dışa bağımlı olan ülkeler ise, genellikle sanayileşme yolunda ve zayıf ekonomik yapıya sahip ülkelerdir¹⁴¹.

Sanayileşmiş ülkelere gerçekleştirilen silah üretimleri büyük şirketlerce yapılmakta ve çoğunluğu da devletin desteği ve garantisi altında gerçekleşmektedir. Devlet desteğine karşılık bazı ülkelerde projelerin gerçekleştirilmesi bu ülkelerin ekonomik imkânlarını aştığından, ülkeler önemli silah sistemlerinin üretimini uluslararası işbirliği yoluyla gerçekleştirmektedir. Savunma sanayileri gelişmiş ülkeler dâhil AR-GE masraflarını azaltmak amacıyla bazı projelerde uluslararası destek aramaktadırlar¹⁴².

İhtiyaç duydukları silahları yurt içinde üretim yoluyla tedarik etmeye yönelik ülkeler silah üretiminde büyük güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Bu güçlüklerden bazıları; bu alana yeterli kaynak tedariki ve aktarımı, teknoloji ve know-how transferi, teknoloji üretimi, iç talebin yetersizliği, diğer sanayileşmiş ülkelerle rekabet halinde ihracat güçlükleri ve imaj zaafiyeti şeklindedir. Bunların yanında silah üretim sürecinde özellikle finansman, sermaye malı, hammadde ve yarı

¹⁴⁰ Nil Talu CONLAN (2004), "Türk Savunma Sanayii Şirketlerinin İhracatını Arttırmak İçin Uygulanabilecek Yöntemler", T.C. Milli Savunma Bakanlığı Savunma Sanayii Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi, Ankara 2004, s. 12.

¹⁴¹ ŞİMŞEK (1987), s. 30-31.

¹⁴² ŞAHBAZ (2007), s. 37.

mamullerde dışa bağımlılığın devam etmesi, maliyet ve kalite güvenilirliği gibi ekonomik ve teknik faktörler de bu güçlükler arasında sayılabilir¹⁴³.

Dış alım ile tedarik edilen sistemlerin fiyatında asıl ödenen miktarın o sistemin tasarlanması ve teknolojisi için harcanan know-how' a ödendiği yukarıda belirtilmişti. Bu nedenle know-how un ülke içinde üretilmesi dışarı know-how için ödenecek miktarı düşürecek aynı zamanda bu know-how bilgi ekonomisi bağlamında bir ihraç malzemesi olarak milli ekonomiye katkı sağlayacaktır. Ülke içinde yaratılacak know-how ile sistemlerin ekonomik olarak geliştirmesi ve üretilmesi ile öğrenilen deneyim katma değer olarak sisteme katılacak ve ileride sistemin sürdürülebilir bir yapı kazanması için bir teminat olacaktır¹⁴⁴.

Teknolojiyi tasarım, üretim ve yönetim teknolojileri olarak üçe ayırırsak bunlar arasında en önemli olan tasarım teknolojisidir. Tasarım yeteneğine sahip olunursa bir ürün geliştirmek için gereken elemanlar değişik kaynaklardan satın alınabilir ve tasarım teknolojisi genelde transfer edilemez¹⁴⁵.

1.3.3. Askeri Yardımlar

Silah tedarik etmenin bir diğer yolu da askeri yardımlardır. Gelişmiş ülkeler, ihtiyaç fazlası veya envanter dışı bıraktıkları silah sistemlerini ve askeri malzemeleri, ikili veya çok taraflı anlaşmalar çerçevesinde müttefikleri olan ülkelere hibe etmektedirler. Bu tür yardımların kapsamına daha çok az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler girmektedir. Bu ülkeler silah üretimi için gereken ekonomik ve teknolojik altyapıya sahip olamayan ülkelerdir¹⁴⁶.

Geçmiş tecrübeler askeri yardımlara bağımlılığın büyük mahsurlar taşıdığını ortaya koymuştur. Alıcı ülkeler bedelsiz olarak tedarik ettikleri silah sistemlerinin idamesi için uzun vadede büyük meblağlara varan kaynakları yurt dışına transfer

¹⁴³ BARAN (2004), s. 10.

¹⁴⁴ Serkan GÜNEŞ (2006), "AR-GE Hizmetlerinde Ürün Tasarımı Fonksiyonun Yeri ve Ulusal Tasarımın Savunma Sanayiinde Önemi", **SAVTEK 2006, 3.Savunma Teknolojileri Kongresi**, 29-30 Haziran 2006, ODTÜ, Ankara, Cilt II, s. 705.

¹⁴⁵ ZİYLAN (2000), s. 51.

¹⁴⁶ ŞAHBAZ (2007), s. 38.

etmek zorunda kalmışlardır. Bununla birlikte teknoloji üretme kabiliyetleri gelişmemiştir. Dışarıdan satın alma yoluyla tedarikte olduğu gibi politik ve ekonomik alanda dışa bağımlılık devam etmiştir¹⁴⁷.

Savunma sistemlerinin tedariginde en geçerli kural devletlerin hükümleridir. Devletler savunma sanayiini, egemenliklerinin bir unsuru olarak görürler, bu konuda dışa bağımlılığı kabul etmezler ve savunma sistem tedariklerini kendi kurdukları ve/veya devletçe destekledikleri milli sanayi kuruluşlarından yapmayı amaçlarlar¹⁴⁸.

1.3.4. Teknoloji Transferi

Teknoloji transferi, bir sistemin tasarımının yurt dışında gerçekleştiği, üretiminin tamamının veya bir bölümünün yurt içinde yapıldığı bir tedarik yöntemidir. Bu uygulamada, tedarik edilen sistemin tasarım bilgisine ulaşılabildiği durumda başarı elde edilebilir. Bunun içinde güçlü bir AR-GE alt yapısına sahip olmak gerekmektedir. Aksi takdirde sisteme her ihtiyaç duyulduğunda yeniden teknoloji transferi yapılacak ve yeniden kaynak aktarılacaktır¹⁴⁹.

Teknoloji transferi aynı zamanda bir tedarik konusudur; bu itibarla, AR-GE'ye dayalı kamu tedarikinin de ana konularından biridir. Transfer süreci, teknoloji transferinin dayanağını oluşturan şartnamenin hazırlanması, firma seçimi ve sözleşme aşamalarını olduğu kadar, sonuçta, bu transferden beklenen yararın fiilen sağlanması bu teknolojiyi kullanır, bundan yararlanır hale gelmesi aşamasını da kapsar¹⁵⁰.

Kişiler veya kuruluşların uzun yıllar içerisinde edindikleri bilgileri aynı konu ile ilgili kuruluşların bir bedel ödeyerek kullanmaları artık gelenek haline gelmiştir. Buna “teknoloji transferi” denir. Teknoloji transferi yüksek maliyetli olduğu için,

¹⁴⁷ BARAN (2004), s. 10.

¹⁴⁸ TÜBİTAK (1998), s. 61.

¹⁴⁹ Esra ŞENEL, Türkay KISA (2006), “Savunmada AR-GE’ nin Önemi Türkiye ve Dünya’da Yeri”, SAVTEK 2006, 3.Savunma Teknolojileri Kongresi, 29-30 Haziran 2006, ODTÜ, Ankara, Cilt II, s. 677.

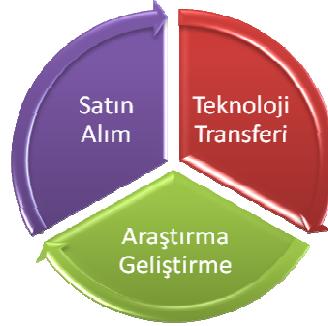
¹⁵⁰ DPT (2000), s. 16.

transfer edilecek teknolojinin mutlaka ülkeye katkı yapacak bir teknoloji olması gerekmektedir. Silah retimi ile ilgili teknolojinin transferi ilgili ülkenin iznine bağlıdır. Silah teknolojilerinin finansmanını genellikle devlet desteklediği için teknolojinin de sahibi devlet olmaktadır. Yabancı ülkelerden alınacak silah teknolojilerinde genellikle hkmetler düzeyinde görüşmeler sürdürülüp, hkmetler aracılığıyla teknoloji transferi sözleşmesi gerçekleştirilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler satın almayı düşündükleri silah ve sistemlerini yurt dışından alacaklarsa genellikle bunun teknolojisini de beraber almayı hedeflemektedirler. Hazırlanan şartnamelerde üretimin ülkede yapılmasını sağlamak için yerli firmalarla ortak üretim şartı konmaktadır¹⁵¹. Söz konusu silah tedarik şekilleri dışında bir de araştırma geliştirme yolu ile yapılan silah tedariki vardır. Bir sistemin geliştirme/tasarım ve üretim faaliyetlerinin yurt içinde gerçekleştirilerek elde edilmesi AR-GE' ye dayalı tedariktir. Bu konuya AR-GE' ye dayalı tedarik konusunda değinilecektir.

Son olarak ülkelerin silahlanma gereksinimlerini satın alım, teknoloji transferi ve araştırma geliştirme yolları ile temin ettiğini düşünürsek bunların sahip olduğu teknik, ekonomik, politik ve ulusal riskler; az, orta ve yüksek olarak derecelendirilmiş ve şekil 4'te gösterilmiştir.

¹⁵¹ ÖZBİLGİN (2004), s. 13.

Şekil 4. Ülkelerin Silahlanma Gereksinimlerini Karşılama Yöntemleri

YÖNTEM	Teknik	Ekonomik	Politik	Ulusal
Satın Alım	Az	Orta	Az	Yüksek
Teknoloji Transferi	Az	Yüksek	Az	Orta
Araştırma Geliştirme	Yüksek	Orta	Yüksek	Az

Kaynak; TOHUMCU (1997).

Şekil 4’te görülüyor ki gibi ulusal riski en yüksek olan silah gereksinimi karşılama yöntemi satın alımdır. Ülkelerin kendi çabalarıyla araştırma ve geliştirme sonucu gereksinimlerini karşılama yolu da ulusal riski en düşük olan yöntemdir. Ekonomik açıdan ise teknoloji transferi en riskli yöntem olarak görülmektedir. Satın alım yöntemi, yani silah veya sistemin dışarıdan tedariki ülkeye ulusal yönden yüksek bir risk getirmektedir. Bunun yanında ülkelerin en fazla ekonomik risk üstlendikleri tedarik yöntemi de teknoloji transferidir. Teknik ve politik yönden en riskli yöntem ise araştırma geliştirmedir. Yine ülkelerin tedarik şekillerinin satın alım, teknoloji transferi ve araştırma geliştirme olduğunu düşünürsek, bu tedarik şekillerinin ekonomik ve sosyal, teknolojik ve savunma gücü açısından dolaylı kazanımları olmaktadır. Tablo 2’de tedarik kaynaklarına göre dolaylı kazanımlar gösterilmiştir.

Tablo 2. Tedarik Kaynaklarına Göre Dolaylı Kazanımlar

Çeşitli Parametreler	Tedarik Kaynakları		
	Yurt Dışı Alım	Teknoloji Transferi veya Yabancı Ortaklı Şirketler	Araştırma Geliştirme İle Özgün Ürün Geliştirme
1. Ekonomik ve Sosyal Katkı			
Ulusal Ekonomiye Dolaylı Katkı	Yoktur	Sınırlıdır	Yüksektir
İstihdama Katkı	Yoktur	Sınırlıdır	Yüksektir
Yan Sanayinin Desteklenmesi	Yoktur	Sınırlıdır	Yüksektir
2. Teknolojik Katkı			
Ulusal Teknolojinin Gelişmesi	Yoktur	Sınırlıdır	Yüksektir
Bilimsel Kuruluşlarla İşbirliği	Yoktur	Yoktur	Yüksektir
Rekabet Gücüne Katkı	Yoktur	Sınırlıdır	Yüksektir
3. Savunma Gücüne Katkı			
Güvenilirlik ve Caydırıcılık	Yoktur	Sınırlıdır/Risklidir	Yüksektir
Dışa Bağımlılık	Vardır	Vardır	Azdır

Kaynak; ARI (2004).

Tablo 2’de görüldüğü gibi savunma sistemlerinin tedariki için kullanılacak milli kaynaklardan en fazla yarar, savunma sistemlerinin araştırma geliştirme yolu ile tedarik edilmesi halinde elde edilir. Yurt dışından satın alma durumunda kaynaklar milli ekonomiden tümüyle çıkarken, dolaylı olarak ekonomik, teknolojik ve askeri kazançların elde edilemeyeceği açıktır. Yurt içinde yabancı ortaklı yerli şirketlerden yapılacak satın alımlarda yine teknoloji sahibi yabancı ülkenin dış politikasına bağımlı kalınmaktadır.

1.4. GENEL OLARAK SAVUNMA HARCAMALARI

1.4.1. Milli Güç, Askeri Güç, Ekonomik Güç İlişkisi

Çok eski çağlardan bu yana devletlerin varlığının bir göstergesi olarak savunma ve güvenlik önemli birer kamu hizmeti olarak görülmüş ve görülmektedir. Devletin milletine karşı olan bu görevini yerine getirebilmesi için öncelikle “Milli Güç” unsurlarını geliştirmesi gerekir¹⁵².

Milli Güç; bir devletin milli menfaatini sağlamak ve milli hedeflerini elde etmek için kullanabileceği siyasi, ekonomik, askeri, coğrafi, demografik, psiko-sosyal ve kültürel, bilimsel-teknolojik gibi güçlerden oluşan maddi ve manevi unsurların toplamıdır¹⁵³.

Milli Güç unsurları arasında bir devletin gücü söz konusu olduğunda öncelikle akla “Askeri Güç” gelmektedir. Milletlerarası ilişkilerde en son başvurulan yol olan “Askeri Güç” devletlerin sürekli geliştirmek istedikleri ve asla vazgeçemeyecekleri bir milli güç unsurudur. Yeterli askeri gücü gereken zaman ve yerde ortaya koyamayan bir devletin varlığı önemli ölçüde tehlikeye girecektir. Bir diğer önemli Milli Güç unsuru da “Ekonomik Güç”tür. Ekonomik Güç bir ülkenin sahip olduğu temel ekonomik kaynaklar, bu kaynakların işletilmesi, her türlü mal ve hizmetleri üretme kapasitesi ve bunları milli hedefler doğrultusunda teşkilatlandırabilmesinden doğan güçtür¹⁵⁴.

Devletlerin gücü genellikle, gücün en belirgin ve elle tutulur unsuru olan askeri imkânlar ile ölçülür. Askeri güç; teknolojik imkânlar, önderlik ve silahlı kuvvetlerin nicelik ve niteliğine bağlıdır. Milli menfaatlerin tehlikeye girmesi durumunda askeri gücün belirlenen gayeler uğrunda aktif şekilde kullanılması gerekli ve zorunlu görülebilir. Ekonominin barış zamanında savaş gereksinimlerine uygun hazırlanması siyasi iktidarın görevidir. Gereken insan gücü, teçhizat ve paranın,

¹⁵² BARAN (2004), s. 18.

¹⁵³ http://www.mgk.gov.tr/Turkce/ss.html#soru_10, (10.06.2009).

¹⁵⁴ BARAN (2004), s. 18-19.

nereden, ne zaman ve nasıl sağlanacağını, kullanılacağını önceden planlanarak, ekonominin tüm üretken kaynaklarının organize edilerek, silahlı kuvvetler desteğine verilmek üzere bir ekonomik seferberlik gerekmektedir¹⁵⁵. Bu nedenle “Askeri Güç” ile “Ekonomik Güç” arasında çok yakın bir ilişkiden söz etmek mümkündür. Gelişmiş bir ekonomiye ulaşamayan ülkelerin milli savunmalarının da tam anlamıyla sağlanması zordur.

1.4.2. Savunma Hizmetinin Tanımı

Devletin tanımı yapılırken genellikle üç unsurdan söz etmek mümkündür. Bunlardan birincisi belirli bir toprak parçasının var olması, ikincisi bu toprak parçası üzerinde yaşayan nüfus ve üçüncüsü bu toprak parçası üzerinde bir takım kararlar alma ve bu kararlara yine bu topraklar üzerinde yaşayan herkesin uymasını sağlayabilme kabiliyetidir. Bu unsurlardan ilki; toprak veya ülke, ikincisi; nüfus ve millet, üçüncüsü; egemenlik olarak ifade edilmektedir¹⁵⁶.

Bir devletin kurulabilmesi için, insan topluluğu ve ülke unsurları gereklidir; ama yeterli değildir. İnsan topluluğu ve ülke unsurları tek başlarına devlet oluşturamazlar. Devletin oluşması için, insan topluluğunun bu ülke üzerinde egemen olması gerekir¹⁵⁷. Savunma hizmeti de devletin bu egemenlik unsurunu diğer devletlerin tehdit ve eylemlerine karşı koruması şeklinde tanımlanabilir¹⁵⁸.

Egemenin ilk görevi olan toplumu diğer bağımsız toplumların şiddet ve istilasından koruma işi ancak askeri güçle sağlanabilir ve savunma hizmeti devletin yerine getirmesi gereken görevler arasında sayılmıştır. Günümüz modern devlet

¹⁵⁵ ALTUN (1998), s. 10-12.

¹⁵⁶ Murat PEHLİVAN (2007), “Savunma Hizmeti Alanında Performans Denetimi: Türkiye Örneği”, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Kamu Yönetimi Programı, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2007, s. 37.

¹⁵⁷ <http://www.anayasa.gen.tr/devlet.htm>, (10.06.2009).

¹⁵⁸ Kenan BULUTOĞLU (2002), **Kamu Ekonomisine Giriş**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s. 237.

yapısında da savunma hizmeti, devletin temel ve asli fonksiyonu olarak kabul edilmiştir¹⁵⁹.

1.4.3. Savunma Hizmetinin Nitelikleri

Savunma hizmeti katıksız bir ortak tüketim hizmetidir. Ülkenin savunulan egemenlik alanında yaşayan herkes, bu hizmetin ürünü olan barıştan yararlanma durumundadır. Kamu kesiminde üretilen mal ve hizmetleri gruplandırırken kullanılan temel iktisadi kriter olan ürünün pazarlanamaması savunma hizmeti için de geçerlidir¹⁶⁰. Pazarlanamayan hizmetler, bir başka deyimle kamusal mallar arasında gösterildiğinden, savunma hizmetinin özellikleri kamusal malların genel nitelikleri yönünden incelenmiştir.

Savunmanın toplumsal bir hizmet olarak sunulmasından dolayı, hizmetten yararlanma veya katılma konusunda vatandaşların tercihlerinin dikkate alınması mümkün değildir¹⁶¹.

Savunma hizmeti iki yönlüdür. Birincisi; ülkeye karşı yapılacak bir saldırının caydırılması, ikincisi saldırının gerçekleşmesi durumunda saldırıya karşı konulmasıdır. Hem caydırıcılık hem de saldırıya karşı konulması barış zamanında askeri eğitim, araç, gereç ve malzeme için harcama yapılmasını gerektirir. Savaş başlayınca savaşın türünü, yaygınlığını ve yoğunluğunu diğer faktörler yanında barış zamanında yapılan harcamaların büyüklüğü belirleyecektir¹⁶².

Nadaroğlu'na göre kamusal mal ve hizmetlerin özellikleri; talep ve arzın siyasal karar alma mekanizması tarafından gerçekleştirilmesi, tüketimde rakip olunmaması ve tüketimden mahrum bırakılamama, pazarlanamama, tüketimin

¹⁵⁹ Atufe TONGUÇ SAKA (2007), “ Türkiye’de Savunma Harcamalarının Analizi ve Değerlendirilmesi”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s. 5.

¹⁶⁰ M. Ali ÖZER (2001), “Savunma Harcamaları ve Ekonomiye Etkileri”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bütçe ve Mali Planlama Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001, s. 17.

¹⁶¹ Kâmil TÜĞEN (1988), “Dünyada ve Türkiye’de Savunma Harcamalarındaki Gelişmeler ve Ekonomik Etkileri”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, cilt III, sayı 2, 1988, s. 286.

¹⁶² M. Hanifi ASLAN (1998), **Hizmet Ekonomisi**, İstanbul, Alfa Yayınevi, s. 249-250.

zorunlu kılınabilmesi ve üretim hacminin piyasa tarafından karşılanamayacak kadar büyük olması şeklinde ifade edilebilir¹⁶³. Savunma hizmetinin temel nitelikleri aşağıda detaylı olarak incelenmiştir.

a-) Üretimin Kamusal Talepçe Düzenlenmesi

Kamu hizmetlerinin tümünü kapsayan temel nitelik, arzlarının siyasal talepçe düzenlenmesidir. Kamu hizmetlerinin tanımlanmasında temel ölçü olan talep ve finans yöntemi, savunma hizmeti için de en belirgin ölçüdür. Üretim kaynaklarının hangi miktarda savunma hizmetine tahsis edileceğinin belirlenmesi de tamamen siyasi bir faaliyettir, kaynakların tahsisi temelden siyasi bir süreçtir¹⁶⁴. Bu düzenleme piyasa ekonomisince yapılabilecek bir tahsis değildir, çünkü devletin egemenlik haklarına karşı muhtemel bir tehdidin önem derecesi ve buna bağlı olarak yeterli güvenlik seviyesinin tespiti ancak siyasi iktidar tarafından yapılabilir¹⁶⁵.

Savunma hizmetinin etkin bir şekilde görülebilmesi için gerekli ödenekler bütçeye konur. Toplanan vergi gelirleriyle savunma ve benzeri diğer hizmetlerin gerçekleşmesi sağlanır. Ordunun donatımı için gerekli silah, teçhizat, cephane ve askeri elbise kamusal talep şeklinde piyasaya yansır, özel sektör üretimini buna göre şekillendirir, özel sektör bu malları üretmekle kamu hizmetinde bulunmaz, söz konusu hizmetler yine devletin sorumluluğunda yürütülür¹⁶⁶.

b-) Faydasının Bölünemez Olması ve Fiyatlandırılmama

Savunma hizmeti fiziki olarak ünitelere bölünüp fertlere ayrı ayrı sunulamaz ve faydası bütün yurt düzeyine yayılmaktadır¹⁶⁷. Bir hizmetin faydalarının bölünemez nitelikte olması, o hizmetin faydasının özel malların aksine, bütün topluma yayılması anlamına gelir. Milli savunma hizmeti faydası bölünemeyen hizmetler için en iyi örneklerden biridir. Güvenlik ve savunma hizmetleri toplumda ekonomik ilişkinin kurulmasının temel gerekleridir. Bu özellikleri ile de bölünemez

¹⁶³ Halil NADAROĞLU (1998), **Kamu Maliyesi Teorisi**, Gözden Geçirilmiş ve Düzeltilmiş Onuncu Baskı, Beta Basım Yayım, Ankara 1998, s. 50-53.

¹⁶⁴ ALTUN (1998), s. 17,18.

¹⁶⁵ BULUTOĞLU (2002), s. 273.

¹⁶⁶ Arif NEMLİ (1990), **Kamu Maliyesine Giriş**, Filiz Kitabevi, İstanbul 1990, s. 9.

¹⁶⁷ A.g.e., s. 4-5.

faydalar üreten egemenlik ve savunma hizmetleri, piyasa ekonomisini faaliyete geçiren bir masraf olarak görülmüştür¹⁶⁸. Bölünemez nitelikte olan savunma hizmetinin kişilere sağladığı faydayı ölçmek mümkün olmadığından, bu hizmetin pazarlanma ve fiyatlandırılması da mümkün olmamaktadır. Bu nedenle bu hizmete ilişkin maliyetlerin karşılanmasında piyasa finansmanı yerine kamusal finansmana başvurulur¹⁶⁹.

c-) Tüketimde Rakip Olunmaması ve Dışlamanın Mümkün Olmaması

Kamu hizmetlerinde, tüketimde rakip olunmaması bir ferdin bu mallardan tüketimde bulunmasıyla diğerlerine düşecek payda bir azalma olmayacağıdır. Kamusal hizmetlerde rekabetin varlığını test etmenin yolu, yararlananların sayısı ile hizmetin üretilmesi için gerekli giderler arasındaki ilişkiye bakmaktadır. Eğer doğru orantı varsa rekabet vardır. Savunma hizmetinde ise, gereken savunma harcaması ile nüfus arasında doğru orantı söz konusu olmadığından kullananlar arasında rekabet yoktur¹⁷⁰.

Savunma hizmetinin ülkede yaşayan herhangi bir kişiye sağladığı koruma, bir diğerinin koruma tüketimini azaltmaz. Koruma bölünemez özelliktedir ve herhangi bir başka bireyin korunmadan faydalanması marjinal veya ek maliyet getirmez. Bunun yanında savunma gibi tam kamusal mal ve hizmetlerde bedel ödüyor olsun ya da olmasın, fayda tüm topluma yöneliktir. Kimseyi dışlamak mümkün değildir¹⁷¹. Ülke bir saldırı ile karşı karşıya kalınca tüm vatandaşlarını koruyor ve bazı kişiler bu faydanın dışında bırakılmıyor olduğuna göre, bu örnek savunma hizmetinde dışlamanın mümkün olmadığına bir göstergesidir.

d-) Üretim ve Tüketimde Yasal Zorunluluğa Başvurulması

Piyasa işlemlerinde tarafların iradeleri yasal açıdan serbest ve eşittir. Ne hizmeti talep eden, ne de sunan diğeri üzerinde yasalar açısından üstün bir iradeye, bir zorlama hakkına sahiptir. Taraflar üçüncü kişilere karşı da zora başvuramazlar.

¹⁶⁸ ALTUN (1998), s. 19-20.

¹⁶⁹ SAKA (2007), s. 7.

¹⁷⁰ ÖZER (2001), s. 19.

¹⁷¹ SAKA (2007), s. 8.

Kamusal malların talebi siyasal organca tespit edildiği için ve piyasa-fiyatlandırma mekanizması kullanılmadığı için, yani faydaları fertlere bölünerek pazarlanmadığı için kamusal finansman yoluna gidilir. Bu yöntem üretimde yasal zorunluluk olarak ifade edilir. Bazı durumlarda kamusal hizmetlerin tüketiminde de cebri yetkisi devlete verilmiştir. Olaya savunma hizmeti açısından bakılırsa; yurt savunmasının en etkin şekilde sağlanması için yeterli ödenek kamusal finansman yöntemiyle temin edilir. Hiç kimse devlet tarafından arz edilen savunma hizmetinden yararlanmak istemediğini belirterek vergi ödemekten kaçınmaz. Askeri hizmeti de savunma hizmetinin üretiminde girdi olarak hukuki zora dayanır¹⁷².

Kamu hizmetlerinin bazılarının üretim teknolojisi, kamu idaresine vatandaşlar üzerinde zor kullanma yetkisi verilmektedir. Bu yetki vatandaşların kurallara uymasını sağlamak için verilir. Yasal zora kamu hizmetinin tüketiminde de başvurulur¹⁷³.

Ülkelerin savunma harcamaları, ulusal bütçelerinin gider bölümünde önemli bir yer tutar. Fakat bu harcamaların karşılığında nesnel mal şeklinde iktisadi bir değer üretilmesi söz konusu değildir. Bu nedenle bütçenin bir bölümünü, ulusal yaşamın bir zorunluluğu olarak, toplumun katlanmak mecburiyetinde olduğu bir özveri olarak düşünmek doğrudur. Fakat özellikle sanayileşmiş ülkelerin, başka ülkelere politik amaçlarla sunduğu yardımlar, örneğin silah, mühimmat ve hatta anamal niteliğindeki makine ve araç bağışları, yardımı yapan tarafın ekonomik sistemi üzerinde enflasyondan başka bir etki yaratmaz¹⁷⁴.

1.4.4. Savunma Harcamalarının Tanımı

Savunma harcamaları, ülkelerin refahları pahasına milli gelirlerinden, ülke bütünlüğüne yönelik tehdidin artan bir fonksiyonu olarak ayırdıkları bir pay olup, egemenlik ve ulusal varlığın devamını sağlayan harcamalardır. Bu harcamalar insanların topluluk olarak örgütlendikleri ilk yıllardan bu yana gerçekleşen

¹⁷² ÖZER (2001), s. 19-20.

¹⁷³ ALTUN (1998), s. 23.

¹⁷⁴ <http://asp.nesima.com/oktem/book/part13.pdf>, (10.06.2009).

harcamalardır¹⁷⁵. Dar anlamıyla savunma harcamaları; savunma hizmetine tahsis edilmiş, askeri ve sivil personel ile ilgili harcamalardan, bu sektör ile ilgili araç ve gereçlerin (silah, ekipman vs) üretimi ve satın alınması, bunların bakım ve onarım giderlerinden, bina vb. inşa faaliyetlerinden, araştırma geliştirme harcamalarından oluşmaktadır. Milis, polis, gümrük görevlileri gibi asker benzeri güçlere, sivil savunmaya, olağanüstü dönemde kısa zamanda silah üretimi faaliyetlerini uyarlayabilecek sivil teşebbüslere yapılan harcamalar, zorunlu yiyecek maddeleri ve hammaddelerin stoklanması faaliyetleri ile yapılan harcamalar ve yabancı askeri yardımlar geniş anlamda savunma harcamalarını oluşturmaktadır¹⁷⁶.

Savunma harcamalarıyla ilgili yapılan çalışmalarda karşılaşılan temel güçlüklerden biri savunma harcamalarına ilişkin veri toplama zorluğu iken bir diğeri bu harcamaların nasıl tanımlanacağı konusudur. Savunma harcaması kavramından neyin anlatılmaya çalışıldığı sorusunun cevabı hem akademik analizlerde hem de uluslararası politikada tam olarak açık değildir. Bu nedenle savunma harcamaları ile ilgili standart bir tanımın bulunduğu söylenemez¹⁷⁷. Sıradaki tabloda NATO, IMF ve BM tarafından yapılan savunma harcamaları tanımlarına yer verilmiştir.

¹⁷⁵ T.C Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü 1993/9, **Savunma ve Güvenlik Hizmetleri (1924-1993)**, Ankara, Eylül 1993, s. 11.

¹⁷⁶ Servet ÇIKINLAR (2006), “Savunma Harcamaları ve Türkiye’nin Durumu”, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2006, s. 70.

¹⁷⁷ Filiz GİRAY (2003), “Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme”, **Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 1, s. 184.

Tablo 3. NATO, IMF ve BM'nin Savunma Harcamaları Tanımı

Muhtemel Harcama Kalemleri	NATO	IMF	BM
Silahlı Kuvvetlere Yapılan Ödemeler			
1. Subaylara ve askerlere yapılan ödemeler	X	X	X
2. Silahlı Kuvvetler içinde veya bağlantılı çalışan teknisyenlere, bürokratlara vb. yapılan ödemeler	X	X	X
3. Yukarıdaki personele ve ailelerine yapılan sağlık, sosyal vb. ödemeler ile vergi indirimleri	X	X	X
4. Emeklilere yapılan ödemeler	X	-	X
5. Askeri okul ve hastaneler	X	X	X
6. Silah üretimine ve ithaline yapılan harcamalar	X	X	X
7. Altyapı inşaatı, konut vb. harcamalar	X	X	X
8. İşletme ve bakım	X	X	X
9. Diğer alımlar	X	X	X
10. Askeri araştırma-geliştirme harcamaları	X	X	X
Savunma/Stratejik Amaçlı Diğer Harcamalar			
11. Stratejik malların stoklanması	Xa	-	-
12. Silah, teçhizat vb. depolanması	Xa	X	-
13. Silah üretimi/dönüşümü sübvansiyonları	X	-	-
14. Diğer ülkelere askeri yardım	X	X	X
15. Uluslararası organizasyonlara yapılan katkılar	X	X	-
16. Sivil savunma	-	X	X
Önceki Askeri Güçlere/Faaliyetlere Yapılan Harcamalar			
17. Gazilere vb. yapılan ödemeler	-	-	-
18. Savaş borçlarına ödemeler	-	-	-
Diğer Güvenlik Kuvvetlerine Yapılan Ödemeler			
19. Jandarma	Xb	Xb	Xb
20. Sınır/sahil koruma	Xb	Xb	Xb
21. Polis	Xb	-	-
Diğer Sorumluluklar			
22. İnsani/kaza tazminatları	X	-	-
23. BM Barış Gücü	X	X	-
Gelirler			
24. Askeri okullar, hastaneler, şirketler	Y	Y	Y
25. Askeri altyapının sivil kullanımı	Y	Y	Y
26. Önemli kişi taşımaları	Y	Y	Y
27. Teknoloji ve patent satışları	Y	Y	Y
28. Üretim sübvansiyonları geri ödemeler	Y	Y	Y
29. Diğer ülkelerden askeri yardımlar	-	-	Xb
Gelecek İçin Zorunlu Harcamalar			
30. Kredili tedarik	X	X	-

Kaynak; SAKA (2007).

Tablo 3'te (X); savunma harcamalarına dâhil kalemleri, (-); savunma harcamalarına dâhil olmayan kalemleri, (Y); gelir olarak planlanmış kalemleri gösterirken, (a); işletimi ve finansmanı savunma kuruluşlarınca üstlenildiği durumlarda, (b); askeri amaçla eğitilip, donatılıp kullanılmaları durumunda şeklinde ifade edilmiştir. Bu üç kuruluş tarafından yapılan savunma harcamaları tanımları içinde en anlaşılır olanı BM'nin yaptığı tanımlamadır. Bu tanım özellikle uluslararası karşılaştırmalarda kullanılmak üzere geliştirilmiştir¹⁷⁸.

Kapsamları açısından değerlendirildiği zaman ise savunma harcamaları; Milli Savunma Bakanlığı (ve bağlı Kuvvet Komutanlıkları), Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın gereksinimlerini karşılamak için yapılan personel, silah, diğer askeri teçhizat ve mühimmat harcamaları ile yakıt, yiyecek, giyecek vb. yatırım ve transfer harcamalarını kapsar¹⁷⁹.

Devletin savunma hizmetlerine yönelik harcamaları, egemenlik ve ulusal varlığın devamını sağlayan harcamalardır. Çoğu kez ülkelerin refahları pahasına milli gelirlerinden ülke bütünlüğüne yönelik tehditlerin artan bir fonksiyonu olarak ayırdıkları paydır. Güvenli ortamı sağlayan savunma harcaması miktarı optimum savunma harcamasıdır. Bunun altında kalan miktar güvenliği olumsuz etkilerken, aşırı savunma harcamaları ekonomik ve sosyal yönlerden olumsuzluklara sebep olur¹⁸⁰.

1.4.5. Savunma Harcamalarının Sınıflandırılması

Savunma harcamalarının tanımlanması konusunda da değinildiği gibi, savunma harcamalarının hangi kalemlerden oluşması gerektiği noktasında bir fikir birliği yoktur. Her ülke kendi sosyo-ekonomik yapısına göre savunma harcamalarını

¹⁷⁸ SAKA (2007), s. 15.

¹⁷⁹ Gülay GÜNLÜK ŞENESEN (2002), “1980-2001 Türkiye’de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Etkileri”, TESEV Yayınları, İstanbul 2002, s. 8.

¹⁸⁰ M. Hakan ÖZBARAN, “Türkiye’de Kamu Harcamalarının Son Beş Yılıının Harcama Türlerine Göre İncelenmesi”, *Sayıştay Dergisi*, <http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/icerik/der53m5.pdf>, (10.06.2009).

planlamaktadır¹⁸¹. Savunma harcamaları en basit şekliyle yatırım ve tüketim harcamaları olarak ikiye ayrılmaktadır. Askeri tedarik, askeri bina inşaatları ve araştırma-geliştirme yatırım sınıfına, işletme ve bakım giderleri, personel ödemeleri de tüketim harcamaları sınıfına girmektedir.

Yapılan harcamalar NATO tarafından dörtlü bir sınıflandırmaya tabii tutulmaktadır. Bunlar personel harcamaları, ekipman harcamaları, altyapı harcamaları ve diğer operasyonel harcamalardır. Gelişmekte olan ülkeler açısından özellikle altyapı harcamaları ülkenin kalkınmasına yardımcı olur. Askeri amaçla gerçekleştirilen altyapı hizmetlerinin çoğu aynı zamanda sivil amaçla da kullanılabilir. Benzer şekilde personel harcamaları da çok kez diğer kamu personeline yapılan harcamalardan farksızdır. Olumsuz etkiye sahip olması beklenen harcamalar ise ekipman harcamaları ve diğer operasyonel harcamalardır¹⁸².

1.4.6. Savunma Harcamalarının Niteliği

Savunma harcamaları, ekonominin iç/dış kaynakları ile bir bütün içinde değerlendirilir ve kamu kesimi tarafından planlanır. Planlanan savunma giderleri devlet bütçesi kaynaklarıyla finanse edilir. Klasik iktisatçılardan J. Stuart Mill, devlet faaliyetlerinden olan güvenlik hizmetlerini ikincil faaliyetler olarak niteleyerek, A. Smith'in klasik görüşüne yaklaşmakta ve devletin topluma yararlı olacağı alanlara yatırım yapma gerekliliğini farklı şekilde ifade etmiştir. Savunma hizmetinin nitelikleri konusunda da değinildiği gibi kamusal mal özellikleri savunma harcamaları için de kullanılmaktadır¹⁸³.

¹⁸¹ İbrahim Hüsnü Yamtar ÖZER (2006), “Savunma Harcamaları ve Savunma Harcamalarının Ekonomik Kalkınma Üzerine Olan Etkileri, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Ankara 2006, s. 5.

¹⁸² Selami SEZGİN (2003), “Savunma Harcamaları, Terörizm ve Ekonomi”, **Stradigma Aylık Strateji ve Analiz Dergisi**, http://www.stradigma.com/turkce/haziran2003/06_2003_07.pdf, (10.06.2009).

¹⁸³ Maliye Bakanlığı (1993), s. 11.

1.4.7. Savunma Harcamalarının Boyutu

Ülkelerin çoğu kendilerini muhtemel bir saldırıya karşı korumak veya düşmanı saldırıdan caydırmak amacıyla silahlanmaktadırlar. Bunun dışında kalanlar ise saldırı amacıyla silahlanırlar. Acaba halkın savunulabilmesi için ne kadar savunma harcaması yeterli olacaktır? Bu sorunun kesin cevabı yoktur, çünkü bir ülkenin güvenlik fonksiyonu, o ülkenin kabul edebileceği risk derecesine bağlıdır. Böylesine soyut gereğe dayanan savunma harcamalarının ihtimal ölçeğinde yapılması risk faktörünün iyi belirlenmesine ve geçerli güvenlik seviyesinin tespitine bağlıdır. İhtiyaçtan fazla savunma harcamasının yapılması ülke refahından gereksiz vazgeçişe neden olacaktır. Savunma harcamalarında talep mevcut teknolojinin veya potansiyel düşmanın fonksiyonudur. Talebin serbest piyasadaki gibi olmaması özellikle savunma harcamalarının boyutunun belirlenmesinde savunma ihtiyaçlarının çok iyi tespit edilmesini gerektirmektedir¹⁸⁴. Savunma harcamaları birçok ülkede toplam kamu harcamaları içinde önemli bir paya sahiptir. Hatta bu pay eğitim ve sağlık harcamalarının sahip olduğu paylara göre daha fazladır. Fakat bu durum çoğu zaman özellikle de tehdit altında olan ülkelerde farklılık gösterebilmektedir.

Ülkelerin jeopolitik ve jeostratejik, diğer ülkelerle olan bağlantıları, dış politika tercihleri, nüfus potansiyeli, askeri eğitim düzeyi, ekonomik ve teknolojik yapısı, bütçe olanakları ve kendisine yönelik tehdit hakkındaki yeterli ve güvenilir bilgiler ülkeler ne kadar savunma harcaması yapacağı konusunda etkili olan faktörlerdir¹⁸⁵. Dünyada kurulan yeni dengeler ülkelerin ekonomik gücü, bulundukları coğrafya ve siyasi amaçları doğrultusunda değişmiştir. Yeterli ekonomik güce sahip olan ve bulunduğu coğrafyada tehdit unsurları asgari olan ülkeler, yüksek savunma harcamalarına ve çok sayıda asker mevcuduna ihtiyaç duymamaktadır. Fakat bulunduğu coğrafya açısından önem arz eden ve tehdit unsurları kuvvetli olan bir çok ülke de mevcuttur.

¹⁸⁴ Maliye Bakanlığı (1993), s. 12,13.

¹⁸⁵ Süleyman ULUTÜRK (1997), “Kamu Harcamalarının Rolü, Gelişimi ve Etkileşimde Bulunduğu Değişkenler Açısından Kuramsal ve Ampirik Bir Değerlendirmesi: Türkiye, 1963–1993”, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1997, s. 176.

X birim büyüklüğünde bir tehdit söz konusu olduğu zaman en az X birim savunma gücü oluşturacak bir harcama gerekmektedir. Bu konuda Harnigk şu yorumu yapmıştır: ‘‘Bir ulusun bugün için kudretli ve zengin olup olmaması, gücünün ve zenginliğinin büyüklüğüne ya da sağlamlığına değil, esas olarak, komşularının aynı şeylere kendisinden daha çok ya da az sahip olmasına bağlıdır¹⁸⁶.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için yapılan ekonometrik analizler, gelişmiş ülkelerde savunma harcamaları seviyesinin ekonomik faktörlerle belirlenmediğini, gelişmekte olan ülkelerde ise savunma harcamalarının gelir seviyelerine bağlı olduğunu göstermektedir. Savunma harcamaları milli gelir ilişkisi göz önünde bulundurulursa, gelişmiş ülkelerin savunma harcamalarının gelişmekte olan ülkelere nazaran daha düşük olduğu gözlenmektedir¹⁸⁷.

1.4.8. Savunma Harcamalarının Nedeni

Savunma harcamaları teknolojik gelişime paralel olarak artan bir eğilimle devam etmektedir. Savunma harcamalarındaki bu artışın nedeni, savaşların korkunç sonuçlarıdır. Bir bakıma silahlanma ve savunma harcamalarındaki büyük artışlar savaşları önleyici nitelikte değerlendirilmektedir¹⁸⁸.

Tüm dünyayı etkisi altına alan ekonomik krizlere rağmen ülkeler savunma harcamalarından vazgeçememektedirler. Özellikle gelişmiş, savunma sanayii konusunda ileri gitmiş olan ülkeler gelişen teknoloji ile birlikte yeni silah sistemleri üretmekte ya da mevcut sistemlerini modernize ederek alıcı konumundaki ülkeler tarafından cazip hale gelmektedirler. Bu örnekler gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerin savunma harcamalarını gün geçtikçe arttırdıklarının basit birer kanıtı olarak gösterilebilir. Her an bir saldırı unsuru ile karşı karşıya kalma tehlikesi içinde bulunan ülkeler kendilerini korumak için savunma konusunda her türlü tedbiri almaktadırlar. Aşağıda ülkelerin savunma harcaması yapmasıyla ilgili çeşitli nedenler verilmiştir.

¹⁸⁶ BARAN (2004), s. 20.

¹⁸⁷ Aysan APLAN (1998), ‘‘Askeri Harcamaların Ekonomik Etkileri’’, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Teorisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998, s. 5.

¹⁸⁸ Maliye Bakanlığı (1993), s. 11.

- Ülkelerin jeopolitik durumları ve tarihsel bağlantıları; bu konuda İsrail örneği verilebilir. Ülke Ortadoğu'da Arap ülkeleri ile çevrilmiş durumdadır. Bu ülkelerle çeşitli savaşlar yapmıştır.
- İktisadi ve mali durumlar; Kanada üzerine yapılan bir çalışmada bu ülkenin savunma harcamalarında güvenlik düşüncesinden ziyade iktisadi faktörler önem taşımaktadır.
- Ülke içi bölgesel unsurlar; tarihsel, stratejik ve ekonomiye ilişkin politikalardan ötürü ülkelerin savunma harcamaları bölgesel olarak farklılık gösterir.
- Bu sayılan nedenlerin dışında; ülkenin risk altındaki toplam nüfusu, milli gelir düzeyi ve dağılımı, nüfusun yaş profili, saldırı ihtimali¹⁸⁹ gibi nedenler de ülkelerin savunma harcaması yapmalarına neden olmakta ya da potansiyel harcamalarını arttırmaktadır.

Devletler iç ve dış tehdidin varlığına ve derecesine göre savunma harcamalarına karar verirler. Harcama miktarını belirleyen en önemli unsur tehditir. Öyleyse, bir ülkenin güvenlik fonksiyonu, o ülkenin kabul edebileceği risk derecesine bağlıdır. Tehdidin analizinde ise tehdidin oluşumuna neden olan unsurlar (jeopolitik konum, sosyo-ekonomik ve etnik yapı, askeri ilişkiler vb.) yer almaktadır. Ciddi tehdit unsurlarına sahip olmasına rağmen bugün çoğu ülkede savunmaya gereken kaynak ayrılamamaktadır.

1.4.9. Savunma Harcamalarındaki Artış Trendi

Savunma ve güvenliğe yönelik üretim sürecinde fiziki altyapının oluşturulması noktasında devletin yanında özel girişim de önemli bir role sahiptir. Devletin savunma ve güvenlik alanındaki bu devamlı fonksiyonu çerçevesinde kamusal harcamalar içinde bir taraftan dünya savaşları diğer taraftan bölgesel savaşlar savunmanın gerektirdiği harcamaları önemli boyutlara ulaştırmıştır.

¹⁸⁹ ÖZER (2006), s. 11.

Özellikle savaşa hazırlık ve savaş dönemlerinde savunma harcamalarının bütçe ve GSMH (Gayri Safi Milli Hâsıla) içindeki payı artış göstermektedir. Savaşların hemen bitiminde ise onarımlar, tazminatlar, savaş nedeniyle yapılan borçlanmaların finansmanı gibi nedenlerle bir süre daha devam etmektedir¹⁹⁰.

Savunma harcamalarının arttırılması gerektiğinde devlet eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve refah harcamaları ile diğer harcamalarda kısıtlama yapabilir. Fakat böyle bir kısıtlama özellikle uzun süreli savaşların yaşandığı dönemler ve sonrasında görülebilir. Bu durumlar dışında savunma harcamalarında yapılacak artışların ise özellikle eğitim ve sağlık harcamalarından yapılacak kısıtlamalarla karşılanması normal değildir. Eğitim ve sağlığa yapılacak harcamaların ihmal edilmesi, gerek ekonomiye ve gerekse milletin sosyal yapısına ciddi zararlar verebilir. Bu nedenle savunma harcamalarındaki artışlar, bu üç temel grubun dışındaki harcamalardan, vergi gelirlerindeki artışlardan ya da açık finansman yöntemi ile karşılanmaktadır¹⁹¹.

Toplumsal refahın iyileştirilmesi ya da azamileştirilmesi, gelir ve tüketim düzeylerini yükseltmek için tahsis edilen kaynaklar ile savunmaya ayrılan kaynaklar arasında optimal dengenin sağlanması ile mümkün olacaktır. Bu denge ne savunmayı ihmal ederek ülkeyi ağır sorunlarla karşı karşıya bırakma, ne de savunma harcamalarında büyük artışlar öngörerek toplumsal refah düzeyini azaltıcı yönde olmalıdır. Bu dengenin kurulabilmesi ülke ekonomisi açısından oldukça önemlidir.

Savunma harcamaları önemli kamu harcamalarıdır. Üretken olmasalar da bu harcamalardan vazgeçmek mümkün değildir. Savunma harcamalarının ortaya çıkışı bazı politik ve stratejik nedenlere dayanmaktadır. Söz konusu harcamaların azaltılmaları da mümkün olmamaktadır¹⁹².

Ülkelerin savunma harcamalarının trendi ülkeden ülkeye farklılık gösteren faktörlere bağlı olarak zaman içinde değişime uğramaktadır. 1988 yılından sonra

¹⁹⁰ Maliye Bakanlığı (1993), s. 12-13.

¹⁹¹ Muammer ŞİMŞEK (1995), “Türkiye’deki Savunma Harcamalarının Sivil Harcamalar Üzerindeki Etkileri”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 10, Sayı 2, s. 349-358.

¹⁹² Ercan KAYA (2006), “Dışa Açılma Döneminde Savunma Harcamalarının Ekonomik Etkileri (1980-2004 Türkiye Örneği)”, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Bilim Dalı, Doktora Tezi, Konya 2006, s. 9.

Kuzey Amerika ve Avrupa’da savunma harcamalarında artış gözlenmiştir ve bu artışa sebep olan faktörlerin başında yeni askeri görev anlayışı gelmektedir. 1990’ların sonundan itibaren ise Rusya’da gerçekleşen savunma harcamalarındaki düşüşün temel nedeni ekonomik sınırlamalardır. Yine ekonomik faktörler Doğu Asya’da savunma harcamalarındaki trendin başlıca belirleyicisi iken, Afrika’da savunma harcamalarındaki hızlanma yerel silahlı çatışmalar ve silahlanmış güçlerin yeniden yapılanmasından kaynaklanmıştır¹⁹³.

1.4.10. Savunma Harcamalarında Etkinlik

Savunmada etkin kaynak kullanımının önemi ve yöntemi ilk kez “Atom Çağında Savunma Ekonomisi” adlı kitabın yazarları Hitch ve McKean tarafından ortaya konulmuş ve uygun bir savunma hizmeti için gerekli kaynakların saptanmasında şu üç sorunun yanıtlanması gerektiği ileri sürülmüştür.

- Ne kadar kaynak ayrılırsa savunma yeterli sayılır?
- Bu hizmetleri gerçekleştirecek olan kaynakların (ekonomiye) maliyeti ne kadardır?
- Bu kaynaklarla savunma amacını gerçekleştirecek araçlar nasıl en etkin (en düşük maliyetle) şekilde sağlanır¹⁹⁴.

Savunma bütçesinin belirlenmesi iktisadilik prensibine uygun olmalıdır. Buradaki temel tercih milli güvenlik lehine diğer faaliyetlerden ne kadar fedakârlık yapılacağı ile ilgilidir. Bunun yanında milli güvenlik için ayrılacak kaynaklar belirlenirken askeri üretim ile sivil üretim arasındaki görünürdeki çatışma bu kaynakların kullanımı sırasında söz konusu olamaz. Askeri kararlarda etkinlik küçük askeri bütçeler yaparak, ucuz kuvvet temin etmek değil, en yüksek derecede askeri kabiliyetlere sahip olmak demektir¹⁹⁵. Savunma programları da birbiriyle bağlantılı olarak araştırılmalı ve iktisadilik-etkinlik yönünden değerlendirilmelidir. Bu açıdan

¹⁹³ GİRAY (2003), s. 188.

¹⁹⁴ BULUTOĞLU (2002), s. 238.

¹⁹⁵ ALTUN (1998), s. 43.

karar almada analitik bakımdan kolaylık sağladığı için savunma gücü şu üç unsura bağlı olarak değerlendirilebilir¹⁹⁶.

- Ülkenin bugün ve gelecekte kullanabileceği kaynaklarının topyekün miktarı,
- Bu kaynaklardan milli güvenliğe tahsis edilenlerin oranı,
- Tahsis edilen kaynakların kullanımındaki etkinliğin derecesi,

Savunma programlarında etkinliğin sağlanması bu tespitlere rağmen çok da kolay değildir.

Savunma harcamalarının optimal düzeyinin nasıl belirleneceğine ilişkin, McGuire'nin bir teorisi vardır. Bu teoriye göre; savunma bir kamusal mal olarak tanımlandığından kollektif tüketim mantığı gereği optimal savunma harcamaları düzeyi, marjinal faydalar toplamının, marjinal maliyetlere eşit olduğu miktar kadar olacaktır¹⁹⁷.

Savunmaya ayrılacak kaynakların tespitinde optimal seviyeyi yakalamak esastır. Savunmaya tahsis edilen kaynakların en küçük bir israfa neden olmayacak şekilde değerlendirilirken minimum maliyetle, maksimum hizmet ve savunma üretiminin sağlanması durumunda, daha az kaynakla daha çok savunma hizmeti yerine getirilecek böylelikle savunmada etkinlik sağlanabilecektir¹⁹⁸.

Teknik olarak ifade etmek gerekirse, herhangi bir askeri kabiliyeti azaltmadan diğerini arttırmanın mümkün olmaması halinde, askeri güce ayrılan kaynaklar etkin kullanılmaktadır¹⁹⁹.

¹⁹⁶ Hünkar Karahan TÜRK (2007), “Türk Savunma Sanayiinin Ekonomik Etkileri ve Savunma Harcamaları-Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Modellenmesi”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Adana 2007, s. 10.

¹⁹⁷ A.g.t., s. 8.

¹⁹⁸ SAKA (2007), s. 27-28.

¹⁹⁹ ALTUN (1998), s. 44.

1.5. SAVUNMA HARCAMALARININ DÜZEYİ

1.5.1. Güvenlik İhtiyacının Tespiti

Daha önce de belirtildiği gibi ülkenin güvenlik fonksiyonu o ülkenin kabul edebileceği risk derecesine bağlı olduğu için risk faktörünün iyi belirlenmesi gerekmektedir. Güvenlik ihtiyacının belirlenmesine etki eden faktörler için değişik yaklaşımlar mevcuttur. Bir kısım yazara göre bu faktörlerden bazıları kısa vade içinde değiştirilmesi kolay veya mümkün olmayan, veri sayılabilecek nitelikte unsurlardır. Bu faktörlerin başlıcaları; ülkenin ekonomik durum ve politikası, ülkenin stratejik durumu, ülkenin dış ilişkileri ve politikalarıdır. Bir kısım yazara göre ise dış politika ve iç politika yaklaşımı, kaynak sınırlaması ve teknolojik düzey savunma bütçesini önemli ölçüde etkileyen unsurlardır²⁰⁰. Aşağıda kısaca bu unsurlara değinilmiştir.

a-) Dış Politika Yaklaşımı

Bu yaklaşımda önce ulusun dünya görüşü ve dış politikası belirlenir. Sonra bu dış politikanın gerçekleşmesi için gereken strateji ve yine bu stratejiye uygun askeri güç planlanır. Bu askeri gücün gerektireceği maliyet, savunma bütçesini ve ihtiyacını belirler.

b-) İç Politika Yaklaşımı

Bu yaklaşımda da benzer şekilde ulusal gelişme hedefleri ve bu hedeflere ayrılması mümkün kaynaklar belirlenir. Bu kaynak dağılımı sırasında savunma bütçesinin azami sınırı ortaya çıkınca, bu sınır içinde gerçekleştirilmesi mümkün askeri güç alternatifleri belirlenir ve daha sonra bu alternatiflerden ulusal savunma hedeflerine en uygun olanı seçilir²⁰¹.

²⁰⁰ ALTUN (1998), s. 31.

²⁰¹ BARAN (2004), s. 23-24.

Dış ve iç politika yaklaşımları birbirine rakip iki yaklaşım değil aksine birbirini tamamlayan iki yaklaşımdır. Uluslar dünya politikasındaki gelişmeleri ve bu gelişmelerin kendi güvenliklerini nasıl etkileyeceğini göz önüne almadan savunma bütçelerini belirleyemezler. Benzer şekilde ulusal ekonomik gücü dikkate almadan da dış politika hedeflerini belirleyemezler.

c-) Kaynak Sınırlaması

Dış politika ve iç politika yaklaşımları yanında önemli olan bir diğer faktör de kaynak sınırlamasıdır. Özellikle savaş durumu söz konusu olduğu zaman mevcut kaynakların miktar ve niteliği büyük önem kazanır. Uzun dönemde ülke kaynaklarının savunmaya ayrılan miktarına göre planlanan savunma strateji ve taktikleri bir savaş durumunda, savaşın strateji ve taktiklerine göre ordunun emrine verilir. Bu açıdan bakıldığında kaynak sınırlaması özel ve genel olmak üzere iki tür sınırlama şeklinde ortaya çıkar²⁰².

- Özel Sınırlamalar; savaşta izlenecek strateji ve taktiklerin gerektirdiği belli nitelikte ve belirli nitelikte mallardır. Bir çıkartma harekâtı gerekliyse belli sayıda çıkartma gemisi veya havadan gözetleme gerekliyse belli gözetleme cihazları ile donatılmış, havada uzun süre kalabilen casus uçakları gibi belirli araç, gereç ve silahlar bu grupta yer alırlar.
- Genel Sınırlamalar; ordu emrine verilebilecek belli bir ödeme yetkisidir. Örneğin donanma emrine bir aylık harcamalar karşılığı belirli bir miktar paranın tahsis edilmesi ve Donanma Komutanlığı'nın da bu ödeneği elbise, teçhizat, kruvazör veya roket alımında kendi takdirine göre kullanmakta serbest bırakılması bir genel sınırlamadır²⁰³.
- Kaynak Tahsisinde Zaman Problemi; savaşın kazanılmasında ekonomik gücün ve savaşa ayrılabilen kaynakların miktarı kadar, gerekli malzemenin, gerektiği zamanda, gerekli yerlerde bulundurulması da oldukça önemli bir

²⁰² ALTUN (1998), s. 34.

²⁰³ ÖZER (2001), s. 29.

faktördür²⁰⁴. Kaynak tahsisi doğru şekilde ve doğru zamanda yapılarak uygulama farklılıkları en aza indirilmelidir. Yurt savunması için yapılan harcamalar Silahlı Kuvvetleri diğer ülke ordularının teknik ve yetiştirme düzeyine yaklaştırmadığı ve uygun zamanda gerçekleştirilmediği takdirde yapılan harcamalar verimsiz olarak nitelendirilecektir²⁰⁵. Verimsiz olarak nitelendirilen bu harcamalar, ordunun ihtiyaçlarını yeterli düzeyde karşılamadığı gibi aynı zamanda bütçede de bir boşluğa neden olabilecektir. Bu nedenle savunma harcamalarına ayrılacak kaynak tahsisinde zaman oldukça önemli bir role sahiptir.

1.5.2. Savunma Bütçelemesi

Savunma bütçelemesi Savunma Bakanlığı'nın teçhizat, personel, altyapı ve programları için mali kaynakların tahsis edilmesi sürecidir. Sürecin sonunda savunma bütçesi ortaya çıkar ve bu bütçe Savunma Bakanlığı ve bağlı kurumlar için belli bir süre dâhilinde öngörülen kaynakların ve operasyon maliyetlerinin maddelendirilmiş yansıtımını içerir. Bazı ülkelerde yabancı askeri kuvvetler ve diğer güvenlik destekleri de savunma bütçesine dâhil edilmektedir. Savunma bütçeleri sayesinde;

- Kamu fonları belirlenmiş öncelikler için tahsis edilir;
- Fonlar hesabı verilebilir şekilde harcanır ve
- Seçmenler, komşu ülkeler ve diğer uluslararası oyuncular hükümetin savunma konularındaki niyetleri hakkında uygun biçimde bilgilendirilir²⁰⁶.

Bütçelendirme sürecinde stratejik ortam, mali kaynakların yeterliliği ve askeri operasyonlara ya da barış destek operasyonlarına katılma ihtimali gibi etkenler dikkate alınmalıdır. Ancak, bu etkenler hızla değişebilirse de savunma

²⁰⁴ ALTUN (1998), s. 36.

²⁰⁵ Maliye Bakanlığı (1993), s. 15.

²⁰⁶ <http://se2.dcaf.ch/serviceengine/FileContent?serviceID=21&fileid=4E9262F6-7DEC-39D8-597D-D1B100A58ED2&lng=tr>, (10.06.2009).

kapasitelerinin oluşması normal şartlar altında yıllar sürer, çünkü teçhizat alımı ve personel eğitimi büyük zaman ve kaynak gerektiren süreçlerdir. Bütçede beklenmeyen dalgalanmalar da ilerleyen programları olumsuz etkileyebilir²⁰⁷.

Ülkelerin kendilerini savunması için ne kadar savunma harcamasının yeterli olacağı konusu oldukça savunmaya gereğinden fazla kaynak ayrılıyor olması ülke kaynaklarının israf edilmesine, gereğinden az kaynak tahsis edilmesi ise milli güvenliğin tehlikeye girmesine neden olabilecektir. İhtiyaçların tamamı birden karşılanamayacağına göre hangilerinin hangi ölçüde karşılanacağına karar verilmesi de önemli bir unsurdur. Aşağıda savunma bütçesini etkileyen faktörlere yer verilmiştir. Savunma bütçesinin belirlenmesindeki ana unsurlar; stratejik meseleler ve kaynak kısıtlamalarıdır. Ancak şu etkenler de söz konusu olabilir;

a-) Zorunlu savunma harcama seviyesi; Bazı ülkelerde savunma harcamaları belirli seviyelerde sabitlenmiştir. Bu seviyeler de şu etkenlere bağlı olarak belirlenir; hâlihazırdaki savunma harcamasının bir yüzdesi olarak, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYİH) bir yüzdesi olarak, ittifak şartlarına bağlı olarak ya da diğer ülkelerin kişi başı ya da GSYİH yüzdesi olarak yaptıkları savunma harcamalarını ölçüt alarak,

b-) Silah kontrol anlaşmaları; Bütçeler için de ülkelerin taraf olduğu silah kontrol mekanizmaları dikkate alınmalıdır,

c-) Yan gelir kaynakları; Pek çok ülkede ordu, normal güvenlik işlevlerinin yanı sıra gelir yaratan işler yapmaktadır. Örneğin ordu ulusal savunma sanayiinin ya da ülkedeki diğer sanayi sektörlerinin bir kısmına ortak olabilir ya da bunlara tamamen sahip olabilir. Bu durum tek başına bir sorun yaratmayabilir, ancak elde edilen gelir bütün askeri bütçenin parçası olarak görülmeli ve aynı gözetime tabi tutulmalıdır²⁰⁸.

²⁰⁷ <http://se2.dcaf.ch/serviceengine/FileContent?serviceID=21&fileid=4E9262F6-7DEC-39D8-597D-D1B100A58ED2&lng=tr>, (10.06.2009).

²⁰⁸ <http://se2.dcaf.ch/serviceengine/FileContent?serviceID=21&fileid=4E9262F6-7DEC-39D8-597D-D1B100A58ED2&lng=tr>, (10.06.2009).

1.6. SAVUNMA HARCAMALARINI BELİRLEYEN FAKTÖRLER

1.6.1. Coğrafi Konum

Dünyadaki hemen hemen bütün ülkelerin belli bir stratejik önemleri vardır, fakat kimi ülke nispi olarak daha fazla öneme sahiptir. Ülkelerin savunma harcama düzeylerinin ve etkinliğinin belirlenmesinde o ülkenin sahip olduğu coğrafi konum önemli rol oynamaktadır. Ülkelerin yer altı kaynakları, stratejik önemi olan deniz ya da karayolu geçitleri ve ülkeler arası geçişi sağlayan ticaret yollarına sahip olması gibi nedenlerden dolayı bazı ülkeler coğrafi yönden diğer ülkelere göre avantaj sahibi olabilirler. Bu nedenle de dışarıdan gelecek olan tehditlere karşı her türlü tedbiri almak zorundadırlar. Bu tedbirler arasında savunma harcamaları da yer almaktadır. Aşağıda kısaca savunma harcamalarının düzeyinin ve etkinliğinin belirlenmesinde rol oynayan coğrafi konum unsurlarına yer verilmiştir.

a-) Ülkenin Jeopolitik ve Jeostratejik Konumu

Jeopolitik konumun savunma harcamalarına etkilerini açık bir şekilde ortaya koyabilmek için bu konumu belirleyen etmenleri sıralamak faydalı olacaktır. Bunlar;

- Siyasi ve fiziksel coğrafya (komşu devletler, yüzölçümü, sınırlar, kıyılar vb.)
- Ekonomi,
- Nüfus,
- Doğal kaynaklar,
- Uluslararası siyasi oluşumlar ile olan bağlantılar (güvenlik paktları, siyasi birlikler, ticari oluşumlar)²⁰⁹.

²⁰⁹ SEZGİN (2004), s. 66.

Savunma harcamaları ülkelerin jeopolitik ve jeostratejik konumları ve tehdit algılamalarıyla ilişkili bir biçimde farklılık gösterebilir. Ülkeler devlet politikalarını, tehdit algılamalarını ve coğrafi konumlarını da göz önünde bulundurarak savunma bütçelerini düşük ya da yüksek düzeyde tutabileceklerdir. Kimi ülkeler sahip oldukları jeopolitik, jeostratejik yapıları nedeniyle tehdit algılamalarını her daim canlı tutmaktadırlar²¹⁰. Bu konu hakkında birkaç örnek vermek gerekirse ülkemiz Asya ile Avrupa kıtasını birbirine bağlayan önemli ticaret yollarına sahip bir ülkedir. Ayrıca Karadeniz ticaretine hâkim olan İstanbul ve Çanakkale Boğazları'na sahip olması, dünyanın önemli petrol yataklarına sahip ülkelere komşu olması coğrafi konumunu daha da cazip hale getirmektedir. Benzer bir şekilde Ortadoğu dünya petrol rezervlerinin büyük bir kısmına sahip olması nedeniyle dünya coğrafyasında oldukça önemli bir bölgedir²¹¹. Bu konuda verilebilecek bir diğer örnek İsrail'dir. Ülkede savunma harcamaları jeopolitik konum nedeniyle en önemli kamu harcaması grubu içinde yer almaktadır. Savunma sanayii ülkenin teknolojik ve sanayi kapasitesinin gelişmesinde temel bir role sahipken, ülkede askeri alanda ileri teknolojiler kullanılmaktadır²¹².

Ülkelerin jeopolitik ve jeostratejik konumları ve bağımsızlıklarına yönelecek olası tehditlerin seviyesi savunmaya ayrılacak olan kaynak miktarında belirleyicidir. Devletler egemenliklerini bu tehditlere karşı koruyabilmek için, tehdit kavramında yaşanan genişlemeye paralel olarak savunma harcamalarının düzeylerini arttırmaktadırlar.

Ülkelerin kıtalar arasındaki konumları, açık denizlere ulaşma noktasındaki oransal önemleri, petrol rezervlerine olan yakınlığı gibi kritik konular ülkelerin savunma harcamalarının belirlenmesinde önemli role sahiptir. Jeopolitik ve jeostratejik konumun dışında ülkenin toprak bütünlüğü ve sınırlarının uzunluğu, denize olan sınırı ve bu sınırın uzunluğu, bulunulan iklim kuşağı da coğrafi konumun

²¹⁰ Erhan ÇİFTÇİ (2008), “Savunma Harcamaları Belimizi Büküyor”, <http://www.isref.org/index.php?pid=43&page=view&id=989>, (10.06.2009).

²¹¹ Tuncay ÇELİK (1999), “Askeri Harcamalar ve Ekonomik Etkileri, Türkiye Üzerine Bir İnceleme (1980-95)”, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1999, s. 34.

²¹² GİRAY (2003), s. 187.

diğer kategorileri arasında yer almakta ve bu unsurlar da zaman zaman ülkelerin savunma harcamalarını belirleyebilmektedirler²¹³.

b-) Ülkelerin Toprak Büyüklüğü ve Sınırlarının Uzunluğu

Bazı ülkelerin, daha geniş ve uzun sınırlara sahip olmaları, bu ülkelerin küçük ülkelere farklı bir savunma ihtiyacı içine girecekleri anlamına gelebilir fakat bu durum her zaman söz konusu değildir. Örneğin; yüz ölçümü olarak Türkiye’den çok daha büyük olan Zambiya’nın savunma harcamaları, Türkiye’nin savunma harcamalarına göre daha azdır. Benzer bir örnek de Türkiye ve İsrail için verilebilir. Yüzölçümü olarak Türkiye’den küçük olan İsrail’in savunma harcamaları ülkemizden daha fazladır²¹⁴.

1.6.2. Silahlanma Yarışı ve Komşu Ülkelerin Savunma Harcamaları

Ülkelerin birbirleriyle karşılıklı olarak silahlanma yarışına girmeleri beraberinde savunma harcamalarını arttırmalarını getirmektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında savunma harcamalarında hızlı bir şekilde yükselişler gözlenmiştir. Savaşın bitmesiyle birlikte hemen hemen tüm ülkelerde silahlanma yarışları başlamıştır. Dünya savunma pazarında önemli paylara sahip olan ve aynı zamanda 2004-2008 yılları arasında tüm dünyada gerçekleşen silah ihracatının sırasıyla %31 ve %25’ini gerçekleştiren ABD ve Rusya silahlanma yarışında birbirlerini rakip görmekte ve silah teknolojilerini mümkün olduğunca geliştirmeye çalışmaktadırlar.

Önceki yıllarda olduğu gibi 2008 yılında da savunma harcamalarında ilk sırayı kaptırmayan ABD son on yıldaki harcama artışlarının %58’inden sorumlu. Bunun yanında Rusya’da çok ciddi düzeyde yaşadığı ekonomik sorunlarına rağmen harcamalarını arttırma planlarından bir türlü vazgeçmiyor. Rusya’nın harcamalarını

²¹³ Nihat PESEN (2005), “Savunma Harcamalarını Belirleyen Dinamikler”, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Maliye Teorisi Bilim Dalı, Araştırma Çalışması, İstanbul 2005, s.: 9.

²¹⁴ A.g.t., s. 11.

son on yılda üçe katladığı da ifade ediliyor²¹⁵. Rusya, İran, Irak ve Yunanistan'ın 1980-1994 döneminde savunma harcamalarının GSMH'lerine oranı Türkiye'ninkinden fazladır²¹⁶. Bu gelişmeyle orantılı olarak 1995 yılı itibariyle ise ülkemizin başta askeri teçhizat olmak üzere, personel ve askeri teçhizat dışı diğer harcamalarda bir artış yaşadığını görmekteyiz²¹⁷.

Birçok savaş uzmanı tarafından ülkeler arasındaki silahlanma yarışını açıklamada kullanılan Oyun Teorisi'ne göre bir ülke kendisine rakip ve tehdit unsuru olarak gördüğü diğer bir ülkenin sahip olduğu silah gücünden daha fazlasına sahip olmayı istemektedir. Oyun Teorisi denildiğinde akla ilk gelen konu Mahkûm İkilemi'dir. Aşağıdaki matriste Mahkûm İkilemi konusundan yararlanılarak ülkeler arasındaki silahlanma yarışı örneklendirilecektir

Şekil 5. Mahkûm İkileminde Silahlanma Yarışı

	Hafif Silahlanmış	Ağır Silahlanmış
Hafif Silahlanmış	-1 -1	+1 -7
Ağır Silahlanmış	-7 +1	-5 -5

Kaynak; SAKA (2007).

Ülkelerin hafif ya da ağır silahlandıkları varsayımı ile hareket edelim ve hafif silahlanmanın maliyetinin 1 birim, ağır silahlanmanın maliyetinin 5 birim olduğunu kabul edelim. Kaybeden tarafın kaybı ile kazanan tarafın kazancı 6 birim olsun. Söz konusu ülkeler eğer eşit seviyede silahlanmışlarsa taraflardan herhangi birinin kazanma ihtimali düşük olacağından çatışma çıkarılmayacak; bir taraf hafif, diğeri

²¹⁵ <http://www.teknoport.com.tr/2009/06/09/askeri-harcamalarda-yeni-rekor/>, (10.06.2009).

²¹⁶ PESEN (2005), s. 14.

²¹⁷ ŞENESEN (2002), s. 61.

ağır silahlanmışsa ağır silahlanan devlet çatışma başlatabilecek ve kazanacaktır. Verilen matrise göre eğer her iki devlet de hafif silahlanmışlarsa, bunlar sadece silahlanmanın maliyetine katlanacaklar ve her ikisinin katlanacağı maliyet 1 birim olacaktır (hafif silahlanmanın maliyeti 1 birim olduğu için). Biri ağır, diğeri hafif silahlanmışlarsa, ağır silahlanan devlet, ağır silahlanmanın maliyeti olan 5 birime katlanacak ve çatışmayı kazanacağı için 6 birim (kazanan tarafın kazancı 6 birim) elde edecek, sonuç olarak net kazancı 1 birim olacaktır. Hafif silahlanmış devletin kaybı ise silahlanma maliyetinden 1, çatışmayı kaybettiği için 6 birim olmak üzere toplam 7 birim olacaktır. Eğer her iki devlet de ağır silahlanmışlarsa 5'er birimlik silahlanma maliyetine katlanacaklar ve savaş çıkmayacaktır.

Ülkeler arasında süregelen silahlanma yarışı ile savunma harcamalarında da artışlar gözlenmektedir. Bu yarışla artan komşu ülkelerin savunma harcamaları da dikkatle takip edilmektedir. Bu nedenle de savunma harcamalarının belirlenmesinde silahlanma yarışının yanında komşu ülkeler tarafından gerçekleştirilen savunma harcamaları önemli da önemli rol oynamaktadır.

1.6.3. Ülkenin Siyasal Rejimi

Savunma harcamalarını belirleyen bir diğerk faktör de ülkelerin siyasal rejimleridir. Devletlerin siyasal rejimleri ve ideolojileri de silahlanmada önemli bir rol oynamaktadır. Yönetimlerin siyasal, ideolojik veya dini nüfuz alanlarını genişletmek için, karşı tarafın ise savunma amacıyla başladığı silahlanma yarışına, İran'daki rejim değişikliğinin ardından Irak, Suudi Arabistan ve Bahreyn'in savunma harcamalarının artması örnek olarak verilebilir²¹⁸. Bir diğerk örnek de Soğuk Savaş döneminde SSCB ve tehdit altındaki ülkelerin yüksek askeri harcamalarının, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından dünya askeri harcamaları etkileyecek oranda düşmesidir. Gökbunar ve Yanıkkaya tarafından yapılan bir çalışmada savunma harcamaları ile bir siyasal rejim olan otokrasi arasında bir korelasyon tespit

²¹⁸ TÜBİTAK (1998), s. 19.

edilmiştir. Korelasyona göre; eğer devletin siyasal rejimi otokrasi ise, bunun savunma harcamalarına yansması %26 olarak belirlenmiştir²¹⁹.

Askeri rejimler savunma harcamalarını desteklemede sivillerden daha cömert davranmaktadırlar. Sivil yönetimli bir ülkede bile, askeri güç sivil otorite ile ne kadar ilgili olursa, savunma harcamalarının merkezi bütçe ve ulusal üretim içindeki payında artışın o kadar büyük olmasından söz edilebilir²²⁰. Özellikle az gelişmiş Afrika ülkelerinde ve askeri rejim ile yönetilen ülkelerde, askeri harcamaların yüksek ve ordunun hükümet kararları üzerinde etkili olduğu görülmektedir²²¹.

1.6.4. Ülkenin Gayri Safi Milli Hâsılası ve Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi

Gayri Safi Milli Hâsıla da ülkelerin savunma harcamalarını belirleyen faktörler arasında yer almaktadır. Savunmaya tahsis edilecek olan kaynakların çoğunlukla GSMH ile sınırlı olması, GSMH'nin bu faktörlerden olmasının nedenidir. Bu nedenle de GSMH savunma harcamaları ve ülkelerin savunmaya ayırdığı kaynakların karşılaştırılmasında sıkça kullanılmaktadır²²². Yüksek gelirli ülkelerin GSMH'leri, düşük ve orta gelirli ülkelerin GSMH'lerinden daha fazladır. Bu nedenle yüksek gelirli ülkelerin, düşük ve orta gelirli ülkelere göre savunma harcamalarının da daha yüksek olduğunu söylemek doğru olacaktır. Düşük gelirli ülkeler savunma harcamalarını arttırabilmek için diğer sosyal harcamalarından kısıntı yapma ihtiyacı duyarlarken, yüksek gelirli ülkelerde savunma harcamalarının finanse edilmesi ya da arttırılması amacıyla herhangi bir kısıntıya gidilmesi ihtimali daha düşüktür.

Yapılan çalışmalar, gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelere savunma harcamalarının boyutunun ve bu harcamaları etkileyen faktörlerin yapısal olarak farklılıklar gösterdiğini ortaya koymuştur. Savunma sanayiini kurmuş, geliştirmiş, silah üreten ve satan gelişmiş ülkelere savunma harcamaları miktarının, ekonomik

²¹⁹ Ramazan GÖKBUNAR, Halit YANIKKAYA (2004), "Savunma Harcamalarını Belirleyen Faktörler ve Ekonomik Büyümeye Etkileri ", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 59, Cilt: 1, s. 172.

²²⁰ GİRAY (2003), s. 188.

²²¹ ÇELİK (1999), s. 34.

²²² SAKA (2007), s. 17.

faktörlere bağılı olmadığı tespit edilmiştir. Bunun yanında gelişmekte olan ülkelerde, savunma harcamaları gelir seviyeleri ile doğru orantılıdır. Bu ülkelerin çoğu savunma sanayii gelişmemiş, savunma sanayii noktasında dışa bağımlı olan ülkelerdir²²³. Dünya da 1994 yılında 742 milyar dolar olan savunma harcamaları, 1998 yılında 693 milyar dolar yükselmiş, 2003 yılında ise, 979 milyar dolara yükselerek on yıllık dönemde %18'lik bir artış meydana getirmiştir. Dünya nüfusunun yaklaşık dörtte birinin yaşadığı gelişmiş ülkeler, savunma için yaklaşık 700 milyar dolar ayırırken, geri kalan 279 milyar doları ise gelişmekte olan ülkeler ayırmışlardır²²⁴.

Gelişmiş ülkelerde savunma harcamaları uzun vadeli bir bakışla ekonomik yönü de dâhil olarak çok yönlü değerlendirildiği halde, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik değerlendirmeler gerektiği gibi yapılamamakta ve daha ziyade güvenlik ihtiyacı ve tehdit altında olma duygusu, savunma bütçesinin belirleyicisi olmaktadır²²⁵.

1.6.5. Askeri İttifaklara Katılım

Bağımsız bir devlet muhtemel bir düşman devletin tehditleri karşısında baskı ve saldırılar ile başa çıkabilecek savunma gücüne sahip olabilir. Fakat egemenliğini korumakta yetersiz de kalabilir. Ya da düşman devleti caydıracak güçte bir devletin ittifakında güvence arayabilir. Bir ittifak sözleşmesi ile savunma işbirliği içine girmiş olan üyelerin herhangi birine yapılan baskı, tehdit ya da saldırı diğerlerine de yapılmış gibi kabul edilir. Savunma ittifakı maliyet paylaşımı yoluyla üye ülkelere ortak yarar sağlar. İki ülkede (1 ve 2) savunma hizmetinin sosyal faydasını (U), savunma harcamalarına (X), ve bunlardan elde edilen savunma hizmeti miktarını (S) arasındaki ilişkiye bağılı olarak, sırasıyla $U_1 (X_1, S_1)$ ve $U_2 (X_2, S_2)$ olarak gösterelim. Bu iki ülkenin savunma üretim fonksiyonları da sırasıyla $D_1=f(X_1)$ ve $D_2= f(X_2)$ şeklindedir. Ortak savunma gerçekleştirilince, kendi savunma üretim

²²³ Erman ERBAYKAL (2007), “Türkiye’de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2007, s. 5.

²²⁴ KAYA (2006), s. 13.

²²⁵ TÜBİTAK (1998), s. 19.

fonksiyonları aynı kalacak, savunma faydası fonksiyonları ise müttefik ülkenin savunma faaliyetlerinin yarattığı faydayı da içerir; $U1 = (X1, D1, D2)$ ve $U2 = (X2, D2, D1)$. Dışarıdan gelen savunma hizmeti faydası nedeniyle bu iki ülkenin savunma gereksinimleri değişecek yani azalacaktır²²⁶.

Bunun yanında unutulmaması gereken bir nokta askeri ittifaklara katılımın sağladığı bölgesel veya küresel savunma hizmetinin üretiminde maliyetlere katılan lojistik, silah gücü, istihbarat, strateji veya cephede savaşacak insan gücünün her ülkede aynı olmadığıdır. Herhangi bir kısıtlama veya kota yokluğunda ülkeler kendileri için daha az maliyetli katılım girdileri ile katkıda bulunmayı tercih edeceklerdir. Ülkeler aynı birim savunma hizmetinin üretim maliyetleri bakımından farklılaşabileceği gibi aynı birim savunma hizmetinden elde edecekleri faydalar bakımından da farklılık gösterebilirler²²⁷.

Teknolojisi ileri sermayesi daha bol olan ittifak üyeleri ileri silahları üretip sunacak, buna karşılık emeğin ucuz, işsiz bol olduğu ülkeler ittifakın savunmada insan gücü gereksinimini karşılayacaktır. Bu nedenle savunma işbirliği anlaşmaları üyelerin her birinin savunma sanayiinde daha fazla sahip olduğu kaynakları daha da fazla kullanarak karşılıklı maliyet tasarrufu sağlamalarına sebep olur. Savunma hizmetlerinin yükünü azaltmak amacıyla yapılan askeri ittifaklar, ülkenin savunma amacına yararı ve değişen koşullara göre, sürekli olarak yeniden değerlendirilmeli, zaman içinde ülke egemenliğini daha da yüksek güvenceye alacak değişiklikler yapılmalıdır²²⁸.

1.7. SAVUNMA SANAYİİ VE SAVUNMA HARCAMALARININ EKONOMİYE ETKİLERİ

Temel olarak savunma harcamalarının ekonomi üzerindeki etkilerinin olumlu ya da olumsuz olduğu yönünde bir bakış açısının olduğunu söylemek zordur. Bu konuda önemli birçok çalışma yapılmıştır. Konu hakkındaki belirsizlikler

²²⁶ BULUTOĞLU (2002), s. 241.

²²⁷ SAKA (2007), s. 24.

²²⁸ BULUTOĞLU (2002), s. 276.

ekonomistleri konu ile ilgili daha fazla araştırma yapmaya yönlendirmiş fakat yapılan çalışmalarda görüş birliği sağlanamamıştır. Savunma harcamalarının ekonomi üzerindeki etkilerine değinmeden önce yapılan bilimsel çalışmalar üzerinde kısaca durmak faydalı olacaktır.

1.7.1. Bilimsel Çalışmalar

Ekonomik gelişme ve savunma harcamaları arasındaki ilişki üzerinde yapılan bilimsel çalışmalar Benoit'in konu ile ilgili çalışmalarından sonra hız kazanmıştır. Özellikle 1973 yılından itibaren Benoit tarafından yapılan tespitler ve savunma harcamalarının ekonomi üzerindeki olumlu etkilerinin vurgulanması sonucu, konuyla ilgili çalışmalar artmıştır. Benoit tarafından gerçekleştirilen orijinal çalışma sonrasında savunma harcamalarının gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkilerinin gösterilmesi amacıyla ekonometrik analizlerden yararlanılmıştır. Bu analizlerde kullanılan modeller dolaylı ve dolaysız etkileri göstermektedir. Ayrıca kullanılan bu modeller ülkede ve uluslararası düzeyde askeri harcamalardaki muhtemel değişiklikleri de göstermektedir²²⁹.

- Benoit az gelişmiş ülkelerde savunma harcamalarının fırsat maliyetini hesaplarken, bunları optimum ikameleri ile değil, olması muhtemel ikameleri ile kıyaslamak gerektiğini, öte yandan askeri harcamaların insanları beslemek, giydirmek, barındırmak gibi maddi katkılarla ekonomiyi etkilediğini, ayrıca sivil üretime de olumlu katkılarda bulunduğunu ileri sürmüştür²³⁰. Gayri safi milli hasıla açısından da araştırma yapan Benoit ilginç sonuçlar elde etmiştir. Benoit ilk olarak GSMH'deki artmaların üzerinde ekonomik yardımın etkisini belirlemeyi amaçlamıştır. Aynı zamanda GSMH'nin bir yüzdesi olarak savunma harcamaları ile GSMH büyümesi arasındaki ilişkiyi birkaç basit korelasyon katsayısı yardımıyla hesaplamıştır. 33 gelişmekte olan ülke üzerinde yapmış olduğu çalışmada Benoit yatırımların ve GSMH'nin bir yüzdesi olarak savunma harcamalarının

²²⁹ Ron P. SMİTH, Paul DUNNE (2001), "Military Expenditure Growth and Investment", <http://carecon.org.uk/Armsproduction/Papers/MElandGnew.pdf>, (30.04.2009).

²³⁰ TÜBİTAK (1998), s. 20.

birbirinden bağımsız değişkenler olduğunu ortaya koymuştur. Benoit tarafından iddia edilen bu ilişkinin katsayıları da pozitif bir etkiye işaret etmektedir. Çalışmadan ulaşılan sonuca göre 1960-1965 döneminde savunma yükü, GSMH üzerinde oldukça önemli belirleyici ve olumlu bir rol oynamaktadır²³¹.

- Kennedy savunma sanayiinin ulusal güvenliği artırmasıyla özel sektör yatırımlarının teşvik edileceğini ve ekonomiye doğrudan bir katkı sağlanacağını ileri sürmüştür. Benoit tarafından ileri sürülen görüşler Kennedy tarafından doğrulanmıştır. GSMH'deki büyüme oranlarının savunmaya ayrılan dağıtımlardan olumsuz yönde etkilenmediğini iddia etmiştir²³². 1987 yılında iki kutuplu bir dünyada ABD ve Sovyetlerin silah pazarlarını örnek vererek askeri harcamalarını azaltan tarafın dünya silah ticaretindeki payını kaybederek önemli bir ekonomik pazar kaybedeceğini dile getirmiştir. Kennedy'e göre her şeye rağmen silah ticareti üretim üzerinde etkisi olan bir ekonomik aktivitedir²³³. Bir diğer araştırmacı olan Kaldor ise çalışmasında (1976) "U.S. Arms Control and Disarmament Agency" verilerinden yararlanarak sanayileşme ve savunma harcamaları arasında güçlü bir ilişkinin olduğunu ileri sürmüştür. Bir yıl sonra (1977) Kaldor'un çalışmasında değindiği bu husus Amsder tarafından eleştirilmiştir. Amsder askeri yük ve kişi başına GSMH büyüme oranları arasında herhangi bir pozitif ilişki bulunmadığını iddia etmiştir. Yine Kaldor'un çalışmasından kısa süre sonra McKinley ve Cohen tarafından yayınlanan istatistiksel çalışmada Üçüncü Dünya Ülkeleri'nde toplamda askeri rejimin ekonomik

²³¹ Peter C. FREDERIKSEN, Robert E. LOONEY, "Defence Expenditures and Economic Growth In Development Countries: Some Further Empirical Evidence", <http://www.jed.or.kr/full-text/7-1/7.pdf>, (30.04.2009).

²³² A.g.m.

²³³ Kutluk Kağan SÜMER (2005), "Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine İncelenmesi", **Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Cilt 1 Sayı 1, Haziran 2005, s. 85.

performansının sivil rejimden önemli decede farklı olmadığı iddia edilmiştir²³⁴.

- Benoit tarafından kullanılan yöntemden faydalanan Whynes yaptığı çalışmada savunma harcamalarındaki artışla kişi başına düşen gelirdeki artış arasında olumlu bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.
- Frederiksen ve Looney ülkeleri tasarruf ve yatırım seviyeleri bazında gruplamışlar, tasarruf ve yatırım düzeyi yüksek olan ülkelerde askeri harcamaların ekonomik büyüme üzerinde olumlu, diğer ülkelerde ise önemsiz bir etkisi olduğunu belirlemişlerdir. 1983 yılında yaptıkları başka bir çalışmada ise bu kez ülkeleri döviz kazanımları, ithalat esnekliği ve yatırımın verimliliği bazında gruplamışlar, bu faktörler açısından sıkıntısı olmayan ülkelerde etkisinin olumlu diğerlerinde olumsuz olduğu sonucuna ulaşmışlardır.
- Cappelin, Gleditsch ve Bjerkholt tarafından yapılan bir çalışmada yazarlar 1960-1981 dönemi için 17 OECD ülkesinde araştırma yapmışlardır. Kullanılan modelde üç eşitlik yer almaktadır. Bunlar gelir büyüme eşitliği, üretim büyüme eşitliği ve yatırım paylaşım eşitliğidir. Modellerinde GSMH büyümesi üretim büyümesine, savunma yüküne ve yatırım paylaşımına bağlıdır²³⁵.
- 1989 yılında Looney tarafından yapılan bir çalışmada ise ülkeler üretici ve üretici olmayan yani ithalatçı olarak ayrılmış, üretici ülkelerde askeri harcamaların ekonomi üzerinde olumlu etkilerinin olduğu sonucuna varmıştır.
- 1983 yılında yaptığı çalışmasında Ron Ayres savunma sanayiindeki temel sektörlerin diğer sektörlerle sıkı ilişki içinde olmasının ekonominin

²³⁴ Peter C. FREDERIKSEN, Robert E. LOONEY, “Defence Expenditures and Economic Growth in Development Countries: Some Further Empirical”, <http://afs.sagepub.com/cgi/reprint/14/3/459>, (15.05.2010).

²³⁵ Keith HARTLEY, Todd SANDLER(1999), “The Economics of Defence” <http://www.uoit.ca/sas/Military%20Expenditures/overview+intro.pdf>, (30.06.2009).

büyümesine katkıda bulunarak ekonomik kalkınmayı hızlandıracağını ileri sürmüştür.

- Yine 1983 yılında Landau tarafından yapılan çalışmada savunma harcamalarında az gelişmiş ekonomiler üzerinde üç tip etkisi olduğu varsayılmıştır. Bunlar kaynak kullanımı, güvenlik ve siyasi etkinliktir. Düşük düzeydeki askeri harcamalar güvenlik ve siyasi etkinlik faktörlerini harekete geçirerek ekonomi üzerinde olumlu etki sağlamakta, askeri harcama miktarının artmasıyla ise kaynak kullanımı faktörünün ağırlık kazanması nedeniyle ekonomi üzerindeki etkisi olumsuz dönmektedir.
- 1991 yılında yaptığı çalışmasında Chowdhury askeri harcamaların ekonomi üzerindeki etkisinin genelleştirilemeyeceğini, etkileşimin ülkeden ülkeye farklılık gösterdiğini belirtmiştir²³⁶. Sezgin de bir çalışmasında Chowdhury ile örtüşen bir noktaya değinmiştir. Savunma harcamalarının ekonomiye zararlı olup olmadığı ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. 1950-1994 yılları arasında Türkiye konusunda yapılan savunma harcamalarının incelenmesi sonucu ekonomik büyüme ile savunma harcamaları arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Benzer bir çalışma Yunanistan için yapılmış ve savunma harcamalarının bu ülke ekonomisi üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğu ispat edilmiştir²³⁷.
- Değer ve Smith savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini test etmek amacıyla ülkeleri düşük, orta ve yüksek gelirli olarak ayırmışlardır ve savunma harcamalarının yüksek gelirli ülkelerde olumlu, orta ve düşük gelirli ülkelerde olumsuz etkileri olduğunu ispat etmişlerdir²³⁸.
- Değer ve Sen ise savunma harcamalarının ekonomiyi pozitif veya negatif etkileyebileceğini savunmaktadır. Toplam sosyal refahın artması pozitif etkiler arasında gösterilmiş, bütçe kısıtı ve dışlama ise negatif etkiler arasında

²³⁶ TÜBİTAK (1998), s. 20.

²³⁷ Selami SEZGİN (2003), “Savunma Harcamaları, Terörizm ve Ekonomi”, **Stradigma Aylık Strateji ve Analiz Dergisi**, http://www.stradigma.com/turkce/haziran2003/06_2003_07.pdf, (10.06.2009).

²³⁸ TÜBİTAK (1998), s. 20.

yer almıştır²³⁹. Kısaca özetlememiz gerekirse savunma harcamalarının ekonomik etkilerini iki grupta toplayabiliriz. Birincisi bilinen Keynesyen toplam talep artışının uyarıcı etkileri ile diğer olumlu etkilerdir. Milli savunmanın sağladığı güvenlik artışıyla birlikte diğer olumlu etkiler, özel yatırımları da kapsayan üretim ve sermaye birikimi gibi ekonomik faaliyetleri etkin bir tarzda arttırıcı sonuçlara yol açar. Bu çalışmalara örnek olarak Benoit gösterilebilir. Savunma harcamalarının diğer etkileme şekli ekonomik büyümeyi engelleyerek veya geciktirerek, özel yatırımlar üzerinde meydana getireceği olumsuz etki olarak kendini gösterir. Buna da örnek olarak Değer ve Smith gösterilebilir²⁴⁰.

Her ne kadar savunma harcamaları bazı iktisatçılar tarafından ekonomi üzerinde olumlu etkilere sahip olarak kabul görmüşse de negatif açıdan bakıldığı zaman en azından üç farklı tipte muhtemel etki ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki Benoit tarafından gelir değişimi olarak adlandırılır. Savunma harcamalarındaki artışlar sivil GSMH üzerinde azalmaya neden olacak ve sonunda büyüme orantılı olarak azalmaya eğilimli olacaktır. İkincisi savunma harcamalarının büyüme üzerindeki muhtemel olumsuz etkileridir. Son olarak büyüme eskisinden daha aşağı seviyelere düşebilir. Bunun nedeni de savunma için kullanılacak olan kaynakların sivil yatırımlarda kullanılmamasıdır²⁴¹.

1.7.2. Savunma Sanayii ve Savunma Harcamalarının Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkileri

Teknolojiyle birlikte gelişen silah sistemleri savunma harcamaları artışını da beraberinde getirmektedir. Artan teknoloji ile birlikte eldeki mevcut silah sistemleri kısa sürede demode olmakta, bu da beraberinde yeni silah sistemlerinin kullanılmasının gereğini getirmektedir. Kendi sınırları içinde silah sistemi üretimini

²³⁹ SAKA (2007), s. 29.

²⁴⁰ Muammer ŞİMŞEK (2003), “Kamu Harcamalarının Özel Yatırımlara Etkileri, 1970-2001”, **Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, s. 7.

²⁴¹ Peter C. FREDERİKSEN, Robert E. LOONEY, “Defence Expenditures and Economic Growth In Development Countries: Some Further Empirical Evidence”, <http://www.jed.or.kr/full-text/7-1/7.pdf>, (30.04.2009).

gerçekleştiremeyen dışa bağımlı ülkeler açısından teknolojik ilerlemeler ulusal savunmanın ekonomi üzerindeki yükünü de arttırmaktadır. İthalat yoluyla dışarıdan yeni silah sistemlerinin temin edilmesi ülkenin ödemeler dengesi üzerinde olumsuz bir etki yapmaktadır. Özellikle tarımsal ekonominin sanayileşmeden daha yaygın olduğu ekonomilerde bu süreç söz konusudur. Böyle ülkelerde savunma harcamaları diğer kamu harcamalarına göre daha fazla oranda ithalata dayanmaktadır. Savunma harcamalarının tamamının kamu tarafından karşılanması mümkün değildir. Savunma harcamalarının büyük bir çoğunluğu gelişen teknolojik silah ve teçhizattan oluşmaktadır. Bu nedenle ülkeler ödemeler dengelerinde ciddi açıklar vermemeleri için ihtiyaçları olan silah sistemlerini kendi sınırları için üretebilecek teknolojiye sahip olmayı amaç edinmelidirler.

Bazı imalat alanlarında (otomotiv, inşaat, deri, tekstil, akaryakıt, elektrik vb.) üretimde bulunan teknik uzmanlara ve ilkel maddelere el koymak suretiyle askeri tüketim, özel tüketimdeki benzer malların maliyetini yükseltebilir. Hatta bunların imalini tedirgin edebilir. Nihayet savunma harcamaları ödemeler dengesini bozmak gibi bazı makro alanlarda da olumsuz etkilere sahiptir. Olumlu etkileri bakımından bütçenin diğer bölümleri gibi savunma harcamaları da dağıtılan gelirler yoluyla dolaylı ve nakdi etkiler yapabilmektedir. Milli gelir artışına, bilimsel araştırmaya ve teknik ilerlemeye verdiği hamle gücüyle ve temel sanayilere üretim alanları açmak yoluyla da etkilerde bulunabilir²⁴².

Savunma sanayii ise ödemeler dengesi üzerinde kısa ve uzun dönemde farklı etkilere sahiptir. Kısa dönemde özellikle ileri teknoloji gerektiren silah sistemlerini üreten sanayiler, başlangıçta ithal ikamesi niteliğinde olacağından, ithal ikamesi sanayiinin sakıncalarını taşıyacaktır. Üretim büyük boyutlara ulaşan dış kaynakları gerektirmektedir, üretim sürecinde dış girdilerin azaltılabilmesi de yerli üretimin arttırılabilmesi yeteneğine bağlıdır. Uzun dönemde gözlenen etki genellikle olumludur. Gelişmekte olan ülkelerde başlangıçta ödemeler dengesinde büyük baskı oluşturan yatırımlar, ileriki yıllarda döviz açığını kapatmada yararlı olacaktır. Yerli

²⁴² Fehim BAKIRCI , “Bütçe Politikalarının Mikroekonomik Etkileri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**,
<http://public.cumhuriyet.edu.tr/iibfdergi/archive/b%C3%BCt%C3%A7e%20politikalar%C4%B1n%C4%B1n%20mikroekonomik%20etkileri.pdf>, (30.05.2009).

silah üretiminin ödemeler dengesi üzerinde oluşturması beklenen olumlu etkilere karşın, 3. Dünya Ülkelerindeki silah üretim deneyimleri, beklentilerin her zaman için geçerli olmadığını göstermektedir²⁴³.

1.7.3. İstihdama Etkileri

Ekonomistlerin bazılarına göre savunma harcamaları istihdam üzerinde olumlu etkiler meydana getirirken, bazılarına göre de bu etkiler olumsuzdur. Aşağıda kısaca konuyla ilgili farklı görüşlere yer verilmiştir.

- Szymanski'ye göre savunma harcamaları istihdam üzerinde etkili olsa da savunma amaçlı olmayan hükümet harcamalarının büyüme oranı üzerinde pozitif bir etki yarattığını ileri sürmüştür.
- Chester'ın 1960-1970 yılları arasında yaptığı çalışmasında ise düşük oranlarda yapılan savunma harcamaları Almanya ve Japonya'da işsizlik oranlarını azaltmış; İngiltere ve ABD'de yüksek savunma harcamaları yüksek işsizlik oranına neden olmuştur.
- Abell savunma harcamalarında yapılacak olan artış ve azalışların istihdamı farklı yönlerden etkileyebileceğini ileri sürmüştür.
- Dunne ve Smith 11 OECD ülkesini içine alan çalışmalarında savunma harcamaları ile işsizlik arasında herhangi bir ilişki ortaya koyamamışlardır.
- Smith 8 sanayileşmiş ülke için yaptığı çalışmasında savunma harcamaları ile işsizlik arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit etmiştir.
- Roth ise ABD üzerinde yaptığı çalışmada savunma harcamalarındaki azalışın istihdam üzerinde meydana getireceği etkileri inceleyerek istihdamın bundan

²⁴³ ŞİMŞEK(1987), s. 369.

çok fazla etkilenmeyeceğini, işten çıkarmalar olsa bile ekonominin bunu karşılayabileceğini belirtmiştir²⁴⁴.

- Son olarak Sweezy ABD’de savunma harcamalarının önemli bir istihdam kaynağı yarattığı sonucuna ulaşmıştır²⁴⁵.
- Savunma harcamalarının istihdama etkisi konusunda Magdoff Amerikan ekonomisindeki rolünü ölçmeye çalışmıştır. Askeri harcamalar 1930-1939 dönemi dışında ortalama olarak federal bütçenin %54’ünü oluşturmaktadır. Yazarın tahminlerine göre 3.5 milyon silahlı güçlere, 1.3 milyon savunma bakanlığına arz edilen bazı sivil hizmetlere, 3.5 milyon da ordu tarafından satın alınan malların üretim ve taşımasına bağlıdır. Eğer bu işler kaldırılacak olursa ABD’deki işsiz sayısı 12 milyona, işsizlik oranı ise %14.3 çıkarak 1931 yılının oranıyla karşılaştırılabilir bir düzeye ulaşacaktır²⁴⁶.
- Ülkemiz açısından değerlendirdiğimiz zaman ise Çelik 1980-1995 dönemine ait savunma harcamaları-işsizlik basit regresyonu ile iki değişken arasında ters yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır²⁴⁷.

Uçak, gemi inşa ve elektronik gibi savunma sanayii kolları, kısmen emek yoğun üretim sürecini gerektirmekle birlikte, savunma sanayiinin genel olarak kapital yoğun üretim tekniklerini gerektirmesinden dolayı istihdam olanakları aynı zamanda üretilecek silahların türüne bağlıdır. Diğer taraftan savunma sanayiinin dış satım potansiyeli ve uluslararası ilişkilerin durumu savunma sanayii istihdamını yakından etkilemektedir. Uluslararası ilişkilerde meydana gelen gerginlikler, krizler ve savaşlar savunma sanayiinin üretim kapasitesini arttırarak, istihdam düzeyini yükseltmektedir²⁴⁸. Savunma sistemlerinin ulusal AR-GE’ye dayalı olarak

²⁴⁴ KAYA (2006), s. 116.

²⁴⁵ Murat DORUK (2008), “ 1980 Sonrası Türkiye’de Savunma Harcamaları ve Ekonomiye(Büyümeye) Etkisi”, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Manisa 2008, s. 114.

²⁴⁶ ÖZBİLGİN (2004), s. 56.

²⁴⁷ ÇELİK (1999),s. 94.

²⁴⁸ ŞİMŞEK (1987),s. 374.

geliştirilmesi ve geliştirilen teknolojinin üretimde kullanılması ve ihracat olanaklarının da bulunması halinde sektördeki istihdam düzeyi de yükselecektir²⁴⁹.

1.7.4. Sanayileşmeye Etkisi

Bilindiği gibi sanayileşme ülkelerin ekonomik gelişiminde çok önemli bir unsur olarak göze çarpmaktadır. Bu nedenle de ülkelerin önemli ekonomik hedefleri arasında sanayileşme yer almaktadır. Çünkü gelişmiş ülkelerin gelişmişliklerinin temelinde yatan başlıca neden sanayileşme olarak kabul edilmektedir. Özellikle savunma sanayii az gelişmiş olan ülkeler dışa bağımlılıklarını azaltmak amacıyla bu sanayi kolunda ilerlemeyi amaç edinmelidirler. Kendi savunma sanayiine sahip olan ülkeler ise ellerinde bulunan bu güç nedeniyle dünya ekonomisini kontrol yetkisine sahip olmaktadırlar. Ülkelerin varlıklarını sürdürebilmeleri, iyi bir refah seviyesine sahip olmaları ve geleceğe güven içinde bakabilmeleri ancak güçlü bir sanayi ile mümkün olacaktır²⁵⁰. Birinci Dünya Savaşı sonrası Almanya’da, savunma sanayi yatırımlarıyla işgücü ve diğer atıl kaynakların harekete geçirildiği ve diğer sanayi kollarının aktive edilerek geliştirildiği gözlenmektedir. Benzer durum 2. Dünya Savaşı sonrası için de geçerli olmuş ve Almanya’nın gelişmiş batı ülkelerini yakalamasında, özel kesime dayalı savunma sanayi faaliyetleri önemli rol oynamıştır. Benzer şekilde, gelişmesini sanayileşmeye bağlayan Türkiye için de savunma sanayinin lokomotif özelliğinden yararlanmak önem taşımaktadır²⁵¹. Aşağıda konu ile ilgili farklı görüşlere yer verilmiştir.

- Benoit savunma harcamaları ile yapılan alt yapı yatırımları ve uzmanlaşan insan gücünün ülkenin endüstrileşmesinde etkisi olduğunu vurgulamıştır.
- Kaldor savunma harcamalarının yüksek endüstriyel büyümeye neden olduğunu ve demir-çelik, havacılık gibi önemli sektörlerde modernizasyon etkisinin olduğunu belirtmiştir.

²⁴⁹ ZEKEY (2000), s. 120.

²⁵⁰ KAYA (2006), s. 114-115.

²⁵¹ Murat EKER (2007), “Kamu Harcamalarının Ekonomik Etkileri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama (1980-2004)”, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kars 2007, s. 20.

- Smith ve Değer savunma harcamalarında modernizasyon etkisinin teknolojiye etkisi olduğunu fakat savunma harcamalarının yatırım ve tasarruf üzerindeki olumsuz etkisinin modernizasyon etkisinden daha fazla olduğunu ileri sürmüşlerdir.
- Petter, Bjerkholt, Cappelen savunma harcamalarının imalat sanayine olumlu etki yaparken özel sektör yatırımlarını azaltarak sanayinin ilerlemesine negatif etki yaptığını ileri sürmüşlerdir.
- Looney İran için yaptığı çalışmasında 1955-1972 döneminde savunma harcamaları ile yıllık üretim artışı arasında pozitif ilişki ve sanayileşme ve ekonomik büyüme arasında pozitif bir etki olduğunu ortaya koymuştur.
- Park ise savunma harcamalarının sanayileşmenin ilk dönemlerinde olumlu etki yarattığını ve üretim artışına yol açarak sanayileşmeyi hızlandırdığını ortaya koymuştur²⁵².

Aşağıda savunma harcamalarının gelişmekte olan ülkelerde sanayileşme yoluyla ekonomiye katkısı olumlu ve olumsuz yönleri ile ele alınmaktadır.

- Ara ve yatırım malları sanayilerinin geliştirilmesine olumlu yönde katkıda bulunacaktır. Silah sistemlerinin bünyesinde irili ufaklı birçok parça vardır. Bu parçaların üretimi, imalat sanayiine hem teknoloji kazandıracak ve hem de yukarıda da belirtildiği gibi ara ve yatırım malı sanayiine olumlu katkılar sağlayacaktır.
- Savunma sanayii, gelişmekte olan ülkelerde, mevcut olmayan sanayii kollarının kurulmasını ve yan sanayiin gelişimini hızlandıracaktır. Ayrıca, silah sistemlerinin binlerce parçadan ve çok sayıda alt sistemden oluşması, bu parçaların üretimi için de çok sayıda firmaya gereksinim göstermektedir. Böylece, uyarılan her yeni sanayi kolunun ülkenin genel sanayi yapısına katılmasıyla, genel sanayileşme düzeyi yükselecektir.

²⁵² KAYA (2006), s. 114-115.

- Sanayi firmalarıyla işbirliği sonucu girdi talebi artacak, bununla birlikte atıl kapasite, sürüm tıkanıklığı ile finansman güçlükleri bir nebze olsun giderilecektir.
- Savunma sanayiinin parça ve malzeme sağlanmasında, kalite ve standardizasyon bakımından çok duyarlı oluşu ve aynı zamanda yeterli kalite de malzeme tedarik edebilmek için yan sanayiye yeni teknoloji aktarması, gelişmekte olan ülkelerde sanayi ürünlerinin kalite ve standardizasyonlarının artmasında önemli bir rol oynayacaktır.
- Nitelikli işgücü savunma sanayiinin özelliği nedeniyle yoğun olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla, nitelikli işgücü yetişmesi sağlanacaktır.
- Üretim tesisleri ve performanslar gelişecektir²⁵³.
- Nitelikli işgücü savunma sanayinde yoğun olarak kullanılmaktadır. Böylece nitelikli işgücü yetişmesi sağlanacaktır. Üretim tesisleri ve performanslar gelişecektir. Savunma sanayinin nitelikli işgücü kaynaklarının artırılmasında yurtdışı eğitimler, bu eğitimlerin yurtiçi kurslarla tabana yayılması gibi son derece olumlu etkileri bulunmaktadır. Ayrıca savunma sanayine yönelik şirketlerin giderek artması nitelikli işgücünün sadece gelişimini değil yer değişimini de mümkün kılmakta böylelikle işgücü niteliği ile gelir arasında da bir uyum sağlanabilmektedir. Savunma sanayinin nitelikli işgücü üzerindeki diğer olumlu etkisi de burada görülebilmektedir.
- Savunma malzemelerinin ihtiyaç duyduğu yedek parça ve lojistik desteği kendi imkânları ile sağlamaktadır. Savunma malzemelerinin devletlere maliyeti sadece tedarik bedelleri ile sınırlı kalmamakta aynı zamanda bu ekipmanların zaman içinde fonksiyonlarının devam ettirmelerine imkân verecek bir lojistik alt yapının da kurulmasını gerektirmektedir. Savunma malzemelerinin üretimi özel teknolojiler gerektirdiği için, bu malzemelere ait yedek parça ve lojistik ekipmanlarının üretimi genellikle ana malzemeyi

²⁵³ BARAN (2004), s. 62.

üreten firma tarafından gerçekleştirilmektedir. Ana malzeme üreticisi olmak bir avantajdır. Ancak ana malzeme üreticisi olunmadığında, üretici firmalar tedarik bedellerinin ötesinde, yedek parça ve lojistik ekipmanları için büyük paralar talep etmekte ve savunma malzemesini alan ülke olarak ek masraf yapmak zorunda kalmaktadır. Bu da uzun yıllar boyunca malzemeyi alan ülkeyi ekonomik olarak bağımlı hale getirmekte ve yıpratmaktadır²⁵⁴. Olumsuz yönler ise şu şekilde özetlenebilir.

- Savunma sanayiindeki pazarın yetersiz oluşunun yanı sıra, sivil sanayide fazla kullanım alanı olmayan bazı ürünleri üreten sanayi kollarının gelişmesiyle sanayide genelde bir çarpık yapılanma görülecektir.
- Savunma Sanayii'nde uzmanlaşan işgücünün, diğer sanayii kollarında kullanılma imkânları sınırlıdır.
- Teknolojik eskimenin süratli olması ve sonucunda geniş çaplı AR-GE'ye ayak uydurma çabalarının artması. Gelişen teknolojiye ayak uydurabilmek için gelişmekte olan ülkeleri teknoloji transferi yapmak gibi maliyeti yüksek tedarik yöntemlerini kullanmak zorunda bırakacak bu durum diğer sanayii kollarına ayrılabilen kaynakları sınırlandıracaktır.
- Savunma sanayiinin sivil sanayi ile entegrasyonu sınırlıdır²⁵⁵.

1.7.5. Enflasyona Etkisi

Diğer konularda olduğu gibi savunma harcamaları ile enflasyon arasındaki ilişki de iktisatçılar arasında tartışma konusu olmuştur. Savunma harcamaları kendini ithalat ve yerli üretim şeklinde göstermektedir. Savunma harcamaları ithalat şeklinde ele alındığında enflasyonist bir etki ortaya çıkabilmekte, yerli üretim gerçekleştirildiğinde ise birçok olumlu faktör dikkat çekmektedir. Yerli üretim gerçekleştirildiği zaman dış alım yoluyla tedarik edilecek olan çok pahalı ürünlerin

²⁵⁴ DORUK (2008), s. 119-120.

²⁵⁵ ZEKEY (2000), s. 123.

Ülkelerin döviz çıkışında yaratacağı olumsuz etkinin önüne geçilebilecektir. Dış alım yoluyla bu ürünleri tedarik eden bir ülke açısından düşündüğümüz zaman ise bu ülkede olumsuz bir enflasyonist etkinin ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır. Savunma sanayii üretimi ülke içinde gerçekleştirildiği zaman başlangıçta ithalata oranla daha pahalı olması söz konusu olabilir. Fakat ilerleyen zamanlarda işgücünün ucuzlaması ve kullanılacak yeni teknolojilerle yurt içi üretimin daha düşük maliyetlerle gerçekleşmesi mümkün olacaktır. Böylelikle ülkede hem sanayi kazanımı gerçekleşmekte, diğer yandan dışarıdan alımda kullanılacak olan döviz kaynaklarının başka alanlarda kullanımı söz konusu olacaktır. Nihayetinde lke kendi sanayisini kurduğu zaman döviz çıkışı azaltılabilecektir.

Özellikle savaş dönemlerinde askeri harcamalardaki önemli ve beklenmedik artışlar ekonomide fazla talebe yol açabilir. Bu dönemlerde mal ve emek yetersizliğinin enflasyonist etkileri normal olarak ücret ve fiyat denetimleriyle azaltılır. Yine bu dönemlerde enflasyonun etkileri karaborsa fiyat hareketlerinde görülür. İşsizliğin oldukça yüksek ve ekonomideki genel talep baskısının oldukça düşük olduğu dönemlerde bile askeri harcamalardaki beklenmedik yükselmeler enflasyonist çıkmazlara yol açabilir. Savunma harcamalarının enflasyona yol açan bir diğer yönü silah üretim faaliyetlerinin vergilere ve be açıklarına olan etkilerinden kaynaklanmaktadır. Silah sistemlerini maliyetleri sonucunda hkmetler de vergilerini arttırma yoluna gitmektedirler. Fakat üretilen bu ürünlerin diğer ülkelere satışı gerçekleşirse daha önce de belirtildiği gibi enflasyonist baskıda bir azalma yaşanacaktır. Dış satım olanakları olmadan silah üretimine ayrılan kaynakların artması ekonomideki arzı kısıacak, fiyatları ykseltecektir²⁵⁶.

Bu harcamaların enflasyona etkisinin bir diğer yanı ise şudur; sektördeki tek alıcı konumunda olan Savunma Bakanlığı'nın ana gelir kaynağı devlet besidir. Bu nedenle artan savunma maliyetleri be kanununda öngörülen be açığında ve hatta gerçekleşen be açığında önemli bir paya sahiptir. Bu açığın finansmanında ya harcamalardan kesinti yapılacak, ya da vergi gelirleri arttırılacaktır. Açık finansmanında izlenecek olan yol hkmetler tarafından tercih edilen ve asıl

²⁵⁶ şİMşEK (1987), s. 376-377.

enflasyonist baskıyı oluşturan özellikle iç borçlanmadır²⁵⁷. Savunma harcamalarının finansman sekli ekonomi üzerinde enflasyonist etkinin derecesini belirlemektedir. Hükümetler artan savunma harcamalarının karşılamak amacıyla kaynak bulmak için, vergileri yükseltme veya diğer harcamaları azaltmada genelde isteksiz davranırken, bütçe açıklarını ve kamu borçlarını kullanmaları da gelecekteki enflasyonist baskıları arttırmaktadır. Bazı ülkelerde savunma harcamalarıyla enflasyon arasında karşılıklı ilişki bulunurken, bazılarında da böyle bir ilişki bulunamamıştır²⁵⁸.

Benoit'e göre yüksek savunma harcamaları ekonomide düşük seviyede enflasyona neden olmaktadır. Bu enflasyon savunma harcamalarının uyardığı talep artışından kaynaklanmakta ve ülkenin mevcut üretim kapasitesinin kullanılmasını teşvik etmektedir. Buna karşılık savunma harcamalarının enflasyona etkisini ihracat sektörünü dikkate alarak inceleyen Rothschild; artan savunma harcamalarının ihracata yönelik üretimi önemli seviyede azalttığını ve bu harcamaların eğitim, sağlık ve sosyal yardımlar gibi harcamalara ayrılacak kaynakların kısılmasıyla karşılandığını, artan savunma yükünün ülke ekonomilerinde enflasyona neden olduğunu belirtmiştir²⁵⁹.

Diğer yandan savunma sanayiinin bazı dalları ithal ikamesi niteliği taşıması nedeniyle üretilen silahların bir bölümünün dış satımı yoluyla ülkeye yeni kaynaklar aktarılmadıkça, ekonomideki mevcut arz giderek toplam talebi karşılayamayacaktır. Bunun sonucu ise enflasyon ve mevcut yaşam standardının düşmesi anlamına gelecektir²⁶⁰.Yapılan bilimsel çalışmaların bir kısmı savunma harcamaları ve savunma sanayiinin ülke ekonomisi üzerinde olumlu etkiler yaratacağını savunurken, bir kısmı da olumsuz etkilerinin daha fazla olduğunu iddia etmektedir. Aşağıda David Ricardo, Adam Smith ve Paul Kennedy'ye ait konu ile görüşlere kısaca yer verilmiştir.

²⁵⁷ BARAN (2004), s. 66-67.

²⁵⁸ KAYA (2006), s. 110.

²⁵⁹ İbrahim UÇAR (2003), “Savunma Harcamalarının Ekonomiye Etkileri ve Savunma Harcamaları-Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Modellenmesi, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Harekat Araştırması Anabilim Dalı, Ankara 2003,s. 49.

²⁶⁰ ŞİMŞEK(1987), s. 378.

David Ricardo ve Adam Smith'e göre askeri harcamalar, üretici olmayan sadece kendi sektörü içinde hapis olmuş sadece tüketen ve lüzumsuz harcamalardır. Büyümeye etkileri olamaz. Birleşmiş Milletlerin 1973 ekonomik kalkınma raporuna göre ise savunma harcamaları geliştirmekte olan ülke ekonomileri için büyümeye önemli bir engel olarak gösterilmektedir. Öte taraftan Paul Kennedy 1987 yılında iki kutuplu bir dünyada ABD ve Sovyetlerin silah pazarlarını örnek vererek askeri harcamalarını azaltan tarafın dünya silah ticaretindeki payını kaybederek önemli bir ekonomik pazar kaybedeceğini dile getirmiştir. Kennedy'e göre her şeye rağmen silah ticareti üretim üzerinde etkisi olan bir ekonomik aktivitedir²⁶¹.

Ekonomik gelişme ile savunma harcamaları ve savunma sanayii arasındaki ilişkinin gösterilmesi amacıyla yapılan bilimsel çalışmalar oldukça çarpıcı sonuçlar vermektedir. İktisatçılar tarafından ülkeler üretici ve ithalatçı olarak ikiye ayrılmakta, üretici ülkelerde savunma harcamalarının ekonomi üzerinde olumlu etkiler yarattığını belirtmektedirler. Bir kısım araştırmacı ise savunma harcamaları ve savunma sanayiinin ekonomik gelişme üzerindeki etkisinin olumsuz olduğu görüşünü savunmaktadırlar. Savunma harcamalarının ülke ekonomisi üzerinde olumsuz etkileri olsa bile, bu etki üretimin ülkede yapılması durumunda en azından minimal olmaktadır. Örnek vermek gerekirse İtalya gibi güncel bir tehdit altında olmayan ülkelere savunma sanayiinin ihracat yoluyla ülke ekonomisine katkısı devlet tarafından da desteklenmektedir²⁶².

²⁶¹ SÜMER (2005), s. 85.

²⁶² ZİYYLAN (2004), s. 79.

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA SAVUNMA SANAYİİ VE SAVUNMA HARCAMALARI

2.1. SAVUNMA SANAYİİNİN DÜNÜ VE GELECEĞİ

2.1.1. Soğuk Savaş Yılları

Savunma sanayiinin dünü ve geleceği açısından Soğuk Savaş yılları; İkinci Dünya Savaşını takip eden yıllar, Soğuk Savaş'ın başlaması ve son olarak yumuşama sürecinin başlaması olarak üç dönemde kısaca ele alınacaktır. Aşağıda Soğuk Savaş'ın tanımlarına yer verilmektedir.

Soğuk Savaş'ın birbirinden farklı tanımlamaları yapılmışsa da genelde bu tanımlar birbirine benzer. Bu tanımlardan birine göre Soğuk Savaş; İkinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkmış iki büyük devlet ve bu devletlerin çevresinde kümelenmiş küçük devletler arasında doğrudan silah kullanmaksızın devam eden anlaşmazlık ve çatışma dönemidir. Bir başka tanıma göre ise Soğuk Savaş, iki güç arasında yaşanan ve total silahlı çatışmaya dönme tehlikesi taşıyan kısa istikrarsızlık dönemleri ile bezenmiş uzun süreli bir düşmanlık durumudur²⁶³. İnsanoğlu soğuk savaş döneminde iki kutuplu dünya dengesine yön veren fikirlere odaklanmış olacak, tarihte benzersiz

²⁶³ Şenol SEVİM (2006), Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Güvenlik Yapılanması ve Türkiye, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006, s. 1.

bir silahlanma yarışı ve bunun uzantısındaki teknolojik yapılanmayla kendine özgü bir düzen ortaya çıkarmıştır²⁶⁴.

2.1.1.1. İkinci Dünya Savaşı'nı Takip Eden Yıllar

İkinci Dünya Savaşı öncesinde Alman Faşizmi ve Sovyet Komünizmi arasındaki mücadelede, Almanya'nın Versay Anlaşmasıyla nötralize edilmesi, Milletler Cemiyeti'nin silahsızlanma faaliyetlerini sabote eden en önemli saatli bomba olmuştur. Tüm iyi niyetli çabalara rağmen siyasal ve askeri kuvvet dengelerinde ortaya çıkan şiddetli tırmanış, önce silahsızlanma çabalarını başarısızlıkla sonuçlandırmış ve devamında insanlığın tanık olduğu en kanlı savaş yani İkinci Dünya Savaşı'nın cereyanı ne yazık ki önlenememiştir²⁶⁵.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD, Kanada ve İngiltere savunma harcamalarını ani bir şekilde azaltmış ve yine bu yıllarda savunma sanayii alt yapılarının büyük bir bölümünü tasfiye yoluna gitmişlerdir. Savaştan ciddi mali ve ekonomik kayıplarla ayrılan İngiltere neredeyse tüm savunma donanımı siparişlerini iptal etmiştir. Savunma sanayii üretim yetenekleri neredeyse ortadan kalkmış olan Avrupa ülkelerinde ise 1950'li yıllara gelene kadar kayda değer bir savunma sanayii sektörünün varlığı ve bu alandaki istihdamdan bahsedilmesi mümkün olmamıştır. ABD ise savunma sanayii yeteneklerinin kısıtlı bir zamanda genişletilmesi açısından tarihte eşine rastlanmamış bir başarı ortaya koymuş, sektördeki alt yapısını ve istihdam kapasitesini savaş sonrası tasfiye etmiş olmasına rağmen, dünyanın önde gelen gücü olmaya devam edebilmiştir. Batı Avrupa ve ABD savunma sanayiinde gözlenen bu kayda değer düşüş karşılık, Sovyetler Birliği savunma harcamalarında ciddi bir kısıntıya gitmemiştir. Savaş yıllarında tesis edilen kapsamlı savunma sanayii alt yapısını daha da geliştirme yönünde adımlar atmış, İkinci Dünya Savaşı

²⁶⁴ Tolga YARMAN (2003), "Teknoloji Alanında Türkiye'nin Güvenlik İhtiyaçları Ne Şekilde Karşılanabilir: Değişen Dünya Düzeni ve Türk Savunma Sanayii"
<http://www.tolgayarman.com/konferanslar/64-harp-akademileri-guvenlik-ihitiyaclari-istanbul>, (30.04.2009).

²⁶⁵ CAŞIN (1997), s. 93.

yıllarında uygulanan savunma sanayiine öncelik veren kalkınma politikaları, savaşın sona ermesinden sonra da yürürlükte kalmıştır²⁶⁶.

Soğuk Savaş yıllarında başta ABD, Sovyetler Birliği ve Avrupa'nın büyükleri ulusal bütçelerinin önemli bir bölümünü savunma alımlarına ayırmışlardı. Buna bağlı olarak gelişmiş ülkelerin ulusal savunma tedarik bütçelerinin, yarısını bulan çarpıcı bir kesri araştırma ve geliştirmeye ayrılmıştı. Sonuç olarak silahlanma yarışındaki ülkelerin savunma sanayiileri giderek gelişti. Söz konusu ülkelerde silahlanmada kuvvetlerin sayısal üstünlüğünden ziyade endüstriyel zeminin sağladığı teknolojik üstünlük ön plana çıktı. Savunma sanayiini sivil sanayi ile bağdaştırmayı başaran Batı ittifakı, bunu başaramayan Doğu'ya karşı büyük bir ekonomik üstünlüğe sahipti. Küresel boyutta baktığımız zaman Soğuk Savaş sonrası yeni siyasi ve askeri mimarinin kurulamamış olmasının yarattığı sancılar her geçen gün biraz daha büyümüştür²⁶⁷.

2.1.1.2. Soğuk Savaş'ın Başlaması

ABD'nin atom tekeli kullanması soğuk savaş başlatmasında önemli rol oynar. Kimilerine göre dönüm noktası Churchill'in 5 Mart 1946'da Amerika'nın Missouri eyaletindeki kolejde yaptığı ve Truman'ın haberli olduğu Fulton konuşmasıdır. Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 68 no'lu bildirisi ve hemen ardından patlak veren Kore Savaşı da soğuk savaşın bir başlangıç ve dönüm noktası olarak görülmüştür²⁶⁸.

²⁶⁶ Veysel YAYAN (1997), "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Dünya'da ve Türkiye'de Savunma Harcamaları ve Savunma Sanayii", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul 1997, s. 8-9.

²⁶⁷ [http://www.tusiad.org/tusiad_cms.nsf/DTWas/39/\\$FILE/ABDGundemiSayi3930Haziran6Temmuz.pdf](http://www.tusiad.org/tusiad_cms.nsf/DTWas/39/$FILE/ABDGundemiSayi3930Haziran6Temmuz.pdf), (01.05.2009).

²⁶⁸ A. Semin GÖZAYDIN (2007), "Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Alanda Tehdit Algılamaları", Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. 16.

1946 sonbaharında, ABD’de soğuk savaş uzlaşısı sağlanmıştı. Kamuoyunda egemen düşünce, Sovyetler Birliği’nin ideolojik düşman olduğu ve yönetimin bu yönde izlediği politikaların yerinde olduğuydu. Soğuk savaş artık başlamıştı²⁶⁹.

İkinci Dünya Savaşı’ndan galip çıkan devletler ve bu devletlerin çevresinde kümelenmiş diğer devletler arasındaki anlaşmazlık ve çatışmanın, doğrudan doğruya birbirlerine karşı silah kullanmadan sürdürüldüğü soğuk savaş döneminde, bloklar arası ilişkilerde güce dayanan yaklaşımlar hâkim olmuş ve diplomasi neredeyse ortadan kalkmıştır²⁷⁰.

1946-1950 döneminde Batı ülkeleri ile Sovyetler Birliği arasındaki mücadele askeri çatışmaya dönüşme eğilimi göstermemiştir. Batı ülkelerinin savunma sanayii yeteneklerinde bir artış olmamıştır. 1950 yılına kadar Avrupa kıtasıyla sınırlı kalan mücadele bir anda dünya geneline yayılmış, Batı ülkeleri savunma harcamalarını arttırma, savunma sanayii yeteneklerini geliştirme ihtiyacı duymaya başlamışlardır. Harcamalardaki bu artış sektöre de hareketlilik kazandırmış, savunma sanayiinde istihdam edilen çalışan sayısı da artış göstermiştir. Bloklar arası mücadelede başrolleri oynayan ABD ve Sovyetler Birliği savunma harcamaları ve savunma sanayii faaliyetlerine en fazla ağırlık veren iki ülke olmuştur. 1945-1955 yılları arasında yok olma noktasına gelen Batı Avrupa ülkelerindeki savunma sanayii faaliyetleri, savunmaya ayrılan kaynaklardaki artışla birlikte, canlanma eğilimi içine girmiştir. 1954 yılında Varşova Paketi’nin oluşturulmasından sonra ise Sovyetler Birliği Doğu ve Orta Avrupa’daki müttefiklerine bazı savunma sanayii yetenekleri kazandırmaya başlamıştır. 1960’lı yıllara gelindiğinde savunma ihtiyaçlarının önemli bir yüzdesini yurt içinden karşılamak isteyen Batı Avrupa ülkeleri, savunma sanayii alt yapılarını yoğunlaştırma çabası içine girmişlerdir. Fakat yine de ulusal üretim girişimleri teknolojik açıdan ABD’ye olan bağımlılığı da unutturmamıştır²⁷¹.

1960 yılında başa geçen Kennedy ile birlikte savunma sanayii sektörünün yapısı ciddi şekilde etkilenmiş, teknoloji yoğun yapısı nedeniyle yeterince personelin istihdam edilemediği nükleer sektörden, yoğun işgücü kullanımını gerektiren kara ve

²⁶⁹ SEVİM (2006), s. 9.

²⁷⁰ YAYAN (1997), s. 10

²⁷¹ A.g.t., s. 11-13.

deniz sistemleri üretimine geçilmesiyle, savunma sanayiinin istihdam kapasitesinde ciddi artışlar gözlenmiştir. 1960'ların ortalarına gelindiğinde ABD ve Sovyetler Birliği'nin yanı sıra Fransa, İngiltere, İtalya ve Almanya da savunma sanayii alanında hareketlenmeye başladılar. Yine bu hareketlenmeye dâhil olan ülkeler arasında Çekoslovakya, Polonya ve İsveç de yer almaktadır²⁷².

2.1.1.3. 1970'li Yıllar ve Yumuşama Sürecinin Başlaması

1970'li yılların başından itibaren ABD savunma harcamalarında kısıntılara gitmiştir. ABD'nin ödemeler dengesi ve bütçe açıklarıyla karşılaşması da bunda etkili olmuştur. 1967 yılında 350 milyar dolara ulaşan ABD savunma harcamaları, 1970'de 250 milyar dolar, 1975'te ise 200 milyar dolara kadar gerilemiştir. Bu düşüş 1973 yılındaki petrol krizi ile birleşmiş ve ABD savunma sanayii olumsuz yönde etkilenmiştir; çalışanların işlerine son verilmiş, iç pazarda sipariş alamayan firmalar büyük üreticiler tarafından satın alınmıştır. Diğer yandan Sovyetler Birliği savunma sanayiine ayırdığı kaynaklarda daralmaya gitmemiş, aksine sektörün ilerlemesi amacıyla gereken önceliklere önem vermiştir. Böylece iki ülke arasındaki 10-15 yıllık teknoloji farkı 1970'li yılların sonlarına gelindiğinde 5-10 yıl düzeyine gerilemiştir. Ayrıca bu yıllar Batı Avrupa savunma sanayiilerinin ABD etkisinden kurtulmaya başladığı, uluslararası pazarlarda rekabet edecek konuma geldikleri bir dönemdir. İngiltere-Fransa arasındaki Jaguar, Almanya-İngiltere-İtalya arasındaki Tornado ve Fransa-Almanya arasındaki Alpha Jet savaş uçağı programları ile İtalya-Fransa arasındaki Otomat ve Almanya-Fransa arasındaki Milan füzesi programları verilebilecek belli başlı örneklerdir. Doğu Avrupa savunma sanayii faaliyetlerinde önemli gelişmeler gözlenmezken, Polonya, Çekoslovakya ve Romanya bu dönemde Sovyet lisansı altında bazı silah sistemleri üretmeye başlamışlardır²⁷³.

Ayrıca bu yıllar Batı Avrupa savunma sanayiilerinin ABD etkisinden kurtulmaya başladığı, uluslararası pazarlarda rekabet edecek konuma geldikleri bir

²⁷² KESKİN (2007), s. 29.

²⁷³ YAYAN (1997), s. 16-17.

dönemdir.²⁷⁴ Çin 1960'lı yılların sonlarından itibaren savunma ihtiyacını yurt içi imkânlarla karşılayabilecek düzeye ulaştı. Fakat Çin uluslararası pazarlarda varlığını hissettirememiştir. Dünyanın en kalabalık ordusu, basit teknolojiler kullanarak ürettiği silahlarla savunma sanayii sektöründe istihdamı da arttırmıştır. Fransa ve ABD'nin teknik ve teknolojik desteği ile İsrail de kapsamlı bir savunma sanayii alt yapısı inşa etmiştir. Ülke 1980'li yılların başlarından itibaren dünyanın önde gelen silah ihracatçıları arasına girerek bu alandaki üstünlüğünü kanıtlamıştır. Batı Avrupa ülkelerinin destekleriyle arenaya çıkan Arjantin ve Brezilya iç pazarla desteklenmeyen savunma sanayii faaliyetlerinin gelir üretmek bir yana kaynak israfına yol açtığını görmüşlerdir. 1975 yılından başlayarak ABD'nin savunma harcamaları tekrar artış göstermiştir. Benzer bir şekilde Batı Avrupa ülkeleri de bu yıllarda savunmaya daha fazla kaynak ayırmaya başlamışlardır. Özellikle Orta Doğu ülkelerinden alınan siparişler İngiliz, Alman ve Fransız Savunma sanayiilerinin kendilerine yeterli bir yapıya kavuşmasını kolaylaştırmıştır²⁷⁵.

ABD ve Batı Avrupa ülkelerinin savunma harcamalarındaki asıl önemli artış 1980-1985 yılları arasında gerçekleşmiştir. Reagan yönetimiyle birlikte söz konusu yıllar arasında savunma harcamaları 240 milyar dolar düzeyinden, 370 milyar dolara yükselmiştir. Bu yükselişleri güvenliğine yönelmiş bir tehdit olarak algılayan Sovyetler Birliği ekonomik ve sosyal dengelerin bozulması pahasına savunma sanayii, sektörüne verdiği önemi arttırmış ve 1988 yılında savunma ürünleri imalatı tüm zamanların en yüksek noktasına ulaşmıştır²⁷⁶.

Savunma harcamalarında azalışlar ve artışlar yaşayan Sovyetler Birliği Soğuk Savaş yılları boyunca başta nükleer silahlar olmak üzere, kimyasal ve biyolojik silahlar üretmek ve geliştirmek konularında son derece yoğun olarak çalışmış ve bu silah kategorilerinden büyük miktarlarda üretim yapmış hatta stoklama yoluna gitmiştir²⁷⁷.

²⁷⁴ KESKİN (2007), s. 30.

²⁷⁵ YAYAN (1997), s. 17-19.

²⁷⁶ KESKİN (2007), s. 31.

²⁷⁷ Mustafa KİBAROĞLU (2000), "Amerikan Ulusal Füze Savunma Sistemi", Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Avrasya Dosyası- Amerika Özel Sayısı, Güz 2000, Cilt 6, Sayı 3, s. 92.

2.1.2. Soğuk Savaş'ın Son Yılında Savunma Harcamaları

Bir önceki konuda Soğuk Savaş yılları üç ana evrede incelenmiş ve ülkelerin bu yıllarda izlediği savunma politikalarına kısaca yer verilmişti. Gerek ABD, gerek Sovyetler Birliği ve gerekse diğer ülkeler Soğuk Savaş dönemi boyunca savunma harcamalarında zaman zaman kısmalar yapmış, bazı dönemlerde de savunma sanayii sektörünü hareketlendirecek şekilde savunma harcamalarını arttırma yoluna gitmişlerdir. Bu konu hakkında sayısal veriler aşağıda verilmiştir.

1990 yılında Sovyetler Birliği'ne ait savunma harcama rakamı 225.38 milyar dolar iken bu rakam 1991 yılında 239.42 milyar dolara çıkmıştır. Yine 1990 yılında Batı Avrupa ülkelerinin savunma harcamaları 7.73 milyar dolar iken, bu rakam 1991 yılında 8.20 milyar dolara yükselmiştir. ABD dâhil NATO ülkelerinin 1990 yılına ait savunma harcaması rakamları 539.04 milyardan 1991 yılında 451.52 milyar dolara düşmüştür. Güney Amerika'ya ait rakamlar 1990 yılında 10.04 milyar dolar, 1991 yılında 10.07 milyar dolardır. Afrika'da ise savunma harcamaları 1990 yılında 6.99 milyardan 1991 yılında 8.60 milyar dolara yükselmiştir²⁷⁸. Tablo 4'te sayısal verilere yer verilmiştir.

Tablo 4. 1990 ve 1991 yılında Ülkelerin Savunma Harcamaları (Milyar Dolar)

Ülkeler	1990	1991
NATO (ABD Dâhil)	539.04	451.52
SSCB	225.38	239.42
ASYA/ Pas.	86.23	99.48
Orta Doğu/K. Afrika	59.99	72.75
Diğer Avrupa Ülkeleri	15.00	18.65
G. Amerika	10.04	10.07
Afrika	6.99	8.60
Batı Avrupa	7.73	8.20
Toplam	950.40	908.69

Kaynak; GÜNEŞ (2004).

Batı Avrupa ülkelerinin dünya savaşları neticesinde ağır yaralar alması, dünyada yeni güç dengesinin ABD ve Sovyetler Birliği tarafından oluşturulmasını

²⁷⁸ GÜNEŞ (2004), s. 30.

kolaylaştırdı. Soğuk Savaş yıllarında kapsamlı devlet sübvansiyonları ile varlıklarını sürdürebilen Avrupa'daki savunma sanayii kuruluşları özellikle Batı Avrupa ülkeleri zor durumlarla karşılaşmışlardır. Batı ülkelerindeki savunma sanayii sektörleri iç pazarlarla dışsatımdaki daralmalar ve uluslararası ortamdaki yoğun rekabet nedeniyle ciddi güçlükler yaşamışlardır. İç pazarlarda yaşanan daralmaya ek olarak yeniden yapılanma faaliyetleri içine giren Batı ülkeleri ürettikleri yüksek teknolojiyi savunma sistemlerini satma ve ortak üretim programları çerçevesinde sahip olunan teknolojileri diğer ülkelerle paylaşma noktasında daha istekli davranmaya başladılar²⁷⁹.

2.1.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönem

Soğuk Savaş sonucu Sovyet tehdidi ortadan kalkınca Batılı Hükümetler savunma siyasetlerini ve dolayısıyla savunma ihtiyaçlarını gözden geçirerek azaltma gereği hissettiler. Önce askeri özelliklerde olmakla birlikte, son toplamda ticari teknolojiler, daha sonraları düal (üretide çift seçenekli) teknolojiler gündeme geldi.

Soğuk Savaş sonrası dönemin en belirgin özelliği eski Batı Bloğu'nda Atlantik kıyıları arasındaki endüstriyel ve ekonomik ayrışmaya karşın, gerek ABD ve gerekse Avrupa'da savunma bütçelerinin küçülmesidir. Bu dönemin sık konuşulan bazı temel meseleleri ise aşağıda verilmiştir;

- Avrupa Ortak Güvenlik ve Savunma Kimliği,
- Askeri İhtiyaçların Harmonizasyonu,
- Avrupa Teçhizat Pazarı,
- Pazara Giriş ve Karşılıklılık,
- Arz Zinciri ve Güvenliği,
- Uluslararası Karakterdeki Şirketler.

²⁷⁹ GÜNEŞ (2004), s. 31-33.

Soğuk Savaş bitiminde Avrupa ülkeleri savunma bütçelerini düşündürücü seviyede azalttılar. Avrupa'nın üç büyüğü Fransa, Almanya ve İngiltere harcamalarını sırasıyla %12, %24 ve %28 oranında düşürmüştür. Bu dönemde Avrupa savunma sanayii düşen harcamaların da etkisiyle krize girmiştir. 1996-2005 yılları arasında ise savunma harcamalarındaki azalış hız kesmiştir²⁸⁰. Soğuk Savaşın bitimiyle savunma harcamalarındaki düşüşe paralel olarak ülkelerin silah ticaretinde de önemli azalmalar olmuştur. 1990'da dünyada 45 milyar dolar düzeyinde olan silah ihracatı, 1993 yılına gelindiğinde 21 milyar dolara düşmüştür²⁸¹.

Soğuk Savaşın bitişi ve Varşova Paktı'nın dağılmasıyla savunma harcamaları küresel düzeyde azalma eğilimine girmiştir. Başta Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkeleri ciddi kısıntılar yapmışlardır. Bu hususta iki istisnayı Ortadoğu ve Uzakdoğu bölgeleri temsil etmektedir. Fakat yine de Ortadoğu ve Uzakdoğu bölgelerinin savunma harcamalarındaki artış Batı ve Doğu bloklarından gelen savunma harcaması azalmalarının ortaya çıkardığı talep boşluğunu telafi etmek için yeterli olmamıştır. Yani neredeyse dünyanın her köşesinde savunma sanayii ciddi güçlüklerle karşı karşıya kalmıştır²⁸².

Savunma harcamalarının görünürde azaltılması ABD hükümetine yeni bir yol göstermiştir. 1993'te Pentagon resmi olarak savunma ve havacılık şirketlerinin başkanlarını bilgilendirme raporunda ülkelerin savunma bütçe kesintilerini sürdüreceği konusunda uyardığı ve bunu da şirket birleşmelerinin takip ettiği bilinmektedir. Clinton yönetimi bu konuda mali destek vererek bütünleşmeleri kısmen desteklemiştir. Hükümet programlarında izin verilen birleşmeler ve mantık birlikteliklerinin gelirleri garanti altına alınmıştır²⁸³.

Doğu Bloğu'nun dağılması bu ülkelerin silah sanayii için başlangıçta pazar kaybı ile sonuçlanmıştır. Kısa sürede serbest piyasa şartlarını öğrenmeye çalışan bu

²⁸⁰ USLU (2007), s. 14.

²⁸¹ Sürhan ÇAM (1998), "Soğuk Savaş Sonrası Anglo-Amerikan Savunma Sanayii Politikaları", http://www.mulkiyederigi.org/index.php?option=com_docman&task=doc_view&gid=624&tmpl=component&format=raw&Itemid=2, (24.03.2009).

²⁸² KESKİN (2007), s. 31.

²⁸³ Cemal GEÇGİN (2008), "Küreselleşme Sürecinde Savunma Sanayiinin Gelişimi ve Türk Ekonomisi Üzerine Etkileri", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2008, s. 11.

lkeler tekrar silah pazarında satıcı rollerini üstlenmeye başlamışlardır. Batı lkeleri ürettikleri teknolojileri sivil amaçlar için de kullandıkları için bu durumdan fazla etkilenmemişlerdir²⁸⁴.

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında kapladığı coğrafi alan üzerindeki devletlerde gözlenen ekonomik sıkıntılar ile yer yer askeri çatışmalara da neden olan siyasi çalkantılar, bölgede istikrarsız bir ortamın doğmasına yol açmıştır. Eski Sovyetler Birliği'nde savunma sanayii alanındaki yoğun istihdam üretimin durdurulduğu ve azaltıldığı yerlerde kitlesel işsizliğe yol açarken birçok yerde ihtiyaç fazlası askeri donanımın üretimine devam edilmiştir²⁸⁵.

Soğuk Savaş sonrası şekillenmeye başlayan uluslararası sistem içerisinde ABD dünya hegemonu ve tek kutup olarak ortaya çıkmıştır²⁸⁶. Soğuk Savaş'ın ardından Avrupa'da 1989-1991 yılları arasında Berlin duvarının yıkılması, Almanya'nın birleşmesi, komünist iktidarların güç kaybetmesi ve SSCB'nin parçalara bölünmesi sonucu dünya jeopolitik haritası değişime uğradı. SSCB-ABD rekabetinin ortaya çıkardığı iki kutuplu dünya düzeninin yerini Amerika'nın hâkim politikası aldı²⁸⁷. Bunun yanında Avrupa Birliği, Rusya, Çin ve Japonya gibi ana güç merkezlerinden oluşan yeni bir uluslararası yapı oluşmuştur²⁸⁸.

Soğuk Savaş sonrası savunma endüstrisinin faaliyette bulunduğu çevre radikal değişime uğramıştır. NATO lkeleri savunma bütçelerini önemli ölçüde düşürdüler. Büyük müşterilerin içinde bulunduğu zor durum nedeniyle de ihracat pazarında daralmalar gözlendi. Savunma bütçelerindeki azalmanın aksine silah sistemlerinin maliyetlerinde ciddi artışlar görlmştr²⁸⁹.

²⁸⁴ ALNIAK (1997), s. vii-viii.

²⁸⁵ YAYAN (1997), s. 22.

²⁸⁶ Fırat PURTAŞ (2005), "Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Dönüşümü ve Genişlemesi Çerçevesinde Tk Amerikan Askeri İlişkileri", **Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Yıl:1 Sayı:2, Aralık 2005, s. 8.

²⁸⁷ http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/AB_ABD_TR_%2021Mart06.pdf, (30.04.2009)

²⁸⁸ Kader ASAN (2007), "Avrupa Birliği'nin Terörizmle Mücadele Politikası", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s. 4.

²⁸⁹ USLU (2007), s. 12-13.

1990 sonrasındaki döneme ve bugün gelinen noktaya bakıldığında, sadece az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin değil, sivil toplumun yüksek savunma harcamalarına tepkili olduğu ve bu durumu sorguladığı görülmektedir²⁹⁰.

Yeni dünya düzeninde güvenlik kavramında askeri boyutla birlikte, siyasi, diplomatik, ekonomik, sosyal teknolojik boyutlar da ağırlık kazandı, askeri kuvvet yapısı ve savunmanın nitelikleri değişti, statik yerine çevik, reaktif yerine proaktif, bölgesel yerine küresel, yıpratma politikası yerine hassas vuruşlar, tehditle uyumlu çalışma, entegre lojistik, ortak istihbarat gibi kavramlara dönüştü²⁹¹.

2.1.3.1. Silahsızlanma Çabalarının Savunma Sanayii Üzerindeki Etkileri

Silahsızlanma sorununun uluslararası ilişkilerde bağımsız bir konu olarak ele alınmaya başlanmasından bu yana silahsızlanma yolunda gösterilen çabalar farklı nedenlerce açıklanmıştır. Bu nedenlerin bazıları şunlardır;

- Silahsızlanma uluslararası güvenliği sağlar. Silahlanma yarışı ise savaşların nedenidir. Silahsızlanma gerçekleştiği takdirde savaş ortadan kalkacaktır.
- Silahsızlanma ekonomik kaynakların daha yararlı alanlara ayrılmasını sağlar.
- Savaş ve dolayısıyla savaşa hazırlık olan silahlanma moral yönünden yanlıştır.
- Silahlanma, bir ülkede askeri çevreleri güçlendirerek toplum içinde totaliter eğilimlerin doğmasına yol açar²⁹².

Silahsızlanma konusundaki gelişmelere değinmeden önce dünyadaki silahlanma yarışı hakkında kısaca bilgi verilecektir.

²⁹⁰ Salim AYDEMİR(2006), “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Terörizm”, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2006, s. 37.

²⁹¹ Faruk A. YARMAN (2005), “Yeni Dünya Düzeni ve Ulusal Savunma Sektörümüzün Dayanışma İhtiyacı” http://www.ssm.gov.tr/library/docs/tr/kurumsal/20_yil/183-190_Faruk_A_YARMAN.pdf, (25.05.2009).

²⁹² Rıza TÜRMEEN, “Nükleer Silahsızlanma”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/417/4620.pdf>, (13.09.2009).

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, artık dünyanın daha güvenilir bir düzen içinde olacağı beklentilerini beraberinde getirmişti. Fakat devletler arasındaki güvenlik sorunu sona ermedi ve silahlanma en üst seviyeye çıktı. Günümüz dünyasına baktığımız zaman görünen tabloya göre ülkeler Soğuk Savaş döneminde bile bu kadar silahlanmaya para harcamamışlardır. Dünya ülkelerinin bütçelerinden savunmaya ayırdıkları toplam pay içinde ABD ve diğer NATO ülkelerinin payı 3'te 2 seviyesindedir. Ülkeler ekonomik güçlerine paralel olarak savunmaya ve silahlanmaya ayırdıkları bütçeyi de arttırmışlardır. Bu silahlanma yarışına ABD ve diğer NATO ülkelerinin dışında Rusya, Çin ve yeni bağımsız ülkeler de katılmışlardır²⁹³.

Kuzey Kore'nin gerçekleştirdiği nükleer silah denemesinin yankıları devam ederken, dünyayı saran silahlanma yarışı konusunda “yumurta-tavuk”, “sebep-sonuç” tartışması alevlendi. Söz konusu silahlanma yarışının ve dolayısıyla Kuzey Kore'nin nükleer silah aşkının esas sebebinin ABD'nin saldırgan ve güven vermeyen politikası olduğu konusunda ABD'ye içerden ve dışarıdan eleştiriler yöneltilmektedir²⁹⁴.

15 Kasım 1945 Washington deklarasyonunun getirdiği atomik silahların yok edilmesi prensibi, Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın kuruluşu ile silahsızlanma faaliyetlerini yeni bir döneme yöneltmiştir. 24 Nisan 1952 tarihli Birleşmiş Milletler Silahsızlanma Programında, silahsızlanmanın amacı, uluslararası ortaya çıkan uyuşmazlıkları ve savaşın yapısındaki mevcut çatışmayı düzenlemek değil, aksine çözüme ulaştırabilecek ve sürekli niteliğe sahip bir anlaşmanın tesisi vasıtasıyla savaştan korunabilmek olarak belirlenmiştir. Bütün bu çabalara rağmen reel politik dinamiklere göz atıldığında ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki silahlanma yarışı bir akreple zehirli örümceğin aynı kavanozdaki ölümcül mücadelesi olarak tanımlanmıştır²⁹⁵.

²⁹³ Ainur NOGAYEVA, “Soğuk Savaş Sonrası Dünyada Silahlanma Yarışı”, <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=972>, (09.03.2009).

²⁹⁴ Anar SOMUNCUOĞLU, “Yeni Silahlanma Yarışı Dünyayı Sardı”, <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=697>, (06.05.2009).

²⁹⁵ CAŞIN (1997), s. 94.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında silahsızlanma kavramıyla birlikte kullanılan nükleer silahlar ABD'nin Hiroşima ve Nagasaki'ye attığı atom bombalarıyla ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş Döneminde yapılan Nükleer Silahların Kontrolü ve silahsızlanma çabaları 1959'da imzalanan Antartika Anlaşmalarıyla başlamıştır. Antartika'nın askerden arındırılması ve silahsızlandırılması anlaşmasından sonra 1963'te SSCB ve ABD arsında nükleer silahların yer altında denenmesini ve kullanımını yasaklayan Nükleer Denemeleri Yasaklama Anlaşması ve Kırmızı Hat önemli ilerlemeler anlamına gelmekteydi. 1967'de Dış Uzay Anlaşması ve 1968'de Nükleer Silahların yayılmasını önleme anlaşması imzalanarak önemli bir adım atılmıştır. Bu son iki anlaşma çok taraflı bir anlaşma olması bakımından önemliydi. Bu süreç 1971 ve 1979'daki SALT I ve SALT II ile devam etmişse de 1970'li yıllar sona ererken ortaya çıkan gelişmeler SALT II'nin yürürlüğe girmesini engellediği gibi sürecide büyük ölçüde kesintiye uğratmıştır²⁹⁶.

Soğuk Savaş'ın bitiminden hemen sonra oluşan kısa süreli küresel barış ortamında silahlanmaya daha az kaynak ayrılarak daha fazla kalkınma ve büyüme sağlanabilir mi soruları akla geldi. Soğuk Savaş sonrası dünyada özellikle Birleşmiş Milletler gözetiminde yapılan silahsızlanma çabalarının ülkelerin mali sorunlarını hafifleterek ekonomik büyümeye yol açacağı bekleniyordu. Fakat BM'nin çabaları geniş çapta başarıya ulaşamadı²⁹⁷.

Silahsızlanma planları ya da hiç değilse yeni ve çok daha pahalı silah sistemleri geliştirme çabalarının durdurulması üzerinde anlaşma, bir gün büyük devletlerin silahlanma yarışını belki sona erdirebilir, fakat herhangi bir anlaşmanın gerçekleştirilip sürdürülmesi için gerekli karşılıklı güven ortamını sağlayabilmek oldukça güç bir iş gibi duruyor²⁹⁸.

Soğuk Savaş sonrası silahsızlanma çalışmaları Avrupa'da savunma sanayii kuruluşlarının küçülmesine, bazılarının işçi çıkarmasına hatta kapanmalarına yol

²⁹⁶ Feride Fatma BİLGİLİ (2008), "Geçmişten Günümüze NATO", Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2008, s. 55.

²⁹⁷ Tolkun UYÇUBEKKIZI (2008), "Kırgızistan'da Savunma Harcamaları ve Ekonomiye Etkileri", Haziran 2008, <http://www.manas.kg/sbe/tezler/maliye/tolkunuycubekkizi.pdf>, (25.05.2009).

²⁹⁸ GÖZAYDIN (2007), s. 91.

açmıştır²⁹⁹. Aşağıda 1990 ve 1999 yıllarına ait ülkelerin savunma harcamaları ve savunma harcamaları içindeki silahlanma harcamaları verilmektedir.

Tablo 5. 1990 ve 1999 Yıllarında Ülkelerin Savunma ve Silahlanma Harcamaları (Milyon Dolar)

Ülkeler	Savunma Harcamaları		Silahlanma Harcamaları	
	1990	1999	1990	1999
Fransa	51.851	46.792	9.222	9.197
Almanya	56.760	39.543	10.047	5.395
İngiltere	41.583	31.810	7.443	8.629
İtalya	21.974	23.458	3.845	2.861
Hollanda	9.627	7.851	1.723	1.260
Norveç	3.774	3.650	853	859
İspanya	9.517	8.675	1.209	1.038
Yunanistan	5.059	6.543	1.083	1.267
AB	219.108	185.772	37.737	34.296
ABD	356.994	259.913	88.535	63.527

Kaynak; AKYÜREK (2004).

Soğuk Savaş döneminden sonra ortaya çıkan ve ülkelerin savunma harcamalarını azaltarak, savunma sanayiilerini daraltmalarına neden olan silahsızlanma anlaşmaları, sektörü etkileyen askeri ve finansal reformların yapılmasını da gerekli kılmıştır³⁰⁰.

Silahsızlanma ile ilgili şunları söylemek yerinde olacaktır. BM gibi ve NATO gibi gerek küresel gerekse bölgesel kolektif güvenlik teşkilatlarının; dünyayı ve insanlığı yok etme kabiliyetleri göz önüne alındığında toplumda korku ve endişe yaratmayacak kadar az, fakat ortak çıkarlara aykırı hareket edenlerin dize getirilebilmesi için gerekli olduğu kadar da çok silaha sahip olunması gerekir³⁰¹.

²⁹⁹ Turgut AKYÜREK (2004), “Neyi Yerli Üretelim- Mevcut Uygulamaya İlişkin Değerlendirme ve Öneriler”, **SAVTEK 2004, Savunma Teknolojileri Kongresi**, 24-25 Haziran 2004, ODTÜ Ankara, s. 435.

³⁰⁰ CONLAN (2004), s. 7.

³⁰¹ Tahir Engin BİLGİN (2006), “Soğuk Savaş Sonrası Değişen Kolektif Güvenlik Anlayışı Çerçevesinde NATO- Türkiye İlişkileri”, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Güvenlik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006, s. 21.

Silahlanma-silahsızlanma Doğu-Batı blokları arasındaki tehdit oyununun en önemli pazarlık noktasını oluşturmuştur. O zamanın gündeminde yer alan önemli kavramlardan biri konvansiyonel ibaresiydi. Konvansiyonel silahlar üzerinde pazarlık yapılmıyor, ama nükleer, kimyasal ve biyolojik toplu imha silahları etrafında yoğun tartışmalar yürütülüyordu. Bu göstermelik “silahsızlanma” tartışmaları zayıf devletleri iki bloktan birinin kanatlarının altına girmek zorunda bırakıyordu³⁰².

Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra Uzakdoğu’da dengeler bozulmuş, özellikle Çin, Japonya, Hindistan ve Kuzey Kore silahlanma çabalarına hız vermişlerdir. Öyle ki bölgede adeta bir silahlanma yarışı başlamıştır. 80’li yılların ortalarından itibaren azalma eğiliminde olan ABD, Avrupa ve Sovyetler Birliği’nin savunma harcamalarına karşın, Asya ülkeleri dünya savunma harcamaları içindeki paylarını ikiye katlamışlardır. 1992 yılında Güneydoğu Asya/ Pasifik ülkelerinin savunma harcaması 105 milyar dolar iken, 1995 yılında bu rakam beklentilerin üzerine çıkarak 140 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Ancak bu artış Soğuk Savaş yılları boyunca Batı ve Doğu bloku ülkelerinin savunma harcamalarında gerçekleşen talep boşluğunu telafi etmeye yetmemiş, bu da dünyanın her yerinde savunma sanayiinin ciddi sıkıntılarla karşılaşmasına sebep olmuştur³⁰³.

Küresel düzeydeki bu talep azalmalarından özellikle ekonomilerini savunma sanayii faaliyetleri üzerine inşa eden Doğu Avrupa ve eski Sovyet Cumhuriyetleri son derece olumsuz etkilenmişlerdir. Eski Doğu Bloku ülkeleri ise ekonomik güçlükten kurtulabilmek için Silahlı Kuvvetler envanterlerinde yer alan veya stoklanmış durumdaki askeri donanımı, gerçek maliyetlerin çok altındaki fiyatlarla uluslararası pazarlara sürmeyi denemişlerse de bu girişimden başarı elde edememişlerdir. Döviz elde edebilmek amacıyla girişilen bu çabanın savunma sanayii alt yapısının devamlılığını sağlayamayacağı anlaşıncaya kalıcı çözümler aranmaya başlanmıştır. Neredeyse tamamı özel sektör kontrolündeki Amerikan savunma sanayii, serbest piyasa ekonomisinin ve daha büyük bir iç pazara sahip

³⁰² Ahmet VAROL (2005), “Silahlanmanın İnsanlığa Maliyeti” , <http://gbulten.ssm.gov.tr/>, (03.12.2009).

³⁰³ YAYAN (1997), s. 25-26.

olmanın verdiği avantajla bu olumsuz şartlara rahat uyum sağlayabilmiştir. Firmalar kendi ilerinde faaliyet ve tesis daraltması yoluna giderek, yüksek maliyetli ve ihtiyaç fazlası alanları ellerinden çıkarma gereği duymuşlardır. Amerikan firmaları maliyetlerini daha aşağıya çekmek ve pazar paylarını arttırabilmek amacıyla sektördeki diğer firmalarla birleşme yolunu tercih etmektedirler. Kendilerine rakip olabilecek konumdaki üreticileri satın alma yoluna gitmekte, bunu başaramazlarsa da bu rakiplerle birleşme yolunu semektedirler³⁰⁴. Bunun yanında ABD ve Avrupa savunma sanayii firmaları son yıllarda sınır ötesi ortaklıklar kurarak küresel savunma sanayii pazarını canlandırmaya alıřmaktadır³⁰⁵. Uluslararası gerçekleştirilen bu işbirliğinden aşağıdaki faydalar beklenmektedir.

- Yeni silah sistemi araştırma, geliştirme ve üretimine ilişkin maliyet ve risklerin paylaşılması,
- nemli yenilikler ihtiva eden yabancı teknolojilerin transferi; oldukça pahalı silah sistemlerinin üretiminde ölçek ekonomisinden yararlanma,
- Uzakdoğu lkeleri ile yapılan ortak yatırım anlaşmalarında olduğu gibi, yeni bölgelerin savunma ticaretine aılması³⁰⁶.

Soğuk Savaş döneminin sona ermesi, ülkeleri savunma sanayiilerini yeniden yapılandırmaya yöneltmiştir. Ortak tehdidin kalkması ve asimetrik tehdit olarak da tanımlanan yeni tehdit biçimlerinin ortaya çıkması, eski dönemin “ kuvvet yapısı oluşturma ve silahlanma” anlayışlarını değiştirmiş, daha küçük ancak daha etkin yapıların ileri teknoloji ürünleri ile donatılmasını zorunlu kılmıştır. Kuvvet yapılarındaki bu küçülme, savunma belerinin azalması ve savunma pazarlarının daralmasını da beraberinde getirmiş; savunma sektöründe sivil teknoloji kullanımı artmış, savunma sanayii firmalarına yönelik zelleştirme girişimleri de başlamıştır.

³⁰⁴ YAYAN (1997), s. 26-27.

³⁰⁵ KESKİN (2007), s. 32.

³⁰⁶ YAYAN (1997), s. 31.

Tüm bu gelişmeler, başta ABD olmak üzere tüm ülkeleri, savunma sanayiilerini yeniden yapılandırmaya yönlendirmiştir³⁰⁷.

Soğuk Savaş sonrası uluslararası pazarda yaşanan daralma ve günümüze kadar olan süreçte tehdidin değişen niteliği, uluslararası alanda yaygın işbirliği gerektiren yeni bir dönemi başlatmış ve uluslararası alanda ihtiyaçların uyumlaştırılması ve çok uluslu silahlanma ve endüstriyel işbirliği projelerinin hayata geçirilmesi ihtiyacı tüm devletler tarafından kabul gören bir husus olmuştur³⁰⁸.

2.1.3.2. 11 Eylül Sonrası Dönem

Soğuk Savaş sonrası korkulacak bir durum kalmadığı düşünülürken, 11 Eylül 2001 olayı yeni bir uluslararası korku alanı ve sebebi yaratmıştır³⁰⁹. 11 Eylül sürecinin savunma sanayii üzerine etkili olması kaçınılmazdır. Bu dönüm noktası itibariyle ülkeler uluslararası silah ve teknoloji transferlerinde kısıtlayıcı bir döneme girmişlerdir. Silah/teknoloji ihracatçısı ülkeler silah ve teknoloji transferinde kendileriyle stratejik ortaklığı olan ülkelerle yakın bir tutum sergilemişlerdir³¹⁰. Aşağıda bu dönemde yapılan savunma harcamaları hakkında kısaca bilgi verilmektedir.

Dünyada savunma harcamalarının artışı 1997 yılından bu yana devam etmektedir. Bu artışta en önemli pay 11 Eylül 2001 tarihinden sonra savunma bütçesini 396.1 milyar doların üzerine çıkaran ABD'ye aittir. ABD tarafından savunmaya ayrılan bu büyük kaynak Avrupa Birliği ülkeleri açısından endişe verici nitelik taşımaktadır³¹¹. Tablo 6'da dönemden sonra gerçekleşen global savunma harcamaları verilmiştir.

³⁰⁷ Haluk KORKMAZYÜREK (2004), "Avrupa Birliği Savunma Sanayiindeki Gelişmelerin Türkiye'nin Savunma Sanayii Üzerindeki Etkileri", **SAVTEK 2004, Savunma Teknolojileri Kongresi**, 24-25 Haziran 2004, ODTÜ Ankara, s. 477.

³⁰⁸ TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği), (2008) Türkiye Savunma Sanayii Meclisi, Türk Savunma Sanayii Sektör Raporu 2007, TOBB Yayın Sıra No: 2008/69, Haziran 2008, s. 41.

³⁰⁹ Nejat TARAKÇI (2004), "Savunma ve Güvenlik Politikalarında ABD-AB Çatışması", <http://www.turkpolitika.com/dr-nejat-tarakmainmenu-71> , (30.04.2009).

³¹⁰ KESKİN (2007), s. 32.

³¹¹ TÜBİTAK (2003), s. 2.

Tablo 6. 2002-2006 Yılları Arası Toplam Global Savunma Harcamaları

Yıllar	Harcama (Milyar Dolar)	Bir Önceki Yıldan Artış(%)	Dünya GSMH Oranı (%)	Kişi Başına Düşen Harcama(Dolar)
2002	794	6.5	2.5	128
2003	956	11	2.5	140
2004	1035	6	2.6	162
2005	1118	3.4	2.5	173
2006	1204	3.5	2.5	184

Kaynak; TOBB, Türk Savunma Sanayii Sektör Raporu 2007.

Soğuk Savaş sonrası tüm dünyada savunma harcamaları, düşüş göstererek yıllık 600-800 milyar dolar seviyelerine gerilerken, 11 Eylül 2001’de meydana gelen terör olayları sebebiyle ülkelerin terörü asimetrik tehdit olarak kabul etmeleri ve 2003 yılında ABD’nin Irak’a müdahalesi sonrasında, savunma harcamaları yükselmeye başlamıştır. Savunma harcamaları 2004 yılında 1.035 trilyon dolara ulaşmıştır. 2006 yılında bu rakam, bir önceki yıl harcamalarına kıyasla, %3.5’lik bir artış göstermiş, son 10 yılda ise %37’lik bir artışla 1.2 trilyon dolara ulaşmıştır³¹². 2004 yılında 1.035 trilyon dolar seviyesinde gerçekleşen savunma harcamaları soğuk savaş döneminin en yüksek savunma harcamasının gerçekleştiği yıl olan 1987 yılındaki seviyenin sadece %6 altında olduğu bilinmektedir³¹³.

1960’lı yıllardan itibaren tırmanma eğilimi gösteren terörizmin uluslararası boyutu 11 Eylül 2001 tarihinde doruk noktasına ulaşmış, böylece 20. yüzyılın sonları ve 21. yüzyılın başları itibariyle üzerinde en çok durulan konulardan biri halini almıştır³¹⁴. 11 Eylül sonrası yaşanan Afganistan ve Irak olayları tehdit algılamalarını değişime uğratmış, ülkeler bu değişim karşısında yeniden yapılanmaya gitmişlerdir. Bu yapılanmanın etkileri sonucu da dünyada savunma harcamalarında tekrar artışlar gözlenmiştir. Belirlenen yeni tehditlerin ise aşağıdaki maddelerle özetlenmesi mümkündür;

³¹² TOBB (2008), s. 43.

³¹³ DPT (2007), Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 2007-2013, Savunma Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT: 2755-ÖİK: 699, Ankara 2007, s. 3.

³¹⁴ Ahmet KÜÇÜKŞAHİN (2005), “Doğu ve Güneydoğu Anadolu’yu PKK Terörüne Hazırlayan Nedenler”, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Yıl:1 Sayı:2, Aralık 2005, s. 64.

- Uluslararası terörizm,
- Kitle imha silahlarının yaygınlığı ve taşınabilirliği,
- Yerel ve etnik anlaşmazlıklar,
- Kökten dinci terörizm,
- Politik ve ekonomik istikrarsızlık³¹⁵.

2.1.3.3. Soğuk Savaş Sonrası Savunma Sanayiinde Küreselleşme Eğilimleri

Küreselleşme; ülkeler arasındaki coğrafi sınırların göz ardı edilerek mal, hizmet ve uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleşmesini ve neticesinde ortaya çıkan ekonomik gelişmeyi ifade etmektedir. Küreselleşen dünyada, yok olmamak rekabetçi olabilmek için, yenilikler yapmak, yeni ürün ve teknolojiler üretebilmek çok önemli. Bilgi çağında teknoloji üretemeyen ülkeler, teknoloji üretenlere bağımlı olacak. İşte küreselleşen dünyada, küreselleşmenin getirdiği fırsatlar bu noktada toplanıyor; teknoloji üretmek³¹⁶. Teknolojiyi gerekli kılan bir sektör olan savunma sanayii açısından da küreselleşmenin bir gereği olarak teknolojiye sahip olabilmek önem taşımaktadır.

Sürekli değişen ekonomik, politik ve sosyal koşullarla birlikte savunma sanayii de değişime uğramıştır. Değişen bu koşullar arasında terörizm, ihracat kontrolleri, silahsızlanma çabaları yer almakta ve ülkelerin savunma sanayii yapıları da değişmektedir. Özellikle ekonomik ve politik faktörler ülkede savunma harcamalarının miktarını değiştirerek savunma sanayii politikalarının da değişimine yol açmaktadır. Şirketler iç piyasada üretimin yanı sıra yeni piyasa arayışlarına girmişlerdir, dış piyasalara yönelik üretim yapmayı tercih etmişlerdir. Dünyanın önde gelen savunma şirketleri şirket birleşmeleri yoluyla hükümetlerden bağımsız bir

³¹⁵ USLU (2007), s. 19.

³¹⁶ ZİYLAN (2004), s. 41.

duruma gelmişlerse de hükümetlerin ihracat kontrolleri yoluyla şirketler üzerindeki etkisi devam etmektedir³¹⁷.

Özellikle Soğuk Savaş sonrasında daralan savunma pazarı karşısında yalnızca sınır ötesi ortaklıkların ayakta kalabileceği düşüncesiyle hareket eden ABD ve Avrupa savunma sanayii firmaları birbirleriyle işbirliği yapma ve ortaklıklar kurma çalışmalarına hız vermişlerdir. Yeni savunma sistemleri savunma sanayii firmalarını tek başlarına altından kalkamayacakları geliştirme maliyetleri ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu durumdan özellikle Avrupalı firmalar etkilenmişlerdir. Amerikan firmaları karşısında şansı zayıflayan Avrupalı firmalar içine düştükleri bu zor durumdan tek çıkış yolunu sınır ötesi işbirliğinde bulmuşlardır. Bu hususta özellikle Fransız ve Alman firmaları birbirleriyle birleşme yolunda adım atmışlardır. İspanya, İtalya ve Benelüks ülkelerinin savunma sanayii kuruluşları da zaman zaman bu yönde girişimlere dâhil olmuşlardır. Buna karşılık İngiltere geleneksel dış politikasının bir yansıması olarak Avrupa çapında kapsamlı bir savunma sanayii işbirliğine soğuk bakmış, ABD ile bu alanda mevcut kuvvetli bağlarını devam ettirmeye çalışmıştır³¹⁸.

İçinde bulunduğumuz yüzyılda dünyada küreselleşme ve bölgeselleşme eğilimleri ile gerek ekonomik, gerek siyasi ve gerekse askeri oluşumlar ortaya çıkmaktadır. Tüm bunların sonucu olarak da savunma sanayii küreselleşmeden her geçen gün etkilenmektedir. Savunma sanayii şirketlerinin birleşmeleri bu konuda verilebilecek en güzel örnektir.

Savunma sanayii alanında ülkeler ucuz hammadde ve ucuz işgücüne ulaşabilecekleri ve aynı zamanda uluslararası pazarlara yakın olan ülkelere yönelmektedirler. Bu bazen yabancı firmalarla birleşme olabildiği gibi, ortak projeler yürütülmekte ya da bu ülke topraklarında kendi üretim tesislerini kurabilmektedirler. Küresel askeri oluşumların artmasıyla beraber ülkelerin Silahlı Kuvvetleri'nin kullandığı savunma sanayii ürünlerinde standartlaşma ihtiyacı hissedilmektedir³¹⁹.

³¹⁷ CONLAN (2004), s. 7-8.

³¹⁸ YAYAN (1997), s. 28.

³¹⁹ USLU (2007), s. 22-23.

Silahların geliştirilmesinde, üretiminde ve pazarlanmasında, küreselleşme yönünde 1980'li yılların ortalarında başlayan ve 1990'lı yıllarda hız kazanan kuvvetli bir eğilim gözlenmektedir. Özellikle konsorsiyumlar, ortak yatırım kuruluşları ve sınır ötesi ortaklıklar giderek yaygınlaşmıştır. Singapur, Tayvan, Brezilya, İsrail, Güney Kore gibi gelişmekte olan ülkeler yüksek teknolojiye birçok silah sistemini kendileri üretebilir duruma gelmişlerdir. Özellikle İsrail ve Brezilya bu sistemlerin ihracatçısı konumuna gelmişlerdir. Bu durum Batılı ülkeleri, savunma sanayiilerinin küreselleşmeden elde ettiği pozitif rantlar ile küreselleşmenin kendi güvenliklerine yöneltebileceği tehditler arasında, denge kurma sorunu ile karşı karşıya getirmiştir³²⁰.

Küreselleşmenin getirdiği sınırlar ötesi mal ve hizmet alışverişine karşın ülkeler milli savunma ihtiyaçlarını karşılamada en güvenilir yolunun, kendi kendine yeterli bir savunma sanayii altyapısı kurmaktan geçtiğinin farkındadırlar. Fakat tek başlarına yeterli gelemeyen ülkeler, ya da güçlerini daha da büyütmek ve savunma pazarında rekabet güçlerini arttırmak isteyen bazı firmalar ulusal ya da uluslararası birleşme yolunu seçebilmektedirler. Daha önce de değinildiği gibi ülkeler sınırlar ötesi ortaklıklar kurarak küresel savunma sanayii pazarında genişlemelere yol açmaktadırlar.

2.2. DÜNYADA SAVUNMA SANAYİİ

2.2.1. Avrupa'da Savunma Sanayii

1945 yılına gelindiğinde Avrupa savunma sanayiinin durumu etrafıca değişime uğramıştır. Almanya, İtalya ve Fransa savunma sanayiilerinde gerilemeler yaşanırken, İngiliz savunma sanayii önemli bir gelişme göstermiştir. NATO anlaşmasının onaylanmasıyla birlikte Başkan Truman ABD Kongresine, Avrupa'ya askeri yardım programını sunmuş ve 1951'de askeri ve ekonomik yardım

³²⁰ YAYAN (1997), s. 30.

programları tek bir program olmuştur. Amerikan yardımları özellikle Fransa ve İtalya savunma sanayiilerinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır³²¹.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın ortak bir savunma politikasına sahip olma arzusu Avrupa Savunma Topluluğu ile amaçlandıysa da, bu proje 1954 yılında askıya alınmış ve Avrupa'nın korunması 90'lı yılların sonuna kadar ABD ve NATO'ya emanet edilmiştir. 90'lı yıllardan itibaren ise ortak güvenlik ve savunma politikası Avrupa'nın ana gündem maddesi olmuştur. Avrupa'yı bu düşünceye sevk eden gelişmeler; Avrupa'nın ABD'nin gözünde stratejik önemini kaybetmeye başlaması, kıtada yaşanan gelişmelerde sergilenen çaresiz ve dağınık durum, ekonomik bütünleşmenin tamamlanmasının ardından siyasi alanda bütünleşmenin de istenmesi³²² şeklinde izah edilebilir. Avrupa Savunma Politikası veya Avrupa Güvenlik Mimarisi Avrupa Savunma Sanayii ile yakından ilişkilidir. Yeni gelişmeler, gelecekteki eğilimler ve gereksinimler için firmalara kılavuzluk etmektedir³²³. Özetle Avrupa 90'ların sonundan itibaren siyasi birliğin geliştirilmesi amacıyla güvenlik ve savunma konularına ayrı bir öncelik vermiştir. Bu yapılanmanın temelinde Avrupa bütünleşmesi ve ABD ile işbirliğine dayanan rekabet yaklaşımı esas alınmaktadır³²⁴.

³²¹ YAYAN (1997), s. 55-59.

³²² BEYOĞLU, SAĞ, KOCA (2008), s. 55.

³²³ Michael WÖRFEL (2005), Avrupa Savunma Sanayiinde Gelişmeler ve Eğilimler, <http://www.bsn-anatolia.org.tr/inovasyon/index.php?id=52>, (12.02.2009).

³²⁴ BEYOĞLU, SAĞ, KOCA (2008), s. 56.

**Tablo 7. AB’nin Güvenlik ve Savunma Sanayii Yaklaşımlarının
Değerlendirilmesi**

Varsayımlar	• Güvenlik, savunmadan önceliklidir • Karşılıklı bağımlılığın kaçınılmaz olduğu ve karmaşık yapıda bir küresel savunma sektörü • Asimetrik tehdit (terörizm, barışı koruma operasyonları) • Ulusal egemenliğe saygı üzerine inşa edilen bütünleşme
İtici Unsurlar	• Ekonomik güçten siyasi güce geçiş çabası • ABD’nin Avrupa kıtasındaki etkinliği • Atlantik ittifakında ABD hegemonyası • Teknolojik bağımlılık • Enerjide bağımlılık • ABD ile rekabet • Gelişmekte olan ülkelerin ulusal savunma sanayiilerine yatırım yapması • Eski Avrupa, yeni Avrupa uyumsuzluğu
Vizyon	• Ortak politika, ortak güvenlik, ekonomik refah “ortak yaşam alanı”
Stratejiler	• Ülkelerin ortak vizyon ile uyumlu vizyonlar geliştirmesi • Çok boyutlu konsolidasyon • Araştırma ve tedarik işbirliği • Ortak savunma pazarı • Yetenek havuzu oluşturma • Çekirdek yeteneklerin sürdürülmesi • Uzmanlaşma • Yatırıma ayrılan kaynakların arttırılması • ABD ile işbirliği yoluyla ABD pazarına girebilme ve küresel oyuncu pozisyonunu sürdürebilme • Avrupa ordusu

Kaynak; BEYOĞLU, SAĞ, KOCA (2008).

1990’lı yıllara bakıldığında zaman Avrupalı ülkelerin 1950’lerden beri ilk defa savunma stratejilerini yeniden belirlemek zorunda kaldıkları dikkat çekmektedir. Gelişen farklı tehditler karşısında yeni savunma sistemlerinin ülkeler olarak bireysel değil, ortak platformlarda gerçekleştirilmesi gerektiği gündeme gelmiştir. Yine 1990’lı yıllarla birlikte Hükümetler gündemlerinde siyasi konulara daha çok, askeri teçhizat tedarikine daha az yer vermişlerdir. Yalnızca belli askeri projelerde önceden belirlenen programlar çerçevesinde harcamalar devam etmiştir. Avrupa’nın en büyük

savunma sektörüne sahip olan iki ülke olan İngiltere ve Fransa sanayilerinde çeşitleme sağlayamadıkları için ağır kayıplar almışlardır³²⁵.

1990'lı yılların ilk yarısında Avrupa savunma sanayii çok önemli değişikliklerle karşı karşıya kalmıştır. Soğuk savaşın sona ermesini takip eden yıllarda savunma harcamalarındaki düşüş, savunma şirketlerinin de faaliyetlerini yakından etkilemiş ve savunma sanayii kuruluşları çok yönlü bir değişim sürecine maruz kalmışlardır³²⁶. Bu değişimin en önemli kısmı dünya savunma pazarına hâkim olan ABD karşısında gücü azalan Avrupalı firmaların göstermiş olduğu birleşme hareketleridir.

Savunma sanayiinin yeniden yapılanmasında büyük firmalar esas olarak daralan savunma pazarında kritik kütleye erişmek ve ölçek ekonomileri yaratabilmek için, daha küçük firmaları satın alma stratejisini uygulamışlardır. Avrupa savunma pazarındaki konsolidasyonun bir ileri aşaması, konsolide olan firmaların kendi aralarında ayrıca birleşerek daha üst bir yapı oluşturmalarıdır. Bunun örneğini ise roket motoru, füze ve güdümlü silahlar pazar bölümünde %37,5 pay ile BAE Systems'in yine aynı pay ile EADS'ın ve %25 pay ile Finmeccanica'nın bir araya gelmesiyle kurulan ve "Pan-European" olarak tanımlanan MBDA üst yapısı oluşturmaktadır³²⁷.

Avrupa savunma sanayiinin yeniden yapılanması sürecinde küreselleşme bir yandan "milli savunma sanayii" kimliğini zorlarken diğer yandan da hükümetlerin; endüstriyel verimlilik, uluslararası ticaret, tedarikte güvence gibi çatışma konularında da uygun stratejiler geliştirmelerini zorunlu kılmaktadır. Avrupa savunma sanayiinin yeniden yapılanma süreci dev savunma sanayii firmalarının oluşmasıyla devam etmektedir. Bununla birlikte Avrupa ülkelerini uzmanlıkların coğrafi dağılımı, gereksiz yatırımların önlenmesi ve savunma tedarik ihtiyaçlarının birleştirilmesi gibi zor konuların beklemekte olduğu da bir gerçektir³²⁸. Avrupa Parlamentosu'nun

³²⁵ USLU (2007), s. 31,32.

³²⁶ YAYAN (1997), s. 55-59.

³²⁷ Haluk KORKMAZYÜREK (2008), "Avrupa Birliği Savunma Sanayiindeki Gelişmelerin Türkiye'nin Savunma Sanayii Üzerindeki Etkileri", Savunma Sanayii Müsteşarlığı, **Savunma Sanayii Gündemi**, Ekim 2008, s. 37.

³²⁸ KORKMAZYÜREK (2004), s. 481.

Avrupa ülkelerinin savunma sanayiini inceleyen bir raporunda aşağıdaki hususlar belirtilmektedir.

- Avrupa ülkeleri savunma sanayiilerini milli egemenliklerinin bir şartı olarak görmektedirler,
- Teknolojinin milli olarak geliştirilmesi ve milli bir savunma sanayii tabanı oluşturulmasını istemektedirler,
- Savunma sistemlerinin gizliliği nedeniyle ihalelere yabancı şirketler sokulmamakta veya teknik şartnamelere konulan maddelerle yabancı şirketlerin kazanma şansı ortadan kaldırılmaktadır,
- Avrupa ülkeleri savunma sanayiinin ülke ekonomisine yaptığı katkı ve yarattığı istihdam olanağından vazgeçmemektedir,
- Savunma ana sistem projeleri uçak, tank, elektronik gibi alt sektörlerin her biri için seçilmiş birer milli ana yüklenici ile imzalanmaktadır³²⁹.

Savunma sanayii politikalarında Avrupalı büyük silah üreticileri arasında temel farklılıklardan söz etmek mümkündür. Özellikle Fransa ve İngiltere bu konuda verilebilecek uygun bir örnektir. İngiliz Hükümeti savunma tedarikinden azami miktarda parasal değer sağlamayı düşünerek gerçekte bir savunma sanayii politikası olmadığını savunmuş ve savunma alanındaki temel firmalarını özelleştirmiştir. Fransızlar ise savunma sanayiinde devlet kontrolüne yer vermiştir. Savunma sanayiinin büyük kısmı kamulaştırılmıştır. İki ülkenin sergilediği bu birbirine zıt davranışlar, savunma sanayiinin yürütülmesi konusunda ülkeleri fikir birliğinden uzaklaştırmıştır³³⁰.

Soğuk Savaş bitimiyle başlayan post-komünist dönemde, gelişmiş ekonomiler ve AB, dış güvenlik ve savunma kavramlarını ya değiştirdiler ya da geliştirdiler.

³²⁹ ZIYLAN (1997), s. 5.

³³⁰ Ömer Can GERÇEKER (2008), “Avrupa Birliği’nin Silahlanma Politikası ve Avrupa Savunma Sanayisi”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008, s. 111.

Kutuplaşma yerine “re-organizasyon” başladı. AB daha az asker fakat daha büyük paralar ile ortak ve etkin bir savunmaya öncelik verdi. Çünkü AB ülkeleri için ulusal/bölgesel ekonomilerinin daha fazla refah içinde olması ya da mevcut refah düzeylerini koruyabilmesi ancak dışarıdan gelecek tehditleri püskürtecek bir savunma sistemine bağlıydı. Savunması zayıf bir ülkede/bölgede üretim faktörlerinin verimli çalışamayacağı gibi, mal ve mali piyasaları da krizlere girebilirdi. Kısacası iyi bir savunma sistemi iyi bir ekonominin garantörlerinden biriydi³³¹.

2.2.2. ABD’de Savunma Sanayii

1970’li yıllarda savunmaya yılda 150 milyar dolar kadar harcama yapan ABD Yönetimi, Reagan Yönetiminin başa gelmesi ile birlikte savunma bütçesini iki katına çıkarmıştır. 1991’den önceki yıllarda ABD savunma sanayii ticari sektör ile kıyaslandığında üretim zamanı ve maliyetleri açısından önemli ölçüde zorlanmamış ve kısıtlanmamıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise ABD, Rusya ve Batı ülkelerinin savunma teçhizatı siparişlerinde meydana gelen azalma global savunma pazarında daralmalara neden olmuştur. Özellikle ABD savunma sanayii firmaları arasında görülen konsolidasyon en çok başvurulan stratejiler arasında yer almıştır³³². Birleşmeler sonu oluşan dev şirketler hükümet tarafından çeşitli ihracat teşvik yöntemleri ile geliştirilerek dünya pazarında daha güçlü konuma gelmişlerdir. 80’lerin sonlarından itibaren İngiltere dışındaki ülkelerin savunma ürünleri ihracatı azalırken, ABD’nin dünya pazarındaki payı %25’lerden %45’lere yükselmiştir³³³.

Son dönemde ABD savunma piyasasında gözlenen en önemli yaklaşım firmaların ya savunma alanına yoğunlaşmaları ya da bu alandan tamamen çekilmeleri şeklinde olmuştur. Ayrıca bu firmaların büyük ve güçlü olmaları daha fazla aranan bir özellik olmuştur³³⁴. Göz kamaştırıcı boyutları ile ABD pazarı Avrupa şirketlerinin

³³¹ İrfan KALAYCI (2006), “Post Maastricht Döneminde Avrupa Birliği ve Türkiye’nin Savunma Bütçesi”, **Maliye Dergisi**, Sayı 151, s. 96.

³³² YAYAN (1997), s. 32-53.

³³³ Ahmet Mithat KIZIROĞLU (2007), “Savunma Sanayii ve Özelleştirme Açısından Değerlendirilmesi”, Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. 35.

³³⁴ USLU (2007), s. 38.

özel ilgisini çekmektedir. Bu nedenle AB savunma şirketleri transatlantik satın almalarla bu pazarda yer almaya çalışmaktadırlar. Tablo 8’de ABD hükümetinin savunma ürünleri tedarikine ve AR-GE faaliyetlerine tahsis ettiği kaynaklara yer verilmiştir.

Tablo 8. ABD’nin Tedarik ve AR-GE Faaliyetlerine Tahsis Ettiği Kaynak

Harcama Alanı (Milyon Dolar)	2005	2006	2007	2008 Tahmini	2009 Tahmini
Tedarik	62.000	91.000	83.820	98.985	104.216
AR-GE, Test ve Değerlendirme	46.000	72.000	75.893	76.537	79.616

Kaynak; BEYOĞLU, SAĞ, KOCA (2008).

ABD tarafından gerçekleştirilen savunma ürünü ihracatı, tüm dünyada gerçekleşen savunma ürünü ihracatının yaklaşık olarak %60’ını karşılamaktadır. ABD’nin 2006 yılında 39.8 milyar dolar tutarında ihracat gerçekleştirdiği bilinmektedir. Bugün dünya genelinde önemli savunma satışları gerçekleştiren firmaların çoğunluğu ABD’ye aittir. ABD’nin savunma firmaları; Boeing, Lockheed Martin, Northrop Grumman, Raytheon, General Dynamics olarak sıralanabilir.

ABD savunma sanayii Avrupa savunma sanayii ve teknoloji tabanı üzerindeki baskıyı arttırmakta, silah ihracat potansiyelini tehdit etmektedir. Amerikan savunma firmaları ile rekabet edebilmek için Avrupa’nın daha büyük, daha tutarlı iç pazarlara ve Amerikan devleriyle karşılaştırılabilecek büyüklükte firmalara ihtiyacı vardır. Amerikalı firmalar Avrupa pazarında önemli bir paya sahip olmasına rağmen İngiliz BAE ve Rolls Royce firmaları, Fransız Thomson-CSF firması ve Fransa-Almanya ortak kuruluşu olan EADS şirketi dışındaki diğer Avrupalı şirketler ABD pazarında yer edinememektedir³³⁵.

³³⁵ ARI (2004), s. 145-146.

2.3. DÜNYA SAVUNMA SANAYİİ PAZARI

2.3.1. Bölgesel Konvansiyonel Silah Ticareti

SIPRI verilerine göre 2005-2009 periyodunda en fazla silah alıcısının bulunduğu bölgeler Asya ve Okyanusya onu takip eden de Avrupa ve Orta Doğu'dur. Aynı periyotta başlıca alıcı ülkeler Çin (%9), Hindistan (%7), Güney Kore (%6), Birleşik Arap Emirlikleri (%6) ve Yunanistan'dır (%4). Asya ve Orta Doğu ülkelerinin en büyük ithalatçıları arasında yer alacağı tahmin edilmektedir.

2.3.1.1. Asya ve Okyanusya

2005-2009 yılları arasında konvansiyonel silah ithalatının %41'i Asya ve Okyanusya bölgesi tarafından gerçekleştirilmiştir. Asya ülkelerine gerçekleştirilen konvansiyonel silah dağıtımında 2000-2004 yılına göre 2005-2009 periyodunda %11 oranında artış gerçekleşmiştir. Aynı periyotta en büyük 5 ithalatçı ülke ise Çin, Hindistan, Güney Kore, Singapur ve Pakistan'dır. Fakat Çin'de son 3 yıldır silah sistemi transferlerinde önemli ölçüde düşüşler gözlenmiştir. 2009 yılında Fransa ve Rusya'dan gelen helikopterlerin dışında ülkeye konvansiyonel silah dağıtımı gerçekleşmemiştir. Güneydoğu Asya bölgesine gerçekleştirilen dağıtımlar 2005-2009 periyodunda 2000-2004 periyoduna göre yaklaşık olarak 2 katına çıkmıştır. Yine bir önceki döneme göre Malezya'ya gerçekleştirilen dağıtımlar %722, Singapur'a gerçekleştirilen dağıtımlar %146 ve Endonezya'ya yapılan dağıtımlar %84 oranında artış göstermiştir. Hindistan ve Pakistan'a yapılan silah transferlerinde de son yıllarda önemli ölçüde artışlar gözlenmiş ve gelecek beş yıl boyunca bu artışların

devam edeceği tahmin edilmektedir. 2005-2009 yılları arasında tüm dünyada Çin %9, Hindistan %7 ve Güney Kore %6 oranında silah ithalatı gerçekleştirmişlerdir³³⁶.

2004-2008 periyodunda Asya tüm dünyada gerçekleşen konvansiyonel silah ithalatının %39'unu gerçekleştirmiştir. Bölgeye gerçekleşen silah transferlerinin %67'si Doğu Asya'ya, %25'i Güney Asya'ya, %7'si ise Okyanusya'ya gerçekleştirilmiştir. Dünyada en fazla silah ithal eden 5 ülke arasında 3 Asya ülkesi yer almaktadır. Bunlar; Çin, Hindistan ve Güney Kore'dir. 2004-2008 periyodunda bu ülkelerin ithalatı tüm dünyada gerçekleşen silah ithalatının hemen hemen çeyreğini temsil etmiştir. Bölgedeki başlıca konvansiyonel silah alıcıları; Çin, Hindistan, Güney Kore, Avustralya, Pakistan, Singapur, Japonya, Tayvan, Malezya, Vietnam, Endonezya ve diğerleri şeklindedir. Bölgeye silah satışı gerçekleştiren başlıca ülkeler ise; Rusya, ABD, Fransa, Almanya, İngiltere, Çin, İsrail, Hollanda, Ukrayna, Polonya ve diğerleri şeklindedir. Bölgedeki başlıca silah satıcısı ülkeler ise; Çin, Güney Kore, Hindistan, Singapur, Avustralya, Endonezya ve diğerleri şeklindedir. Hindistan 2004-2008 döneminde tüm dünyada en fazla silah ithalatı yapan ikinci ülke olmuştur. Hindistan ithalatının önemli bir kısmını Rusya'dan karşılamaktadır (70 Su-30 Uçak ve 150 T-90S Tank). 2004-2008 periyodunda Güney Kore tüm dünyada gerçekleşen silah ithalatında dördüncü sırada yer alırken 2007 ve 2008'de tüm dünyada en fazla silah ithal eden ülke olmuştur. 1999-2003 dönemine göre 2004-2008 döneminde ülkenin konvansiyonel silah ithalatı %61 artmıştır. Ülke ithal ettiği silahların %73'ünü ABD'den temin etmektedir(61 F-15K Muharebe Uçağı- ABD), (9 Type-214 Denizaltı- Almanya). 2004-2008 döneminde bölgeden silah satın alan ülkelerin bölgelere göre dağılımı ise şu şekildedir; Asya, Orta Doğu, Sahra Altı Afrika, Kuzey Afrika, Amerika, Okyanusya, Avrupa³³⁷.

³³⁶ Paul HOLTOM, Mark BROMLEY, Pieter D. WEZEMAN, Siemon T. WEZEMAN (2010), "Trends And International Arms Transfers", <http://books.sipri.org/files/FS/SIPRIFS1003.pdf>, (15.03.2010).

³³⁷ Siemon T. WEZEMAN (2009), "Arms Transfers to Asia and Oceania", <http://books.sipri.org/files/misc/SIPRIBP0910a.pdf>, (10.05.2010).

2.3.1.2. Avrupa

Avrupa ülkeleri 2000-2004 döneminde uluslararası silah transferlerinin yaklaşık olarak %25'ini, 2005-2009 yılları arasında ise %24'ünü gerçekleştirmişlerdir. Global silah ithalatında ise Avrupa Birliği üyesi ülkeler aynı periyotta %17 oranında silah ithalatı yapmışlardır. Son yıllarda Avrupa'nın en büyük konvansiyonel silah ithalatçısı konumunda olan ülke Yunanistan'dır. 2005-2009 yılları arasında Yunanistan tüm dünyada en büyük 5 konvansiyonel silah ithal eden ülke arasında yer almış fakat bir önceki periyotta 3. sırada olan ülke bu periyotta 5. sıraya yerleşmiştir. Yunanistan'ın ithalatının %38'ini Amerika'dan transfer edilen F-16C ve Fransa'dan transfer edilen Mirage-2000-9 muharebe uçakları oluşturmaktadır. 2005-2009 periyodunda Rusya ise 80. en büyük konvansiyonel silah ithalatçısı konumundadır. 2009 yılında ülke ithalat için planlamalar ve siparişlere odaklanmıştır. İsrail'den UAVs sipariş edilmiştir³³⁸.

Avrupa Birliği üye ülkeler arasında Yunanistan 1999'dan beri en fazla konvansiyonel silah ithalatı gerçekleştiren ülkedir. Fakat 1999-2003 dönemine göre 2004-2008 döneminde ithalatı %5 oranında düşüş göstermiştir. Yine 1999-2003 dönemine göre Polonya'nın ithalatı %160 oranında yükseliş göstermiştir. Bu yükselişteki pay da önemli rolü olan ABD'den alınan F-16 muharebe uçaklarıdır. Ülke AB üyeleri arasında en fazla ikinci tüm dünyada en fazla 15. silah ithalatı yapan ülke olmuştur. Global silah ithalatında yaklaşık olarak %1 paya sahip olan Doğu Avrupa ülkeleri düşük paylarına rağmen 2004-2008 periyodunda 1999-2003 dönemine göre artış göstermişlerdir³³⁹.

³³⁸ Paul HOLTOM, Mark BROMLEY, Pieter D. WEZEMAN, Siemon T. WEZEMAN (2010), "Trends And International Arms Transfers", <http://books.sipri.org/files/FS/SIPRIFS1003.pdf>, (15.03.2010).

³³⁹ Paul HOLTOM (2010), "Arms Transfers to Europe and Central Asia", <http://books.sipri.org/files/misc/SIPRIBP1002.pdf>, (10.05.2010).

2.3.1.3. Orta Doğu

Orta Doğu ülkelerinin silah alımlarına baktığımız zaman ise 2005-2009 periyodunda dünya genelindeki silah transferlerinin %17'si bu bölgeye gerçekleşmiştir. Bölge sahip olduğu jeopolitik konum nedeniyle dünyanın önde gelen silah ithalatçıları arasında yer almaktadır. Bölgeye gerçekleşen silah transferleri bir önceki döneme göre %22 oranında artış göstermiştir. 2005-2009 periyodu boyunca bölgeye gerçekleştirilen silah transferlerinin %33'ü Birleşik Arap Emirlikleri, %20'si İsrail ve %13'ü Mısır'a yapılmıştır. Bu dönemde Birleşik Arap Emirlikleri dünya genelinde yapılan silah ithalatı sıralamasında dördüncü sırada yer almaktadır. Fransa'dan gelen Mirage-2000 muharebe uçağı ve ABD'den gelen F-16s başlıca ithal edilen ürünler arasında yer almaktadır. Yaklaşık olarak on yıl sonra Suudi Arabistan'a gerçekleştirilecek olan silah transferlerinin de muhtemel olarak önemli ölçüde artması bekleniyor. 2005-2009 döneminde İran ise dünya genelinde 29. en büyük konvansiyonel silah alıcısı konumundadır.

2004-2008 dönemi boyunca Orta Doğu tüm dünyadaki silah ithalatının %21'ini gerçekleştirmiştir ve bu pay 1999-2003 dönemindeki payıyla hemen hemen aynıdır. 2004-2008 döneminde bölgenin en fazla silah satın alan ülkesi Birleşik Arap Emirlikleri olmuştur. Çin ve Hindistan'dan sonra gelen ve dünya genelinde üçüncü alıcı konumunda bulunan BAE'den sonra bölgedeki diğer alıcılar %19'luk bölgesel payla İsrail, %12.7'lik bölgesel payla Türkiye ve %12.3'lük bölgesel payla Mısır'dır. 1999-2003 dönemine göre İsrail 6 sıra yükselerek 2004-2008 döneminde dünya genelinde en çok silah ithal eden 6. ülke olmuştur. Türkiye 8., Mısır ise 9. sırada yer almışlardır. İsrail ve Mısır tarafından gerçekleştirilen yüksek seviyedeki silah ithalatının önemli bir nedeni de ABD'den gelen askeri yardımlardır. 2003'ten önce silah ambargosu uygulanan Irak ise ABD'den gelen yardımlar neticesinde yeniden önemli bir ithalatçı olmuştur. 2004-2008 döneminde bölgedeki başlıca silah alıcıları; Birleşik Arap Emirlikleri, İsrail, Türkiye, Mısır, Suudi Arabistan, İran, Irak, Yemen, Ürdün, Umman, Kuveyt ve diğerleri şeklindedir. 2004-2008 döneminde bölgeye en fazla silah satan ülke ABD'dir. Onu %16 ile Fransa, %8 ile Almanya, %7 ile Rusya takip etmiştir. ABD bölgedeki çoğu ülkenin en fazla silah satın aldığı ülkedir. Bu

alıcılar özellikle Bahreyn, Mısır, Irak, İsrail, Kuveyt, Umman, Suudi Arabistan, Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri'dir. ABD Suriye ve İran'a satış yapmamaktadır. 2004-2008 periyodunda ABD'nin başlıca silah alıcısı %35 pay ile İsrail'dir. Onu %29.5 ile Birleşik Arap Emirlikleri ve %16.6 ile Mısır izlemektedir. 2004-2008 periyodunda Fransa bölgeye gerçekleştirdiği silah satışlarının %79'unu Birleşik Arap Emirlikleri'ne, %20.5'ini Suudi Arabistan'a yapmıştır. Rusya'nın bölgedeki başlıca alıcıları ise; İran, Irak, Mısır ve Suriye'dir. Orta Doğu'da çok az ülke savunma sanayii konusunda ilerleme göstermiştir. İsrail bu ülkeler arasında savunma sanayii en gelişmiş olanıdır. Fakat o da ABD'ye bağlı kalmaktadır. Bazı alanlarda (UAV) İsrail dünyada lider konumdadır. 2004-2008 döneminde İsrail'in başlıca alıcıları %24 ile Hindistan, %19 ile Türkiye, %9 ile ABD ve yine aynı payla Meksika'dır. Türkiye bölgedeki savunma sanayii gelişme gösteren ve zırhlı araçlar ve askeri elektronik alanlarında önemli kapasiteye sahip olan bir ülkedir. Ülkenin konvansiyonel silah ihracatı 1999-2003 dönemine göre 2004-2008 döneminde %69 oranında artış göstermiştir³⁴⁰.

2.3.1.4. Amerika

2005-2009 periyodunda Amerika'daki ülkeler konvansiyonel silah ithalatının %11'ini gerçekleştirmişlerdir ve bir önceki döneme göre bu oranda bir değişim olmamıştır. Fakat Güney Amerika'ya gerçekleşen transferler bu dönemde bir önceki döneme göre %150 oranında artış göstermiştir. Bölgede son yıllarda hem askeri harcamalarda hem de silah edinimlerinde önemli ölçüde artışlar gözlenmiştir. 2005-2009 periyodunda bölgedeki en büyük silah ithalatçısı Amerika Birleşik Devletleri'dir. Aynı periyotta ABD tüm dünyadaki 8. en büyük ithalatçı konumundadır. Yine 2005-2009 döneminde Şili Güney Amerika'daki en büyük, dünyadaki 13. en büyük silah ithalatçısı olmuştur³⁴¹.

³⁴⁰ Sam Perlo FREEMAN (2009), "Arms Transfers to the Middle East", <http://books.sipri.org/files/misc/SIPRIBP0907.pdf>, (10.05.2010).

³⁴¹ Paul HOLTOM, Mark BROMLEY, Pieter D. WEZEMAN, Siemon T. WEZEMAN (2010), "Trends And International Arms Transfers", <http://books.sipri.org/files/FS/SIPRIFS1003.pdf>, (15.03.2010).

ABD 1989 yılından beri tüm dünyada en fazla silah satışı gerçekleştiren ülke olma özelliğini korumaktadır. Birkaç Güney Amerika ülkesi kendi bağımsız silah üretimlerini gerçekleştirebilmek için çaba gösterebilir de henüz dünya silah pazarında önemli bir rol oynamamışlardır. 1984-1988 döneminde Brezilya tüm dünyada 11. büyük silah satıcısı durumundaydı fakat ülkenin sanayisi 90'ların başlarında hızlı bir şekilde daralma gösterdi. Son zamanlarda ise Brezilya Hükümeti ülkenin yerli savunma sektörünü yeniden canlandırmak için çalışmalara başladı. Yine Rusya'nın 1999-2003 ve 2004-2008 dönemleri arasında Güney Afrika'ya yaptığı teslimler %900 artış göstermiştir. Bu transferlerin büyük bir kısmı Venezüella'ya yapılmıştır. Bölgenin başlıca silah satıcısı ABD olmasına rağmen, Güney Amerika silah pazarında tek bir ülkenin bağımsızlığından söz edilemez. En fazla silah edinimi Brezilya, Şili ve Venezüella'da gerçekleşen Güney Amerika'da 1999-2003 dönemine göre 2004-2008 döneminde bölgeye olan silah transferleri %94 oranında artış göstermiştir. Şili bu dönemde Amerika'nın ikinci silah ithal eden ülkesidir. Savunma bütçesi yaklaşık olarak 1997 ve 2007 yılları arasındaki büyüklüğün iki katıdır. Bölgenin üçüncü silah ithalatçısı olan Venezüella ise tüm dünyada ise 18. Silah ithalatçısı konumundadır. Diğer Güney Amerika ülkeleri ise gelecekteki transfer oranlarını yükseltmek amacıyla modernizasyon programlarına başvurmuşlardır³⁴².

2.3.1.5. Afrika

2005-2009 döneminde Afrika ülkeleri dünya genelinde gerçekleşen konvansiyonel silah ithalatının %7'sini, 2000-2004 yılları arasında ise %6'sını gerçekleştirmişlerdir. 2005-2009 yılları arasında Cezayir ve Güney Afrika bölgedeki iki büyük silah ithalatçısı olmuş, bölge ithalatının sırasıyla %43 ve %28'ini gerçekleştirmişlerdir. Bölgenin üçüncü ithalatçısı olan Sudan da Afrika'da gerçekleşen tüm konvansiyonel silah ithalatının %5'ini gerçekleştirmektedir. Cezayir 2006 yılında Rusya'dan sipariş ettiği Su-30MK muharebe uçağını 2009 yılında teslim almıştır. Cezayir'in komşuları olan Libya ve Fas ise bu dönem boyunca ithalat

³⁴² Mark BROMLEY(2009), "Arms Transfers to the Americas", <http://books.sipri.org/files/misc/SIPRIBP0906.pdf>, (10.05.2010).

değerlerini düşük tutmuşlardır. 2005-2009 periyodunda Sudan Rusya, Çin ve Beyaz Rusya'dan zırhlı araçlar ve askeri uçaklar almıştır³⁴³.

2004-2008 dönemi boyunca dünya genelinde gerçekleşen silah ithalatının sadece %3.5'i Doğu ve Güney Afrika ülkeleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Bölgenin en fazla silah ithalatı gerçekleştiren ülkesi Güney Afrika'dır (%51.1), onu Sudan(%14.6) takip eder. 2004-2008 dönemi boyunca ithalat sıralamasında üçüncü sırada yer alan ülke ise Eritre'dir (%14.6), diğer önemli silah ithalatçıları ise Etiyopya, Namibya, Kenya, Angola ve diğerleri şeklindedir. 2004-2008 döneminde bölgeye en fazla silah satan ülkeler Almanya, Rusya, İngiltere, Çin ve İsveç olmuştur. Almanya, İngiltere ve İsveç tüm silah satışlarını Güney Afrika'ya, Rusya %44'ünü Eritre'ye, %38'ini Sudan'a ve %18'ini Etiyopya'ya gerçekleştirmiştir. Çin bu ülkelere göre bölgeye daha az miktarda silah satışı gerçekleştirmiştir. Bölgeye silah satışı gerçekleştiren diğer ülkeler; Ukrayna, İtalya, Beyaz Rusya, Moldova, Fransa, Bulgaristan ve diğerleri şeklindedir³⁴⁴.

2.3.2. Savunma Sanayii Gelişmiş Ülke Örnekleri

2.3.2.1. Fransa

1990'lı yılların ortalarından itibaren Fransa, Avrupa savunma sanayiinde gerçekleşen konsolidasyon faaliyetlerinde giderek artan aktif bir rol üstlenmiştir. Fransız Hükümeti Fransız savunma sanayii firmalarının uluslararası platformlarda birleşmeleri desteklemiş, fakat bunun Hükümet denetiminde yapılması gerektiğini savunmuştur. Hükümet özellikle ulusal çapta mükerrer üretim yapan firmalar ile ilgili birleşmeleri desteklemiş, böylelikle birim başına maliyet asgari düzeye çekilmeye çalışılmış ve Fransız firmalarının uluslararası alanda rekabet şansı arttırılmaya özen gösterilmiştir³⁴⁵. Son zamanlarda gerçekleştirdiği savunma ürünleri

³⁴³ Paul HOLTOM, Mark BROMLEY, Pieter D. WEZEMAN, Siemon T. WEZEMAN (2010), "Trends And International Arms Transfers", <http://books.sipri.org/files/FS/SIPRIFS1003.pdf>, (15.03.2010).

³⁴⁴ Pieter D. WEZEMAN (2009), "Arms Transfers to East and Southern Africa", <http://books.sipri.org/files/misc/SIPRIBP0912.pdf>, (10.05.2009).

³⁴⁵ YAYAN (1997), s. 64.

ihracatına baktığımız zaman ise SIPRI verilerine göre ABD, Rusya ve Almanya'dan sonra 2005-2009 yılları arasında Fransa %8'lik payla dünyanın en büyük dördüncü silah ihracatçı ülkesi konumundadır³⁴⁶. Fransa'nın silah ihraç ettiği partnerlerine baktığımız zaman ise %25 pay ile Birleşik Arap Emirlikleri ilk sırada, %21 ile Singapur ikinci sırada ve son olarak da %12 payla Yunanistan üçüncü sırada yer almaktadır. Yine ülke 2005-2009 yılları arasında Çin'in en fazla silah ithal ettiği ikinci ülke konumundadır.

Jane's verilerine göre 2000 yılından itibaren ülkenin savunma sanayii gelirleri artış göstermiştir. Fransa 2005 yılında 4240 milyon dolar, 2006 yılında 5483 milyon dolar, 2007 yılında 3380 milyon dolar ve 2008 yılında 8280 milyon dolar tutarında savunma ihracatı gerçekleştirirken, 2005 yılında 317 milyon dolar, 2006 yılında 105 milyon dolar ve 2007 yılında da 28 milyon dolar tutarında savunma ithalatı gerçekleştirmiştir³⁴⁷. Ülkenin ihracat ve ithalat değerleri arasındaki fark oldukça dikkat çekicidir.

Fransa Avrupa'nın en gelişmiş savunma ve havacılık sanayiine sahip ülke konumundadır. Ülke yüksek seviyedeki ihracatını ve mevcut altyapısını korumak ayrıca yurt içi tedariklerinde ulusal sanayi için en uygun şartları sağlamak durumundadır. Fransa, ekonomisini dayandığı savunma sanayiini sürdürmek zorundadır. 80'li yılların ortalarından sonlarına kadar olan dönemde ülkenin dünya savunma pazarındaki ani düşüşü Avrupalı ortaklarıyla işbirliğine gitmeyi gerektirmiştir. Fransa bu konudaki tercihinin ortak programlarının yaklaşık %53'ünü gerçekleştirdiği Almanya'dan yana kullanmaktadır³⁴⁸. Ülkedeki Milli Ana Yüklenici Şirketler ise şu şekildedir; Kara Sistemleri GIAT, Elektronik THOMSON-CSF, Füze ve Helikopter AEROSPATIAL, Uçak DASSAULT AVIATION, Füze ve Uzay MATRA, Cocpit Avionik SEXTANT AVIONIQUE, Gemi DCN³⁴⁹.

³⁴⁶ Paul HOLTOM, Mark BROMLEY, Pieter D. WEZEMAN, Siemon T. WEZEMAN (2010), "Trends And International Arms Transfers", <http://books.sipri.org/files/FS/SIPRIFS1003.pdf>, (15.05.2009).

³⁴⁷ <http://www.janes.com/>, (25.05.2010).

³⁴⁸ USLU (2007), s. 33,34.

³⁴⁹ ZIYLAN (2000), s. 66.

2.3.2.2. İngiltere

İngiltere Avrupa'nın en büyük savunma pazarlarından biri olma özelliğine sahiptir. İngiltere ABD'den sonra dünyanın en büyük ikinci savunma gereci ihracatçısı konumunda olan bir ülkedir. Ülkenin 2006 yılında elde ettiği savunma gereci satış değeri 4.7 milyar sterlindir. Ülke 2007 yılında toplam 8600 milyon dolar değerinde savunma ihracatı gerçekleştirmiştir. Ülkenin başlıca pazarları Avrupa, ABD ve Suudi Arabistan'dır. İngiltere açık ve rekabet edebilen bir savunma pazarına sahiptir. Konvansiyonel silah ihracatı konusunda da ilerde olan ülkenin 2004-2008 yılları arasında tüm dünyada gerçekleşen konvansiyonel silah satışlarının %4'ünü gerçekleştirdiği bilinmektedir. Ülkenin en büyük savunma şirketi BAE Systems'dir. Ayrıca firma uluslararası savunma şirketleri arasında dördüncü sırada yer almaktadır. Yine SIPRI verilerine göre ülke 2005-2009 döneminde dünya genelinde en fazla konvansiyonel silah ihraç eden 5 ülke arasında %4'lük payla 5. sırada yer almıştır. Ülkenin bu dönemde %23'lük payla ABD ilk alıcısı konumundayken sırasıyla %15 ve %10'luk paylarla Hindistan ve Suudi Arabistan ikinci ve üçüncü sıralarda yer alan ülkeler olmuşlardır.

İngiltere genel itibariyle güçlü bir savunma sanayiine sahiptir. İngiltere silah alımında ABD ile transatlantik bir işbirliğinin iki yönlü olması amacını taşımaktadır. İngiliz firmaların ABD'ye olan savunma sistemleri ihracatı; ABD firmalarının İngiltere'ye olan ihracatına göre çok düşük seviyede kalmaktadır. İngiltere transatlantik iş birliğinin yanında bazı projelerde Avrupa Birliği ortakları ile beraber ortak üretim yoluna giderek güçlü bir Avrupa sanayii içinde katkıda bulunmaktadır. Hatta bazı projelerde Avrupalı ortaklarını, ABD firmalarına tercih edebilmektedir³⁵⁰. Ülkenin 2006 yılında gerçekleştirdiği toplam savunma ihracatı 8190 milyon dolar, 2007 değeri 8600 milyon dolardır. 2006 yılı toplam savunma ithalatı 1190 milyon dolar, 2007 yılı değeri ise 2030 milyon dolardır³⁵¹.

İngiltere dünyanın ikinci büyük askeri gereç ihracatçısıdır. ABD İngiltere'nin 2006 yılında 610 milyon sterlin değerinde ithalat tutarıyla en büyük askeri gereç

³⁵⁰ USLU (2007), s. 34,35.

³⁵¹ <http://www.janes.com/>, (25.05.2010).

müşterisi olmuştur. 144 milyon sterlin ile Fransa, 115 milyon sterlin ile Almanya, 102 milyon sterlin ile Kanada ve 94 milyon sterlin ile Bahreyn ülkenin en büyük ithalatçılarıdır. Ülkedeki Milli Ana Yüklenici Şirketler şu şekildedir; Uçak ve Füze BRİTİSH AEROSPACE, Elektronik ve Gemi GEC, Tank VİCKERS DEFENSE SYSTEMS, Hafif Zırhlı Araç ve Helikopterler GKN³⁵².

2.3.2.3. Almanya

Almanya açık olarak savunma sanayiinin özelleşmesini destekleyen ülkeler arasında değildir. Bunun yanında devlet askeri gereçlerin en büyük alıcısı durumundadır. Alman hükümeti ortak savunma projelerinde Avrupa ve ABD arasında dengeli davranarak ABD pazarına girişini korumaya istekli gibi durmaktadır. Silah üretiminin yaklaşık %75'ini diğer ülkelerle ortak olarak gerçekleştiren ülke son yıllarda savunma harcamalarında gittiği kısıtlamalarla sivil teknolojilerini güçlendirmiştir³⁵³. SIPRI verilerine göre tüm dünyada gerçekleşen konvansiyonel silah ihracatında Almanya 2004-2008 döneminde %10 pay ile en büyük 5 silah ihracatçısı arasında yerini almıştır. 2005-2009 döneminde ise %11 pay ile ülke dünya genelinde en fazla silah satan 5 ülke arasında 3. sırada yer almıştır. Almanya'nın en fazla konvansiyonel silah sattığı ülkeler ise %14 ile Türkiye, %13 ile Yunanistan ve %12 ile Güney Afrika şeklindedir.

Ülke oldukça sıkı bir ihracat kontrol sistemine sahiptir. Örneğin Türkiye Almanya'dan silah sistemi alamamaktadır, bunun yanında Almanya Çin'e savunma teçhizatı noktasında kapsamlı ihracat yasakları uygulamaktadır. Buna rağmen Almanya başlıca savunma teçhizatı ihracatı yapan ülkeler arasındadır. 2005 yılında gerçekleştirdiği toplam savunma ihracatı tutarı 1.6 milyar euro, 2 milyar Dolar'dır. 2004 yılında ise 1.4 milyar dolar olarak hesaplanmıştır. Resmi rakamlara göre Almanya ihracatının %64'ünü AB ülkeleri ve NATO ülkeleri ile

³⁵² ZİYLAN (2000), s. 66.

³⁵³ A.g.e., s. 35-36.

gerçekleştirmektedir³⁵⁴. Ülkedeki Milli Ana Yüklenici Şirketler şu şekildedir; Uçak, uzay ve askeri elektronik DASA, Zırhlı araç Krauss Maffei, Özel zırhlı araç Thyssen.

2.3.2.4. İsrail

İsrail de dünya savunma sanayii açısından öneme sahip bir ülkedir. Ülke dünyanın başlıca savunma gereci ihraç eden ülkeleri arasında yer almaktadır. İsrail savunma sanayiinde politik destek oldukça güçlüdür. İsrail savunma sanayii 2006 yılında toplamda 4500 milyon dolar tutarında ihracat gerçekleştirmiştir³⁵⁵. Bu rakam ile ABD, Rusya, İngiltere ve Fransa'dan sonra dünyanın 5.büyük silah ihracatçısı olmuştur. 2006 yılında Hindistan İsrail'in birincil savunma ürünü alıcısı olmuştur. Ülkenin savunma şirketleri; Israel Aerospace Industries Ltd (IAI), Elbit Systems Ltd, Rafael Ltd (Rafael Advanced Defence Systems Ltd), Elisra Group, Israel Military Industries (IMI).

Dünyadaki gelişmiş savunma sanayiileri arasında yer alan İsrail savunma sanayii kendi orduları için olduğu kadar, ihracata yönelik de üretim yapan bir ülkedir. 1967 yılından sonra uygulanan ambargolar nedeniyle ulusal savunmasını oluşturma girişimlerine ve bağımsız üretim modeline başlamıştır. Tamamıyla kendi imkânları ile üretim yapmayı hedefleyen ülke özellikle uçak, tank ve silah üretiminde çok başarılı olmuştur³⁵⁶. Doğal kaynakları hemen hemen hiç olmayan, devamlı silahlı bir mücadele içinde olup nüfusunun %20'si ülkeye yeni göç edenlerden oluşan İsrail bugün dünyanın en büyük savunma sistem ihracatçıları arasında yer almaktadır. Hemen hemen bütün modern savunma sistemlerini geliştirmiş, üretmiş ve kullanmıştır. Uçak, tank, gemi, füze, insansız hava aracı, akıllı mühimmat, bazı son derece karmaşık uç teknolojilerin kullanıldığı elektronik harp, radar ve elektro-optik sistemler bu ürünler arasında sayılmakta ve bu ürünlerden çoğu sınıflarının en iyileri olarak kabul edilmektedirler. Bugün İsrail savunma sanayiinin temel iki sorunu arasında ABD'den alınan yardımlar ve iç pazarın küçük olması yer almaktadır. ABD her yıl vermiş olduğu 1.8 milyar dolarlık bu yardımlarla kendi savunma ürününün

³⁵⁴ <http://www.janes.com/>, (25.05.2010).

³⁵⁵ <http://www.janes.com/>, (25.05.2010).

³⁵⁶ YILMAZ (1997), s. 77.

satın alınmasını şart koşmaktadır, bu da İsrail savunma sanayiinin iç pazarını daha da küçültmektedir³⁵⁷. 2001 ve 2005 yılları arasında ABD'nin İsrail'e yaptığı askeri yardım, yine ABD'nin gerçekleştirdiği silah dağıtımından daha fazladır. Bunun yanında İsrail ABD'nin en büyük silah ithalatçıları arasındadır³⁵⁸. Singapur ve Cezayir ile birlikte İsrail de 2000-2004 periyodunda 10 büyük silah ithalatçısı arasında yer almamış olmasına rağmen, aynı ülkeler 2005-2009 periyodunda sırasıyla 7., 9. ve 6. sırada yer almışlardır.

2.3.2.5. Rusya

Eski Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bu topraklarda konuşlu silah üretim merkezleri bağımsızlığını kazanan ülkelerde kalmıştır. Soğuk Savaş sonrasındaki önemli dönüşüm neticesinde BM'ye kayıtlı ülke sayısındaki artışla birlikte, liberal savunma ekonomisine sahip ülkelerin yanı sıra Çin'in Rusya ile teknolojik işbirliği ile birlikte ortak pazar/üretim modellerinin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu yeni gelişim dünya küresel silah ticaretinde azalmalara yol açmıştır. Böylece teknoloji transferi dâhil Rusya her türlü silahı satabilmek için yeni pazar politikalarını devreye sokmuştur³⁵⁹. Rusya Federasyonu bugün Sovyetler Birliği'nin tüm imkân ve kabiliyetlerinin %15-16'lık bölümünü elinde tutmaktadır. Bugün Rusya'nın elinde bulunan savunma sanayii ürünlerinin ortak özellikleri;

- Eski teknolojiye sahip olmaları,
- Bozulmuş olan ekonomik durum yüzünden bir kısım bilim adamı ve araştırmacılarını diğer ülkelere kaptırmış olması,
- Eski pazarlarının bir bölümünü kaybetmiş olmalarıdır³⁶⁰. Rusya'nın hacim olarak büyük savunma sanayiinde, yeniden yapılanma konusunda uygulama planlarının olmaması savunma sanayiindeki daralmaları devam ettirmektedir.

³⁵⁷ ZİYLAN (2000), s. 18.

³⁵⁸ Frida BERRİGAN, William D. HARTUNG (2006), "U.S. Military Assistance and Arms Transfers to Israel: U.S. Aid, Companies Fuel Israeli Military", <http://www.defense-aerospace.com/article-view/feature/71588/focus:-u.s.-aid,-companies-fuel-israeli-military.html>, (25.05.2009).

³⁵⁹ CAŞIN (1997), s. 27.

³⁶⁰ KİZİROĞLU (2007), s. 38-39.

Hükümetler etkinlik amacıyla savunma sanayiindeki firmaların birleşmesi veya sektörü terk etmesi için önlem almak konusunda isteksiz davranmaktadırlar³⁶¹.

2008 yılında bir önceki yıla göre %10'luk artış göstererek 8 milyar dolar değerinde ihracat gerçekleştirmiştir. Jane's verilerine göre 2005 ve 2006 yıllarında ise sırasıyla 6126 ve 6500 milyar dolar değerinde ihracat gerçekleştirmiştir. 2000 yılından bu yana Hindistan ve Çin, Rusya'nın ihracatını gerçekleştirdiği başlıca iki ülkedir. Bu iki ülke 2007 yılında Rusya'nın en önemli iki alıcısı konumundaydı. Bunun yanında Rusya Afrika ve Latin Amerika'ya doğru yeni pazarlara ihtiyaç duymaktadır. Ülkenin savunma şirketleri; OPK Oboronprom, United Aircraft Corporation (UAC), Gorky Automobile Plant (GAZ Joint Stock Company), Kurgan Machine Building Plant (Kurganmashzavod).

Rusya'nın hacim olarak büyük savunma sanayiinde yeniden yapılanma konusunda uygulama planlarının olmaması nedeniyle savunma sanayiinde daralma gözlenmektedir. Kitleli işsizliklerin oluşmaması için gerekli önlemlerin alınması konusunda da isteksiz davranılmaktadır. Askeri birliklerin çoğu fon yetersizliğinden ve ekipmanın güncelliğini yitirmesinden dolayı etkin bir şekilde iş göremez durumdadır³⁶². Son dönemde yükselişe geçen Rusya savunma sanayiinde 2000-2007 yılları arasında ihracatın iki katına çıkarak 6.5 milyar dolara, Rus savunma bütçesinin ise 7.36 milyar dolardan (2001), 36.73 milyar dolara (2008) ulaştığı bildiriliyor. Konvansiyonel silah üretiminde ise 2007'nin sonunda %73.9 oranında artış olduğu kaydediliyor. 2007 yılında verilen siparişler değerlendirildiğinde savunma tedariki ve ihracat satışlarında %40 oranında artış olacağı vurgulanarak, teknoloji mühendislik ürünlerinde Rusya'nın Avrupalı rakiplerinin gerisinde kaldığı ifade ediliyor. Dünya piyasasında %0.3, denizasırlı satışlarda %0.5'lik paya sahip olan Rusya savunma sanayiinin çalışma modelinin geçerliliğini kaybettiğinin ve piyasada rekabet edebilir olması için çaba harcanması gerektiğinin altı çiziliyor. Savunma sanayiinin küresel rekabet gücünün yükselmesi için yeniden yapılandırmaların yaşandığı ülkede yabancı yatırıma ihtiyaç duyulmasına rağmen uzun süreli hedefin piyasa liderliğini

³⁶¹ ZEKEY(2000), s. 40.

³⁶² A.g.t., s. 39-40.

yakalamak, yerel ve dış piyasalara hâkimiyet sağlamak olduğu belirtiliyor³⁶³. “Rossiiskiye Tekhnologii” (Rus Teknolojisi) adlı holdingin Aralık 2007’de kurulmasıyla Rus savunma sanayiinin köklü bir yeniden yapılanma sürecine girdiği biliniyor. Bu gelişme ile birlikte Rus savunma sanayiinin dünya pazarında daha bir rekabetçi güce dönüşmekte olması Batılı savunma sanayii firmaları için büyük önem taşıyor³⁶⁴.

SIPRI verilerine göre 2005-2009 yılları arasında ülke %23 payla en fazla silah ihraç eden ülkeler arasında ABD’den sonra ikinci sırada yer almaktadır. Başlıca alıcıları ise %35 payla Çin, %24 payla Hindistan, %11 payla Cezayir’dir. Ülkenin en fazla silah sattığı Çin ise toplamdaki silah alımının %89’unu Rusya’dan temin etmektedir.

1999-2003 dönemine göre 2004-2008 periyodunda silah ihracatında %14’lük yükseliş yaşamasına rağmen Rusya, global pazardaki payını bu dönemde yükseltmemiştir. 2004-2008 döneminde Rusya ihraç ettiği silahların %71’ini Asya’ya (%42 Çin, %20 Hindistan), %14’ünü Afrika’ya, %7’sini Amerika’ya, %5’ini Orta Doğu’ya, %3’ünü Afrika’ya satmıştır. 1999-2003 dönemine göre Afrika’ya gerçekleştirilen silah teslimleri %200 oranında artış göstermiştir. Bu artışta Cezayir’in payı oldukça büyüktür. Latin Amerika’ya gerçekleştirilen teslimler %900 oranında artış göstermiş, bu artışta da Venezüella önemli rol oynamıştır³⁶⁵.

2.3.2.6. Çin

2004–2008 yılları arasında Çin tüm dünyada gerçekleşen konvansiyonel silah ithalatının %11’ini gerçekleştirerek ilk sırada yer almıştır. İthalatının yaklaşık olarak %92’sini ülke Rusya’dan karşılamaktadır. Ayrıca SIPRI’nın 2007 verilerine göre Çin 2000,2002 ve 2006 yıllarında dünyada en fazla savunma ithalatı yapan ülke olarak görünüyor. Çin’in 2007 yılında ürün ihraç ettiği ülkeler; Pakistan, Tanzanya, Kenya, Şad, Bangladeş, Ruanda, Gana, Yemen ve Endonezya’dır. Çin firmalarının daha

³⁶³ <http://ihracat.ssm.gov.tr/TR/Lists/disBasinBultenleri/Attachments/4/Mayis2008.pdf>, (25.05.2009).

³⁶⁴ <http://ihracat.ssm.gov.tr/TR/Lists/disBasinBultenleri/Attachments/4/Nisan2008.pdf>, (25.05.2009).

³⁶⁵ <http://books.sipri.org/files/misc/SIPRIBP1002.pdf>, (15.05.2009).

verimli çalışabilmesi için düzeltilmesi gereken koşullar söz konusudur. Devlet tarafından gerçekleştirilen reformların amacı bu firmaların kabiliyetlerinin artırılmasıdır. İhracat ise ikinci kaygıdır. Ülkenin savunma şirketleri; NORINCO, Poly Technologies Inc, China Aviation Industry Corporation I, China Aviation Industry Corporation II, China State Shipbuilding Corporation (CSSC), China Shipbuilding Industry Corporation (CSIC). SIPRI verilerine göre ülke 2005-2009 periyodunda dünya genelinde en fazla silah ithal eden ülkeler arasında %9'luk pay ile ilk sırada yer almaktadır. Rusya, Fransa ve Ukrayna ülkenin en fazla silah satın aldığı ülkelerdir³⁶⁶.

Çin'in gittikçe gelişen yerli savunma sanayii kabiliyetlerinin askeri satışları arttıracığı ve böylece ülkenin ihracat yapan diğer ülkelerle ciddi rekabet yaşayacağı belirtiliyor. BM'ye göre, 2006 yılında Çin'in Bangladeş, Kongo Cumhuriyeti, Ürdün, Nijer, Pakistan, Tanzanya, Tayland, Zimbabwe, Gabon Cumhuriyeti gibi ülkelere savunma teçhizatı, Mısır ve Kenya'ya ise hava araçları sattığı kaydediliyor. Ayrıca çok amaçlı savaş uçağı JF-17'lerin Çin'i Rusya'ya ve Amerika'ya karşı ciddi bir rakip olarak konumlandıracağı bildiriliyor. JF-17'lerin özellikle Asya ve Afrika ülkelerine satılması planlanıyor³⁶⁷. Söz konusu uçaklar Çin ve Pakistan tarafından iki ülkenin hava kuvvetlerinin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ortaklaşa geliştirilmiş, uçakların düşük maliyeti ise ihracat şansını arttırmıştır. JF -17'yi ilk tasarlandığında sadece Pakistan ve Çin'in ihtiyaçları değil küresel pazar da göz önüne alınmış, özellikle Asya ve Afrika ülkelerine ihracat gerçekleştirme niyeti belirtilmiş, nitekim bölgedeki ülkelerin çoğunun kısa vadede ömrünü tamamlayacak olan ikinci nesil savaş uçakları kullandığı ve bunun önemli bir fırsat olduğu belirtilmiştir³⁶⁸.

Soğuk Savaş'ın baş aktörleri arasında yer alan silahlanma ve silah satışı konusundaki rekabet tüm hızıyla devam ediyor. Silah ihracatçısı ülkeler özellikle Orta Doğu, Afrika ve Asya Pasifik ülkelerine silah satma konusunda birbirleriyle yarış içindeler. Soğuk Savaş döneminde Rusya, ABD ve Avrupa ülkelerinin silah pazarları siyasi kriterlere göre belirleniyordu. Bu uygulama günümüzde de devam

³⁶⁶ <http://www.sipri.org/>, (25.05.2009).

³⁶⁷ <http://www.ssm.gov.tr/TR/dokumantasyon/disbasinbulteni/Documents/200808.pdf>, (25.05.2009).

³⁶⁸ <http://ihracat.ssm.gov.tr/TR/Lists/disBasinBultenleri/Attachments/4/Nisan2008.pdf>, (25.05.2009).

etmekle birlikte büyük güçler birbirlerinin pazarlarını ele geçirme noktasında birbirleriyle mücadele ediyorlar. Önümüzdeki yıllarda özellikle Rusya ile ABD arasında silahlanma ve silah satışı konusunda rekabetin daha da artacağı tahmin ediliyor³⁶⁹.

Stockholm International Peace Research Institute, Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI) tarafından Mart 2010'da hazırlanan Trends In International Arms Transfers, 2009'da dünya savunma pazarında başlıca ithalatçı ve ihracatçı ülkelerin dünya ihracatındaki ve ithalatındaki payları verilmiştir.

SIPRI verilerine göre 2004-2008 yılları arasında tüm dünyada gerçekleşen silah satışlarından ABD'nin aldığı pay %31'dir. Yani ABD tüm dünyada yapılan silah ihracatının %31'ini gerçekleştirmiştir. Bu pay ile ülke en fazla silah ihraç eden 5 ülke arasında ilk sırada yer almaktadır. ABD'yi %25 pay ile Rusya, %10 pay ile Almanya, %8 pay ile Fransa ve %4 pay ile İngiltere takip ediyor³⁷⁰. 2005-2009 döneminde satıcı konumundaki ülkeler değişmemiş fakat payları değişmiştir. Tablo 9'da 2005-2009 periyodunda başlıca konvansiyonel silah alıcısı ve satıcısı ülkeler ve onların dünya silah ihracat ve ithalatından aldıkları pay verilmiştir.

Tablo 9. Konvansiyonel Silah Alıcısı ve Satıcısı Ülkeler ve Payları (2005-2009)

Alıcılar	Paylar(%)	Satıcılar	Paylar(%)
Çin	9	ABD	30
Hindistan	7	Rusya	23
Birleşik Arap E.	6	Almanya	11
Güney Kore	6	Fransa	8
Yunanistan	4	İngiltere	4
İsrail	3	Hollanda	4
Singapur	3	İtalya	3
ABD	3	İspanya	3
Cezayir	3	Çin	2
Pakistan	3	İsveç	2
Diğerleri	53	Diğerleri	10

Kaynak; SIPRI Fact Sheet, Trends In International Arms Transfers, 2009.

³⁶⁹ İlyas KAMALOV (2008), “ Rusya-ABD Silah Savaşları”,
<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1943&kat1=60&kat2=> (27.05.2009).

³⁷⁰ Mark BROMLEY, Paul HOLTOM, Pieter D. WEZEMAN, Siemon T. WEZEMAN, SIPRI Fact Sheet, Sipri Arms Transfers Data, 2008, Nisan 2009,
<http://www.sipri.org/contents/armstrad/SIPRIFS0904.pdf>, (27.05.2009).

Dünya genelinde yapılan konvansiyonel silah ihracat ve ithalatçıları ve onların toplamdan aldıkları paylar tabloda gösterilmiştir. ABD %30 pay ile en fazla silah satan ülke konumundadır. Onu %23 ile Rusya takip etmektedir. En fazla silah alan ülke ise Çin olarak görülüyor. Bir sonraki tabloda yine ihracat ve ithalatçıların bu kez 2004-2008 periyodu değerleri verilmiştir.

Tablo 10. Konvansiyonel Silah Alıcısı ve Satıcısı Ülkeler ve Payları (2004-2008)

Alıcılar	Paylar(%)	Satıcılar	Paylar(%)
Çin	11	ABD	31
Hindistan	7	Rusya	25
Birleşik Arap E.	6	Almanya	10
Güney Kore	6	Fransa	8
Yunanistan	4	İngiltere	4
İsrail	4	Hollanda	3
ABD	3	İtalya	2
Türkiye	3	İspanya	2
Mısır	3	Ukrayna	2
Avustralya	2	İsveç	2
Diğerleri	51	Diğerleri	11

Kaynak; SIPRI Fact Sheet, Trends In International Arms Transfers, 2009.

Aynı kaynağın bir dönem önceki verilerine baktığımız zaman alıcı ve satıcı ülkelerde ve onların paylarında ciddi anlamda değişikliklerin olduğunu söylemek zordur. Savunma pazarında satıcı ilk 5 ülke önceki periyotta da silah satışı sıralamasındaki başarılarını korumuşlardır. Tablo 11’de 2005-2009 döneminde en fazla silah ithal eden ve ihraç eden 20 ülke gösterilmiştir.

Tablo 11. 2005-2009 Döneminde En Fazla Silah İthal Eden ve İhraç Eden 20 Ülke

İthalatçılar	İhracatçılar
Çin	ABD
Hindistan	Rusya
Güney Kore	Almanya
Birleşik Arap Emirlikleri	Fransa
Yunanistan	İngiltere
İsrail	Hollanda
Singapur	İtalya
ABD	İspanya
Cezayir	Çin
Pakistan	İsveç
Türkiye	Ukrayna
Malezya	İsrail
Şili	İskoçya
Avustralya	Kanada
Mısır	Belçika
Polonya	Güney Afrika
Venezüella	Güney Kore
Japonya	Polonya
Güney Afrika	Beyaz Rusya
Norveç	Finlandiya

Kaynak;The Top 20 Arms Importers 2005-2009

http://www.sipri.org/googlemaps/at_top_20_imp_map.html

Söz konusu dönemde en fazla konvansiyonel silah ithalatı gerçekleştiren ülke Çin, en fazla ihracat yapan ülke ise ABD olmuştur. Hindistan, Güney Kore, Birleşik Arap Emirlikleri ve Yunanistan Çin'den hemen sonra gelen başlıca silah satın alıcıları iken, yine bu dönemde Rusya, Almanya, Fransa, İngiltere de en fazla silah satan ülkeler arasında ilk sıralarda yer almayı başaran ülkelerdir. Oldukça gelişmiş savunma sanayiine sahip bir ülke olan İsrail ise bu dönemde sayılan ülkelere göre daha gerilerde kalmış, en fazla silah satın alan ülkeler arasında yer almıştır.

Tablo 12'de dönemlere göre başlıca konvansiyonel silah satıcıları ve onların başlıca alıcıları gösterilmiştir.

Tablo 12. Başlıca Askeri Konvansiyonel Silah Satıcıları ve Alıcıları**(1999-2003, 2004-2008, 2005-2009)**

Satıcılar	İhracat Payları (%)	Alıcılar(1.)	Alıcılar(2.)	Alıcılar(3.)
ABD	35	Tayvan %9	Mısır %8	Japonya %8
Rusya	26	Çin %44	Hindistan %23	İran %4
Almanya	7	Türkiye %14	Avustralya %11	Güney Kore %7
Fransa	7	Birleşik Arap Emirlikleri %21	Pakistan %12	Türkiye %11
İngiltere	6	Kanada %18	İngiltere %12	Türkiye %10
Satıcılar	İhracat Payları (%)	Alıcılar (1.)	Alıcılar (2.)	Alıcılar (3.)
ABD	31	Güney Kore %15	İsrail %13	Birleşik Arap Emirlikleri %11
Rusya	25	Çin %42	Hindistan %21	Cezayir %8
Almanya	10	Türkiye %15	Yunanistan %13	Güney Afrika %12
Fransa	8	Birleşik Arap Emirlikleri %32	Singapur %13	Yunanistan %12
İngiltere	4	ABD %21	Hindistan %14	Şili %9
Satıcılar	İhracat Payları (%)	Alıcılar (1.)	Alıcılar (2.)	Alıcılar (3.)
ABD	30	Güney Kore %14	İsrail %11	Birleşik Arap Emirlikleri %11
Rusya	23	Çin %35	Hindistan %24	Cezayir %11
Almanya	11	Türkiye %14	Yunanistan %13	Güney Afrika %12
Fransa	8	Birleşik Arap Emirlikleri %25	Singapur %21	Yunanistan %12
İngiltere	4	ABD %23	Hindistan %15	Suudi Arabistan %10

Kaynak; SIPRI Yearbook 2009,

<http://www.sipri.org/yearbook/2009/files/SIPRIYB09summary.pdf>

Dönemler sıra ile verilmiştir. Pazarın hâkimi olan ABD en fazla silah satan ülke olarak ilk sırada yer almış fakat ülkenin dönemlere göre ticari partnerlerinde değişiklikler gözlenmiştir.

Tablo 13. Başlıca Askeri Konvansiyonel Silah Alıcıları ve Satıcıları

(1999-2003, 2004-2008, 2005-2009)

Alıcılar	İthalat Payları (%)	Satıcılar (1.)	Satıcılar (2.)	Satıcılar (3.)
Çin	12	Rusya %92	Fransa %3	Ukrayna %2
Hindistan	8	Rusya %78	Özbekistan %5	Almanya %3
Yunanistan	5	ABD %52	Rusya %17	Hollanda %10
Türkiye	5	ABD %54	Fransa %15	İngiltere %11
Güney Kore	4	ABD %67	Almanya %11	Fransa %11
Alıcılar	İthalat Payları (%)	Satıcılar (1.)	Satıcılar (2.)	Satıcılar (3.)
Çin	11	Rusya %92	Fransa %3	Ukrayna %2
Hindistan	7	Rusya %71	İngiltere %9	İsrail %3
Birleşik Arap Emirlikleri	6	ABD %54	Fransa %43	Almanya %10
Güney Kore	6	ABD %73	Almanya %12	Fransa %11
Yunanistan	4	Almanya %31	ABD %24	Fransa %11
Alıcılar	İthalat Payları (%)	Satıcılar (1.)	Satıcılar (2.)	Satıcılar (3.)
Çin	9	Rusya %89	Fransa %3	Ukrayna %3
Hindistan	7	Rusya %77	İngiltere %8	İsrail %5
Güney Kore	6	ABD %66	Almanya %20	Fransa %10
Birleşik Arap Emirlikleri	6	ABD %60	Fransa %35	Almanya %1
Yunanistan	4	Almanya %35	ABD %26	Fransa %23

Kaynak; SIPRI Yearbook 2009.

Tablodan görüldüğü gibi her 3 dönemde de Çin en fazla silah satın alan ülkedir. Yine 3 dönemde de Çin silah alımlarını Rusya'dan gerçekleştirmiştir. Onu hemen izleyen ülke Hindistan'dır. Hindistan da tıpkı Çin gibi silah alımlarının büyük bir kısmını Rusya'dan gerçekleştirmektedir.

SIPRI'nın verilerine göre 2004-2008 döneminde Yunanistan, konvansiyonel silah alımının %31'ini Almanya'dan, %24'ünü ABD'den, %24'ünü Fransa'dan aldı. Diğer ülkelerden alınan silahlar ise, %21 oranında bulunuyor. Son 5 yılda, silah ticareti %20'den fazla büyüdü. Bu dönemde, Ortadoğu ülkelerine olan silah satışı %38 arttı. Sanılanın aksine, İsrail ve Mısır, İran'dan fazla silah almış durumda. İran, silah alımında 27. sırada geliyor. En büyük silah ithalatçısı olan Çin'e satılan silahların yüzde 92'si Rusya'dan gitmiş. Hindistan'ın satın aldığı silahların yüzde 71'i de Rusya'dan³⁷¹.

Tablo 14. On Büyük Silah Üretici Şirket 2008, Satış, Kar (Milyon Dolar)

Şirket (Ülke)	Silah Satışı	Kar	Toplam Satış	Toplam Satış İçinde Silah Satışının Yeri (%)	İstihdam
BAE Systems (İngiltere)	32.420	3.250	34.086	95	106.400
Lockheed Martin (ABD)	29.880	3.217	39.620	70	146.000
Boeing (ABD)	29.200	2.672	25.327	48	162.200
Northrop Grumman (ABD)	26.090	-1.262	30.148	77	123.600
General Dynamics (ABD)	22.780	2.459	20.291	78	92.300
Raytheon (ABD)	21.030	1.672	24.063	91	73.000
EADS (Batı Avrupa)	17.900	2.302	49.478	28	118.350
Finmeccanica (İtalya)	13.240	996	12.477	53	73.400
L-3 Communications (ABD)	12.160	949	15.649	82	65.000
Thales (Fransa)	10.760	952	12.878	58	63.250

Kaynak; JACKSON (2010)

³⁷¹ Yaman TÖRÜNER (2009), “ Yunanistan Silahlanıyor”, [http://www.milliyet.com.tr/Yazar.aspx?aType=YazarDetayArsiv&ArticleID=1093179&Kategori=ekonomi&b=Yunanistan%20silahlaniyor&AuthorID=74&a=Yaman_Törüner&ver=86,\(29.05.2009\).](http://www.milliyet.com.tr/Yazar.aspx?aType=YazarDetayArsiv&ArticleID=1093179&Kategori=ekonomi&b=Yunanistan%20silahlaniyor&AuthorID=74&a=Yaman_Törüner&ver=86,(29.05.2009).)

Tablo 14’te on büyük silah üreticisi firma ve onların 2008 yılında gerçekleştirdiği toplam satışları ile silah satış tutarları ve çalışan insan sayısı verilmiştir. Tablodan gördüğümüz gibi 10 firma arasından 6’sı yani %60’ı ABD firmasıdır. Firmalar içinde en yüksek kara sahip olan firma ise İngiltere’ye ait olan ve 2008 yılında en fazla silah satışını gerçekleştirmiş olan BAE Systems’tir³⁷². SIPRI tarafından hazırlanan ve dünyada en fazla silah üretimi gerçekleştiren 100 şirketin gösterildiği “SIPRI Top 100” sıralamasına göre silah üretici şirketlerin çoğu Avrupa ülkelerine aittir. 2007 yılında 10 İngiliz şirketi 100 firma tarafından gerçekleştirilen silah satışlarının %13.1’ini, 6 Fransız şirketi %6.7’sini, 4 İtalyan şirketi %3.4’ünü, 7 Rusya şirketi %2.4’ünü, 5 Alman şirketi %2.1’ini karşılamışlardır. 2004-2008 periyodunda ABD’den sonra gelen 9 konvansiyonel silah ihracatçısı ülke Avrupa’dandır. Bu 9 ülke global silah ihracatının %59’unu karşılamaktadır. Onlar içinden Rusya, Almanya, Fransa ve İngiltere global silah ihracatının yaklaşık olarak yarısını karşılamaktadır³⁷³. SIPRI Top 100 sıralamasında yer alan şirketlerin bölge/ülkelere göre şirket sayısı olarak dağılımına baktığımız zaman; ABD 44 şirket, Batı Avrupa 34 şirket, Rusya 7 şirket, İsrail 4 şirket, Japonya 4 şirket, Hindistan 3 şirket, Güney Kore 2 şirket, Singapur 1 şirket, Kanada 1 şirket ile toplam 100 şirketi temsil etmektedirler. Bu ülkeler içinde ABD 2008 yılında gerçekleştirdiği 229.9 milyar dolarlık silah satışı ile sıralamada ilk sırada yer almaktadır³⁷⁴.

2008 yılında dünyanın en büyük 100 silah üreticisi şirketin silah satışları 39 milyar dolar artarak 385 milyar dolara ulaşmıştır. Bu şirketler içinde en fazla silah satışı gerçekleştiren İngiltere’nin BAE Systems şirkettir. 2008 yılında 13 şirket silah satışlarını 1 milyar dolardan daha fazla arttırmışlardır, 23 tanesi de silah satışlarını %30’dan fazla arttırmışlardır. Bu 100 şirket içinden sadece 6 tanesi, 2008 yılında silah satışlarını düşürmüşlerdir³⁷⁵.

³⁷² Susan T. JACKSON (2010), SIPRI Fact Sheet April 2010, The Sipri Top 100 Arms-Producing Companies, 2008, <http://books.sipri.org/files/FS/SIPRIFS1004.pdf>, (15.05.2009).

³⁷³ Paul HOLTOM (2010), “Arms Transfers to Europe and Central Asia”, <http://books.sipri.org/files/misc/SIPRIBP1002.pdf>, (10.05.2010).

³⁷⁴ <http://www.sipri.org/yearbook/2010/06/06A>, (31.05.2010).

³⁷⁵ <http://www.sipri.org/yearbook/2010/06>, (03.06.2010).

2006 yılında ise ülkeler/bölgeler bazında şirket sayısı ve silah satışları sıralaması yapıldığında ABD 41 şirket ve 200.2 milyar dolarlık satış ile ilk sırada yer almaktadır. Onu hemen Batı Avrupa takip ediyor. “The SIPRI Top 100” sıralamasında yer alan şirketlerin 2006 yılında gerçekleştirdiği toplam silah satış tutarı 315.3 milyar dolar. 41 ABD şirketi toplam silah satışlarının %63’ünü karşılarken, 34 Batı Avrupa şirketi de toplam silah satışının %29’unu karşılıyor³⁷⁶.

2002-2006 yılları arasında tüm dünyada gerçekleşen silah ihracatının %30.2’si ABD tarafından gerçekleştirilmiştir. Onu çok yakından takip eden Rusya da %28.9 paya sahiptir. Almanya, Fransa ve özellikle İngiltere aldıkları pay açısından ABD ve Rusya’yı oldukça geriden takip ediyor olsalar bile son yıllarda da en önemli silah ihracatçıları olmayı başarmışlardır.

2004-2008 yılları arasında Afrika ülkelerinin tüm dünyada gerçekleşen silah ithalatının %7’sini gerçekleştirdiği biliniyor. Bu oran 1999-2003 yılları arasında ise %6’dır. 2004-2008 dönemi boyunca Cezayir ve Güney Afrika, %35 ve %27 paylarla Afrika’nın iki en büyük silah ithalatçısı olmuşlardır. Gelecekte Afrika’nın en büyük silah ithalatçılarından olacak olan Sudan Afrika’da gerçekleşen toplam ithalatın %8’ini gerçekleştirmiştir. Dünyanın en az silah ithal eden ülkelerinden biri olmasına rağmen, 1999-2003 yıllarına göre Çad, 2004-2008 döneminde daha fazla silah ithal etmiştir. 2004-2008 döneminde Amerika kıtası ülkeleri tüm dünyada gerçekleşen silah ithalatının %11’ini, 1999-2003 yılları arasında %8’ini gerçekleştirmiştir. Güney Amerika’ya gerçekleşen transferler iki dönem arasında %94 oranında bir yükseliş göstermiştir. ABD 2004-2008 yılları arasında Amerika’daki en büyük silah ithalatçısı konumundadır, 1999-2003 döneminde ise 14.sırada yer almıştır. 2004-2003 arası dönemde tüm dünyada 7.büyük ithalatçıdır. 2004-2008 döneminde Şili Güney Amerika’nın en büyük silah ithalatçısı konumundadır, tüm dünya sıralamasında ise 11.sırada yer alır. Birkaç Güney Amerika ülkesi bölgeye gerçekleşen transferlerin artması amacıyla, modernizasyon programları uygulamaya mecbur kalmışlardır. Bunlardan en önemlisi 2008 yılında Brezilya ve Fransa arasında imzalanan 11.3 milyar dolar değerindeki 50 EC-725 helikopter, 4 konvansiyonel

³⁷⁶ Sam PERLO, Freeman and Elisabeth SKÖNS (2008), “Arms Production”, SIPRI YEARBOOK 2008 Summary, <http://yearbook2008.sipri.org/files/SIPRIYB08summary.pdf>, (27.05.2009).

denizaltı ve bir nükleer güçle çalışan denizaltı sözleşmesidir. 1999–2003 döneminde Venezüella dünyanın 55.askeri teçhizat alıcısı konumundayken, 2004–2008 yılları arasında 18. sıraya yükselmiştir. Asya ülkelerine 2004-2008 yılları arasında tüm dünyada gerçekleşen silah transferlerinin %37’si gerçekleşmiştir. 1999–2003 yılları arasında bu pay %40’tır. Yine 2004-2008 döneminde Asya’ya gerçekleşen silah transferlerinin %67’si Doğu ve Güney Doğu Asya’ya, %25’i Güney Asya’ya, %7’si Okyanusya’ya, %1’i de Merkezi Asya’ya gerçekleşmiştir. 2004-2008 yılları arasında en büyük silah ithalatçısı olan üç Asya ülkesi; Çin, Hindistan ve Güney Kore’dir. 2007 ve 2008 yıllarında Çin’e gerçekleşen konvansiyonel silah sistemi transferleri 2002-2006 yılları arasındaki ortalama yıllık transferlerden daha azdır. Konvansiyonel silah ithalatçılığı konusunda 1999-2003 dönemine göre Güney Kore 2004-2008 yılları arasında %61’lik bir yükseliş sergilemiştir. 2007 ve 2008 yıllarında ise ülke dünyanın en büyük konvansiyonel silah ithalatçısı olmuştur. ABD 2004-2008 yılları arasında Güney Kore’ye %73 oranında silah transferi gerçekleştirmiştir. Avrupa ülkelerine ise tüm dünyada gerçekleşen silah transferlerinin 2004-2008 yılları arasında %24’ü, 1999-2003 yılları arasında %26’sı gerçekleştirilmiştir. AB üyesi ülkeler 2004-2008 yılları arasında global silah ithalatının %19’unu, 1999-2003 yılları arasında da %17’sini karşılamışlardır. Son yıllarda Avrupa’nın en büyük silah ithalatçısı konumunda olan ülke Yunanistan’dır.

Yunanistan tüm dünya sıralamasında 1999-2003 döneminde 3.sırada yer alırken, 2004-2008 döneminde 5.sıraya gerilemiştir. Yine 1999-2003 döneminde Türkiye, 4.büyük konvansiyonel silah alıcısı durumundayken, 2004-2008 döneminde 8.sıraya yerleşmiştir. Orta Doğu ülkelerine 2004-2008 yılları arasında tüm dünyada gerçekleşen silah transferlerinin %18’i, 2003-2007 yılları arasında ise %15’i gerçekleştirilmiştir. Orta Doğu’ya 2004-2008 boyunca gerçekleşen silah transferlerinin %34’ü Birleşik Arap Emirlikleri’ne %22’si İsrail’e, %14’ü Mısır’a sevk edilmiştir. Bölgeye yapılan silah sevkiyatının yalnızca %5’i İran’a gitmiştir. Birleşik Arap Emirlikleri 2004-2008 döneminde ABD’den 80 F-16E savaş uçağı, Fransa’dan da 50 Mirage 2000–9 almıştır. 2004-2008 yılları boyunca Birleşik Arap Emirlikleri Orta Doğu’nun en büyük, dünyanın ise üçüncü büyük silah alıcısı konumundadır. Yine 2004-2008 yılları boyunca dünyanın 28.büyük konvansiyonel

silah alıcısı olan Irak silah ithalatının %40'ını ABD'den gerçekleştirmiştir. 1999–2003 dönemine kıyasla bölgeye gerçekleşen silah ihracatı, 2004–2008 döneminde %38 oranında artış göstermiştir. ABD silah ihracatının üçte birinden fazlasını Orta Doğu'ya gerçekleştirmiş, bu sevkiyatta 207 savaş uçağı, 5 binden fazla güdümlü bomba bulunmaktadır³⁷⁷. Tablo 15'te dünya genelinde savunma sistem dış satışları ve alıcı konumundaki geliştirmekte olan ülkelerin toplam satışlardaki payı, tablo 16'da 2001-2008 yılları arası savunma sistem dış satışları verilmiştir.

Tablo 15. Dünya Genelinde Savunma Sistem Dış Satışları ve Alıcı Konumundaki Geliştirmekte Olan Ülkelerin Toplam Satışlardaki Payı (Milyon Dolar, %)

Satıcılar	Dünya Genelindeki Satış Değerleri 2001-2004	Toplam İçinde Geliştirmekte Olan Ülkelerin Alım Payları(%)	Dünya Genelindeki Satış Değerleri 2005-2008	Toplam İçinde Geliştirmekte Olan Ülkelerin Alım Payları(%)
ABD	49.324	60.2	51.279	63.4
Rusya	21.458	94.5	21.006	95
Fransa	13.297	78.4	7.591	50.5
İngiltere	23.075	76.9	12.855	69.3
Çin	4.021	91.1	4.977	97.9
Almanya	7.028	33.1	10.700	26.1
İtalya	2.027	35.2	2.637	23.7

Kaynak; <http://www.fas.org/sgp/crs/weapons/R40796.pdf>

2001-2004 döneminde dünya genelinde en fazla savunma sistem satışı gerçekleştiren ülke ABD'dir. ABD bu satışların %60.2'lik kısmını geliştirmekte olan ülkelere gerçekleştirmiştir. 2005-2008 döneminde 51,279 milyon dolar değerinde savunma sistem dış satışı gerçekleştiren ülke satışlarının %63'lük kısmını geliştirmekte olan ülkelere gerçekleştirmiştir.

³⁷⁷ Mark BROMLEY, Paul HOLTOM, Pieter D. WEZEMAN, Siemon T. WEZEMAN, Sıprı Arms Transfers Data, 2008, Nisan 2009, <http://www.sipri.org/contents/armstrad/SIPRIFS0904.pdf>, (27.05.2009).

**Tablo 16. Savunma Sistem Dış Satışları (2001-2008, 2001 Sabit Fiyatlarıyla,
Milyon Dolar)**

Satıcılar	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Toplam
ABD	11.215	11.776	12.997	13.336	13.126	13.129	12.792	12.232	100.604
Rusya	5.768	4.306	5.032	6.352	3.728	6.643	5.235	5.400	42.464
Fransa	2.455	1.794	2.809	6.239	2.851	1.582	2.258	900	20.887
İngiltere	5.277	5.980	8.075	3.743	4.057	4.745	2.053	2.000	35.931
Çin	1.105	1.076	819	1.021	877	1.160	1.540	1.400	8.998
Almanya	859	1.435	2.692	2.042	1.974	2.952	2.874	2.900	17.728
İtalya	614	718	468	227	1.097	422	718	400	4.663
Diğer Avrupa Ülkeleri	3.682	3.588	4.798	2.722	3.290	3.901	4.106	4.000	30.087
Diğerleri	3.068	3.588	2.926	3.630	3.071	2.214	2.976	2.600	24.073
Toplam	34.043	34.261	40.616	39.311	34.072	36.748	34.551	31.832	285.435

Kaynak; <http://www.fas.org/sgp/crs/weapons/R40796.pdf>.

2001 sabit fiyatlarına göre ABD 2001-2008 döneminde toplam 100.604 milyon dolar değerinde savunma sistem dış satışı gerçekleştirmiştir. Onu oldukça geriden takip eden fakat yine de pazara hâkim olan bir diğer ülke Rusya ise bu dönemde toplam 42.464 milyon dolar değerinde satış yapmıştır. Bir sonraki tabloda tüm dünyada gerçekleşen savunma sistem dış satışları ve satıcıların toplam satışlar içinde aldıkları pay gösterilmektedir.

**Tablo 17. Tüm Dünyada Gerçekleşen Savunma Sistem Dış Satışları ve
Satıcıların Toplam Satışlar İçindeki Payları (2001-2008, %)**

Ülkeler	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
ABD	32.94	24.37	32	33.92	38.53	35.73	37.02	38.43
Rusya	16.94	12.57	12.39	16.16	10.94	18.08	15.15	16.96
Fransa	7.21	5.24	6.92	15.87	8.37	4.3	6.54	2.83
İngiltere	15.50	17.45	19.88	9.52	11.91	12.91	5.94	6.28
Çin	3.24	3.14	2.02	2.60	2.57	3.16	4.46	4.4
Almanya	2.52	4.19	6.63	5.19	5.79	8.03	8.32	9.11
İtalya	1.80	2.09	1.15	0.58	3.22	1.15	2.08	1.26

Kaynak; <http://www.fas.org/sgp/crs/weapons/R40796.pdf>

Tablo 17’de 2001-2008 döneminde en fazla savunma sistem dış satışı gerçekleştiren ülkelerin toplam savunma sistem dış satışından aldığı paylar gösterilmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi söz konusu dönemde ABD en fazla

satış gerçekleştiren ülke olmuştur. Ülke satışlar içinde en fazla payı 2005 yılında almıştır. Genel olarak baktığımız zaman ülkenin 2001 yılından 2008 yılına kadar satışlardan aldığı payın arttığını söylemek mümkündür. İkinci sırada yer alan Rusya ise dönemsel düşüslere rağmen yerini korumayı başarmıştır. Sıradaki tablolarda ülkelerin 2006 ve 2009 yılları arasında gerçekleştirdiği ihracat ve ithalat rakamsal olarak ve 1990 yılı fiyatları baz alınarak ifade edilmiştir.

Tablo 18. İhracatçı Ülkeler Sıralaması (2006-2009 İhracat Değerleri, 1990 Sabit Fiyatlarıyla Milyon Dolar)

Ülkeler	2006	2007	2008	2009	2006-2009 Toplam
ABD	7394	7658	6090	6795	27936
Rusya	6156	5243	6026	4469	21894
Almanya	2510	3002	2499	2473	10484
Fransa	1577	2342	1831	1851	7602
İngiltere	808	987	1027	1024	3846
Hollanda	1221	1322	554	608	3705
İspanya	757	565	603	925	2851
Çin	599	412	544	870	2425
İtalya	525	706	424	588	2244
Ukrayna	557	799	269	214	1839
İsrail	282	379	271	760	1692
İsveç	417	367	457	353	1593
İsviçre	306	324	467	270	1367
Kanada	231	343	236	177	987
Güney Afrika	129	148	161	154	592
Güney Kore	94	228	80	163	565
Polonya	236	148	76	93	553
Belçika	58	19	228	217	522
Beyaz Rusya	35	6	292	-	332
Finlandiya	97	24	67	40	227
Avusturya	61	93	16	33	203
Karadağ	71	109	-	-	180
Brezilya	28	26	72	49	174
Türkiye	61	35	43	36	174
Şili	-	-	133	-	133
Çek Cumhuriyeti	45	31	33	19	128
Portekiz	-	-	87	40	127
Singapur	-	-	1	124	125
İran	91	-	2	5	98
Özbekistan	-	-	-	90	90

Kaynak; http://armstrade.sipri.org/armstrade/html/export_toplist.php

1990 fiyatlarına ve SIPRI verilerine göre hazırlanan tablo 18’de 2006-2009 döneminde dünya genelinde en fazla silah satan ülke ABD sıralamada ilk sırada yer alıyor. Pazarın diğer hâkimleri olan Rusya, Almanya, Fransa, İngiltere de listede ilk sıralarda yer alan ülkelerdir.

Tablo 19. İthalatçı Ülkeler Sıralaması (2006-2009 İthalat Değerleri 1990 Sabit Fiyatlarıyla Milyon Dolar)

Ülkeler	2006	2007	2008	2009	2006-2009 Toplam
Çin	3831	1474	1481	595	7381
Hindistan	1257	2179	1810	2116	7362
Güney Kore	1650	1758	1821	1172	6401
BAE	2026	938	748	604	4317
Yunanistan	598	1796	563	1269	4226
Singapur	52	368	1123	1729	3273
Cezayir	308	471	1518	942	3239
Malezya	410	546	541	1494	2990
Pakistan	262	613	939	1146	2960
ABD	581	731	808	831	2952
İsrail	1117	859	665	158	2799
Şili	1041	723	577	231	2572
Avustralya	682	629	380	757	2449
Türkiye	422	585	578	675	2260
Venezüella	442	805	764	172	2183
Polonya	459	1006	623	94	2182
Norveç	469	494	536	576	2076
Güney Afrika	689	768	387	139	1982
Japonya	459	469	584	391	1902
Mısır	777	676	214	217	1885
İngiltere	333	702	506	288	1828
İspanya	287	323	361	430	1401
Endonezya	58	577	241	452	1328
Irak	253	268	351	365	1236
İtalya	420	488	189	112	1209
Kanada	102	427	427	80	1036
İran	470	344	91	91	997
Suudi Arabistan	185	64	115	626	989
Portekiz	218	60	159	431	868
Avusturya	2	305	220	330	857

Kaynak; http://armstrade.sipri.org/armstrade/html/export_toplist.php.

Tablo 19'a göre 2006-2009 yılları arasında en fazla silah alımı yapan iki ülke olan Çin ve Hindistan arasında ciddi bir fark olmasa da Hindistan 2009 yılında gerçekleştirdiği savunma sistem alımıyla Çin'i oldukça geride bırakmıştır. 1990 fiyatlarına göre iki ülke söz konusu dönemde hemen hemen aynı değerde savunma sistem alımı gerçekleştirmişlerdir.

2.3.3. Sanayileşmiş Ülkelerdeki Silah Üretiminin Özellikleri

Gelişmiş ülkelerdeki silah üretimi onların ulaştığı ekonomik düzeyle yakından ilgilidir. Bu ülkeler silah üretimi için gerekli olan AR-GE ve bilimsel kapasite, yetişmiş insan gücü, hammadde ve enerji, ulaşım gibi her türlü imkâna sahiptirler. Gelişmiş ülkeler genellikle ileri derecede sanayileşmiş ülkeler olmaları nedeniyle silah üretimi için gerekli olan binlerce çeşit mamul, yarı mamul ve hammadde üreten çok sayıda sanayi kolu mevcuttur. Ayrıca sanayi kolları arasındaki girdi-çıktı alışverişleri maliyetlerin asgariye indirilebilmesi için yeterli düzeydedir. Kimi zaman yeni yatırımlara gerek duyulmadan çok çeşitli silah ve askeri donatımın üretimi gerçekleşmektedir. Gelişmiş ülkeler büyük bir bilgi birikimi ve AR-GE kapasitesine sahip oldukları için teknoloji üretimi konusunda da ilerdirler. Bu özellik çağdaş silah üretiminde kendini göstermektedir. Ayrıca ileri teknolojiye sahip olmayan silahlar askeri anlamda bir değer taşımazlar. Zayıf ekonomik yapıya sahip ya da küçük ülkeler, genellikle askeri güç yönünden de sınırlı imkâna sahip ülkelerdir. Bu nedenle bu ülkelerin kullandığı silah ve askeri donatımlar da sınırlı ve eskidir. Oysa gelişmiş ülkeler asgari düzeydeki bir savunma sistemi ile yetinmemekte, ekonomik olanaklarının elverdiği ölçüde etkin bir askeri gücün bulundurulmasını esas almaktadırlar³⁷⁸. Savunma sanayii alanında sahip oldukları ileri düzey teknolojik bilgi birikimi ve deneyimler bu ülkelere tüm askeri araştırma ve geliştirmelerin üreticisi olan ve silah ile askeri araç dış satımının önemli bir bölümünü gerçekleştiren ülkeler olma özelliğini de kazandırmıştır. Kompleks silah

³⁷⁸ ŞİMŞEK (1989), s. 160-162.

sistemlerini geliştirebilen, üretimini sağlayabilen ve bunu dışarıya bağımlı olmadan satabilen ülke sayısı çok sınırlıdır³⁷⁹.

Silah üretimini çok az sayıda ülkenin gerçekleştirebilmesi, gelişmiş ülkelerin satıcı, ileri sanayi ve iş kollarına sahip olamayan ülkelerin ise alıcı durumunda kalmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle de firmalar arası üretim rekabetinde tekeli özelliklik ağırlık kazanmıştır. Konvansiyonel silahların ileri teknoloji ile takviye edilmesi sonucu tahrip ve hassasiyetinin artışı, üç önemli neticeyi beraberinde getirecektir. Bunlar;

- Karmaşık özelliğe sahip, yüksek maliyetli silah sistemlerine ancak sanayileşmiş zengin ülkeler sahip olabileceklerdir,
- Silah sistemlerinin sayısal artışı yerini sayısal azalmaya, ordularda küçülmeye bırakacaktır,
- Nükleer silahların kullanım, taktik ve stratejisinde, modern konvansiyonel silahlar öncelikli öneme sahip olacaktır³⁸⁰.

2.4. DÜNYADA SAVUNMA HARCAMALARI

Dünyada savunma harcamaları 2009 yılında artış göstererek 1531 (1 trilyon 531 milyar dolar) milyar dolara ulaşmıştır. Bu rakam 2008 yılı ile karşılaştırıldığı zaman %5.9'luk bir artışa karşılık gelmektedir. Hemen hemen tüm bölgelerde ve alt bölgelerde bu harcama artışı paylaşılmıştır. Bu artışın büyük bir kısmı ABD'den gelirken diğer harcamacı ülkeler Brezilya, Çin ve Hindistan olarak belirlenmiştir³⁸¹. Küresel mali kriz ve ekonomik durgunluk devlet gelirlerindeki azalışa ve bütçe açığındaki artışa rağmen savunma harcamalarında düşüşe neden olmamıştır. Birçok ülkede savunma harcamalarının dinamiğinin ve düzeyinin belirlenmesinde doğal

³⁷⁹ ŞAHBAZ (2007), s. 50.

³⁸⁰ CAŞIN (1997), s. 24-32.

³⁸¹ Sam PERLO-FREEMAN, Olawale ISMAIL, Carina SOLMIRANO (2010), "Military Expenditure", SIPRI Yearbook 2010, <http://www.sipri.org/yearbook/2010/files/SIPRIYB201005-AB.pdf>, (25.05.2010).

kaynak gelirleri önemli ve belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu gelirler son yıllardaki harcamaların hızlı artışına katkıda bulunmuştur.

Dünya savunma harcamalarında 1997 yılından itibaren başlayan artışlar günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Bu artışta kuşkusuz en önemli pay 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra savunma bütçesini 396.1 (379.3 Savunma Bakanlığı Bütçesi+16.8 Enerji Bakanlığı Nükleer Silah Programı) milyar doların üzerine çıkaran ABD'ye aittir. ABD savunma bütçesinde gerçekleşen bu artış ve savunma AR-GE harcamalarına ayrılan büyük kaynak Avrupa Birliği ülkelerini endişeye düşürmektedir. Yapılan bir değerlendirmede, oluşan bütçesel ve teknolojik farkın, rekabet bir yana, iş birliğini bile imkânsız hale getirebileceği endişesi dile getirilmiştir. Bunun sonucunda İngiltere ve Fransa savunma bütçelerini arttırma kararı almışlardır. Ayrıca havacılık ve uzay alanında Avrupa'nın rekabet gücünü koruyabilmesi için 100 milyar euro'luk bir kaynak gereksinimi olduğu tespit edilmiştir. 2001-2010 döneminde yaklaşık 300 milyar dolar tutarında askeri ve sivil hava aracı üretilmesi öngörülmektedir. Yine aynı dönemde yaklaşık 2160 adet görev faydalı yükünün uzaya taşınacağı tahmin edilmektedir³⁸².

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte başta Sovyetler Birliği ve Kuzey Amerika ülkeleri olmak üzere pek çok ülke savunma harcamalarında azaltma yapma gereği duymuştur. Dünya genelinde hâkim olan yumuşama ortamı, silahsızlanma anlaşmaları ve ülkeler arası karşılıklı anlaşmalar, savunma harcamalarında yaşanan bu düşüslere sebep olmuş fakat bu düşüş çok fazla devam etmemiştir³⁸³. Dünya savunma harcamaları çeşitli kuruluşlar tarafından rapor edilmektedir. Literatürde verileri daha güvenilir kabul edilen SIPRI savunma harcamalarını NATO tanımlamasına göre rapor etmektedir. Bu nedenle çalışmanın savunma harcamaları verileri SIPRI ve NATO verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü SIPRI' ye göre 2008 yılında dünyada askeri harcamalar %4 artarak 1 trilyon 464 milyar dolara ulaşmıştır. Yeni bir rekor olarak kabul edilen bu artışın askeri harcamalarda 1999 yılından bu

³⁸² TÜBİTAK (2003), s. 24.

³⁸³ SAKA (2007), s. 40.

yana %45'lik bir artış olduğu tespit edilmiştir. Yine SIPRI verilerine göre tüm dünyada 2007 yılında 1 trilyon 339 milyar dolar tutarında savunma harcaması gerçekleştirilmiştir³⁸⁴.

NATO tarafından hazırlanan rapora göre ise 2007 yılında ABD kişi başına 1479 dolar savunma harcaması yapmıştır. Kişi başına 656 dolarlık savunma harcaması ile İngiltere ABD'yi geriden de olsa takip etmektedir. Türkiye ise NATO tahminlerine göre 2008 yılında kişi başına 87 dolar savunma harcaması yapmıştır³⁸⁵.

Ekonomik kriz nedeniyle sivil havacılık sektöründe yaşanan sorunlar savunma sanayiini etkilememiştir. SIPRI'nin raporunda küresel krizin büyük silah üreticilerinin satışlarını, kazançlarını ve geleceğe yönelik siparişlerini etkilemediği de belirtilmiştir. Örgütün raporunda büyük askeri harcamaların, en güçlü ülkeyi bile zora sokabileceğine dikkat çekiliyor. Buna göre George W. Bush'un sekiz yıllık başkanlığı döneminde Irak ve Afganistan savaşlarının büyük ölçüde normal askeri bütçenin dışından gelen acil paketlerle desteklenmesi, bütçe açığının astronomik rakamlara ulaşmasına katkıda bulundu³⁸⁶.

Tüm gelişmiş ülkeler savunma sistem ihtiyaçlarının yaklaşık %85'ini kendi milli sanayiilerinden karşıladıkları için bu malların uluslararası ticaret hacmi yaklaşık 40 milyar dolar civarındadır. Bu rakam da toplam savunma harcamalarının %5'inden bile düşük bir miktarı ifade etmektedir.

2.4.1. Bölgelere Göre Savunma Harcamaları

2008 yılında tüm dünyada en fazla savunma harcaması yapan 10 ülke 2007 yılı ile aynıdır. Fakat sıralamada bazı değişiklikler olmuştur. 2008 yılında Çin ilk kez harcama sıralamasında ikinci sırada yer almıştır. Yine bu dönemde Fransa İngiltere'den daha üst sırada yer almıştır. Dünyada savunma harcamaları giderek artmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde savunma harcamalarının artış hızı, gelişmiş

³⁸⁴ Sam PERLO-FREEMAN, Catalina PERDOMO, Petter STALENHEIM, Elisabeth SKÖNS (2009), "Military Expenditure", Sipri Yearbook 2009, Summary.

³⁸⁵ <http://www.nato.int/docu/pr/2009/p09-009.pdf>, (25.05.2009).

³⁸⁶ <http://www.sipri.org/research/armaments/milex/resultoutput/trends>, (11.06.2009).

ülkelere nazaran daha fazla olmaktadır. Günümüzde ülkeler arasında silahsızlanma anlaşmaları yapılmasına rağmen önemli büyüklükteki savunma harcamalarının ve bunların teşvik ettiği silah üretim ve satışlarının devam etmemesi beklenmemektedir. Bu bakımdan birçok ülke kendi imkânları dâhilinde, iktisadi ve teknolojik seviyelerine bağlı olarak savunma sanayiilerini oluşturmaktadırlar³⁸⁷.

1994-2003 yılları arasında savunma harcamaları %18'lik bir artış göstermiştir. On yıllık bu dönemde en büyük artış %48 ile Ortadoğu bölgesinde görülmüştür. Bu bölgeyi %25 artışla Asya ve Okyanusya, %24 artış ile Amerika ve Afrika bölgeleri izlemektedir. Avrupa bölgesinde ise %2'lik bir azalma söz konusu olmuştur³⁸⁸. Güncel SIPRI verilerinden yararlanılarak hazırlanan tablo 20'de 1994 ve 2009 yılları arasında tüm dünyada bölgelere göre gerçekleşen savunma harcamaları 2005 ve 2008 sabit fiyatlarıyla verilmiştir.

³⁸⁷ Aziz AKGÜL (1987), **Dünyada Savunma Harcamaları ve Savunma Sanayiilerinin Yapısı**, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1987, s. 5.

³⁸⁸ KAYA (2006), s. 13.

Tablo 20. Bölgelere Göre Savunma Harcamaları 1994-2009 (Milyon Dolar)

Bölgeler	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2009*
Afrika	11.5	10.9	10.1	10.1	11.1	14.6	17.1	17.6	18.6	18.5	20.8	21.6	22.6	23.6	26.0	27.7	27.4
Kuzey	3.8	3.6	3.8	4.1	4.3	4	5.1	6.5	6.5	6.8	7.4	7.7	7.7	8.3	9.8	10.5	10.0
Sahra	7.7	7.3	6.3	6	6.7	10.6	12	11.1	12.1	11.7	13.4	14.0	14.9	15.3	16.3	17.1	17.4
Amerika	414	396	375	373	366	368	432	439	485	541	587	617	630	649	690	743	738
Kuzey	391	370	350	347	340	341	391	394	441	500	545	571	580	596	635	684	680
Orta	3.9	3.4	3.5	3.5	3.6	3.7	4.9	5.0	4.8	4.7	4.4	4.7	5.1	5.7	5.8	6.3	5.6
Güney	18.6	22.7	21.7	22.7	22.6	22.7	35.6	39.1	39.1	35.7	37.9	41.4	45.2	46.8	49.2	53.0	51.8
Asya ve Okyanusya	122	124	128	131	132	136	166	177	185	193	204	214	226	241	254	277	276
Orta Asya	0.5	0.5	0.5	0.6	0.5	0.5	0.8	0.9	1.0	1.1	1.2	1.4	1.6	2.2	2.2	-	-
Doğu Asya	93.6	95.2	99.1	100	100	101	122	131	139	146	152	159	170	183	192	209	210
Güney Asya	16.7	17.5	17.6	18.8	19.5	21.9	28.3	29.1	29.2	29.9	33.9	35.6	36.0	36.8	40.0	44.4	44.0
Okyanusya	11.5	11.2	11.1	11.3	11.7	12.3	14.7	15.3	15.8	16.3	16.9	17.5	18.5	19.5	20.0	21.6	20.4
Avrupa	308	283	282	284	276	281	367	368	381	385	387	389	397	403	413	424	386
Batı ve Orta	269.5	259.4	261.1	259.5	259.9	264.8	333	332	341	342	342	339	342	342	346	355	326
Doğu	38.8	23.7	21	23.6	15.6	15.9	33.1	36.1	40.0	42.8	44.8	49.6	55.3	61.0	67.1	68.8	60.0
Ortadoğu	44	41.2	40.8	45.1	48.2	48.6	71.3	77.2	73.4	75.4	80.2	87.9	95.5	101	101	100	103
Dünya	900	856	836	843	833	847	1053	1078	1142	1213	1279	1329	1371	1418	1484	1572	1531

Kaynak; SIPRI Yearbook 2009-2010 Summary, <http://www.sipri.org/research/armaments/milex/resultoutput/worldreg>,
<http://www.sipri.org/yearbook/2010/files/SIPRIYB201005-AB.pdf>, Not: 1999 yılına kadar olan rakamlar 2005 sabit fiyatlarıyla hesaplanmış, 2000 yılından itibaren rakamlar 2008 sabit fiyatlarıyla hesaplanmıştır. 2009* =2009 yılının cari fiyatlarıyla hesaplanmış rakamlardır.

1994–2009 yılları arası bölgelere göre savunma harcamaları tablo 29’da gösterilmiştir. Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birlikte özellikle Kuzey Amerika ve Avrupa ülkeleri savunma bütçelerini düşürmüşlerdir. 2008 yılında bölgeler bazında değerlendirme yapıldığı zaman 2005 yılı sabit fiyatlarıyla 603 milyon dolarlık savunma harcaması ile Amerika ilk sırada yer almaktadır. Dünya genelinde savunma harcamaları 1998 yılından itibaren artış göstermiştir. En fazla artışın yaşandığı yıl %6.6 ile 2003 yılıdır.

Savunma harcamalarında 2002 yılı sonrasında görülen belirgin artışta 11 Eylül 2001 saldırıları, Afganistan ve Irak’a yönelik operasyonlar ve Rita ve Katrina kasırgalarının rolü büyüktür³⁸⁹.

Avrupalı devletlerin savunma bütçelerinin düşük olmasının ardında yatan asıl neden, Avrupalı devletlerin hiçbir ülkenin bütçe açığının GSYİH’sinin %3’ünden daha fazla olmayacağı şeklindeki Maastricht Anlaşması kriterine uyma zorunluluğu olduğu değerlendirilmektedir³⁹⁰.

2008 yılında SIPRI verilerine göre toplamda 1 trilyon 464 milyar dolar tutarında savunma harcaması gerçekleştirilmiştir. Bu rakam 2007 yılına göre %4’lük, 1999’dan 2008 yılına kadar gerçekleşen harcamalarda %45’lik bir artışı temsil etmektedir. Batı ve Orta Avrupa hariç 1999 yılından bu yana dünyanın tüm bölge ve alt bölgelerinde savunma harcamalarında artışlar görülmektedir. George W. Bush’un başkanlık dönemi boyunca ABD’nin savunma harcamaları 2. Dünya Savaşından bu yana olan en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Bu harcamaların artışında Afganistan ve Irak savaşları etkili olmuştur. En fazla artışın gerçekleştiği bölgelerden biri Asya’dır. Bölgede özellikle Çin, Hindistan, Güney Kore ve Tayvan artışa neden olan ülkelerdir. Afrika’nın en çok savunma harcaması yapan ülkesi 5.2 milyar dolar tutarındaki harcaması ile Cezayir’dir. Güney Amerika’da yer alan Brezilya da artışlarını devam ettiren bir diğer ülkedir. 2008 yılında Orta Doğu’da gerçekleşen savunma harcamaları bir önceki yıla göre düşük oranda azalma göstermiştir. Bölgelerin 2008 yılında gerçekleştirdikleri savunma harcamaları ve 1999-2008 yılları

³⁸⁹ SAKA (2007), s. 45.

³⁹⁰ A.g.t., s. 45.

arasındaki savunma harcamalarındaki %değişimini ifade etmemiz gerekirse Afrika 2008 yılında 20.4 milyar dolarlık savunma harcaması yapmış ve ilgili dönemde savunma harcamalarını %40 oranında arttırmıştır. Amerika 603 milyar dolarlık harcamayla ilgili döneme göre harcamalarını %64 oranında arttırmıştır. Asya ve Okyanusya 206 milyar dolar ile %52, Avrupa 320 milyar dolar ile %14 ve Orta Doğu 75.6 milyar dolar ile %56 oranında artış gerçekleştirmişlerdir³⁹¹. 1999 yılından bu yana savunma harcamaları artış gösteren bir diğer bölge Asya Okyanusya bölgesidir. Global savunma harcamalarının yaklaşık olarak %6'sını gerçekleştiren Çin ilk defa 2008 yılında tüm dünyada ABD'den sonra ikinci büyük savunma harcaması gerçekleştiren ülke olmayı başarmıştır (84.9 milyar dolar ve %5.8 pay). 1988'den bu yana bölgenin savunma harcamaları iki katına çıktı ve global savunma harcamalarındaki payı da %9'dan %17'ye yükseldi. Bölgenin savunma harcamalarında meydana gelen bu şiddetli artışın sebebi olarak yüksek ekonomik büyüme oranları ve çoğu Asya ülkesinin karşılaştığı uluslararası gerginlikler gösterilmektedir.

Tablo 21'de NATO ülkelerinin yıllara göre savunma harcamaları verilmiştir. SIPRI verilerine hazırlanan tabloda 2000 yılına kadar olan rakamlar 2005 sabit fiyatlarına göre düzenlenmiş, 2000 yılı ve sonrası ise 2008 yılı sabit fiyatlarına göre düzenlenmiştir.

³⁹¹ <http://www.sipri.org/research/armaments/milex/resultoutput/worldreg>.

Tablo 21. NATO Ülkelerinin Yıllara Göre Savunma Harcamaları (2005 ve 2008 Sabit Fiyatlarıyla, Milyon Dolar)

Ülkeler	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
ABD	328605	329416	377228	380271	426982	485975	529673	554930	563549	578340	616073	663255
İngiltere	47691	47542	54055	55909	59310	62618	62352	62397	62274	63042	65615	69271
Fransa	50344	50787	62707	62496	63779	65716	67520	66096	66449	66673	66009	67316
Almanya	40993	41822	51487	50646	50790	50095	48557	47798	46695	46740	46759	[48022]
İtalya	30763	31969	43150	42443	43602	43956	44100	42428	41053	[39777]	[38906]	[37427]
Kanada	11122	11598	13823	14183	14258	14519	15069	15731	16463	17948	19290	[20564]
İspanya	10417	10690	14443	14627	14978	14835	15313	15423	18030	18627	19196	[19409]
Türkiye	14866	16413	21758	19946	21223	19155	17481	16549	17768	15551	16140	[19009]
Hollanda	9072	9513	11311	11606	11593	11758	11848	11868	12424	12589	12228	12642
Yunanistan	7876	8245	11335	11085	10874	[9243]	[10112]	[11045]	[11493]	[11437]	[12627]	[13917]
Polonya	5073	4989	7072	7240	7362	7707	8148	8532	8852	[9863]	[10626]	[10860]
Norveç	4480	4504	5322	5356	6435	6187	6343	5968	5957	6336	5869	[6098]
Belçika	4722	4783	6101	5832	5655	5717	5598	5394	5352	5775	5912	5674
Portekiz	3209	3377	4439	4616	4746	4579	4864	5156	5008	4794	4812	[4884]
Danimarka	3697	3675	4481	4759	4702	4562	4588	4372	4781	4610	4788	4476
Romanya	[1900]	1714	2250	2360	2348	2422	2604	2754	2839	2722	3000	2616
Çek C.	1862	2019	3280	3155	3371	3663	3514	3842	3549	3318	2833	3246
Macaristan	1217	1401	2078	2292	2235	2402	2223	2201	1973	2010	1868	[1900]
Slovakya	744	650	1102	1241	1257	1334	1239	1343	1362	1377	[1410]	[1316]
Bulgaristan	[526]	[596]	[945]	[1046]	[1056]	[1076]	1052	1076	1067	1239	1220	1127
Slovenya	392	369	443	544	604	628	667	679	778	783	829	888
Litvanya	211	175	429	457	481	577	603	[594]	[643]	[714]	[726]	[648]
Letonya	56.2	73.3	146	183	299	345	372	433	545	602	634	692
Estonya	85.7	107	182	212	253	293	309	384	432	524	506	460
Lüksemburg	187	190	248	311	327	341	[347]	[379]	[408]	[406]	-	-

Kaynak; <http://milexdata.sipri.org/>. []= SIPRI Tahmini Değerleri

Not: 2000 Yılına kadar olan veriler 2005 yılı sabit fiyatlarına göre, 2000 ve sonrası 2008 yılı sabit fiyatlarına göre hesaplanmıştır.

Tablo 22. NATO Ülkelerinin Yıllara Göre Savunma Harcamaları (Cari Fiyatlarla, Milyon)

Ülkeler	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
ABD	274278	280969	301697	312743	356720	415223	464676	503353	527660	556961	607263	661049
İngiltere	22261	22530	23301	24544	26462	28751	29478	30333	31241	32992	35320	58327
Fransa	36012	36510	36702	37187	38681	40684	42690	42545	43457	44273	44835	63876
Almanya	29822	30603	30554	30648	31168	31060	30610	30600	30365	31090	31921	[45640]
İtalya	21052	22240	24325	24592	25887	26795	27476	26959	26631	27572	27708	[35756]
Kanada	11495	12199	12326	12972	13372	13952	14749	15739	16800	18708	20583	[19238]
İspanya	6756	7092	7599	7972	8414	8587	9132	9508	11556	12219	13105	[18332]
Türkiye	2289	4168	6248	8844	13641	15426	15568	16197	[19326]	[18013]	[20585]	[16977]
Hollanda	6154	6595	6482	6929	7149	7404	7552	7693	8145	8387	8348	12136
Yunanistan	5061	5439	5921	5986	6085	[5355]	[6028]	[6818]	[7321]	[7496]	[8620]	[13158]
Polonya	12133	12800	13763	14864	15401	16249	17793	19023	19959	22768	25873	[8705]
Norveç	25087	25809	25722	26669	32461	31985	32845	31471	32142	34439	33102	[5584]
Belçika	3297	3378	3463	3393	3344	3434	3433	3400	3434	3773	3775	5377
Portekiz	2098	2259	2393	2598	2765	2755	2996	3248	3242	3190	3285	[4593]
Danimarka	19071	19428	19339	21017	21269	21075	21441	20800	23173	22731	22741	4313
Romanya	[1113]	1465	2031	2864	3491	4151	4994	5757	6324	6358	7543	2282
Çek C.	37643	41688	44670	44978	48924	53194	52481	58445	55358	51378	54472	2937
Macaristan	151215	191485	226041	272426	279569	314380	310731	318552	296665	326205	321486	[1684]
Slovakya	14009	13532	15760	19051	19947	22965	22944	25537	27064	28131	31464	[1317]
Bulgaristan	[564]	[656]	[746]	[887]	[947]	[986]	1025	1101	1171	1475	1460	1100
Slovenya	209	208	207	275	328	360	396	413	485	498	608	850
Litvanya	553	461	796	860	908	1077	1139	1150	1292	1516	1741	[643]
Letonya	24.8	33.1	42.4	54.6	91	108	124	154	206	251	305	682
Estonya	843	1083	1329	1640	2028	2376	2581	3344	3924	5259	5625	437
Lüksemburg	129	132	139	179	192	205	213	238	263	268	-	-

Kaynak; <http://milexdata.sipri.org/>. []= SIPRI Tahmini Değerleri, Not: Rakamlar her ülkenin ulusal para birimi cinsinden ifade edilmiştir.

2.4.2. NATO Ülkelerinin Savunma Harcamaları

SIPRI verilerine göre hazırlanan tablo 21 ve 22’de NATO ülkelerinin yıllara göre savunma harcamalarına yer verilmiştir. Bu sıralamada 2005 yılı sabit fiyatlarıyla 2008 yılında 548.531 milyon dolarlık savunma harcaması ile ABD ilk sırada yer almaktadır. ABD’den sonra gelen NATO ülkesi 57.392 milyon dolar tutarında savunma harcaması ile İngiltere. Sıralamada ilk 5’te yer alan ABD, İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya aynı zamanda 2008 yılında en fazla savunma harcaması yapan 10 ülke arasında da yer almaktadır. İttifak içinde savunmaya en az kaynak ayıran ülke olarak Lüksemburg görülüyor. Estonya, Letonya, Litvanya ve Slovenya ise savunma harcamasını az yapan diğer ülkeler arasında yer alıyor.

2009 yılında ise 2008 yılı sabit fiyatlarıyla en fazla savunma harcaması yapan ülke ABD ilk sırada yer almayı başarmıştır. ABD’yi izleyen NATO ülkesi ise 63876 milyon dolarlık savunma harcaması ile Fransa olmuş ve ikinci sırada yer almıştır.

GSYİH’den savunmaya ayrılan pay bir anlamda ulusal güvenlik için katlanılan toplumsal fedakârlığın derecesini yansıtmaktadır. NATO ülkeleri arasında yük paylaşımını analiz ederken ülkelerin yaptıkları savunma harcamalarının ittifaka katkılarının yeterli bir göstergesi değildir. Gerçekte nitelikli insan gücüne yüksek bir ekonomik ve teknolojik kapasiteye sahip ülkelerin katkılarının daha fazladır³⁹². Ülkelerin yıllara göre gerçekleştirdiği savunma harcamaları ve harcamalarının GSYİH’ye oranı birbirinden farklıdır. Yunanistan 2008 yılında yapılan harcamalara göre sıralamada 10.sırada yer alırken, savunma harcamasının GSYİH’ye oranı olarak bakıldığında Yunanistan 2.sırada yer almaktadır. Sıradaki tabloda NATO ülkelerinin savunma harcamalarının yıllara göre GSYİH’ye oranları verilmiştir. Sonraki tablolarda ise yine NATO ülkelerinin savunma harcamalarının kategorilere göre ayrımı (personel, ekipman), bu harcamaların yüzde dağılımı ve son olarak yıllara göre savunma harcamalarındaki artışlar (%) verilecektir.

³⁹² KAYA (2006), s. 22.

Tablo 23. NATO Ülkelerinin Savunma Harcamalarının GSYİH'ye Oranı (1994-2008, %)

Ülkeler	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
ABD	4.1	3.8	3.5	3.3	3.1	3	3.1	3.1	3.4	3.8	4	4.1	4	4	4.3
Yunanistan	4.3	3.8	4	4.1	4.3	4.3	4.3	4.1	3.9	(3.1)	(3.2)	(3.4)	(3.4)	(3.3)	(3.6)
Bulgaristan	(4)	(2.9)	(2.2)	(2.4)	(2.5)	(2.8)	(2.8)	(3)	(2.9)	(2.8)	2.6	2.6	2.4	2.6	2.4
İngiltere	3.3	3	2.8	2.6	2.5	2.4	2.4	2.4	2.5	2.5	2.5	2.4	2.4	2.4	2.5
Fransa	3.3	3	2.9	2.9	2.7	2.7	2.5	2.5	2.5	2.6	2.6	2.5	2.4	2.3	2.3
Estonya	1	1	0.9	1.1	1.1	1.3	1.4	1.5	1.7	1.7	1.7	1.9	1.9	2.2	2.2
Türkiye	4.1	3.9	4.1	4.1	3.3	4	3.7	3.7	3.9	3.4	2.8	2.5	(2.5)	(2.1)	2.2
Portekiz	2.5	2.6	2.4	2.3	2.2	2	2	2	2	2	2.1	2.2	2.1	2	2.0
Polonya	(2.4)	(2)	(2)	2	2	1.9	1.8	1.9	1.9	1.9	1.9	1.9	1.9	1.8	(2.0)
İtalya	1.9	1.7	1.9	1.91	1.9	2	2	2	2	2	2	1.9	1.8	1.8	(1.7)
Letonya	0.8	0.9	0.7	0.6	0.6	0.8	0.9	1	1.6	1.7	1.7	1.7	1.8	1.8	1.9
Romanya	(3.1)	(2.8)	(2.5)	(3)	(3)	2.7	2.5	2.5	2.3	2.1	2	2	1.8	1.6	1.5
Litvanya	(0.5)	(0.5)	0.5	0.8	1.2	1.1	1.7	1.8	1.7	1.9	1.8	(1.6)	(1.6)	(1.6)	(1.5)
Slovakya	1.9	3.2	3	2.3	1.8	1.6	1.7	1.9	1.8	1.9	1.7	1.7	1.6	1.5	(1.5)
Slovenya	(1.7)	1.6	1.6	1.5	1.4	1.3	1.2	1.4	1.5	1.5	1.5	1.5	1.6	1.5	1.5
Hollanda	2.1	1.9	1.9	1.8	1.7	1.7	1.6	1.5	1.5	1.6	1.5	1.5	1.5	1.5	1.4
Norveç	2.7	2.4	2.2	2.1	2.2	2.1	1.7	1.7	2.1	2	1.9	1.6	1.5	1.5	1.3
Çek C.	2.3	1.9	1.8	1.7	1.9	2	2	1.9	2	2.1	1.9	2	1.7	1.4	1.3
Danimarka	1.8	1.7	1.7	1.6	1.61	1.6	1.5	1.6	1.5	1.5	1.5	1.3	1.4	1.3	1.4
Almanya	1.7	1.6	1.6	1.5	1.5	1.5	1.5	1.5	1.5	1.4	1.4	1.4	1.3	1.3	1.3
Macaristan	2.1	1.6	1.5	1.7	1.5	1.7	1.7	1.8	1.6	1.7	1.5	1.4	1.2	1.3	1.2
Kanada	1.7	1.6	1.4	1.2	1.3	1.2	1.1	1.2	1.2	1.1	1.1	1.1	1.2	1.2	1.3
İspanya	1.5	1.4	1.4	1.3	1.3	1.2	1.2	1.2	1.2	1.1	1.1	1	1.2	1.2	1.2
Belçika	1.7	1.6	1.5	1.5	1.5	1.4	1.4	1.3	1.2	1.2	1.2	1.1	1.1	1.1	1.2
Lüksemburg	0.8	0.9	0.7	0.7	0.7	0.7	0.6	0.8	0.8	0.8	(0.8)	(0.8)	(0.8)	(0.7)	-

Kaynak; <http://milexdata.sipri.org/>. ()= SIPRI Tahmini Değerleri

Tablo 24. NATO Ülkelerinin Savunma Harcamalarının Kategorilere Göre Ayrımı 2006-2007-2008 (2005 Sabit Fiyatlarıyla, Milyon Dolar)

Ülkeler	2006 Personel/Ekipman		2007 Personel/Ekipman		2008 Personel /Ekipman	
ABD	171 754	128 304	166 821	135 870	155 282	141 779
Yunanistan	5 184	1 047	5 583	737	5 753	1 273
Bulgaristan	507	93.2	509	185	503	183
İngiltere	22 853	11 992	22 575	13 149	21 711	12 269
Fransa	31 179	12 385	31 087	11 651	30 473	11 621
Estonya	58.3	32.5	88.1	71.7	102	33.1
Türkiye	5 383	3 826	5 080	2 335	5 043	2 731
Portekiz	2 319	271	2 240	239	2 085	393
Polonya	3 128	1 058	3 521	1 204	3 796	1 237
İtalya	26 568	2 336	18 229	3 506	17 910	3 314
Letonya	115	36.0	134	33.0	158	50.9
Romanya	1 231	494	1 427	263	1 520	365
Litvanya	185	57.4	205	70.1	211	71.2
Slovakya	410	106	435	137	471	137
Slovenya	354	71.9	354	64.0	389	46.5
Hollanda	4 787	1683	4 791	1 939	5 021	1 815
Norveç	2 213	946	2 240	1 110	2 034	1 118
Çek C.	1 050	323	998	205	1 010	322
Danimarka	1 839	584	1 851	574	1 735	705
Almanya	21 200	5 569	20 438	5 435	19 956	6 739
Macaristan	733	129	676	176	650	203
Kanada	6 434	1 629	7 016	2 257	7 002	2 752
İspanya	7 395	3 000	7 569	2 970	7 901	3 311
Belçika	3 159	248	3 572	217	3 143	403
Lüksemburg	183	20.8	191	16.8	89.3	58.2

Kaynak; <http://www.nato.int/docu/pr/2009/p09-009.pdf>

Tablo. 25 NATO Ülkelerinin Savunma Harcamalarının Yüzde Dağılımı (2007(1), 2008(2) Tahmini)

Ülkeler	Personel(1)	Ekipman(1)	Altyapı(1)	Diğer(1)	Personel(2)	Ekipman(2)	Altyapı(2)	Diğer(2)
ABD	31.8	25.9	1.4	40.9	29.9	27.3	1.8	41.0
Yunanistan	79.5	10.5	0.4	9.6	74.1	16.4	0.4	9.1
Bulgaristan	54.4	19.8	1.7	24.1	58.9	21.4	0.7	19.1
İngiltere	38.8	22.6	2.3	36.3	40.7	23.0	2.0	34.3
Fransa	57.1	21.4	3.9	17.5	56.9	21.7	4.2	17.5
Estonya	27.9	22.7	13.9	35.5	32.8	10.6	16.5	40.2
Türkiye	53.3	24.5	3.8	18.4	50.6	27.4	3.3	18.7
Portekiz	78.7	8.4	0.7	12.2	71.7	13.5	0.9	13.9
Polonya	54.4	18.6	5.0	22.0	54.0	17.6	8.0	20.3
İtalya	72.8	14.0	1.0	12.2	73.5	13.6	1.7	11.1
Letonya	38.9	9.6	16.3	35.1	46.3	14.9	13.6	25.1
Romanya	72.3	13.3	1.1	13.3	69.6	16.7	1.4	12.2
Litvanya	54.7	18.7	3.2	23.4	55.1	18.6	3.5	22.8
Slovakya	51.5	16.2	2.5	29.8	51.9	15.1	4.4	28.5
Slovenya	59.8	10.8	4.6	24.8	62.0	7.4	4.9	25.6
Hollanda	47.2	19.1	2.9	30.8	50.9	18.4	3.1	27.7
Norveç	43.2	21.4	5.6	29.8	42.2	23.2	5.1	29.5
Çek C.	49.2	10.1	9.8	30.9	50.2	16.0	3.9	29.8
Danimarka	50.6	15.7	3.9	29.7	49.0	19.9	3.0	28.2
Almanya	54.9	14.6	4.1	26.5	53.6	18.1	4.2	24.1
Macaristan	46.4	12.1	5.2	36.3	48.0	15.0	2.6	34.4
Kanada	46.0	14.8	2.6	36.7	43.0	16.9	2.8	37.4
İspanya	53.0	20.8	2.9	23.3	53.7	22.5	2.3	21.5
Belçika	78.9	4.8	1.8	14.5	72.5	9.3	2.0	16.2
Lüksemburg	77.3	6.8	2.4	13.4	49.4	32.2	2.7	15.7

Kaynak; <http://www.nato.int/docu/pr/2009/p09-009.pdf>

Tablo 25’de NATO ülkelerinin 2007 yılı ve 2008 yılı tahmini değerleriyle personel, ekipman, altyapı ve diğer harcama tutarlarına yer verilmiştir. NATO tarafından yapılan sınıflandırmaya göre; savunma harcamaları ana hatları ile personel, ekipman, altyapı ve diğer olarak dört kategoride değerlendirilmiştir. Ekipman harcamaları; savunma gücünün “silah” boyutu olarak da adlandırılabilen uçak, helikopter, gemi, tank vb. gibi ana platformlar, bu platformların modifikasyonu ve modernizasyonu, bu platformlarda kullanılan alt sistemler için yapılan harcamaları kapsar. Ayrıca bireysel olarak kullanılan radar sistemleri, haberleşme cihazları, büyük ve küçük çaplı silah sistemleri vb. bu sınıflandırma içinde yer almaktadır. Personel harcamaları ise; savunma gücünü oluşturan askeri ve sivil personelin maaş ve özlük haklarını kapsar. Altyapı giderleri; askeri tesislerin kurulumu için yapılan harcamalardır. Diğer grubunda yer alan harcamalar ise “cari harcamalar” olarak da adlandırılan Silahlı Kuvvetlerin günlük işletme ve idame ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan harcamalardır³⁹³.

2007 yılında personel harcamalarına en fazla pay ayıran ülke %79.5 ile Yunanistan. Aynı yılın ekipman harcaması lideri ise %29.5 ile ABD. 2007 yılında altyapı harcamalarına en fazla pay ayıran ülke %16.3 ile Letonya olarak görülüyor. Silahlı Kuvvetlerin günlük işletme ve idame ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla gerçekleştirilen diğer harcamalar sıralamasında ise 2007 yılında ayırdığı %40.9 pay ile ekipmanda olduğu gibi ABD yine lider ülke olarak görülüyor.

Bir sonraki tabloda NATO ülkelerinin yıllara göre savunma harcamalarındaki değişimler gösterilmiştir.

³⁹³ SEZGİN (2004), s. 67.

Tablo 26. NATO Ülkelerinin Savunma Harcamalarının Yıllara Göre Değişimi (%)

Ülkeler	1990–1994	1995–1999	2000–2004	2004	2005	2006	2007	(2008)
ABD	-5.3	-2.6	7.2	8.5	4.0	1.3	2.6	0.2
Yunanistan	-1.1	6.4	-9.7	8.8	9.5	3.8	0.01	11.1
Bulgaristan	//	//	//	-7.1	3.5	22.2	14.0	-8.0
İngiltere	-4.2	-1.5	0.9	-1.1	12.2	1.8	4.3	-7.7
Fransa	-0.4	-1.1	1.2	3.3	-2.3	1.8	-0.7	-1.0
Estonya	//	//	//	8.1	6.1	7.1	37.1	-0.3
Türkiye	3.4	5.5	-8.1	-10.9	-3.4	5.6	-13.1	2.1
Portekiz	0.4	-1.3	-5.4	6.9	7.5	-3.3	-6.6	2.6
Polonya	//	//	2.8	5.2	3.2	4.6	9.7	9.4
İtalya	-0.5	0.7	-1.7	-3.9	-8.1	-10.5	-22.4	-5.5
Letonya	//	//	//	7.3	10.2	39.1	14.2	2.1
Romanya	//	//	//	4.2	2.8	-0.6	-10.8	3.7
Litvanya	//	//	//	3.1	-8.0	7.8	8.0	1.0
Slovakya	//	//	//	-0.8	8.7	2.9	2.8	6.6
Slovenya	//	//	//	6.3	2.8	15.2	0.1	7.5
Hollanda	-2.9	0.6	0.9	-0.5	0.3	4.3	1.1	-2.9
Norveç	0.3	1.2	5.0	1.6	-7.7	-1.4	3.2	-6.1
Çek C.	//	//	0.9	-7.0	4.2	1.8	-9.0	3.1
Danimarka	-0.5	0.2	1.0	-0.4	-4.5	9.1	-3.5	-2.3
Almanya	-6.8	-0.7	-0.8	-2.4	-0.7	-1.3	0.5	1.1
Macaristan	//	//	3.3	-5.3	0.3	-10.3	4.0	-6.9
Kanada	-3.2	-4.4	3.1	2.5	3.5	4.1	9.5	5.7
İspanya	-3.4	-1.0	4.0	2.4	-1.3	5.4	2.9	3.7
Belçika	-7.3	-0.8	-2.7	-2.1	-3.6	-0.8	7.9	-3.6
Lüksemburg	4.1	5.2	7.3	6.0	0.8	-2.5	2.6	-25.7

Kaynak; <http://www.nato.int/docu/pr/2009/p09-009.pdf>, (//=Veri yok, (2008)= 2008 Tahmini)

Tablo 27. 2007 ve 2008 Yılında En Fazla Savunma Harcaması Yapan 15 Ülke

Ülkeler (2008)	Harcama (Milyar Dolar)	Dünya Payı (%)	Kişi Başına Düşen Harcama (Dolar)	GSYİH İçinde Payı (%)	1999–2008 Arası Değişim (%)	Ülkeler (2007)	Harcama (Milyar Dolar)	Dünya Payı (%)
ABD	607	41.5	1967	4.0	66.5	ABD	547	45
Çin	(84.9)	(5.8)	(63)	(2.0)	194	İngiltere	59.7	5
Fransa	65.7	4.5	1061	2.3	3.5	Çin	58.3	5
İngiltere	65.3	4.5	1070	2.4	20.7	Fransa	53.6	4
Rusya	(58.6)	(4.0)	(413)	(3.5)	173	Japonya	43.6	4
Almanya	46.8	3.2	568	1.3	-11.0	Almanya	36.9	3
Japonya	46.3	3.2	361	0.9	-1.7	Rusya	35.4	3
İtalya	40.6	2.8	989	1.8	0.4	Suudi Arabistan	33.8	3
Suudi Arabistan	38.2	2.6	1511	9.3	81.5	İtalya	33.1	3
Hindistan	30.0	2.1	25	2.5	44.1	Hindistan	24.2	2
Güney Kore	24.2	1.7	501	2.7	51.5	Güney Kore	22.6	2
Brezilya	23.3	1.6	120	1.5	29.9	Brezilya	15.3	1
Kanada	19.3	1.3	581	1.2	37.4	Kanada	15.2	1
İspanya	19.2	1.3	430	1.2	37.7	Avustralya	15.1	1
Avustralya	18.4	1.3	876	1.9	38.6	İspanya	14.6	1
Toplam	1 188	81						
Dünya	1 464	100	217	2.4	44.7		1 339	

Kaynak; <http://www.sipri.org/research/armaments/milex/resultoutput/15majorspenders>,

Not: 2008 Harcama Rakamları Cari Fiyatlarla, 2007 Harcama Rakamları 2005 Yılı Sabit Fiyatlarıyla Verilmiştir, ()= Tahmini Değerler.

Tablo 27’de 2007 ve 2008 yıllarında en fazla savunma harcaması yapan ülkeler verilmiştir. 2007 yılında ABD 2005 yılı sabit fiyatlarıyla 547 milyar dolar tutarında savunma harcaması yapmıştır. Cari fiyatlarla 2008 yılında ise 607 milyar dolar tutarında savunma harcaması yapan ülke 2007 yılında olduğu gibi ilk 15 ülke arasında en çok savunma harcaması yapan ülke olarak ilk sırada yer almıştır. 2008 yılında bu rakamla ABD dünya savunma harcamasının %41.5’ini gerçekleştirmiştir. 2008 yılında en fazla savunma harcaması gerçekleştiren ikinci ülke ise Çin. SIPRI tahminlerine göre 84.9 milyar dolar tutarında savunma harcaması yapan ülke, 2007 yılının ikincisi olan İngiltere’yi geride bırakarak ABD’den sonra en fazla savunma harcaması yapan ülke olarak sıralamada ikinci sırada yer alıyor. 2007 yılında ikinci sırada yer alan İngiltere ise 2008 yılında dünya genelinde sahip olduğu %4.5 pay ile dördüncü sıraya gerilemiştir.

Kamu harcamalarındaki artışın yanı sıra, nüfusta görülen artışlar ve gün geçtikçe ilerleyen teknoloji kamu harcamalarına ayrılan kaynakların daha akılcı bir biçimde kullanılmasını zorunlu kılmıştır. Tüm bu gelişmelere paralel olarak varlığını sürdürme çabası içinde olan devletler, savunma harcamalarını da değişen teknolojilere göre uydurmak zorunda kalmışlardır. Ülkeler savunma harcamalarına ayırdıkları paylarını arttırarak, toprakları üzerinde yaşayan insanları dışarıdan gelebilecek olan her türlü tehdide karşı korumak için üstün bir çaba harcamaktadırlar.

SIPRI verilerine göre hazırlanan tablo 28’de 2009 yılında tüm dünyada en fazla savunma harcaması yapan 15 ülke verilmiştir.

Tablo 28. 2009 Yılında En Fazla Savunma Harcaması Yapan 15 Ülkenin Savunma Harcaması Tutarları ve Dünya Payları (Milyar Dolar, %)

Ülkeler	Harcama Tutar (Milyar Dolar)	2000-2009 Değişim (%)	Dünya Payı (%)
ABD	661	75.8	43
Çin	(100)	217	(6.6)
Fransa	63.9	7.4	4.2
İngiltere	58.3	28.1	3.8
Rusya	(53.3)	105	(3.5)
İlk 5 Toplam	937		61
Japonya	51	-1.3	3.3
Almanya	45.6	-6.7	3
Suudi Arabistan	41.3	66.9	2.7
Hindistan	36.3	67.3	2.4
İtalya	35.8	-13.3	2.3
İlk 10 Toplam	1147		75
Brezilya	26.1	38.7	1.7
Güney Kore	24.1	48.2	1.6
Kanada	19.2	48.8	1.3
Avustralya	19	50.2	1.2
İspanya	18.3	34.4	1.2
İlk 15 Toplam	1254		82
Dünya	1531		100

Kaynak; <http://www.sipri.org/yearbook/2010/files/SIPRIYB201005-AB.pdf>

Not: Rakamlar cari fiyatlarla ifade edilmiştir, ()= Tahmini Değerler.

15 ülke tüm dünyada gerçekleşen savunma harcamalarının %82'sini yapmıştır. İlk 5 ülkenin yaptığı toplam savunma harcaması ise tüm dünyadaki payı açısından %61'e karşılık gelmektedir. %43 ile en fazla paya sahip olan ABD'yi, ikinci sırada yer alan Çin izlemektedir. Fransa, İngiltere ve Rusya ise oldukça geridedir.

SIPRI uzmanları tarafından hazırlanan ve Orta Doğu, Asya ve Okyanusya, Amerika, Doğu ve Güney Afrika, Orta, Kuzey ve Batı Afrika, Merkezi ve Doğu Avrupa son olarak Batı Avrupa bölgelerinde ülkelere ve yıllara göre gerçekleşen savunma harcamaları tablolarla rakamsal olarak ifade edilmiştir.

Tablo 29. Orta Doğu Ülkelerinin Yıllara Göre Savunma Harcamaları 2000-2009 (Milyon Dolar)

Ülkeler	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2009*
Bahreyn	368	387	462	531	535	529	576	609	651	[721]	[742]
Mısır	3562	3807	3982	4171	3946	3938	4030	4058	3780	3665	4013
İran	7409	8175	6148	7195	9109	11296	12233	10158	9174	-	-
Irak	-	-	-	-	-	(2845)	(2383)	(2097)	(5324)	(3814)	(4156)
İsrail	12856	13424	14888	13993	13357	13685	14559	14397	14076	14309	13495
Ürdün	768	754	730	842	781	777	850	1187	1250	1392	1383
Kuveyt	4023	3954	4080	4396	4732	4580	4550	5109	4660	4589	4485
Lübnan	1173	1214	1129	1134	1153	[1171]	[1163]	[1276]	1169	1408	1426
Umman	2621	3049	3140	3303	3713	4476	4786	4849	4617	4003	4018
Katar	-	-	1588	1602	1476	1569	1657	2020	-	-	-
Suudi Arabistan	23523	25053	21995	22157	24632	29680	33809	38946	38223	39257	41273
Suriye	1586	1668	1731	1985	1988	1999	1798	1911	1732	1883	2144
Türkiye	21758	19946	21223	19155	17481	16549	17768	15551	16140	[19009]	[16977]
BAE	[10940]	[10575]	[9725]	[10201]	[11016]	[10254]	[12098]	[13052]	-	-	
Yemen	956	1016	1286	1327	1082	1113	1041	1245	1196	-	-

Kaynak; <http://www.sipri.org/yearbook/2010/files/SIPRIYB201005-AB.pdf>, ()=Kesin Olmayan Rakamlar, []=SIPRI Tahminleri.

Not: 2000-2008 yılları arası savunma harcama rakamları 2008 yılı sabit fiyatlarına göre hesaplanmıştır. (*) olan 2009 yılı verileri ise cari yıla göre hesaplanmış verilerdir.

Tablo 30. Asya ve Okyanusya Bölgesinde Savunma Harcamaları 2000-2009 (Milyon Dolar)

Ülkeler	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2009*
Çin	[31200]	[38400]	[44400]	[48500]	[53100]	[59000]	[68800]	[77900]	[86200]	[98800]	[100400]
Endonezya	2970	3136	3294	4397	4840	[4731]	[5037]	[5478]	[5011]	[4908]	[4791]
Japonya	47496	48009	48496	48596	48225	47888	47347	47124	46296	46559	51029
G. Kore	[18306]	[18835]	[19354]	[20012]	[20891]	22595	23419	24477	26072	27130	24059
Malezya	2122	2640	2999	3824	3691	3948	3864	4314	4412	4078	3881
Singapur	5997	6141	6474	6538	6661	7076	7136	7412	7513	7966	7762
Tayvan	8448	8618	7851	8317	8715	8325	7848	8406	8319	9866	9324
Filipinler	1270	1181	1240	1369	1275	1287	1310	1538	1402	1424	1365
Tayland	2702	2813	2842	2803	[2673]	[2693]	[2807]	[3500]	[4117]	[4908]	[4729]
Afganistan	-	-	-	176	180	163	178	260	228	272	250
Bangladeş	803	803	779	781	785	795	856	901	936	938	1007
Hindistan	21874	22636	22566	23070	26773	28295	28465	28866	32334	36600	36341
Pakistan	3920	4195	4508	4814	5015	5210	5269	5275	4877	4823	4716
Avustralya	13389	13929	14589	14980	15570	16142	17138	18090	18540	20109	19005
Yeni Zelanda	1242	1215	1170	1196	1213	1227	1291	1352	1378	1447	1306

Kaynak; <http://www.sipri.org/yearbook/2010/files/SIPRIYB201005-AB.pdf>, []=SIPRI Tahminleri.

Not: 2000-2009 yılları arası savunma harcama rakamları 2008 sabit fiyatlarına göre hesaplanmıştır. (*) olan 2009 yılı verileri ise cari yıla göre hesaplanmış verilerdir.

Tablo 31. Amerika’da Savunma Harcamaları 2000-2009 (Milyon Dolar)

Ülkeler	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2009*
Arjantin	2201	2168	1848	1903	1958	2057	2121	2455	2790	[2608]	[2349]
Bolivya	208	249	252	270	261	[252]	[255]	[279]	[250]	[268]	[286]
Brezilya	19550	22531	22947	18306	19021	20581	21310	22983	23302	27124	26077
Kanada	13823	14183	14258	14519	15069	15731	16463	17948	19290	[20564]	[19238]
Şili	3835	3981	4246	4310	4998	5364	6282	6116	5982	5683	5372
Kolombiya	4766	5259	5588	6511	6419	6643	7533	7742	9076	10055	9512
El Salvador	153	144	141	135	129	126	130	130	117	134	135
Meksika	[4066]	[4024]	[3889]	[3879]	3737	4016	4370	4934	4940	5490	4762
Paraguay	125	114	110	98	116	104	118	120	132	140	126
Peru	1504	1292	1206	1223	1296	1434	1477	1417	1387	1502	1501
Uruguay	[352]	404	350	336	326	337	343	351	401	496	493
ABD	377228	380271	426982	485975	529673	554930	563549	578340	616073	663255	661049
Venezüella	2563	2591	1903	1853	2627	3548	4681	3908	4329	3254	4186
Ekvador	534	560	655	888	831	1090	1053	1420	1548	1821	1915

Kaynak; <http://www.sipri.org/yearbook/2010/files/SIPRIYB201005-AB.pdf>, []=SIPRI Tahminleri.

Not: 2000-2009 yılları arası savunma harcama rakamları 2008 sabit fiyatlarına göre hesaplanmıştır. (*) olan 2009 yılı verileri ise cari yıla göre hesaplanmış verilerdir.

Tablo 32. Afrika’da Savunma Harcamaları 2000-2009 (Milyon Dolar)

Ülkeler	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2009*
Cezayir	2774	3036	3102	3085	3523	3679	3763	4422	5172	5677	5283
Kamerun	241	241	261	280	297	294	319	334	347	352	343
Çad	54	57.5	58.1	58.9	69.8	70.9	-	459	611	412	436
Gana	94	59.1	65.1	80.9	78.9	78.7	84.6	130	114	127	114
Liberya	-	-	-	-	4.2	10.4	4.8	4.0	4.9	7.1	7.1
Libya	437	427	549	683	892	879	773	728	1100	-	-
Mali	117	117	117	134	146	159	170	184	173	182	176
Fas	1382	2500	2379	2520	2449	2541	2566	2642	2945	3143	3055
Nijer	40.4	49.4	38.1	38.5	44.8	43	-	-	-	-	-
Nijerya	835	1189	1795	1105	1076	950	990	1150	1616	1681	1501
Senegal	122	135	135	147	148	168	194	218	217	-	-
Tunus	476	494	489	509	519	558	581	536	533	571	541
Gambiya	3.4	3.0	3.2	3.5	3.1	4.3	3.9	5.3	-	-	-
Orta Afrika Cumhuriyeti	-	-	20.5	23.1	21.6	21.3	-	22.4	31.5	36.7	36.0
Gine	62.3	126	139	108	99.8	-	-	-	-	-	-
Etiyopya	1272	808	665	547	594	587	530	486	388	422	373
Kenya	422	485	522	527	520	549	543	608	580	518	556

Kaynak; <http://www.sipri.org/yearbook/2010/files/SIPRIYB201005-AB.pdf>

Not: 2000-2009 yılları arası savunma harcama rakamları 2008 sabit fiyatlarına göre hesaplanmıştır. (*) olan 2009 yılı verileri ise cari yıla göre hesaplanmış verilerdir.

Tablo 33. Afrika’da Savunma Harcamaları 2000-2009 (Milyon Dolar)

Ülkeler	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2009*
Angola	2062	1243	1274	1682	1601	2268	2664	2337	2424	2893	3164
Eritre	473	350	335	327	-	-	-	-	-	-	-
Gabon	168	167	167	156	160	146	143	(139)	-	-	-
Tanzanya	147	171	167	151	154	167	182	191	194	216	217
Madagaskar	82.4	103	82.1	94.6	94.2	84.5	81.4	98.2	103	-	-
Mozambik	81.8	93.2	96.5	95.4	104	79.8	71.6	80.5	83.7	92.5	84.6
Namibya	134	159	159	156	165	183	192	215	266	283	300
Botsvana	271	332	354	341	316	302	292	[321]	[336]	[353]	[362]
G. Afrika	2573	2893	3111	3263	3367	3686	3786	[3708]	[3694]	[3926]	[4100]
Sudan	1390	873	1011	773	2198	1797	1971	-	-	-	-
Uganda	214	216	232	250	286	286	277	311	[372]	[341]	[326]

Kaynak; <http://www.sipri.org/yearbook/2010/files/SIPRIYB201005-AB.pdf>, []=SIPRI Tahminleri, ()= Kesin Olmayan Veriler

Not: 2000-2009 yılları arası savunma harcama rakamları 2008 sabit fiyatlarına göre hesaplanmıştır. (*) olan 2009 yılı verileri ise cari yıla göre hesaplanmış verilerdir.

Tablo 34. Merkezi ve Doğu Avrupa’da Savunma Harcamaları 2000-2009 (Milyon Dolar)

Ülkeler	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2009*
Slovenya	443	544	604	628	667	679	778	783	829	888	850
Slovakya	1102	1241	1257	1334	1239	1343	1362	1377	[1410]	[1316]	[1317]
Sırbistan	1692	1347	1490	1306	1207	1011	1020	1150	1136	1070	951
Romanya	2250	2360	2348	2422	2604	2754	2839	2722	3000	2616	2282
Polonya	7072	7240	7362	7707	8148	8532	8852	[9863]	[10626]	[10860]	[8705]
Ermenistan	165	160	159	183	201	246	291	341	396	[405]	[352]
Azerbaycan	[251]	[284]	[306]	[382]	[463]	542	1112	1210	1635	1434	1500
Beyaz Rusya	[296]	369	383	388	469	611	793	865	883	1036	896
Gürcistan	[43.4]	[55.0]	78.7	92.2	129	341	580	1148	1090	665	604
Moldova	14.2	15.6	18.3	19.9	17.8	20.7	26.3	29.9	36.8	27.5	25.6
Rusya	[29700]	[33000]	[36600]	[39000]	[40600]	[44200]	[48400]	[52500]	[58300]	[61000]	[53300]
Ukrayna	2658	2245	2387	2758	2977	3606	4045	4917	4811	[4258]	[3351]
Arnavutluk	98.9	112	112	126	138	143	175	217	256	276	249
Bosna Hersek	-	-	453	315	283	236	227	226	243	276	264
Bulgaristan	[945]	[1046]	[1056]	[1076]	1052	1076	1067	1239	1220	1127	1100
Hırvatistan	[1411]	[1307]	[1414]	[1144]	1002	987	1096	1134	1299	1191	1139
Çek C.	3280	3155	3371	3663	3514	3842	3549	3318	2833	3246	2937
Estonya	182	212	253	293	309	384	432	524	506	460	437
Macaristan	2078	2292	2235	2402	2223	2201	1973	2010	1868	[1900]	[1684]
Letonya	146	183	299	345	372	433	545	602	634	692	682
Litvanya	429	457	481	577	603	[594]	[643]	[714]	[726]	[648]	[643]
Makedonya	139	441	192	174	183	172	163	186	173	204	193

Kaynak; <http://books.sipri.org/files/misc/SIPRIBP1002.pdf>, []=SIPRI Tahminleri.

Not: 1999-2008 yılları arası savunma harcama rakamları 2005 sabit fiyatlarına göre hesaplanmıştır. (*) olan 2008 yılı verileri ise cari yıla göre hesaplanmış verilerdir.

Tablo 35. Batı Avrupa’da Savunma Harcamaları 2000-2009, (Milyon Dolar)

Ülkeler	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2009*
Avusturya	[3623]	[3376]	3317	3454	3460	3385	3252	3879	3750	3650	3478
Belçika	6101	5832	5655	5717	5598	5394	5352	5775	5912	5674	5377
Kıbrıs	[551]	[651]	[445]	[430]	447	486	477	452	454	550	524
Danimarka	4481	4759	4702	4562	4588	4372	4781	4610	4788	4476	4313
Finlandiya	2850	2716	2770	3217	3411	3501	3564	3358	3615	3768	3583
Fransa	62707	62496	63779	65716	67520	66096	66449	66673	66009	67316	63876
Almanya	51487	50646	50790	50095	48557	47798	46695	46740	46759	[48022]	[45640]
Yunanistan	11335	11085	10874	[9243]	[10112]	[11045]	[11493]	[11437]	[12627]	[13917]	[13158]
İzlanda	-	-	-	-	-	-	-	-	7.8	12.5	9.9
İrlanda	[1489]	1616	1552	1487	1510	1530	1517	1528	1583	1581	1433
İtalya	43150	42443	43602	43956	44100	42428	41053	[39777]	[38906]	[37427]	[35756]
Lüksemburg	248	311	327	341	[347]	[379]	[408]	[406]	-	-	-
Malta	46.4	49.5	48.9	50.5	53.3	54.5	54.6	54.6	56.0	51.6	50.1
Hollanda	11311	11606	11593	11758	11848	11868	12424	12589	12228	12642	12316
Norveç	5322	5356	6435	6187	6343	5968	5957	6336	5869	[6098]	[5584]
Portekiz	4439	4616	4746	4579	4864	5156	5008	4794	4812	[4884]	[4593]
İspanya	14443	14627	14978	14835	15313	15423	18030	18627	19196	[19409]	[18332]
İsveç	7787	7278	7085	7033	6619	6706	6601	6774	6025	[6135]	[5267]
İsviçre	4522	4451	4408	4356	4267	4182	3784	3896	4052	4141	[4104]
İngiltere	54055	55909	59310	62618	62352	62397	62274	63042	65615	69271	58327

Kaynak; <http://books.sipri.org/files/misc/SIPRIBP1002.pdf>, []=SIPRI Tahminleri.

Not: 2000-2009 yılları arası savunma harcama rakamları 2008 sabit fiyatlarına göre hesaplanmıştır. (*) olan 2009 yılı verileri ise cari yıla göre hesaplanmış verilerdir.

2009 yılında Afrika’da savunma harcamaları tahmini olarak 27.4 milyar dolar (10 milyar dolar Kuzey Afrika, 17.4 milyar dolar Sahra-altı Afrika) tutarında gerçekleşmiştir. 2008 yılına göre bu rakam %6.5’lik bir artışa karşılık gelmektedir. Bölgede en fazla savunma harcaması yapan ülkeler; Cezayir, Angola, Fas, Nijerya ve Güney Afrika’dır. 2008 yılında Nijerya tüm dünyada ham petrol ihracatında 13. sırada yer almıştır. Devlet gelirlerinin %81’i petrol satışlarından meydana gelmektedir. Bu da ülkenin savunma harcamalarındaki artışa katkıda bulunmaktadır. Ülkede 2009 yılında 1.5 milyar dolarlık savunma harcaması gerçekleştirilmiştir. Bu rakam bir önceki yıla göre %4, 2000 yılından bu yana ise %101’lik bir artışa karşılık gelmektedir. 2000-2009 yılları arasında Fas; %127, Cezayir %105, Güney Afrika %53, Angola %40 oranında artış gerçekleştirmişlerdir.

2009 yılında Amerika bölgesindeki toplam savunma harcamaları tahmini olarak 738 milyar dolardır. Kuzey Amerika’da ABD 661 milyar dolar, Kanada ise 19.2 milyar dolar tutarında harcama yapmışlardır. Global ekonomik kriz Latin Amerika’da 2009 yılında savunma harcamalarında değişikliğe neden olmuştur. Orta Amerika ve Karayipler’de savunma harcamaları %9.7 oranında artış göstererek 2009 yılında 5.6 milyar dolara ulaşmıştır. Harcamalar Güney Amerika’da da ekonomik krize rağmen artış göstermiştir. Savunma harcamalarındaki artış Güney Amerika’da da 2009 yılında devam etmiştir. Bölgenin harcamaları bir önceki döneme göre %7.6 oranında artarak 51.8 milyar dolara ulaşmıştır. Brezilya (3.8 milyar dolar) ve Kolombiya bölgedeki başlıca harcama yapan ülkelerdir. Bu ülkelerin savunma harcamaları bir önceki yıla göre sırasıyla %16 ve %11 oranında artış göstermiştir. Bakır fiyatlarındaki düşüş nedeniyle Şili’nin savunma harcamaları 2008 yılı ile kıyaslandığı zaman %5 oranında bir düşüş göstermiştir. Venezüella’da da petrol gelirleri ve ekonomik büyüme nedeniyle savunma harcamalarında 2003 ve 2008 yılları arasında %136’lık bir artış söz konusu olmuştur.

Orta Doğu’da gerçekleşen savunma harcamaları 2002 yılından beri artmaktadır. Bölgede 2009 yılında tahmini olarak 103 milyar dolar tutarında savunma harcaması gerçekleşmiştir. 2000-2009 yılları arasında bölgede %40’lık bir savunma harcaması artışı yaşanmıştır. 2009 yılında en fazla artışın yaşandığı ülkeler

Lübnan %20, Bahreyn %11, Ürdün %11 ve Suriye %8.7 şeklindedir. Savunma harcamalarında en fazla azalışın yaşandığı ülkeler %28 ile Irak ve %13 ile Umman'dır. Ekonomik kriz, petrol fiyatlarının etkisi ve bölgedeki karışıklıklar savunma harcamalarındaki değişimin neden olarak gösterilebilir. Petrol fiyatlarındaki düşüşün bir sonucu olarak Irak'ın 2009 yılı Savunma Bakanlığı bütçesi %28 oranında düşüle 4.2 milyar dolar olarak hesap edilmiştir. Genel olarak baktığımız zaman ise 2009 yılında petrol fiyatlarındaki düşüş bölgedeki petrol üreticilerinin de gelirlerini ciddi şekilde etkilemiştir.

Asya ve Okyanusya bölgesinde savunma harcamaları 2009 yılında %8.9 oranında artarak 276 milyar dolara (210 milyar dolar Doğu Asya, 44 milyar dolar Güney Asya, 20.4 milyar dolar Okyanusya) ulaşmıştır. Çin bölgedeki en fazla savunma harcaması yapan ülkedir. Çin harcamasını bir önceki yıla göre %15 oranında arttırarak 100 milyar dolara ulaştırmıştır. Çin'de ölçülen bu artış, yaklaşık olarak bölgedeki toplam artışa karşılık gelmektedir. Hindistan'ın savunma harcamaları 2009 yılında bir önceki yıla göre %13 oranında artış göstererek 36.3 milyar dolara ulaşmıştır. Ülkenin savunma harcamaları 2000 yılından bu yana %67 oranında artış göstermiştir. Avustralya'da savunma harcamaları 2009 yılında %8.5 artarak 19 milyar dolara ulaşmıştır ve Okyanusya'daki artışların büyük bir kısmı Avustralya'dan kaynaklanmaktadır. Afganistan Irak'tan farklı olarak petrol gelirine sahip bir ülke değildir, bu yüzden de bütçesi Irak'tan daha düşüktür. 2009 yılında Afganistan'ın gerçekleştirdiği toplam savunma harcaması 250 milyon dolardır. Bu rakamla ülke bir önceki yıla göre %19, 2003'ten bu yana ise %55'lik bir artış göstermiştir.

2009 yılında Avrupa'da gerçekleşen savunma harcaması 386 milyar dolar(60 milyar dolar Doğu Avrupa, 326 milyar dolar Orta ve Batı Avrupa) tutarındadır. Bir önceki yıla göre %2.7 oranında artış gözlenmiştir. Ekonomik kriz nedeniyle Doğu Avrupa'da gerçekleşen artış bir önceki yıla göre daha azdır. Avrupa'da gerçekleşen savunma harcamalarındaki değişimin sebebi de küresel ekonomik kriz olarak gösterilebilir. Bölgede gerçekleşen artışlar 2008 yılı sabit fiyatlarıyla İngiltere 3.7

milyar dolar, Türkiye 2.9 milyar dolar ve Rusya 2.7 milyar dolar şeklindedir. En fazla savunma harcaması düşüşünün yaşandığı ülke %39 ile Gürcistan'dır³⁹⁴.

³⁹⁴ Sam PERLO FREEMAN, Olawale ISMAIL, Noel KELLY, Carina SOLMIRANO (2010), "Military Expenditure Data", <http://www.sipri.org/yearbook/2010/files/SIPRIYB201005-AB.pdf>, (25.05.2010).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SAVUNMA SANAYİİ ve SAVUNMA HARCAMALARININ EKONOMİDEKİ YERİ

3.1 TÜRKİYE'DE SAVUNMA HARCAMALARI

3.1.1. Türkiye'de Savunma Harcamalarının Genel Durumu

Soğuk Savaş sonrasında tüm dünyada savunma harcamalarının azalma eğilimine girmesine rağmen Türkiye, içinde bulunduğu coğrafyanın özellikleri ve azalan dış yardımların da etkisiyle savunma harcamalarını arttırma gereği duymuştur. Bu gelişme ülkemizin ekonomik dengeleri açısından önemli miktarlara ulaşan söz konusu harcamaların, ekonomiye ve sanayiye azami ölçüde artı değer kazandıracak akılcı bir şekilde yönlendirilmesi gereğini de gündeme getirmektedir³⁹⁵. Yine Soğuk Savaş sonrası diğer NATO ülkelerinin savunma harcamalarında düşüşler yaşanmasına rağmen Türkiye'nin savunma harcamaları ise etkisi altında kaldığı faktörler nedeniyle düşüş yaşamamıştır. Türkiye savunma alanında NATO'ya üye olan ülkeler arasında en fazla savunma harcaması gerçekleştiren ülkeler arasında yer almıştır. 2008 yılı SIPRI verilerine göre Türkiye NATO'ya üye olan ülkeler arasında en fazla savunma harcamasını gerçekleştiren 8. üye ülke konumundadır. Yine SIPRI verilerine göre 1998 yılında NATO ülkelerinin GSYİH'den savunmaya ayırdıkları pay ortalama %2.1 iken, Türkiye'de bu pay %3.3 olarak ölçülmüştür.

³⁹⁵ DPT (2007), s. 3.

1960-1975 yılları arasında Türkiye'nin savunma harcamaları düzgün bir artış trendi izlerken 1975 yılında ABD ambargosu nedeniyle önemli ölçüde artış göstermiş, 1990 yılından itibaren ise PKK terörünün etkisiyle artış hızlanmıştır. 1980'li yıllar Türkiye'nin savunma harcamaları açısından önemli bir döneme karşılık gelmektedir. 1980'lerin başında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Modernizasyonu Programı yürürlüğe girmiştir. Programın temel amacı silah donanımını yenilemek, bunu da ulusal silah sanayiini kurarak gerçekleştirmektir. Bu program ile silahlanmaya 1985-1995 dönemi için yılda ortalama 1 milyar dolar, 1996-2025 dönemi için yılda ortalama 5 milyar dolar kaynak ayrılması öngörülmüş, iktisadi krizin derinleşmesi sonucu bu tutar 2000-2010 dönemi için yılda ortalama 2 milyar dolar olarak değiştirilmiştir³⁹⁶. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Modernizasyon Programı'nı uygulamaya başladığı ve bölücü terör örgütünün saldırılarının şekillendiği 1985 yılından bugüne kadar Türkiye'nin savunma harcamalarındaki artışlar göze çarpmaktadır.

SIPRI tahminlerine göre Türkiye 1988 yılında 2005 yılı sabit fiyatlarıyla 7246 milyon dolarlık savunma harcaması yapmıştır. Türkiye'nin özellikle 1988 yılı sonrası savunma harcamalarında çarpıcı yükselişler gözlenmiştir. Türkiye'nin savunma harcamaları 1988 yılı sonrası sadece birkaç yıl hariç bir önceki yıla göre artış göstermiştir. Türkiye 2007 yılında 11155 milyon dolarlık savunma harcaması gerçekleştirmiştir. Yine SIPRI tahminlerine göre 2008 yılında Türkiye 11663 milyon dolar (2005 sabit fiyatlarıyla) ve 2009 yılında tahmini olarak 19009 milyon dolarlık (2008 yılı sabit fiyatlarıyla) savunma harcaması yapmıştır. 1997 ve 1998 yılına göre 1999 yılında artış gösteren Türkiye'nin savunma harcamaları, son beş yılda en fazla 2006 yılında (17768 milyon dolar) gerçekleşmiştir. 2006 yılından sonra 2007 ve 2008 yıllarında Türkiye'nin savunma harcamaları rakamlarında azalma söz konusu olmuştur. 2009 tahmini rakamlarına göre ise artış gerçekleşmiştir.

Savunma harcamalarının ülke ekonomisi açısından taşıdığı önemin göstergelerinden birisi de, ülkelerin yaptıkları harcamaların GSYİH içindeki paylarıdır. Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) 2007 rakamlarına göre Türkiye

³⁹⁶ Gülay GÜNLÜK-ŞENESEN (2002), **1980-2001 Türkiye'de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Etkileri**, TESEV Yayınları, İstanbul 2002, s. 13.

yaklaşık 659 milyar dolarlık GSYİH ile dünya ülkeleri arasında 17. sırada bulunmaktadır³⁹⁷. Yine SIPRI tahminlerine göre 2007 yılında Türkiye savunma harcamalarına GSYİH'den %2.1 oranında, 2006 yılında ise %2.5 oranında pay ayırmıştır. Savunma harcamalarının GSYİH'den aldığı pay 2000 yılında ise %3.4 olarak ölçülmüştür. Genel olarak ifade etmek gerekirse Türkiye 2000-2007 yılları arasında GSYİH'den savunmaya ayırdığı payı düşürmüştür.

Türkiye 2000 yılı sabit fiyatlarıyla 1990 yılında savunma için kişi başına 130 dolar harcamıştır. NATO verilerine göre 1995 yılında Türkiye kişi başına 131 dolar harcama gerçekleştirirken, 2000 yılında savunma için kişi başına 148 dolar harcama yapmıştır. Son yıllarda ise Türkiye'nin savunma için kişi başına yaptığı harcamalarda azalmalar görülmektedir. 2004 yılında bu değer 100 dolar iken, 2005 yılında 96 dolara düşmüş, 2006 yılında tekrar 100 dolara yükselen kişi başına savunma harcamaları 2007 yılında 87 dolara düşerken NATO tahminlerine göre 2008 yılında yine 87 dolardır³⁹⁸.

Nüfusu 10 milyon olan Yunanistan'ın savunma harcamalarına baktığımız zaman kişi başına düşen savunma harcaması miktarının bu ülke için oldukça yüksek olduğunu söylemek mümkündür. ABD'de kişi başına düşen savunma harcamaları 2300 doları aşmış, Çin'de ise 50 dolar civarındadır. 60 milyar dolar tutarında savunma harcaması yapıyor olmasına rağmen İngiltere'nin askeri büyüklüğü bizim askeri büyüklüğümüzün çeyreği kadardır. İki ülkenin asker başına düşen harcamaları ise Türkiye 23.000 dolar ve İngiltere 350.000 dolar şeklindedir. Yunanistan ve Türkiye'ye baktığımız zaman ise Yunanistan'da asker başına düşen harcama miktarının ülkemizin harcama miktarının iki katından daha fazla yaklaşık olarak 60.000 dolar olduğunu söyleyebiliriz³⁹⁹.

Ülkelerin savunma harcamalarının düşük olması savunma sanayiilerini de olumsuz yönde etkileyecektir. Türkiye'nin de savunma harcamalarının düşük olması,

³⁹⁷ SASAD (2008), Türk Savunma Sanayii Sektör Raporu, s. 24.

³⁹⁸ <http://www.nato.int/docu/pr/2009/p09-009.pdf>, (27.06.2009).

³⁹⁹ Eser KARAKAŞ (2010), "Turkey And Greece: Military Spending And Economy", <http://www.todayszaman.com/tz-web/news-210137-109-centerturkey-and-greece-military-spending-and-economy-bribyibr-eser-karakascenter.html>, (20.06.2010).

savunma sanayiinin gelişimini olumsuz yönde etkileyecektir. Bu etkileri üç grupta toplamak mümkündür. Birincisi; doğrudan doğruya savunma sanayiinin geliştirilmesine yönelik yatırımları sınırlayacak ve yetersiz kalmasına neden olacaktır, ya da savunma sanayiinin oluşturulma süreci uzayacaktır. İkincisi alıcının toplam talebi savunma sanayiinin ekonomik ölçekte üretim yapması için yeterli düzeye ulaşamayacaktır. Bu etkilerden üçüncüsü ise savunma sanayiinin sürekliliğini sağlayan eğitim kurumları, laboratuvar ve yeterli AR-GE kapasitesinin elde edilmesini geciktirecektir⁴⁰⁰. AR-GE kapasitesinin yetersizliği diğer ülkelerle rekabet halinde silah üretimini imkânsız hale getirir. Bu nedenle savunma sanayii ile AR-GE faaliyetleri silah üretiminin odak noktasını oluşturur. Gelişmiş bir savunma sanayiine sahip olabilmenin yolu da, savunma harcamalarının yüksek tutulması ile ilgilidir. SIPRI ve NATO kaynaklarından yararlanılarak hazırlanan sıradaki tabloda Türkiye'nin savunma harcamaları rakamlarının yıllar göre değişimi gösterilmektedir.

⁴⁰⁰ ÖZBİLGİN (2004), s. 45.

Tablo 36. Türkiye'nin Yıllara Göre Savunma Harcamaları, Savunma Harcamalarının GSYİH'den Aldığı Pay ve Kişi Başına Düşen Harcama Miktarı, (1992-2009)

Yıllar	Savunma Harcamaları 2008 Yılı Sabit Fiyatlarıyla (Milyon Dolar)	Savunma Harcamaları Cari Fiyatlarla (Milyon Lira)	Savunma Harcamalarının GSYİH'den Aldığı Pay (%)	Kişi Başına Düşen Savunma Harcamaları 2000 Sabit Fiyatlarıyla (Dolar)
1992	15008	42.3	3.9	-
1993	16584	77.7	3.9	-
1994	16218	157	4.1	-
1995	16660	303	3.9	131
1996	18653	612	4.1	-
1997	19434	1183	4.1	-
1998	20363	2289	3.3	-
1999	22483	4168	4	-
2000	21758	6248	3.7	148
2001	19946	8844	3.7	-
2002	21223	13641	3.9	-
2003	19155	15426	3.4	-
2004	17481	15568	2.8	100
2005	16549	16232	2.5	96
2006	17768	19260	2.5	100
2007	15551	18333	2.2	87
2008	16140	21014	2.2	[87]
2009	[19009]	[26314]	-	-

Kaynak; <http://milexdata.sipri.org/result.php4>, <http://www.nato.int/docu/pr/2009/p09-009.pdf>, []= SIPRI ve NATO Tahmini Değerleri

3.1.2. Türkiye’de Savunma Harcamalarını Belirleyen Faktörler

3.1.2.1. Türkiye’nin Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi

Jeopolitik konum; bir toprağın ya da coğrafyanın, bölge veya dünya siyasetindeki konumunu ifade etmektedir. Ülkenin kurulu bulunduğu toprakların dünya siyasetindeki yeri, kültürel, turizm, yer altı ve yer üstü zenginlikleri jeopolitik konumla ilgilidir. Gerek dünya, gerekse bölge politikası düzeyinde Türkiye önemli bir jeopolitik konuma sahiptir. Jeostratejik konum ise; coğrafyanın, ulusal stratejiler üzerinde yarattığı etkiler ve askeri açıdan taşıdığı önemdir. Ülkemiz Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının düğüm noktası olarak nitelendirilen Akdeniz ve Orta Doğu’nun, Doğu-Batı ve Kuzey-Güney eksenleri üzerinde bir köprü durumundadır. Bugün ve gelecekte, potansiyel ve aktif risk alanları olan Balkanlar, Kafkaslar, İran, Orta Doğu ve Yunanistan’dan kaynaklanan Ege sorunları göz önüne alındığında; Türkiye’nin içerisinde bulunduğu coğrafyanın, diğer bir ifadeyle jeostratejik konumunun önemi açıkça anlaşılmaktadır. Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan dinamikler çerçevesinde jeopolitik kavramının yeniden tanımlanması ile Türkiye’ye farklı sorumluluklar yüklenmiş ve yeni fırsat ve ufuklar açılmıştır. Türkiye yaşanan gelişmelerin coğrafi, kültürel, tarihi ve güvenlik yansımalarından etkilenmiştir. Soğuk Savaş sonrası şartlar içinde dünyanın en duyarlı bölgelerini oluşturan Balkanlar, Karadeniz ve Akdeniz Havzaları, Kafkasya, Orta Asya ve Orta Doğu coğrafyasındaki hızlı politik ve askerî gelişmeler, Türkiye’nin bu bölgelerdeki rollerine ve etkinliklerine yenilik ve hareketlilik getirmiştir⁴⁰¹.

Türkiye’nin; ABD, AB, eski Sovyet coğrafyası, Orta Doğu dörtlü güç merkezinin birleşme noktasında bulunması, NATO’nun güney kanadı üzerinde oluşu, AB ile İslam Dünyası etkileşim noktası üzerinde bulunuşu gibi özellikler jeopolitik önemin diğer unsurlarıdır. Türkiye iki kıtada birden toprağı bulunan sayılı ülkelerden biridir. Balkanlar üzerinden Avrupa, Karadeniz ve Kafkasya üzerinden Rusya, İran ve Orta Doğu üzerinden Asya ile Hint Okyanusu, Akdeniz üzerinden

⁴⁰¹http://www.msb.gov.tr/Birimler/MALIYE/doc/2007_faaliyet_rp/S_9_2_AmacveHedefler.pdf, (12.06.2009).

Afrika ile bağlantılıdır. Anadolu toprakları, Asya'nın Avrupa sınırını; Trakya bölgesi ise Avrupa kıtasının Asya sınırını oluşturur. İngiliz jeopolitikçi H. Mackinder'in kara hâkimiyet teorisine ve Spykman'ın kenar kuşak teorisine göre Türkiye her iki teori kapsamında da büyük bir jeopolitik önem arz etmektedir⁴⁰².

Ülkemiz sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik konumu itibariyle;

- Dünyanın en önemli petrol rezervlerine sahip olan Ortadoğu ve Hazar Havzası,
- Önemli deniz ulaştırma yollarının kavşağı konumunda olan Akdeniz Havzası,
- Tarihte önemini her zaman sürdürmüş olan Karadeniz Havzası ve Türk Boğazları,
- Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın dağılması sonucu yapısal değişikliklere uğrayan Balkanlar,
- Üç kıtayı birbirine bağlayan ve çok önemli bir jeostratejik konumda olan ülkemiz aynı anda bir Avrupa, Asya, Balkan, Kafkas, Akdeniz ve Karadeniz ülkesidir,
- Etnik çatışmaların yanında, zengin doğal kaynaklara sahip olan Kafkasya ve Orta Asya'nın oluşturduğu coğrafyanın merkezinde etkili bir konuma sahiptir⁴⁰³.
- Bunun yanında ülkemizin jeostratejik önemini arttıran unsurları da şu şekilde sıralamak mümkündür;
- Demokratik, laik, sosyal hukuk devletine sahip ve piyasa ekonomisini kabullenmiş olan Türkiye'nin Batı'nın tüm kurumlarıyla bütünleşmiş olmayı benimsemesi,

⁴⁰² Gamze KONA (2004), "Türkiye'nin Güvenlik Politikaları ve Stratejik Öngörü Düzeyi", http://strateji.cukurova.edu.tr/ULUSLARARASI/gamze_gungormus_kona_stratejik_ongoru.pdf, (27.05.2009).

⁴⁰³ MSB (2000), **BEYAZ KİTAP**, s. 3.

- Tarihten gelen bir kültürel birliğin olması,
- 1990'lı yıllar itibariyle büyük değişimlerin yaşandığı Balkanlar, Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya ülkeleriyle olumlu ilişkilere sahip olması,
- Kafkasya ve Orta Asya petrol ve doğal gazının batıya ulaşması noktasında belirlenen güzergâhlardan birini ve aynı zamanda en önemlisini teşkil etmesi,
- Birleşmiş Milletler ve NATO'nun barışı koruma, bölgesel güvenlik ve istikrar yönelik girişimlerine katılımı ve kimilerinde üstlendiği öncü roller ile Avrupa güvenlik mimarisi üzerinde ağırlığa sahip olması,
- Gerek nitelik ve gerekse nicelik bakımından Avrupa'da ve bölgesinde güçlü bir Silahlı Kuvvetlere sahip olması ülkemizin jeopolitik önemini arttıran diğer önemli özelliklerdendir⁴⁰⁴.

İki kutuplu dünya düzeninin yıkılmasından sonra Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya ve Orta Doğu bölgelerinde ortaya çıkan güç boşluğu küresel belirsizlikleri arttırmış ve bu bölgelerde jeopolitik boşluk alanlarının oluşmasına neden olmuştur. 11 Eylül 2001 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşanan terör eylemleri terörizmin boyutlarının nerelere varabileceğini dünya kamuoyuna göstermiştir. Bu kapsamda Türkiye'nin güvenlik kaygıları temel olarak;

- Terörizm,
- Uzun menzilli füzeler ve kitle imha silahlarının yayılması,
- İrticai faaliyetler,
- Bölgesel çatışmalar olarak ifade edilebilir.

Je stratejik konumu itibariyle dünyanın en istikrarsız bölgeleri olan Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu'nun ortasında yer alan Türkiye'nin Savunma Politikası; ülkenin ulusal bağımsızlığını, egemenliğini, toprak bütünlüğünü ve hayati

⁴⁰⁴MSB (2000), **BEYAZ KİTAP**, s. 3.

çıkarlarını korumak ve muhafaza etmek esaslarına dayanmaktadır⁴⁰⁵. Orta Doğu tarihi ve kültürel varlığı, zengin petrol kaynakları, dünya ulaştırma yollarının kesişme noktasında bulunması gibi nedenlerle bitmeyen bir şiddetin merkezi konumundadır. Bölgedeki istikrarsızlığın olumsuz yansımaları Türkiye’de de hissedilmektedir.

SSCB’nin beklenmedik bir şekilde dağılmış olması, bölgede Türkiye’nin önemini daha fazla arttırmıştır. Ülkemizin Asya, Avrupa, Ortadoğu, Akdeniz ve Karadeniz’den erişimlerde kilit noktada olması, bu bölgelere her türlü harekâtı önleme girişimini de arttırmaktadır⁴⁰⁶.

Her devlet kendi kuruluşu ve imkânları içindeki güç öğeleri ile birtakım savunma sahası ya da güç merkezi oluşturmakta, bunları ayrı ayrı kuvvetlendirerek sonuçlar çıkartmakta ve bu sonuçları milli güçlerinin dayanağı olarak çevrelerine tanıtır buna göre milli politika ve milli hedeflerine yön vermektedirler⁴⁰⁷.

Sonuç olarak ülkemizin sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik önem göz önünde bulundurulduğunda ülkemizin dünyada en fazla savunma sistem ithalatı gerçekleştiren ülkeler arasında yer alması ve en çok savunma harcaması yapan ülkelerden biri olması kaçınılmazdır.

Değişen küresel jeopolitikte Türkiye’nin öneminin daha da arttığı söylenebilir. Ülkemizin jeopolitik önemi, bir yandan dünyanın ekonomik ve politik çıkarlarının çatıştığı bölgenin ortasında ve içinde yer alıyor olmasından, diğer yandan Türkiye’nin gücünden kaynaklanmaktadır. Ülkemizin mevcut konumu ve bölge ülkeleri ile tarihten gelen sosyal kültürel ortam değerleri ile başta ABD olmak üzere AB ve büyük devletlerin de kendi yanlarında görmek istedikleri ülke konumunda bulunmaktadır. Bunun yanında petrol ve doğalgaz üretiminde dünyanın en önemli bölgeleri olan Orta Doğu, Kafkasya, Orta Asya ve Rusya’nın ülkemizle komşu olması, bu enerjinin Avrupa’ya kısa zamanda taşınması açısından ve maliyet ve

⁴⁰⁵ http://www.tsk.tr/1_TSK_HAKKINDA/1_4_Savunma_Politikasi/savunma_politikasi.htm, (26.06.2009)

⁴⁰⁶ DUYAR (1997), s. 40.

⁴⁰⁷ ALTUN (1998), s. 66-67.

zaman açısından büyük avantajlar sağlayacaktır. Avrupa bu enerjiye bağımlıdır ve bunu alabilmenin yolu Türkiye’den geçmektedir⁴⁰⁸.

3.1.2.2. Türkiye’nin Algıladığı Tehditler

Ülkelerin savunma politikalarının temelinde tehdit algılamalarının niteliği yer alır ve ülkelerin savunma harcamalarına ayırdığı kaynaklar da bu paralelde değişiklik gösterir. Herhangi bir tehdit algılamasına sahip olmayan Macaristan, Slovenya gibi ülkelerin savunmaya aktardığı kaynaklar minimum düzeyde iken, tehdit algılamaları yüksek boyutlarda olan İngiltere, İsrail gibi ülkeler savunma harcamalarını üst seviyelerde tutmaktadırlar⁴⁰⁹. Ülkemiz de sahip olduğu tehdit algılamaları nedeniyle savunma harcamalarını yüksek seviyede tutmak zorundadır.

Başta terörizm olmak üzere, kitle imha silahlarının kontrolsüz olarak yayılması, organize suçlar, yasa dışı göç, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, din istismarcılığı ve mikro milliyetçilik hareketleri bu çerçevede güvenlik politikalarımızda dikkate alınması gereken tehdit ve riskler yaratmaktadır⁴¹⁰.

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren varlığına ve ulusal güvenliğine yönelik çeşitli tehditlerle karşılaşmıştır ve günümüzde bu tehditlerle kimi zaman karşı karşıya kalmaktadır. Bu tehditler bazen klasik şekilde topraklarının bir kısmına, toprak bütünlüğüne, karasuları ve hava sahası gibi konularda egemenlik haklarına yönelik iken; bazen de bu genç devletin devrim ile oluşan rejimini, anayasal niteliklerini ve kuruluş felsefesini hedef almıştır. Türk Devleti’nin ülke topraklarını hedef alan tehditler temel olarak, Ermenistan, Suriye ve Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği’nin toprak talepleri ile Yunanistan’ın Karasuları - Hava Sahası iddiaları ve Megali İdea politikalarıdır.

⁴⁰⁸ Zeki DUMAN (2005), “Avrupa Birliği Kimliği ve Türkiye’nin Birliğe Katılımının Yaratacağı Jeopolitik Boyutlar”, <http://www.sosyoekonomi.hacettepe.edu.tr/050105.pdf>, (27.05.2009).

⁴⁰⁹ Erhan ÇİFTÇİ (2008), “Savunma Harcamaları Belimizi Büküyor”, <http://www.isref.org/index.php?pid=43&page=view&id=989>, (27.05.2009).

⁴¹⁰ <http://www.msb.gov.tr/Birimler/MALIYE/html/doc/6.KamuoyuBilgilendirmesi.pdf>, (27.06.2009).

Jeopolitik olarak da dünyanın en tehlikeli bölgesinin kilit noktasında bulunan ülkemizin üzerindeki iç ve dış tehditler açıkça ortadadır. Bütün iç ve dış tehditlere karşı milli savunmamız, dünyanın en büyük güçleri de hesaba katılarak, tüm tehditlere karşı her an hazırlıklı olması olgusunu içermek durumundadır. Üzerimizdeki tehditlerin boyutlarının çeşitliliği ve teknolojik olarak üstün olan üstün olan ülkelerin, çevremizdeki tehditlere destek olabilme potansiyelleri Silahlı Kuvvetlerimizin dünyanın en güçlü ordularını hesaba katacak bir şekilde gelişmesini zorunlu kılmaktadır⁴¹¹.

Dolayısıyla TSK, hem Soğuk Savaş döneminin uzantısı olarak gördüğü sorunları ki bunlar komşu ülkelerde oluşabilecek istikrarsızlıklar, Kuzey Irak'ta ayrı bir Kürt Devleti'nin kurulması ve Kitle İmha Silahları gibi Türkiye'nin güvenliğini olumsuz etkileyebilecek ve yüksek yoğunluklu bir konvansiyonel çatışma ortamı oluşturabilecek simetrik riskler hem de bölücü ve irticai faaliyetler, uluslararası terörizm ve yasa dışı göç gibi asimetrik riskleri ve tehditleri müşterek tehditler olarak görmektedir⁴¹².

Eğer bir devlet Türkiye'nin anayasal düzenini, milli varlığını, bütünlüğünü, uluslararası alandaki siyasi, sosyo-ekonomik çıkarlarını, ahdi hukukunu korumasını, geliştirmesini engelliyor ve/veya bunları ortadan kaldırmaya yönelik tertip ve tedbirleri alıyorsa bu devlet Türkiye'ye tehdit oluşturuyor demektir⁴¹³. Ayrıca güvenliğin garanti altına alınabilmesi için menfaat birliğine sahip olduğumuz ülkelerle müşterek tehdiye karşı dayanışma ve ortak ittifak sistemi içinde bulunulması önem taşımaktadır. Bu kapsamda Türkiye'nin milli hedeflerini aşağıdaki şekilde belirtebiliriz.

- Devletin Anayasal düzenini, milli varlık ve bölünmez bütünlüğünü, uluslararası alanda siyasi, askeri, sosyal, kültürel ve ekonomik dâhil tüm

⁴¹¹ Ali KÜLEBİ, “Türkiye'nin Savunma Gücü”, <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=1105>, (27.05.2009).

⁴¹² Lale SARIİBRAHİMOĞLU, “Turkish Armed Forces”, se2.dcaf.ch/serviceengine/Files/DCAF/55445/.../chapter5.pdf, (15.05.2009).

⁴¹³ ALTUN (1998), s. 68-69.

menfaatlerini ve ahdi hukukunu her türlü iç ve dış tehlikelere karşı korumak ve kollamak,

- Yurt içinde milli birlik ve beraberliği, huzur güven ve istikrarı sağlamak,
- Vatandaşların Anayasa ile teminat altına alınan hak ve hürriyetlerini korumak, hayat şartlarını ve refah seviyelerini demokratik düzen içerisinde ve sosyal adalet ilkelerine uygun olarak geliştirmek,
- Bağımsızlık, hürriyet, adalet ve hak eşitliğine dayanan bir dünya düzeni içerisinde, yurtdışında Türkiye'nin de güvenliğini sağlayacak şekilde sürekli ve adil bir barışın tesis ve idamesine yardımcı olmak, Türkiye'nin etrafında bir barış kuşağı oluşturmak⁴¹⁴.

Türkiye açısından en önemli tehdit önceden de bahsedildiği gibi bulunduğu jeopolitik konumdan kaynaklanmaktadır. Türkiye jeopolitik konumu itibarıyla mevcut güç merkezlerinin ve bölgesel güç merkezlerinin irtibat noktasında yer almaktadır. Barışın sağlanabilmesi mevcut olan ve gelecekte ortaya çıkabilecek güç merkezleriyle yakından ilişkilidir. Güç merkezleri statik değildir. Güç merkezleri dün farklıydı, bugün farklı, yarın da farklı olabilir⁴¹⁵.

Ülkemizin jeopolitik öneminden kaynaklanan hassas durumu her zaman iç ve dış tehditlere maruz kalmasına yol açmaktadır. Bu tehditler daha önce belirgin ve kitlesel iken, 21. yüzyıl başlarında çok yönlü ve değişken bir hale gelmiş, ortalama belirsizlikler hâkim olmuştur. Ülkemizin maruz kaldığı tehditler kısaca özetlenecek olursa bunlar; bölgesel ve etnik çatışmalar, siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar ve belirsizlikler, köktendincilik ve uluslararası terörizm olarak sıralanabilir⁴¹⁶. Ülkemizin tehdit olarak algıladığı faaliyetler arasında aşağıdaki unsurlar sayılabilir.

- Yunanistan'ın megalo-ideası ve bu politikanın uzantısı olarak, Kıbrıs ve Ege sorunları, Batı Trakya Türklerine uygulanan baskılar, Türkiye'nin hızlanan Avrupa Birliği ilişkilerini engelleme hareketleri,

⁴¹⁴ SANDIKLI (2004), s. 9.

⁴¹⁵ YAMTAR ÖZER (2006), s. 124.

⁴¹⁶ SAKA (2007), s. 53-54.

- Suriye'nin Türkiye'den toprak ve Fırat sularını paylaşımı ile ilgili talepleri, PKK terörist örgütüne destek faaliyetleri,
- Irak'ın Dicle ve Fırat'la ilgili istekleri, Irak'ın toprak bütünlüğüne karşı özellikle Kuzey Irak'ta yaşanan endişe verici gelişmeler⁴¹⁷,
- İran'ın mevcut dini rejimini ihracına yönelik tutum ve davranışlarının etkilerinin doğurduğu tehditlere karşı kuvvet planlamasını gerçekleştiren Türkiye, mevcut jeopolitik konumu, siyasi ve sosyo-ekonomik yapısı ile askeri paktlar içindeki sorumluluk ve menfaatleri nedeniyle mevcut güç merkezlerinin dolaylı ya da direkt etkisi altında yeni tehditlerle de karşı karşıyadır⁴¹⁸. Bu tehditler Türkiye'yi belirli politikaları uygulamaya mecbur bırakmakta ve savunma harcamalarını belirlemede de önemli rol oynamaktadır. Aşağıdaki örneklerde Türkiye'nin sahip olduğu jeopolitik konum ve özelliklerin güvenlik politikalarını ne şekilde tehdit etmekte olduğu hakkında bilgi verilecektir.

3.1.2.2.1. Rusya

Rusya'nın boğazları ele geçirip sıcak denizlere inme arzusu ve tehdidi güvenlik politikalarımızı Moskova merkezli duruma getirmiştir. Soğuk Savaş döneminde Rusya karşısında güvenliğimizi garanti altına alabilmek için tüm politikalar Batı merkezli oluşturulmuştur. Rusya ile son dönemde ivme ve süreklilik kazanan üst düzey siyasi diyalog gerekli mesajların zamanında ve doğru verilmesini sağlamak suretiyle taraflar arasında yanlış anlama olasılıklarını asgariye indirerek ve karşılıklı güven ortamının pekişmesine katkıda bulunarak yapıcı bir rol oynamakta, ayrıca ilişkilerin muhtelif alanlarında da olumlu somut adımların atılmasına yardımcı olmaktadır⁴¹⁹.

⁴¹⁷ TÜRK (2007), s. 23.

⁴¹⁸ ALTUN (1998), s. 70.

⁴¹⁹ <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-rusya-federasyonu-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, (27.06.2009).

3.1.2.2.2. Amerika

Amerika, sahip olduğu jeopolitik özellikler nedeniyle Türkiye'nin güvenliğini direkt olarak tehdit eden bir siyasi tavır sergilememiş olsa da, başka bölgelerde gerçekleştirmek istediğı dış politik amaçları Türkiye üzerinden gerçekleştirmek istediğı durumlarda ülkemiz ilgili devletlerin tehditlerine maruz kalmış ve siyasal ve ekonomik yönlerden kayıplara uğramıştır. Soğuk Savaş döneminde Amerika Sovyetler Birliğı'nin tehditlerinden Orta Doğu'yu korumak amacıyla Rusya karşısında Türkiye üzerinden etkin askeri ve siyasal politikalar geliştirmiştir⁴²⁰. Bunun yanında Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında Sovyetler Birliğı'nin Türkiye'ye karşı tehdit oluşturması Türk-Amerikan ilişkilerini de büyük ölçüde etkilemiş ve aralarında bir yakınlaşma olmuştur. Yine Soğuk Savaş döneminde Amerika'nın Orta Doğu politikalarının sevk ve idaresinden sorumlu tuttuğı Türkiye bazı dönemlerde Arap ülkeleriyle ciddi sorunlar yaşamıştır. Sovyetler Birliğı'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını ilan eden devletlerle ilgili olarak Amerika Türkiye üzerinden bu bölgede de etkin olmayı çabalamıştır. Amerika'nın bu girişimi Türkiye'nin bu bölge ile ilgili kendi dış politikasını geliştirme ve uygulamasını geciktirmiş ya da ertelemiştir⁴²¹.

Irak operasyonu sırasında Amerika ekonomik yönden daha az maliyetli, askeri ve siyasal açıdan ise daha yüksek avantaj sağlayacak Kuzey cephesini Türkiye üzerinden açabilmek için büyük çaba göstermiştir. Bu nedenle Türkiye, Irak ve Orta Doğu ülkelerinin tepkisiyle karşılaşmış, dış kaynaklı bazı terörist saldırılara maruz kalmıştır⁴²². Irak'a yönelik askeri bir müdahalede, ABD'nin ülkemiz üzerinden bir “kuzey cephesi” açabilmesine olanak sağlayacak tezkere, Anayasamızın 92. maddesi

⁴²⁰ Gamze KONA (2004), “Türkiye'nin Güvenlik Politikaları ve Stratejik Öngörü Düzeyi”, http://strateji.cukurova.edu.tr/ULUSLARARASI/gamze_gungormus_kona_stratejik_ongoru.pdf, (27.05.2009).

⁴²¹ A.g.m.

⁴²² A.g.m.

uyarınca, 1 Mart 2003 günü TBMM’de oylanmış ve salt çoğunluk sağlanamadığı için kabul edilmemiştir. Bu gelişme, ikili ilişkilerde sıkıntı yaratmıştır⁴²³.

3.1.2.2.3. Suriye

Orta Doğu için büyük önem taşıyan ve Güneydoğu Anadolu’da bulunan su kaynakları, özellikle GAP’ın gündeme geldiği ve projeye hız verildikten sonra gündemin yoğunlaştığı süreçte Suriye ile aramızda sadece suyun paylaşımı açısından değil, su bahane edilerek siyasi açıdan da problemlerin doğmasına neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yakın zamana kadar Suriye’nin Türkiye ile ilişkilerinde iyi bir yol izlemediği görülmektedir. İki ülke arasındaki ilişkilerde gerginlik özellikle Hatay’ın Türkiye’ye katılmasından sonra başlamıştır. Sonraları Fırat ve Dicle nehirlerinin sağladığı suyun kullanımından Suriye’nin pay istemesine dayanan su sorunu ve terör gibi konularda da kendini göstermiştir⁴²⁴. Suriye ile uzun yıllar süren karşılıklı tehdit algılamasına dayanan soğuk ilişkiler yerini, 1998 yılında imzalanan “Adana Mutabakat Belgesi” ile iyileşme sürecine bırakmıştır. Bu olumlu ilişkiler her geçen gün daha da iyiye gitmektedir⁴²⁵.

3.1.2.2.4. Ermenistan

Türkler’den önce Anadolu’da yaşadıklarını belirten Ermeniler, bugün Türkiye Cumhuriyeti’nin sınırları içinde bulunan Doğu Anadolu Bölgesi üzerinde hak iddia etmektedirler. Ruslar Karadeniz’de kıyısı olan, Fransızlar ise Adana ve Mersin şehirlerini de içine alan, Doğu Akdeniz’de yeni bir devlet olarak kurulması düşünülen Ermenistan projelerini özellikle kritik dönemlerde gündeme getirip destekleyerek Ermeni devletine siyasal açıdan büyük bir destek vermektedirler. Ermenistan Türkiye’nin toprak bütünlüğünü tanıyamamakta, uluslararası arenada asılsız Ermeni soykırımı iddialarının tanınması için girişimde bulunmakta, Birleşmiş

⁴²³ <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-amerika-birlesik-devletleri-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, (27.06.2009).

⁴²⁴ SEZGİN (2004), s. 61-62.

⁴²⁵ SANDIKLI (2004), s. 14.

Milletler Güvenlik Konseyi kararlarını hiçe sayarak Azerbaycan topraklarının önemli bir bölümünü işgali altında bulundurmaktadır⁴²⁶.

1 Nisan 2000 tarihinde Orta Doğu gazetesinde yayınlanan bir habere göre Türk-Amerikan Konseyi 19. toplantısının “Savunma ve Dış Politika” oturumunda konuşan Genelkurmay Plan ve Prensipler Dairesi Başkanı Korgeneral Dandin; Ermenistan ile ilişkilerin düzelmesi için Türkiye’nin elinden geleni yaptığına işaret ederek “Ermenistan ise bir yandan Türkiye ile iyi ilişkiler isterken, diğer yandan kanıtlanmamış tarihi suçlamaları Türkiye’ye karşı politik baskı aracı olarak kullanmaya çalışıyor. Bu politika Ermeniler’i hiçbir yere götürmeyeceği gibi var olan durumu da kötüleştirecektir” dedi⁴²⁷. Ermenistan’ın bölgesel istikrar ve güvenliği tehdit eden ve iyi komşuluk ilişkilerinin ruhuna aykırı tutumu nedeniyle, bu ülkeyle diplomatik ilişki tesis edilmesi mümkün olmamıştır⁴²⁸.

3.1.2.2.5. Yunanistan

Hava sahası, kıta sahanlığı, Ege Adaları, Kıbrıs ve Fener Rum Patrikhanesi gibi sorunlarla gündeme gelen Türk-Yunan ilişkileri karşılıklı duyulan kuşkunun şekillendirdiği bunalım üzerine kurulmuştur. Yunanistan hem Batılı devletlerden aldığı güçle hem de NATO ve AB üyeliğinin getirdiği avantajları kullanarak Türkiye’ye karşı olumsuz tavır sergilemiştir. Türkiye’nin ulusal güvenliğini Batı Trakya, Ege Adaları ve Kıbrıs gibi unsurları kullanarak tehdit etmektedir.

Ege ve Kıbrıs sorunları çevresinde oluşan Türkiye ve Yunanistan arasındaki uyuşmazlıklar şu başlıklar altında ele alınabilir.

- Karasularının genişletilmesi sorunu,
- Kıta sahanlığının saptanması sorunu,

⁴²⁶ SANDIKLI (2004), s. 13.

⁴²⁷ <http://gbulten.ssm.gov.tr/>, (27.06.2009).

⁴²⁸ <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ermenistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, (27.06.2009).

- Doğu Ege adalarının askerden arındırılmış statüsünün Yunanistan tarafından ihlali,
- Adaların silahlandırılması sorunu,
- Yunanistan'ın Ege'deki Uluslararası Hava Sahasında hak iddiası,
- FIR (Flight Information Region, Uçuş Bildirim Bölgesi) sorumluluklarının Yunanistan tarafından kötüye kullanılması,
- Ege'de egemenliği uluslararası anlaşmalar ile Yunanistan'a devredilmemiş ada, adacık ve kayalıklar (coğrafi formasyonlar) sorunu,
- Denizde arama-kurtarma sorumluluk sahası sorunu⁴²⁹,
- NATO komuta kontrol sorunları,
- Azınlıklar sorunu⁴³⁰.

Türkiye ile tek başına çözmeyi başaramadığı Kıbrıs, Ege gibi sorunlarını Avrupa Birliği platformuna taşıyarak, Türkiye'nin de AB üyesi olması istekliliğinden faydalanarak Türkiye'ye baskı yaptırma gibi gereksiz, fakat sonuçları başarılı olabilecek bir politika izlemeye başlamıştır⁴³¹.

Uzun yıllar diyalog eksikliğine bağlı olarak inişli çıkışlı bir seyir izleyen Türk-Yunan ilişkilerinde 1999 yılından itibaren yeni bir döneme girilmiştir. Türkiye, 1999 Mayıs ayında iki ülke arasında terörizmle mücadele konusunda bir anlaşma imzalanması önerisinde bulunmuş ve böylelikle taraflar arasındaki mevcut işbirliği ve diyalog sürecinin başlatılmasının yolu açılmıştır. Bu yapıcı işbirliği önerimizi memnuniyetle karşılayan Yunanistan, terörizmle mücadelenin yanı sıra turizm, çevre, kültür, ticaret ve bölgesel kalkınmayı da içeren daha geniş kapsamlı bir

⁴²⁹ MSB (2000), **BEYAZ KİTAP**, s. 21.

⁴³⁰ SEZGİN (2004), s. 52.

⁴³¹ Emel OSMANÇAVUŞOĞLU OKTAY (2003), "Atina Zirvesi'nin Ardından Türkiye'nin AB ve Kıbrıs Politikası", http://www.stradigma.com/turkce/haziran2003/06_2003_08.pdf, (27 Haziran 2009).

işbirliği önerisinde bulunmuştur⁴³². Aşağıda kısaca Türkiye ve Yunanistan arasındaki en önemli problemlerden biri olan hava sahası ve FIR (Flight Information Region, Uçuş Bildirim Bölgesi) sorunları hakkında bilgi verilecektir.

Yunanistan Milli Savunma Politikasını tehdidin Türkiye’den geldiği varsayımına dayandırmaktadır. Bu nedenle de adaları silahlandırmakta, 6 millik karasuları üzerindeki hava sahasının 10 mil olduğu iddiasında bulunarak Ege Uluslararası Hava Sahasını daraltmakta, ülkemizden FIR’ı geçerek uluslararası hava sahasına giren her askeri uçağımızı silah yüklü uçaklarla önlemeye çalışmaktadır⁴³³. Yunanistan ulusal hava sahasını 1981 yılında tek taraflı bir kararname ile 10 mile çıkarmıştır. Karasuları dışında kalan ilave 4 millik alanı Yunanistan kendi toprağı gibi görme eğilimindedir. Fakat Yunanistan’ın bu davranışı hiçbir ülke tarafından ve NATO tarafından onaylanmamaktadır⁴³⁴. FIR sınırını Yunanistan Ege’de kendi egemenlik sınırı olarak kabul etmekte ve bu hattı batıya doğru geçecek tüm askeri uçuşların kendisine rapor edilmesini istemektedir. Yunanistan’ın 6 mil olan karasuları, kendisine, ancak 6 millik bir hava sahası sağlamakta, 6 mil dışında kalan bölge bütünüyle uluslararası hava sahasını oluşturmakta ve Yunanistan’a egemenlik hakkı tanımamaktadır⁴³⁵. Egemenlik hakkının kısıtlandığı düşüncesiyle Yunanistan ülkemize karşı farklı tavırlar sergilemekte bu tavırlarıyla Ege Denizi’nin Yunan denizi olduğunu çağrıştırmakta, bu durum ise bölgede her zaman için bir kriz çıkma olasılığını gündemde tutmaktadır.

Türkiye’yi askeri açıdan tek tehdit olarak gören komşumuz Yunanistan 1999 yılından bu yana izlediği yumuşama politikasına bir yenisini daha eklemiştir. Yunanistan yeni askeri doktrininde; “Ülkemize tek tehdit Türkiye’dir” ifadesini, “Ordumuz her dış tehdide açıktır” şeklinde değiştirdi. Helsinki sürecinde Yunanistan, Türkiye’den Kıbrıs ve Ege Adaları’nda istediklerini alabileceğini sanıyordu. Yunanistan, Türkiye ile sorunlarını ikili müzakerelerle çözme yolunda ciddi adımlar

⁴³² <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-yunanistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, (27.06.2009).

⁴³³ SANDIKLI (2004), s. 15.

⁴³⁴ Yılmaz AKLAR (2003), “ Türkiye’nin Milli Menfaatleri Önünde Bir Engel: Yunanistan Gerçeği, Sorun Alanları, Politikalar”, <http://www.irarec.org/mk/TurkceMakale/11.pdf>, (27.06.2009).

⁴³⁵ <http://www.turkishgreek.org/hava.htm>, (29.06.2009).

atarsa, Ege ve Kıbrıs'ta yapıcı bir tavır sergilerse, ancak o zaman bir tehdit olmaktan çıkabilir⁴³⁶.

Yunanistan Türkiye'yi zor durumda bırakacak girişimlerde bulunmakta, Türkiye ile olan sorunlarını AB'nin sorunları şekline getirmeye çalışmaktadır. Bu tutumuyla da Türkiye ve AB ilişkilerinde ilerlemeyi engellemekte, mevcut sorunların kendi lehine sonuçlanmasını istemektedir. Yunanistan ile aramızdaki diğer bir önemli sorun olan Kıbrıs sorunu konusuna aşağıda yer verilmiştir.

3.1.2.2.6. Kıbrıs

Kıbrıs konusu Türkiye'nin milli menfaatleri açısından hiçbir zaman ilgisinin azalmaması gereken konular arasında yer alır. Yunanistan, Kıbrıs konusunda da AB'yi arkasına alıp Türkiye'ye kendi çıkarları doğrultusundaki çözümleri kabul ettirme yönünde baskı yapmaktadır. Türk-Yunan ilişkilerinin geneli ve Ege'deki çıkarlarımız ne kadar önemli ise, ülkemiz açısından Kıbrıs konusu da o kadar önem taşımaktadır.

1960 düzenlemeleriyle Türkiye ile Yunanistan arasında Ege'de Lozan Anlaşması'yla kurulan genel denge, Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'de muhafaza edilmiştir. Bölgede Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında karşılıklı güç ve çıkar dengesi oluşturulmuş, Türk-Yunan dengesinin korunması ve barış ve istikrarın sürdürülmesi amaçlanmıştır. Rumların Türk halkına yönelik saldırıları 1974 yılına kadar farklı zaman dilimleriyle 14 yıl boyunca devam etmiştir. 1974 yılında gerçekleşen Barış Harekâtında; Kıbrıs Türk halkının etnik temizliğe uğratılmasının önlenmesi ve Ada'da ve Doğu Akdeniz'de bozulan iç dengenin yeniden kurulması amaçlanmıştır⁴³⁷. 1974 yılında gerçekleşen Barış Harekâtı neticesinde Yunanistan NATO'nun Türkiye'nin Kıbrıs Harekâtını önleyemediği gerekçesiyle NATO'nun askeri kanadından çıkmıştır. Türkiye'nin vetosunu kaldırması üzerine Yunanistan

⁴³⁶ Ömer ERBİL (2001), "Yunanistan Tehdit Mi?" <http://gbulten.ssm.gov.tr/>, (27.06.2009).

⁴³⁷ MSB (2000), **BEYAZ KİTAP**, s. 21-22.

1980 yılında NATO'nun askeri kanadına dönmüştür⁴³⁸. 1968 Haziran'ında başlayan ve Kıbrıs'a yeni bir düzen getirmeyi amaçlayan toplumlararası görüşmeler 1974 yılına kadar en ufak bir ilerleme ile sonuçlanamamıştır. 1974 yılında gerçekleşen Barış Harekâtı sonucu Türkiye Kıbrıs'ta söz sahibi olduğunu ve oradaki soydaşlarını ezdirmeyeceğini kanıtlamıştır. Daha da önemlisi adaya çıkardığı asker ve silah gücüyle Kıbrıs'taki güç dengesini kendi lehine çevirmiştir⁴³⁹.

3.1.2.2.7. Irak

Günümüzde klasik tehdit algılamaları dışında küresel güvenlik ortamında en önemli asimetrik tehdit algılamalarından birini uluslararası terörizm oluşturmaktadır. Organize yapıya sahip bu örgütler, gelişen teknolojiler sayesinde geniş bir imkân ve kabiliyete ulaşmışlardır.

Güney komşumuz olan Irak'ın siyasi ve toprak bütünlüğü Türkiye için hayati öneme sahiptir. PKK Irak'ın kuzeyini sığınak olarak kullanmaktadır ve Türkiye'ye sızarak eylem yapmaktadırlar. Bir diğer önemli konu da Kerkük'ün zengin petrol kaynaklarına sahip olmasıdır⁴⁴⁰. Kerkük için bu vilayette yaşayan tüm toplum kesitlerinin uzlaşısını yansıtacak şekilde bir özel statü belirlenmesi Türkiye'nin Irak ile ilişkilerinde en çok önem verdiği hususlar arasında yer almaktadır. Irak'ın kuzeyindeki PKK faaliyetlerinin ve PKK'nın bu bölgeden terör saldırısı düzenlenmesinin önlenmesi de Irak ile olan ilişkilerde öncelik verilen diğer bir konudur. Ülkemizle Irak arasındaki en önemli sorunu PKK terörü oluşturmaktadır. Gerek 1991–2003 yılları arası ve gerekse 2003 yılından sonra Bağdat'taki Irak Hükümetleri'nin Irak'ın kuzeyinde fiili kontrole sahip olmamaları, PKK'nın bu bölgedeki faaliyetlerinin artmasına ve bu bölgeyi kullanarak ülkemize yönelik saldırıları için elverişli bir ortam oluşmasına neden olmuştur⁴⁴¹. Bu sorunun

⁴³⁸ Kamer KASIM (2007), “Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Kıbrıs Sorunu”, Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, **Akademik Bakış Dergisi**, Cilt 1 Sayı 1, s. 57.

⁴³⁹ T.C İçişleri Bakanlığı Araştırma ve Etütler Merkezi AREM, <http://www.arem.gov.tr/>, (27.05.2009).

⁴⁴⁰ SANDIKLI (2004), s. 14.

⁴⁴¹ <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-irak-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, (29.06.2009).

çözülmesi amacıyla ülkemiz ile Irak arasında birçok görüşme yapılmış olmasına rağmen, soruna bir çözüm getirilememiştir. Bu nedenle terör ülkemizin en önemli sorunları arasında yer almaktadır.

Bu sorunun yanı sıra parçalanmış bir Irak'ın, ulusal çıkarları ve güvenliğine yönelteceği olumsuzlukları engelleme adına, enerjisini Irak'ın bütünlüğünün korunmasına yönelten Türkiye'nin bu konuda ne denli başarılı olacağı da bilinmemektedir. Irak'ı etkisi altına alan içsel ve dışsal dinamikleri etkileme/yönlendirme olanak ve gücüne sahip olmadığı gözlemlenen Türkiye, öncelikli hedefinin gerçekleşmemesi olasılığına karşı alternatif politikalar oluşturmak durumundadır⁴⁴². Aşağıda, ülkemizin en önemli sorunları arasında gösterilebilecek terörizm ve terörizmle mücadele konularına değinilmiştir.

3.1.2.2.8 Terörizm ve Terörizmle Mücadele

Terörizm önceden tasarlanmış gizli ajanlar ya da ayrılıkçı gruplar tarafından politik bir güdüyle, izleyenler üzerinde etki doğurmaya yönelik, sivilleri hedef alan şiddet olarak tanımlanmaktadır⁴⁴³. Terörizm dünya uluslarını, kalkınmakta olan ve kalkınmış ülke ayrımı yapmadan aynı ölçüde tehdit eden uluslararası boyutta bir olaydır. Hükümetlere ve masum sivillere karşı uyguladığı şiddet stratejisi bir ülkede siyasi istikrarsızlığı ve iç gerginliği arttırmak suretiyle, devlet ile halk arasındaki geleneksel güven ve korunma duygusunun kırılmasını da hedeflemektedir⁴⁴⁴. Bugün birçok ülkenin ulusal bütünlüklerini hedef alan ve birçok ülkedeki demokratik sistemin karşı karşıya bulunduğu en önemli sorunlardan birisi terördür. Devlete ve demokratik sisteme karşı bir meydan okuma olan terörün hangi türü olursa olsun bu eylemler başta yaşama hakkı olmak üzere, temel insan hak ve özgürlüklerini ortadan

⁴⁴² T.C Bahçeşehir Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, “Türkiye’nin Ulusal Güvenliğine Yönelik Etnik Ayrılıkçı Terör Tehdidinin Analizi ve Irak’ın Kuzeyinde Bir Kürt Devleti Kurulmasına İlişkin Değerlendirme”, Araştırma Raporu, İstanbul 2008, s. 35.

⁴⁴³ Kenan DAĞCI (2006), “ABD’nin Yeni Güvenlik Yaklaşımı ve Terörizm”, <http://www.tubam.org/component/contact/54-cv/2-kenan-dagci.html>, (27.05.2009).

⁴⁴⁴ MSB (2000), **BEYAZ KİTAP**, s. 23.

kaldırmayı amaçlamaktadır⁴⁴⁵. Ülkemiz açısından da terör önemli bir sorun teşkil etmektedir.

PKK/KONGRA-GEL 1978 yılında kurulmuş, silahlı mücadele yoluyla Türkiye sınırları içinde bağımsız bir Kürt devleti kurmayı amaçlamaktadır. Birçok saldırı ve katliam dolu hazırlık sürecinin ardından, 1984 yılında silahlı mücadeleye başlamıştır. PKK tarafından 15 Ağustos 1984'te Şemdinli ve Erüh'ta gerçekleştirilen karakol ve kamu binalarına yönelik terörist saldırıları ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal güvenlik algılaması önemli ölçüde değişmiş ve yeni bir süreç başlamıştır. Bu süreci farklı kılan temel özellik tehdidin Cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye'nin toprak bütünlüğüne yönelik en ciddi meydan okuma niteliğini taşıması ve o döneme kadar Türk güvenlik birimlerinin karşılaşmadığı türde bir terör tarzını temsil etmesidir. ASALA'nın düşüşü ile PKK'nın yükselişi Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik terör tehdidinde devamlılık sağlandığı düşüncesini akla getirmektedir⁴⁴⁶.

PKK/KONGRA-GEL terör olaylarının başladığı, 1984 sonrası dönemi içine alan 1985-1989 yılları arasında Türk savunma harcamaları içerisinde ekipman harcamaları ve operasyonel harcamalar artış göstermiştir. 1980-1984 yılları arasında ekipman harcamaları savunma harcamalarından %9.1 pay alırken 1985-1989 yılları arasında bu pay %18.2'ye yükselmiştir. Yine 1980-1984 yılları arası %30.1 pay alan operasyonel harcamalar, 1985-1989 yılları arasında payını %38.4'e yükseltmiştir. Türkiye 1960'lı yılların sonundan itibaren siyasi amaçlı terörizm, din kökenli terörizm, etnik ayrımcı terörizm gibi terörizmin hemen her türüne maruz kalmış, binlerce masum insanını kaybetmiş ve milyarlarca dolarlık ekonomik kayba uğramıştır. Bu nedenle Türkiye, BM ve Avrupa Birliği olmak üzere, üyesi olduğu uluslararası ve bölgesel kuruluşlara, terörizmin önlenmesi ve terörizmle mücadele konularında bugüne kadar kabul edilen en temel belgelerin hazırlanmasında ve kabul edilmesinde önemli katkılarda bulunmuştur⁴⁴⁷.

⁴⁴⁵ Kasım VAROL, "Terörizmin Türkiye'nin Kalkınmasına Etkisi", http://www.egm.gov.tr/temuh/terorizm10_makale4.htm, (25.05.2009).

⁴⁴⁶ T.C Bahçeşehir Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, "Türkiye'nin Ulusal Güvenliğine Yönelik Etnik Ayrımcı Terör Tehdidinin Analizi ve Irak'ın Kuzeyinde Bir Kürt Devleti Kurulmasına İlişkin Değerlendirme", Araştırma Raporu, İstanbul 2008, s. 6.

⁴⁴⁷ MSB (2000), **BEYAZ KİTAP**, s. 24.

1980'lerin ilk çeyreğinden itibaren Güneydoğu bölgesinde terörle uzun süre mücadele etmek zorunda kalan Türkiye'nin bu konuda gerçekleştirdiği harcamaların ülke ekonomisi üzerindeki etkisi de uzun süre tartışılmıştır. Özellikle 1984 yılından sonra savunma harcamaları önemli düzeyde artış göstermiştir. Bunda Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde etkili olan terör örgütünün eylemlerine karşı yapılan silahlı operasyon maliyetlerinin büyük etkisi olduğu tahmin edilmektedir.

3.1.2.3. Ekonomik ve Siyasal İstikrarsızlık

Ödemeler dengesi ekonomik istikrarın en önemli göstergelerinden biridir. Ödemeler dengesi ile birlikte enflasyon düzeyinde de yaşanan bir olumsuzluk, bazı harcama gruplarında kısıntıya gidilmesi gereğini beraberinde getirecektir. Ödemeler dengesinde gözlenen açıklar ve enflasyonda görülen yükselme savunma harcamalarında da kısılmalar yapılmasına neden olmaktadır. Türkiye'de sürekli açık vermiş olan ödemeler dengesi ve özellikle 1978, 1979, 1989 1994 yıllarında oldukça yüksek çıkan enflasyon oranı, beraberinde Türkiye'de savunma harcamalarının azaltılmasını getirmiştir⁴⁴⁸. Siyasal istikrarsızlık dönemlerinde ülkeler iç ve dış tehditlere karşı korunmak amacıyla silahlı kuvvetlere daha fazla ihtiyaç duyar ve silahlı kuvvetlerinin daha güçlü olmasını isterler. Ülkemizde 1970 ve 1980 yılında gerçekleşen askeri müdahaleler ve çok partili koalisyon hükümetleri döneminde yaşanan karışıklıklar savunma harcamalarında da artışlara neden olmuştur⁴⁴⁹.

3.1.2.4. Türkiye'nin Askeri İttifaklara Katılımı

İkinci Dünya Savaşı sonrası Kuzey Atlantik bölgesindeki ülkelerin ortak güvenliğini sağlamak üzere görüşmeler başlamıştır. Görüşmeler sonunda 17 Mart 1948'de Brüksel'de beş devlet arasında "Beşli Pakt" imzalanmıştır. Birleşik savunma sisteminin genişletilmesi için diğer devletlerinde başvurması üzerine 4 Nisan 1949'da "Kuzey Atlantik Antlaşması" imzalanmıştır. İmzalayan devletler; ABD, Büyük Britanya, Fransa, Kanada, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, İtalya, Portekiz,

⁴⁴⁸ TÜRK (2007), s. 23.

⁴⁴⁹ SAKA (2007), s. 57.

Norveç, Danimarka ve İzlanda'dır. Takip eden dönemde Türk ve Yunan Hükümetleri de Atlantik Pakı'na girmek istemişler ve isteklerini pakta dâhil devletlere bildirmişlerdir⁴⁵⁰.

Soğuk Savaş'ın bitmesi ve Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla siyasi ve ekonomik açıdan dünya dengeleri yeniden şekillenmiştir. Bu durum karşısında varlığı uzun yıllara dayanan uluslararası kurumların görev ve misyonları yeniden tanımlanmış ve etki sınırları da genişletilmiştir. Avrupa'nın güvenlik ve savunmasında en önemli siyasi ve askeri kuruluş olan NATO da bu kurumlar arasında yer almaktadır.

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle demokrasiye geçerken oluşan yeni uluslararası sisteme dâhil olarak ittifak stratejisine dâhil olmuştur. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası izlediği dış politikasını biçimlendiren ittifak stratejisi bugün için de geçerliliğini korumaktadır. İttifak stratejisini kabul eden Türkiye belki diğer dış politika stratejilerine göre daha çok demokratik olunması gereken AB politikasını özel bir özen göstermeden askeri ağırlıklı bir strateji içinde biçimlendirmiştir. Batılı/Avrupalı olmanın askeri ayağı NATO üyesi olunması olarak kabul edilmiştir⁴⁵¹. Batıyla ittifak yapma Türkiye'nin Batı milletleri ailesinin bir üyesi olarak tam anlamıyla kabul edilmesi ve büyük ekonomik yardım sözü anlamına gelmekteydi. 1949'da Türkiye Avrupa Konseyi'nin kurucu üyesi oldu ve 1952'de NATO'ya kabul edildi.

Çatışmalara ve çeşitli istikrarsızlıklara sahne olan ve bu çerçevede önemli sorumlulukları da beraberinde getiren bölgelerle çevrili olan Türkiye, güvenliğe net olarak katkıda bulunmakta, bu anlamda güvenlik tüketen değil, üreten bir ülke özelliği taşımaktadır. Ülkemiz ayrıca NATO'nun yanı sıra Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği öncülüğünde icra edilen birçok kriz yönetimi harekâtında yer alıp, yaklaşık 3500 askeri personelimiz NATO, BM ve AB öncülüğündeki harekâtlara katılmaktadır. Öte yandan, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birçok müttefikin yararlandığı "barış paydası"ndan Türkiye, coğrafi konumu ve bu çerçevede komşu bölgelerde istikrarsızlıkların ortaya çıkması nedeniyle yararlanamamıştır. Bu

⁴⁵⁰ SEZGİN (2004), s. 41.

⁴⁵¹ Gökhan KOÇER (2009), "Türkiye'nin Avrupa Birliği Politikası: Uluslararası İlişkiler Açısından Bir Analiz", http://www.kenancelik.com/documents/3GOKHAN_KOCER.pdf, (25.05.2009).

bağlamda Türkiye, çağımızda gerekli olan “sürdürülebilir kalkınma”nın devamı amacıyla, etrafında bir barış ve istikrar kuşağı oluşturmak için aktif ve samimi çaba göstermekte, buna koşut olarak savunma harcamalarında indirimde gitmektedir⁴⁵².

Gelişmiş ülkelerde nüfusun yaşlanması, gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki genç nüfus ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan göç hareketleri bir çatışma ortamı yaratabilecektir. Diğer tehditleri de göz ardı etmemek gerekmektedir. Yeni tehditlerin nereden geldiği ise henüz tam olarak bilinmemektedir. Bu nedenle askeri güç önemini korumaya devam edecektir. Dolayısıyla NATO’nun bir askeri ittifak olarak önemini koruyacağı da anlaşılmaktadır. 60 yıldır varlığını başarıyla devam ettiren, küresel gelişmelere ve bunun gerektirdiği ihtiyaca göre kendini yenileyen NATO, yeni tehdit algılamasında birinci sıraya terörizmi koymuştur. Türkiye terörizmden en fazla zarar gören ülke konumundadır ve bu nedenle terörle mücadelede en duyarlı ülkeler arasındadır. Gerek zarar gören ülke konumundan doğan hassasiyeti, gerek NATO ittifakına verdiği önem ve gerekse insani duygularla, NATO’nun terörle mücadele konsepti ve doktrin geliştirme faaliyetlerine destek sağlamakta ve bu konuda NATO ve diğer ülkelere operatif ve stratejik seviyelerde eğitim vermektedir⁴⁵³.

Türkiye’nin ittifaka üyelikten sağladığı ortalama fayda Soğuk Savaş yıllarında savunma yükünün 4 katı iken, tehdidin ortadan kalkmasıyla birlikte zamanla azalmış ve 1999 yılında 1.8 kata düşmüştür. Türkiye’nin ittifaka katılımının, sağladığı savunma hizmetinin artmasına dolayısıyla aynı birim savunmayı sağlamak için yaptığı savunma harcamasının azalmasına neden olduğunu söylemek mümkündür⁴⁵⁴.

3.1.2.5. Türkiye’ye Komşu ve Bölge Ülkelerinin Savunma Harcamaları

Ülkemiz bütün komşuları ile çok dikkatli bir siyasi strateji yürütmek ve barıştan itibaren milli savunma imkânlarını güçlü bulundurmak durumundadır. Bu

⁴⁵² http://www.mfa.gov.tr/iii_-turkiye_nin-nato_ya-askeri-katkilari.tr.mfa, (26.06.2009).

⁴⁵³ Armağan KULOĞLU (2009), “60 Yıllık İttifak: NATO ve Türkiye”, http://www.orsam.org.tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/200946_armagank.pdf, (25.05.2009).

⁴⁵⁴ SAKA (2007), s. 58.

zorunluluk beraberinde savunma harcamalarındaki artışı getirmektedir. Bir NATO üyesi devlet olarak elde ettiği avantajlar ve üstlendiği yükümlülükleri vardır⁴⁵⁵.

Türkiye için örnek vermemiz gerekirse komşu ülkelerin yaptıkları savunma harcamaları Türkiye'nin savunma politikasını da etkilemektedir. Chletsos ve Kollias, 1995 yılında Türkiye'nin savunma harcamalarını belirleyen etkenlerin neler olduğunu analiz etmek amacıyla bir model oluşturmuş, modelde açıklayıcı değişken olarak Türkiye'nin milli geliri, müttefik olarak NATO'nun savunma yükü ve rakip olarak da Yunanistan'ın savunma harcamaları kullanılmıştır. Bu çalışmanın sonucunda uzun dönemde Yunanistan'ın savunma harcamalarının Türkiye'nin savunma harcamalarını pozitif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır⁴⁵⁶.

⁴⁵⁵ ALTUN (1998), s. 70.

⁴⁵⁶ Selami SEZGİN, Jülide YILDIRIM (2002), "The Demand For Turkish Defence Expenditure", Defence And Peace Economics, Volume 13, No: 2, s. 121-123.

Tablo 37. Türkiye'nin Komşu ve Bölge Ülkelerinin Yıllara Göre Savunma Harcamaları 1999-2008 (2005 Yılı Sabit Fiyatlarıyla, Milyon Dolar)

Ülkeler	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Rusya	(14042)	(19138)	(21242)	(23601)	(25107)	(26120)	(28488)	(31176)	(33821)	(38238)
Suudi Arabistan	18260	20125	21434	18817	18956	21074	25393	28926	33320	33136
İsrail	9299	9574	9996	11087	10421	9931	10303	11075	(12513)	(12135)
Türkiye	16413	15885	14562	15494	13984	12762	12055	(13016)	(11155)	(11663)
Yunanistan	8245	8701	8508	8350	(7097)	(7765)	(8480)	(8824)	(8780)	(9706)
Suriye	4969	5353	5627	5841	6696	6708	6746	6067	6484	6300
İran	3200	4731	5220	3926	4594	5816	7213	7811	6486	6089
Ukrayna	1430	1772	1497	1592	1839	1985	2405	2697	3278	3206
Romanya	1714	1632	1712	1702	1756	1888	1976	2059	1974	2184
Irak	-	-	-	-	-	-	(1120)	(972)	(828)	(1926)
Bulgaristan	(596)	(614)	(680)	(687)	(700)	684	699	694	806	713
Azerbaycan	(133)	(141)	(160)	(172)	(215)	(260)	305	625	680	697
Gürcistan	(39.8)	(27.2)	(34.5)	49.3	57.7	80.6	214	363	720	651
Kıbrıs	(399)	(426)	(503)	(344)	(333)	346	376	369	350	415
Ermenistan	93	94.3	91.5	90.5	104	115	141	166	195	(217)

Kaynak; <http://milexdata.sipri.org/result.php4>, ()= SIPRI Tahmini Değerleri

Tablo 38. Türkiye'nin Komşu ve Bölge Ülkelerinin Yıllar İtibariyle GSYİH'lerine Göre Savunma Harcamaları, (%)

Ülkeler	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Suudi Arabistan	11.4	10.6	11.5	9.8	8.7	8.4	8	8.3	9.3
Gürcistan	(0.9)	(0.6)	(0.7)	1	1.1	1.4	3.3	5.2	9.2
İsrail	8.3	7.9	8.2	9.2	8.6	7.8	7.7	7.9	(8.6)
Suriye	5.8	5.5	5.5	5.4	6.3	5.6	5.1	4.4	4.4
Yunanistan	4.3	4.3	4.1	3.9	(3.1)	(3.2)	(3.4)	(3.4)	(3.3)
Ermenistan	3.7	3.6	3.1	2.7	2.7	2.7	2.9	2.9	3
İran	3	3.8	4	2.5	2.9	3.3	3.8	3.8	2.9
Ukrayna	3	3.6	2.9	2.8	2.8	2.6	2.8	2.8	2.9
Bulgaristan	(2.8)	(2.8)	(3)	(2.9)	(2.8)	2.6	2.6	2.4	2.6
Irak	-	-	-	-	-	(1.9)	(2.6)	(2.7)	(2.5)
Türkiye	4	3.7	3.7	3.9	3.4	2.8	2.5	(2.5)	(2.1)
Kıbrıs	(3)	(3)	(3.4)	(2.3)	(2.2)	2.1	2.2	2.1	1.9
Romanya	2.7	2.5	2.5	2.3	2.1	2	2	1.8	1.6
Azerbaycan	(2.6)	(2.3)	(2.3)	(2.2)	(2.4)	(2.6)	2.3	3.4	-

Kaynak; <http://milexdata.sipri.org/result.php4>, ()= SIPRI Tahmini Değerleri

Tablo 37’de Türkiye’nin komşu ve bölge ülkelerinin yıllara göre gerçekleştirdiği savunma harcaması rakamları verilmiştir. 2005 yılı sabit fiyatlarıyla 2008 yılında SIPRI tahminlerine göre Rusya 38238 milyon dolarlık savunma harcaması ile ilk sırada yer almaktadır. Rusya’yı hemen takip eden ülke 2008 yılında yaptığı 33136 milyon dolarlık savunma harcaması ile Suudi Arabistan. Sıralamada SIPRI tahminlerine göre 2008 yılında yaptığı 12135 milyon dolarlık savunma harcaması ile İsrail Türkiye’den önce üçüncü sırada yer almaktadır. Ülkemiz ise 1999-2008 yılları arasında en fazla savunma harcamasını 1999 yılında yapmıştır. 1999 yılında 16413 milyon dolar değerinde savunma harcaması gerçekleştiren Türkiye 2008 yılında SIPRI tahminlerine göre 11663 milyon dolar tutarında savunma harcaması yapmıştır.

Ülkelerin yıllar itibariyle GSYİH rakamlarına göre yaptıkları savunma harcamalarına gelince; 1999-2007 periyodunda savunma harcamaları sıralamasında ikinci sırada yer alan Suudi Arabistan GSYİH’den savunmaya ayrılan pay sıralamasında ilk sırada yer almaktadır. GSYİH’den savunmaya 2007 yılında en fazla payı Suudi Arabistan ayırmıştır. Ülkenin 2007 yılında GSYİH’den savunmaya ayırdığı pay %9.3’tür. Suudi Arabistan’dan sonra GSYİH’den savunmaya en fazla pay ayıran bir diğer ülke de %9.2 ile Gürcistan’dır. Yine 2007 yılında SIPRI tahminlerine göre GSYİH’den ayırdığı %8.6 pay ile İsrail üçüncü sırada yer almaktadır. Ülkemizin GSYİH’den yıllara göre savunmaya ayırdığı pay 2002 yılından sonra belirgin bir şekilde azalış göstermiştir. Yunanistan’ın savunmaya ayırdığı paylarda da kimi dönemlerde düşüşler kimi dönemlerde yükselişler yaşanırken genel olarak savunmaya ayrılan payların seyrine bakıldığı zaman ülkenin yıllara göre GSYİH’den ayırdığı pay azalma göstermektedir. 2004 yılına kadar savunmaya ayırdığı pay verileri hakkında bilgi sahibi olunmayan Irak’ta ise 2004 yılı sonrası SIPRI tahminlerine göre GSYİH’den savunmaya ayrılan pay 2006 yılında en yüksek seviyesine ulaşmış, 2007 yılında ise 2006 yılına göre düşüş gerçekleşmiştir.

3.2. TÜRKİYE’DE BÜTÇE VE SAVUNMA HARCAMALARI

Her ülkenin savunma harcamaları, ulusal bütçesinin gider bölümünde önemli bir yer tutar. Fakat bu harcamaların karşılığında nesnel mal şeklinde iktisadi bir değer üretilmesi söz konusu değildir. Bu nedenle bütçenin bir bölümünü, ulusal yaşamın bir zorunluluğu olarak, toplumun katlanmak mecburiyetinde olduğu bir özveri olarak düşünmek doğrudur. Özellikle sanayileşmiş ülkelerin, başka ülkelere politik amaçlarla sunduğu yardımlar, örneğin silah, mühimmat ve hatta anamal niteliğindeki makina ve araç bağışları, yardımı yapan tarafın ekonomik sistemi üzerinde enflasyondan başka bir etki yaratmaz. Çünkü başka bir ülkeye bağışlanmış olan malların üretildiği ülkede, bu malların üretilmesi için üretim faktörlerine zorunlu ödemeler yapılmıştır. Fakat üretilen mallar ekonomik sistemin dışına, (yani ulusal kurgu pazarın dışına) çıkmıştır. Devlet bu malların üretilmesi için yaptığı harcamaları ancak bütçesinden finanse edebilir. Bu yüzden bütçede meydana gelen boşluğu ise ancak halktan aldığı vergilerle kapatabilir.

Diğer kamu bütçeleri gibi MSB bütçesi de TBMM Plan ve Bütçe Komisyonunda (PBK) ele alınmaktadır. Gerek MSB’nin gerekse PBK’nın askeri ve güvenlik konularında uzman kadroları bulunmamakta olup, komisyon toplantılarında askeri bütçe rutin bir bütçe olarak ele alınmakta ve üzerinde özlü bir tartışma yapılmadan kabul edilmektedir. Bütçe basına açık olarak tartışıldıktan sonra yaklaşık beş dakikalık bir bölüm basına kapalı yapılmakta ve askeri konularda uzmanlaşmış uluslararası dergilerde bulunabilecek Türkiye ile ilgili bilgiler milletvekillerine, MSB’nin asker bürokratları tarafından gizli bilgi olarak sunulmaktadır⁴⁵⁷.

3.2.1. Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri

2009 yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanununda merkezi yönetim bütçe giderleri 259 milyar 156 milyon TL, giderlerin GSYİH’ye oranı ise %23.3 olarak öngörülmüştür. 2009 yılında merkezi yönetim bütçe giderleri toplamının 266 milyar

⁴⁵⁷ Lale SARIİBRAHİMOĞLU, “Türk Silahlı Kuvvetleri”, http://www.dcaf.ch/_docs/turkey_almanacTR2005/file08.pdf, (22.05.2010).

752 milyon TL olarak gerçekleşmesi öngörülmektedir. Buna göre yıl sonunda toplam bütçe giderlerinin GSYİH'ye oranı %28.2 olacaktır. 2009 yılı sonunda faiz hariç bütçe giderlerinin 211 milyar 252 milyon TL olması beklenmektedir. Bu rakamın GSYİH'ye oranının ise %22.3 olarak gerçekleşeceği beklenmektedir. Merkezi yönetim bütçe giderlerinin yıllara göre değerleri ve GSYİH içindeki payları şu şekildedir;

- 2000 yılında 51.344 (%30.8),
- 2001 yılında 86.972 (36.2),
- 2002 yılında 119.604 (34.1),
- 2003 yılında 141.248 (%31.1),
- 2004 yılında 152.093 (%27.2),
- 2005 yılında 159.687 (24.6),
- 2006 yılında 178.126 (%23.5),
- 2007 yılında 204.068 (%24.2),
- 2008 yılında 227.031 (%23.9),
- 2009 yılında 259.156 (%23.3) milyon TL olarak hesaplanmıştır.

3.2.2. Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Giderlerin Bütçe İçindeki Yeri

Devletin savunma hizmetlerine yönelik harcamaları, egemenlik ve ulusal varlığın devamını sağlayan harcamalardır. Çoğu kez ülkelerin refahları pahasına milli gelirlerinden ülke bütünlüğüne yönelik tehditlerin artan bir fonksiyonu olarak ayırdıkları paydır. Savunma harcamalarının optimum düzeyde yapılması, risk faktörünün iyi belirlenmesine ve “yeterli güvenlik düzeyi” nin tespit edilmesine bağlı olmaktadır. Güvenli bir ortam ekonomik kalkınma için ana koşuldur; kendini güvenli

hissetmeyen sermaye yatırım yapmayacaktır. Güvenli ortamı sağlayan savunma harcaması miktarı optimum savunma harcamasıdır. Bunun altında kalan miktar ekonomiyi olumsuz etkiler ve yine aşırı savunma harcaması da ekonomik ve sosyal olumsuzluklar yaratır. Soğuk Savaş sonrası pek çok ülkenin aksine Türkiye'nin savunma harcamaları azalmamıştır. Bir yandan içeride yaşanan terörist faaliyetler, diğer yandan ülkemizin içinde bulunduğu jeopolitik konum savunma harcamalarının artışında etkili olmaktadır⁴⁵⁸.

Türkiye'de savunma bütçesi 1960'lardan başlayarak belirgin bir artış göstermiş olmasına rağmen savunma bütçesinin konsolide bütçe içerisindeki payı giderek azalmıştır. 1995 yılında savunma harcamalarının konsolide bütçeye oranının %10.5 olduğu ve bu oranın 2002 ile 2005 yıllarındaki küçük artışlar dışında 2007 yılında %6.4'e kadar düştüğü görülmektedir. Bu gözlem zaman içinde savunma harcamalarının arttığı yönündeki gözlemle uyuşmamaktadır⁴⁵⁹. Ülkemizin savunma harcamalarında cari olarak bir artış gözlenirken 2000-2008 itibariyle harcamaların bütçe içindeki payının ve GSYİH'den aldığı payın düşmesi oldukça dikkat çekicidir. Bazı savunma harcamalarının bütçe dışında kalması ve faiz giderlerinin görünmemesi bütçe payını olduğundan düşük göstermektedir.

Tablo 39'da bazı yılların bütçe giderleri fonksiyonel sınıflandırmaya göre milyon TL olarak ifade edilmiş ve yine aynı yılların bütçe giderlerinin GSYİH'den aldığı yüzde pay ve 2009 bütçesi içindeki payları gösterilmiştir.

⁴⁵⁸ M. Hakan ÖZBARAN, "Türkiye'de Kamu Harcamalarının Son Beş Yılına Harcama Türlerine Göre İncelenmesi", **Sayıştay Dergisi**, <http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/icerik/der53m5.pdf>, (29.05.2010).

⁴⁵⁹ Kübra ÖNDER, "Türkiye'de Savunma Harcamalarının Ekonomiye Etkisi Üzerine Bir Araştırma", <http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/teror/teror10.pdf>, (28.05.2010).

Tablo 39. Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Bütçe Giderleri 2004-2009 (Milyon TL)

	Tutar (Milyon TL)						GSYİH'ye Oranları (%)						
	2004	2005	2006	2007	2008	2009 Bütçe	2004	2005	2006	2007	2008	2009 Bütçe	2009 Bütçe İçindeki Payı (%)
Genel Kamu Hizmetleri	64800	55184	70398	75975	82081	97400	15.1	11.3	9.3	9.0	8.6	8.8	37.6
Savunma Hizmetleri	9422	10303	11588	11834	12839	14625	2.2	2.1	1.5	1.4	1.4	1.3	5.6
Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri	7582	8550	10514	12434	13967	15708	1.8	1.8	1.4	1.5	1.5	1.4	6.1
Ekonomik İşler ve Hizmetler	15453	18546	21127	23703	29137	25920	3.6	3.8	2.8	2.8	3.1	2.3	10.0
Çevre Koruma Hizmetleri	106	181	127	184	215	257	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.1
İskan ve Toplum Refahı Hizmetleri	376	682	3855	4715	3797	3298	0.1	0.1	0.5	0.6	0.4	0.3	1.3
Sağlık Hizmetleri	4963	7335	9274	11276	12972	13479	1.2	1.5	1.2	1.3	1.4	1.2	5.2
Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri	1810	2243	2811	3279	3865	4193	0.4	0.5	0.4	0.4	0.4	0.4	1.6
Eğitim Hizmetleri	16619	18718	22219	25720	30493	34523	3.9	3.8	2.9	3.1	3.2	3.1	13.3
Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri	19891	24358	26213	34949	37666	49754	4.6	5.0	3.5	4.1	4.0	4.5	19.2

Kaynak; 2010 Yılı Bütçe Gerekçesi

Tablo 39’da fonksiyonel sınıflandırmaya göre bütçe giderleri ve giderlerin GSYİH’deki payları gösterilmiştir. Fonksiyonel sınıflandırmaya göre 2009 yılı merkezi yönetim bütçe giderlerinin dağılımına bakıldığında en büyük payı sırasıyla genel kamu hizmetleri, sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri ile eğitim hizmetleri almaktadır. Savunma hizmetleri başlığı altında merkezi yönetim bütçesi içinde ayrılan pay yıllara göre artış göstermekle birlikte yıllara göre bütçe içindeki payı yüzde olarak azalmaktadır. 2009 bütçesinden ayrılan pay 14.625 milyon TL ve bütçeden aldığı pay %5.6’dır. 2006, 2007 ve 2008 yıllarında ise savunma hizmetleri başlığı altında gerçekleştirilen harcamaların bütçe içindeki payı sırasıyla %6.5, %5.8 ve %5.7’dir. 2009 bütçesi içinde gider olarak en yüksek payı alan %37.6 ile genel kamu hizmetleridir. Genel kamu hizmetlerini %19.2 ile sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri ve %13.3 ile eğitim hizmetleri takip etmektedir. Yani bütçeden fonksiyonel ayrıma göre en fazla kaynak bu üç kaleme ayrılmaktadır. 2004 yılında merkezi bütçe giderleri içinde savunma hizmetlerinin payı %6.7, 2005 yılında %7.1 olarak ölçülmüştür⁴⁶⁰.

Daha önceki yıllara baktığımız zaman ise karşımıza şöyle bir tablo çıkıyor. 2003 yılında savunma harcamaları merkezi yönetim bütçesi giderleri içinde %7.7, 2002 yılında %8.1, 2001 yılında %7.9, 2000 yılında %9.5 ve son olarak da 1999 yılında %10.1’lik paylara sahiptir.

Bir sonraki tabloda(Tablo 40) yine 2010 yılı Bütçe Gerekçeleri verilerinden hazırlanarak elde edilen merkezi yönetim bütçe ödeneklerinin fonksiyonel dağılımına yer verilmiştir.

⁴⁶⁰ T.C Maliye Bakanlığı 2010 Yılı Bütçe Gerekçeleri, s. 33.

Tablo 40. Merkezi Yönetim Bütçe Ödeneklerinin Fonksiyonel Dağılımı 2009-2012 (Bin TL)

	2009 Başlangıç Ödeneği (1)	2010 Ödenek Teklifi (2)	2011 Ödenek Teklifi (3)	2012 Ödenek Teklifi (4)	Artış (2/1) (%)	Artış (3/2) (%)	Artış (4/3) (%)
Genel Kamu Hizmetleri	110.115.730	112.142.855	112.861.899	116.669.582	1.8	0.6	3.4
Savunma Hizmetleri	14.624.635	15.146.295	16.018.031	16.841.025	3.6	5.8	5.1
Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri	15.707.606	17.164.240	18.170.282	19.346.694	9.3	5.9	6.5
Ekonomik İşler ve Hizmetler	27.075.355	33.233.106	34.008.337	36.265.716	22.7	2.3	6.6
Çevre Koruma Hizmetleri	256.781	297.365	282.415	284.736	15.8	-5.0	0.8
İskan ve Toplum Refahı Hizmetleri	3.298.117	4.276.047	4.385.621	4.569.142	29.7	2.6	4.2
Sağlık Hizmetleri	13.479.199	14.960.260	16.319.747	17.295.236	11	9.1	6.0
Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri	4.193.048	4.581.499	4.761.089	5.032.697	9.3	3.9	5.7
Eğitim Hizmetleri	34.522.587	38.002.989	40.344.500	43.096.136	10.1	6.2	6.8
Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri	49.753.771	61.798.182	66.652.738	71.615.251	24.2	7.9	7.4

Kaynak; 2010 Bütçe Gerekçeleri

3.3. TÜRKİYE’DE SAVUNMA HARCAMALARININ KAYNAKLARI

Savunma harcamalarının kaynakları Milli Savunma Bakanlığı’na yayımlanan ve konuya ilişkin en kapsamlı yayın olan Beyaz Kitap’ta şu şekilde sıralanmıştır;

- Milli Savunma Bakanlığı Bütçesinden Tahsisli Kaynaklar,
- Jandarma Genel Komutanlığı Ödenekleri,
- Savunma Sanayii Destekleme Fonu Kaynakları,
- TSK Güçlendirme Vakfı Kaynakları,
- Sahil Güvenlik Komutanlığı Ödenekleri,
- Geri ödemeleri Hazine Müsteşarlığı Bütçesinden Yapılan Yabancı Devlet veya Firma Kredileri,
- Dış Askeri Yardımlar,
- Milli Savunma Bakanlığı’nın Özel Kanunlara Dayanan Gelirleri⁴⁶¹.

Savunmaya tahsis edilen bu kaynaklar Beyaz Kitap’ta bütçe içi ve bütçe dışı kaynaklar olarak ikiye ayrılmıştır. Savunma harcamalarının bütçe içi kaynakları Milli Savunma Bakanlığı Bütçesinden Tahsisli Kaynaklar, Jandarma Genel Komutanlığı Ödenekleri, Sahil Güvenlik Komutanlığı Ödenekleri ve Milli Savunma Bakanlığı’nın Özel Kanunlara Dayanan Gelirleri’nden oluşur. Bütçe dışı kaynaklar ise; Savunma Sanayii Destekleme Fonu Kaynakları, TSK Güçlendirme Vakfı Kaynakları ve Dış Askeri Yardımlardır⁴⁶².

⁴⁶¹ MSB (2000), **BEYAZ KİTAP**, s. 107.

⁴⁶² A.g.e., s. 107.

3.3.1. Savunma Harcamalarının Bütçe İçi Kaynakları

Türkiye'nin savunma harcamalarının bütçe içi kaynakları; Milli Savunma Bakanlığı Bütçesinden Tahsisli Kaynaklar, Jandarma Genel Komutanlığı Ödenekleri, Sahil Güvenlik Komutanlığı Ödenekleri ve Milli Savunma Bakanlığı'nın Özel Kanunlara Dayanan Gelirleri'nden oluşur. Sıradaki tabloda (Tablo 41) M.S.B. Bütçesinin, GSMH ve Merkezi Yönetim Bütçesi ile mukayesesine yer verilecektir.

Tablo 41. MSB Bütçesinin GSMH ve Merkezi Yönetim Bütçesi İle Mukayesesi 1994-2009, (Bin TL)

Yıllar	GSMH	Merkezi Yönetim Bütçesi	MSB Başlangıç Bütçesi	Merkezi Yönetim Bütçesi/GSMH (%)	MSB Bütçesi/GSMH (%)	MSB Bütçesi/ Merkezi Yönetim Bütçesi (%)
1994	3.887.903	826.396	77.669	21.3	2.0	9.4
1995	7.854.887	1.341.978	152.847	17.1	1.9	11.4
1996	14.978.067	3.568.507	325.372	23.8	2.2	9.1
1997	29.393.262	6.361.686	671.020	21.6	2.3	10.5
1998	53.518.332	14.789.475	1.390.263	27.6	2.6	9.4
1999	78.282.967	27.266.600	2.507.010	34.8	3.2	9.2
2000	125.596.129	46.827.436	4.136.500	37.3	3.3	8.8
2001	176.483.953	79.159.490	5.376.585	44.9	3.0	6.8
2002	275.032.366	98.131.000	8.234.969	35.7	3.0	8.4
2003	356.680.888	147.230.170	10.209.250	41.3	2.9	6.9
2004	428.932.343	150.658.129	10.889.575	35.1	2.5	7.2
2005	485.058.000	156.088.874	10.977.067	32.2	2.3	7.0
2006	575.784.000	174.958.101	11.877.533	30.4	2.1	6.8
2007	646.893.000	204.902.263	13.052.398	31.7	2.0	6.4
2008	716.596.000*	218.044.132	13.272.707	30.0	1.85	5.96
2009	1.111.438.000*	262.110.416*	14.532.622*	23.5	1.3	5.5

Kaynak; Beyaz Kitap 2000, MSB Faaliyetlere İlişkin Bilgi ve Değerlendirmeler, Savunma ve Havacılık Dergisi.

Not:* Hedeflenen Değerler.

Tablo 41’de 1994 ve 2007 yılları arası Milli Savunma Bakanlığı bütçesinin GSMH ve Merkezi Yönetim Bütçesi içindeki payları gösterilmektedir. MSB bütçesi rakamları her yıl artış göstermekle birlikte merkezi yönetim bütçesi içinde aldığı paydaki azalmalar dikkat çekmektedir. Söz konusu dönemde Türkiye’nin MSB bütçesinin GSMH’den aldığı pay en fazla 2000 yılına aittir ve %3.3 olarak hesaplanmıştır. 2000 yılından 2007 yılına kadar ise MSB bütçesinin GSMH içindeki yeri düzenli olarak azalmıştır. Milli Savunma Bakanlığı bütçesinin merkezi yönetim bütçesi içindeki yerine baktığımız zaman %11.4 ile en fazla payın 1995 yılında ayrıldığını görüyoruz. Söz konusu dönemde MSB bütçesinin genel bütçe içindeki payı dalgalanmalar yaşamışsa da genel olarak baktığımız zaman bu payın azaldığını söylemek mümkündür.

Tablo 41’e göre MSB başlangıç bütçesi yıldan yıla artan bir eğilim göstermektedir. Fakat Merkezi Yönetim Bütçesi içinde MSB bütçesinin giderek azaldığı da dikkatten kaçmıyor. 1997 yılında %10.5 olan pay 2007 yılında %6.4’e kadar düşmüştür.

Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü internet sitesinde yayınlanan “2010 Yılı Bütçe Gerekçesi” isimli belgenin verilerine göre MSB’nin 2006-2009 yılları başlangıç ödenekleri ile 2010-2012 dönemi bütçe teklifi ve artış oranları şu şekildedir;

- 2006 yılı başlangıç ödeneği; 11.877.533.000,
- 2007 yılı başlangıç ödeneği; 13.052.398.000,
- 2008 başlangıç ödeneği; 13.272.707.000 (Merkezi Yönetim Bütçesi İçindeki Payı %5.67),
- 2009 başlangıç ödeneği; 14.532.622.000,
- 2010 tasarı; 15.118.234.000 (Merkezi Yönetim Bütçe Gideri 286.828.000.000 TL),

- 2011 bütçe teklifi; 15.986.382.500(Merkezi Yönetim Bütçe Gideri 298.232.000.000 TL) ve son olarak
- 2012 bütçe teklifi; 16.806.657.000 (Merkezi Yönetim Bütçe Gideri 314.442.000.000 TL) TL şeklindedir. Yıllara göre artışlara baktığımız zaman;
- 2008'den 2009' a artış %9.49,
- 2009'dan 2010' a artış %4.03,
- 2010'dan 2011'e artış %5.74 ve
- 2011'den 2012'ye artış %5.13 olarak hesaplanmıştır.

3.3.1.1. Milli Savunma Bakanlığı Bütçesinden Tahsisli Kaynaklar

MSB Bütçesinin, Merkezî Yönetim Bütçesi içindeki payı 1997-2000 yılları için ortalama %9.5; 2001-2003 yılları için ortalama %7.4; 2004-2007 yılları için ise ortalama %6.7 civarındadır. Gerçekte mevcut konumuyla, yeni tehdit ve risklerin yoğunlaştığı Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu üçgeninin merkezinde, global güç ve oluşumların menfaatlerinin kesişim bölgesinde yer alan Türkiye'nin, jeostratejik mevkiinden kaynaklanan durumunun, bugüne kadar olduğu gibi 21'inci yüzyılda da değişmeyeceği ve Türkiye'nin öneminin ve yeni dünya düzenindeki yerinin daha da pekişeceği değerlendirildiğinde; Genel Bütçeden Millî Savunmaya ayrılan payın çok da fazla olmadığı, hatta son yıllarda giderek azalan bir trend izlediği görülmektedir. Sıradaki tabloda 2010 ve 2009 bütçe gerekçeleri verilerinden yararlanılarak hazırlanan Milli Savunma Bakanlığı Bütçesi hakkında bilgi verilecektir.

Tablo 42. Yıllara Göre Milli Savunma Bakanlığı Bütçesi, (TL)

	2009(Teklif)	2010 (Teklif Tavanları)	2011 (Teklif Tavanları)	2012 (Teklif Tavanları)
Personel Giderleri	6.175.173.000	6.438.135.000	6.895.730.000	7.363.172.000
SGK Prim Giderleri	905.437.000	1.276.022.000	1.360.366.000	1.452.582.000
Mal ve Hizmet Alım Giderleri	7.324.231.000	7.187.799.000	7.537.218.000	7.787.381.000
Cari Transferler	90.828.000	168.590.000	124.077.000	126.410.000
Sermaye Giderleri	36.953.000	47.688.000	47.300.000	54.000.000
Genel Toplam	14.532.622.000	15.118.234.000	15.964.691.000	16.783.545.000

Kaynak; 2009 ve 2010 Yılları Bütçe Gerekçeleri

Tablo 42’de Milli Savunma Bakanlığı Bütçesi gösterilmiştir. Genel olarak baktığımız zaman bütçede en fazla mal ve hizmet alım giderlerine pay ayrılmaktadır. Bakanlığımızın 2009 yılı Bütçesi, Türkiye’nin içinde bulunduğu bölgedeki gelişmeler, mevcut ekonomik ve sosyal politikalar, kalkınma planları, ekonomik istikrarı sağlama ve enflasyonla mücadele programı çerçevesinde hazırlanarak, 14 Milyar 532 Milyon TL olarak kanunlaşmış ve yürürlüğe girmiştir. Bu Bütçenin; %42.5’ini Personel Giderleri, %6.2’sini Sosyal Güvenlik Kurumlarına Devlet Primi Giderleri, %49.2’sini Mal ve Hizmet Alım Giderleri, %1.2’sini Tedavi Giderleri, %0.6’sını Cari Transferler ve %0.3’ünü ise Sermaye Giderleri oluşturmaktadır. MSB 2009 yılı Bütçesi, mevcut ekonomik ve sosyal politikalar, Orta Vadeli Program ve enflasyonla mücadele programı çerçevesinde kamu açıklarının sınırlı bir boyutta tutulması amacıyla, alınan tedbirlerin gerektirdiği kamu harcamalarının azaltılması çalışmaları ve TSK’nın zorunlu ihtiyaçları ile uluslararası siyasi durum dikkate alınarak azami tasarruf prensibiyle hazırlanmıştır⁴⁶³.

⁴⁶³ <http://www.msb.gov.tr/Birimler/MALIYE/html/doc/6.KamuoyuBilgilendirmesi.pdf>, (22 Mayıs 2010).

3.3.1.2. Jandarma Genel Komutanlığı Ödenekleri

Türkiye Cumhuriyeti Jandarması, emniyet ve asayiş ile kamu düzeninin korunmasını sağlayan, diğer kanun ve nizamların verdiği görevleri yerine getiren, silahlı, askeri bir güvenlik ve kolluk kuvvetidir⁴⁶⁴. Jandarma Genel Komutanlığı, Türk Silahlı Kuvvetlerinin bir parçası olup, Silahlı Kuvvetlerle ilgili görevleri eğitim ve öğrenim bakımından Genelkurmay Başkanlığı'na, emniyet ve asayiş işleriyle diğer görev ve hizmetlerin ifası yönünden İçişleri Bakanlığı'na bağlı olup, Jandarma Genel Komutanı Bakana karşı sorumludur⁴⁶⁵. 2009 ve 2010 yılı Bütçe Gerekçeleri'nden elde edilen verilere göre Jandarma Genel Komutanlığı ödenekleri ile ilgili bazı sayısal bilgileri şu şekilde özetleyebiliriz. Jandarma Genel Komutanlığı'nın

- 2006 yılı başlangıç ödeneği; 2.571.561.000,
- 2007 yılı başlangıç ödeneği 3.137.341.000,
- 2008 yılı başlangıç ödeneği 3.128.378.000,
- 2009 yılı başlangıç ödeneği 3.690.760.000,
- 2010 yılı tasarı 3.898.531.000,
- 2011 yılı bütçe teklifi 4.136.959.000 ve son olarak
- 2012 yılı bütçe teklifi 4.387.069 TL olarak verilmiştir.

2007'den 2008'e geçişte %0.29'luk bir azalma yaşanmıştır, 2008'den 2009'a %17.98, 2009'dan 2010'a %9.65 ve 2010'dan 2011'e %9.95'lik bir artış durumu söz konusudur. Aşağıdaki tabloda yıllara göre Jandarma Genel Komutanlığı'nın savunma bütçesi rakamları verilmiştir.

⁴⁶⁴ Maliye Bakanlığı (1993), s. 251

⁴⁶⁵ <http://www.jandarma.tsk.tr/>

Tablo 43. Jandarma Genel Komutanlığı'nın Savunma Bütçesi

	2009(Teklif)	2010 (Teklif Tavanları)	2011 (Teklif Tavanları)	2012 (Teklif Tavanları)
Personel Giderleri	1.996.128.000	2.135.780.000	2.287582.000	2.442.651.000
SGK Prim Giderleri	238.811.000	349.596.000	372.704.000	397.969.000
Mal ve Hizmet Alım Giderleri	1.351.256.000	1.303.708.000	1.362.540.000	1.424.254.000
Cari Transferler	2.493.000	2.947.000	3.133.000	3.195.000
Sermaye Giderleri	102.072.000	106.500.000	111.000.000	119.000.000
Genel Toplam	3.690.760.000	3.898.531.000	4.136.959.000	4.387.069.000

Kaynak; 2009 ve 2010 Yılları Bütçe Gerekçeleri

Tablo 43’de Jandarma Genel Komutanlığı’nın savunma bütçesi gösterilmektedir. 2009 teklif rakamlarına baktığımız zaman en fazla gider personel giderleri kaleminde gerçekleşmektedir. Tablonun seyrine genel olarak baktığımız zaman giderlerin yıldan yıla arttığını görüyoruz.

3.3.1.3. Sahil Güvenlik Komutanlığı Ödenekleri

Sahil Güvenlik Komutanlığı hizmet yönünden İçişleri Bakanlığı’na bağlı silahlı bir kuvvet olarak, ülkemizin bütün sahillerinde, iç suları olan Marmara Denizi, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarında, liman ve körfezlerinde, karasularında, münhasır ekonomik bölgesi ile ulusal ve uluslar arası hukuk kuralları uyarınca egemenlik ve denetimimiz altında bulunan tüm deniz alanlarında faaliyetlerini sürdürmektedir⁴⁶⁶. 2009 ve 2010 yılı Bütçe Gerekçeleri’nden elde edilen verilere göre Sahil Güvenlik Komutanlığı ödenekleri ile ilgili bazı sayısal bilgileri şu şekilde özetleyebiliriz;

- 2006 yılı 194.459.000,
- 2007 yılı başlangıç ödeneği 229.933.000,

⁴⁶⁶ http://www.sgk.tsk.tr/baskanliklar/plan_prensipler/gorevler/gorevler.asp (21 Mayıs 2010).

- 2008 yılı başlangıç ödeneği 233.317.000,
 - 2009 başlangıç ödeneği 253.585.000,
 - 2010 tasarı 275.982.000,
 - 2011 bütçe teklifi 289.050.000,
 - 2012 bütçe teklifi 307.495.000 TL şeklindedir.
 - Bütçe rakamlarındaki yıllara göre değişim yüzdelerine baktığımız zaman;
 - 2007'den 2008'e %1.47,
 - 2008'den 2009'a %8.69,
 - 2009'dan 2010'a %8.83,
 - 2010'dan 2011'e %4.74 ve son olarak da
 - 2011'den 2012'ye %6.38'lik bir artışın olduğunu söylemek mümkündür.
- Tablo 44'de Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın Savunma Bütçesi verilmiştir.

Tablo 44. Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın Savunma Bütçesi

	2009(Teklif)	2010 (Teklif Tavanları)	2011 (Teklif Tavanları)	2012 (Teklif Tavanları)
Personel Giderleri	88.354.000	95.094.000	101.853.000	108.758.000
SGK Prim Giderleri	11.962.000	17.506.000	18.664.000	19.930.000
Mal ve Hizmet Alım Giderleri	119.752.000	111.332.000	116.344.000	121.585.000
Cari Transferler	300.000	2.050.000	2.189.000	2.222.000
Sermaye Giderleri	45.049.000	50.000.000	50.000.000	55.000.000
Genel Toplam	265.417.000	275.982.000	289.050.000	307.495.000

Kaynak; 2009 ve 2010 Yılları Bütçe Gerekçeleri

3.3.1.4. Milli Savunma Bakanlığı’nın Özel Kanunlara Dayanan Gelirleri

Çeşitli özel kanunlarla elde edilen bazı gelirler, Türk Silahlı Kuvvetlerinin acil ihtiyaçlarında kullanılmaktadır. Bu gelirler cari yıl bütçe gelirleri içinde yer almakta, ancak hangi hizmete tahsis edilmişse ödenek kaydı işlemi yapılarak o alanda harcanmaktadır. Bu gelirlerden harcanmayan miktarları ertesi mali yıla devredilebilmektedir. Özel gelirli ödenekler olarak “Harita Alım ve Yapım İşlerinden Elde Edilen Ödenekler, Gayri Menkul Satışından Elde Edilen Ödenekler, 3212 Sayılı Kanun Gereği Elde Edilen Ödenekler, Kara, Deniz ve Hava Taşıtlarının kiralardan elde edilen ödenekler, Dövizle Askerlikten Elde Edilen Ödenekler, Savunma Amaçlı Alınan Vergiler, Re-Organizasyon Modernizasyon Ödenekleri, Ek Kaynaklar” sayılabilir. Bu özel gelirli ödenekler hangi hizmete tahsis edilmişse ödenek kaydı işlemi yapılarak o alanda harcanmaktadır⁴⁶⁷.

3.3.2. Savunma Harcamalarının Bütçe Dışı Kaynakları

Türkiye’nin yurt içinden karşıladığı savunma harcamalarının finansmanı bütçe ile sınırlı değildir. Savunma bütçesi ile birlikte Savunma Sanayii Destekleme Fonu Kaynakları (SSDF), Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı Kaynakları (TSKGV) ve yabancı ülkelere yapılan Askeri Dış Yardımlar savunma harcamalarının bütçe dışı kaynaklarını oluşturmaktadır⁴⁶⁸.

3.3.2.1. Savunma Sanayi Destekleme Fonu

3238 sayılı Kanunun 12. maddesi ile TSK’nın modernizasyonunun sağlanması ve Türkiye’de modern savunma sanayiinin kurulması için gerekli kaynağın, genel bütçe dışında devamlı ve istikrarlı bir şekilde temini amacıyla Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası nezdinde ve Müsteşarlık emrinde SSDF (Savunma Sanayi Destekleme Fonu) kurulmuştur. SSDF’den yapılan harcamalar,

⁴⁶⁷ KAYA (2004), s. 43.

⁴⁶⁸ ŞENESEN (2002).

SSİK(Savunma Sanayii İcra Komitesi) kararların doğrultusunda; sanayinin teşviki, kredi, sermaye iştiraki ve proje bedellerinden oluşmaktadır. Her ne kadar, Savunma Sanayii Müsteşarlığı sorumluluğunda yürütülen projelerin finansmanın esas itibariyle SSDF'den karşılanması amaçlanmışsa da 3238 sayılı Kanunla, büyük ölçüde finansman gerektiren projeler için yurt dışından devlet destekli kredi temini imkânı da getirilmiştir⁴⁶⁹. 3238 Sayılı Kanun'un 1. Maddesinde yapılan açıklamaya göre bu Kanunun amacı; modern savunma sanayiinin geliştirilmesi ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyonunun sağlanmasıdır⁴⁷⁰.

3.3.2.1.1. Savunma Sanayii Destekleme Fonu Gelirleri

Savunma Sanayii Destekleme Fonunun temel gelir kaynakları vergiler, mal varlıkları ve dış kredilerden meydana gelmektedir. 1999 yılından itibaren nakit girişleri oluşturan kaynaklardan SSDF'ye aktarılan yüzde paylar şu şekilde özetlenebilir;

- Ücret geliri hariç gelir ve kurumlar vergisinden %5,
- Her türlü alkollü içki ve tütün mamulleri satışından %10,
- Akaryakıt tüketim vergisinden %3.5 ,
- Milli Piyango safi hâsılatından %95,
- At yarısı hâsılatından %10,
- Spor Toto hâsılatından %1.8
- Spor Loto hâsılatından %3.6
- Talih oyunları hâsılatından %15

⁴⁶⁹<http://www.ssm.gov.tr/anasayfa/kurumsal/Faaliyet%20Raporlar/2008%20Y%C4%B1%C4%B1%20Faaliyet%20Raporu.pdf>, (20 Mayıs 2010).

⁴⁷⁰http://www2.ssm.gov.tr/browser_tr.asp?srcURL=library%2Fdocs%2Ftr%2Fkurumsal%2Fssm3238kanun.htm&title=3238+SA YILI+KANUN&lightURL=sub05, (20 Mayıs 2010).

- Hafif silah satış geliri hâsılatından %80
- Bedelli askerlik gelirleri
- Genel bütçeden ve MSB bütçesinden aktarmalar
- Bağış ve yardımlar
- Fon malvarlığı gelirleri ve diğer fonlardan aktarmalar
- Dış kredi kullanımı⁴⁷¹.

Türkiye’de savunma sanayiinin geliştirilmesi ve dış piyasalarda rekabet gücünün artırılması amacıyla, vergi ve denetim muafiyetleri tanınmıştır. Savunma Sanayii Destekleme Fonu; Sayıştay Kanunu, Devlet İhale Kanunu ve Genel Muhasebe Kanunu kapsamı dışında tutularak fon kullanımında esneklik kazandırılmıştır. Ayrıca, fon gelirlerinde önemli artışlar meydana getirmek maksadıyla, kurumlar, veraset ve intikal, damga, banka-sigorta vergilerinden de muaf tutulmuştur⁴⁷².

3.3.2.1.2. Savunma Sanayii Destekleme Fonu Giderleri

SSDF’den yapılacak harcamaların Savunma Sanayii İcra Komitesi kararları doğrultusunda avans, kredi, sermaye iştirakı, proje bedeli, hazır alım bedeli şeklinde olması esastır⁴⁷³. SSDF’nin harcamaları genel bütçeye aktarma, savunma malzemesi yapımı, savunma malzemesi satın alımı, avans ve kredi ödemeleri, kamulaştırma alt yatırımları, yerli silah firmalarına sermaye katılımı, müşavirlik hizmetleri, araştırma geliştirme, proje ve ödemeler, kredi anapara geri ödemeleri, kredi faiz ve taahhüt ödemeleri, yönetim giderleri ve anapara ödemelerinden oluşmaktadır⁴⁷⁴.

⁴⁷¹ ŞENESEN (2002), s. 43-46.

⁴⁷² M. Ali ÖZER (2001), “Savunma Harcamaları ve Ekonomiye Etkileri”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bütçe ve Mali Planlama Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001, s.: 38.

⁴⁷³ A.g.t., s. 38.

⁴⁷⁴ ŞENESEN(2002), s. 40.

Aşağıdaki tabloda SSM Faaliyet Raporu 2007’ den yararlanılarak hazırlanan 2007 yılı SSDF kaynakları gösterilmiştir.

Tablo 45. 2007 Yılı SSDF Kaynakları (Milyon Dolar)

TSK Güçlendirme Vakfından Aktarmalar	
Milli Piyango Payı	186
Müşterek Bahis Payı	30
Gelir-Kurumlar Vergisi Hâsılatı Üz. Akt. Pay	814
MSB Bütçesinden Aktarılan	
MSB Büt. Akt. (ÖTV Payı/232)	127
Fon Malvarlığı Gelirleri	
Mevduat/Repo Faizleri	2
DT-HB Faizleri	70
İştirak Gelirleri	3
Kredi Faizleri	1
Verilen Kredi Geri Dönüşleri	12
Bedelli Askerlik Gelirleri	
Bağış ve Yardımlar	
Hafif Silah Satışı Geliri	5
Diğer Gelirler	7
Toplam SSDF Gelirleri	1256
Diğer Nakit Girişleri	
MSB Bütçesinden Projeler Kapsamında Aktarılan	1059
Diğer Kurum Bütçelerinden Proje Kapsamında Aktarılan	89
TSF’den Aktarılan	55
Toplam Nakit Girişleri	1203
Genel Toplam	2459

Kaynak; Savunma Sanayii Müsteşarlığı Faaliyet Raporu 2007.

Bir sonraki tabloda (Tablo 46) yine Savunma Sanayii Müsteşarlığı Faaliyet Raporu 2007’den yararlanılarak SSDF 2007 yılı giderleri gösterilmiştir.

Tablo 46. 2007 Yılı SSDF Giderleri (Milyon Dolar, Pay)

Proje Ödemeleri	1016	%85
Ar-Ge Proje Ödemeleri	31	%3
Kredi Geri Ödemesi	73	%6
Verilen Krediler	34	%3
Diğer Ödemeler	40	%3
SSDF Gider Toplamı	1194	-
Diğer Kurum Bütçeleri Kaynaklı Proje Ödemeleri	333	-
TSF Kaynaklı Proje Ödemeleri	55	-
Genel Toplam	1581	-

Kaynak; Savunma Sanayii Müsteşarlığı Faaliyet Raporu 2007.

Tablo 46’da SSDF’nin 2007 yılına ait giderleri milyon dolar cinsinden ifade edilmiştir. Tabloya baktığımız zaman proje ödemelerinin ilk sırada yer aldığını görüyoruz. Proje ödemelerinin toplam giderler içindeki yeri %85 olarak görülüyor. Tablo 47’de SSM Faaliyet Raporu 2008 verilerinden yararlanılarak hazırlanan SSDF yıllara göre gelir ve gider durumu gösterilmiştir.

Tablo 47. 1986-2008 SSDF Gelir- Gider Durumu (Milyon Dolar)

Yıllar	Gelir	Gider
1987	408	74
1988	445	211
1989	669	274
1990	921	769
1991	428	652
1992	967	1064
1993	887	885
1994	600	578
1995	942	927
1996	1387	1241
1997	1166	760
1998	477	679
1999	748	860
2000	1306	1092
2001	845	589
2002	1464	1083
2003	1322	981
2004	1199	983
2005	1237	929
2006	1134	1044
2007	1256	1194
2008	1889	1670

Kaynak; SSM Faaliyet Raporu 2008.

2008 Yılında SSDF giderlerindeki gözle görülür artış, ATAK Helikopteri Tedarik Projesinin yürürlüğe girmesi sebebiyle yapılan avans ödemesinden kaynaklanmaktadır. Buna bağlı olarak gelir ve kurumlar vergisi üzerinden ayrılan SSDF payına ilişkin tahakkuk etmiş alacakların tahsilâtının, Hazine Müsteşarlığı ile yapılan görüşmeler neticesinde hızlandırılması sonucu SSDF gelirlerinde paralel bir artış sağlanmıştır⁴⁷⁵.

3.3.2.2. Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı

Vakıf olarak, 19 Temmuz 1909 tarihinde “Donanma-i Hümayun Muaveneti Milliye” adı ile bir Vakıf kurulmuş, ancak Birinci Dünya Savaşı’nın yenilgiyle

⁴⁷⁵ Savunma Sanayii Müsteşarlığı Faaliyet Raporu 2008, s. 40.

sonuçlanması üzerine Vakfın çalışmalarına son verilmiştir. Daha sonra 11 Mayıs 1965 tarihinde “Türk Donanma Cemiyeti” kurulmuştur. Bu Cemiyet 6 Şubat 1972 tarihinde kapatılarak yerine, 11 Mart 1972 tarihinde, “Türk Deniz Kuvvetlerini güçlendirme konusunda, Türk ulusunun maddi ve manevi desteğini sağlamak” amacıyla “Türk Donanma Vakfı” kurulmuş ve 16 Ekim 1981 tarihinde Vakfın adı, “Türk Deniz Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı” olarak değiştirilmiştir. 16 Temmuz 1970 tarihinde, “Milli havacılık sanayimizin geliştirilmesi, hava harp silah ve vasıtalarının satın alınması, hayati önemi haiz hedeflerin havaya karşı korunma imkânlarının geliştirilmesi suretiyle Türk Hava Kuvvetlerine güç katkısında bulunmak” amacıyla, “Türk Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı” kurulmuştur. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı nedeniyle Türkiye’ye ambargo uygulanması üzerine, “kendi tankını, kendi silahını kendin yap” sloganı ve milletimizin yaptığı bağışlar ile 27 Ağustos 1974 tarihinde Türk Kara Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı kurulmuştur. Daha sonra, Silahlı Kuvvetlerimizin güçlendirilmesi, ihtiyaç duyulan silah, araç ve gereçleri yurt içinde üretecek seviyede bir Savunma Sanayi kurularak dışa bağımlılığın asgariye indirilmesi maksadıyla, 3388 sayılı yasa ile, 26 Eylül 1987 tarihinde Kara, Deniz, Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakıflarının birleşmesiyle Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı kurulmuştur. Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı; yeni vakıflar içinde özel kanunla kurulmuş tek Vakıf’tır⁴⁷⁶. 1970’ te kurulan Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı 67.490, 1972’de kurulan Deniz Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı 2.445 ve son olarak 1974 yılında kurulan Kara Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı 2.239 Milyon TL kaynak sağlamışlardır⁴⁷⁷.

TSKGV’nin Kuruluş amacı milli harp sanayimizin geliştirilmesi, yeni harp sanayi dallarının kurulması, harp silah, araç ve gereçlerinin satın alınması suretiyle Türk Silahlı Kuvvetlerinin savaş gücünün artırılmasına katkıda bulunmaktır. Tüzel kişiliğe haiz olan vakfın bütçesi yapılırken bütçenin %80’ ini teşkil eden miktar, Genel Kurmay Başkanlığı’na planlama ve projelendirme maksadı ile bildirilir ve burada yapılan tahsis neticesinde kuvvet komutanlıklarının projelere dayalı olarak bu fonlardan yaralandırılırlar. Geri kalan %20 ise Vakfa gelir getirici yatırımlara ve

⁴⁷⁶ http://www.tskgv.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=16&Itemid=91, (21 Mayıs 2010).

⁴⁷⁷ Maliye Bakanlığı (1993), s. 129.

harcamalara tahsis edilir. Ayrıca vakfa 3388 sayılı kanunla vergi, resim ve harç muafiyet ve istisnaları tanımıştır⁴⁷⁸. Sıradaki tabloda TSKGV'nin 1995 ve 2005 yılları arası Gelir ve Gider durumu gösterilmiştir.

Tablo 48. TSKGV'nin 1998-2005 Yılları Gelir ve Gider Durumu(Milyar TL)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Bağışlar	550.6	639.8	305.8	779	681.3	1200.5	1847.5	1266
Menkul Kıymetler	168.2	26.4	10.3	796	3912.6	6642	1933.7	1827
Faiz Gelirleri	4448	8145	8778	17811	11117.4	7862.4	13933.7	12749
Kira Gelirleri	248.5	471.7	817.4	1248	1861.1	2470.3	3111	3413
İşletme Gelirleri	21.5	7.5	171.4	-	-	-	-	-
İştirak Kar Payları	1809.2	3030	5980	3943.1	7859.2	30089.6	4654.7	7468
Kambiyo Gelirleri	1531.8	3173	1975	14488.6	6587.6	5274.4	1142.5	1592
Fuar Gelirleri	68.3	996.2	31.4	1853	902.4	3318.8	800	3715
Diğerleri	428.8	44.6	43.1	47.5	89.8	208.9	78.8	3
TOPLAM GELİR	9275.2	16534	17941	40967.2	33011.7	57067	39528.3	32033
Genel Yönetim Giderleri	539.6	330	536.3	803.2	825.1	1657.7	2047.4	2013.1
Proje Giderleri	2551.6	2123.7	1676.3	8055.7	7071.6	9780	0	0
Diğer Giderler	2457.8	1.8	2.4	5.1	2227.7	4492.5	1352.9	3144.7
TOPLAM GİDER	5549.1	2455.5	2215	8864	10124.5	15930.2	3400.3	5157.8

Kaynak; SAKA, (2007)

⁴⁷⁸ KAYA (2004), s. 61.

Aşağıda Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı'nın Bağlı Ortaklıkları ve İştirakleri verilmiştir. Bağlı Ortaklıklar;

- Aselsan, Tusaş, Havelsan, Roketsan, İşbir, Aspilsan. İştirakler;
- TEI A.Ş., Ditaş A.Ş., Netaş A.Ş., Mercedes-Benz A.Ş., Heaş A.Ş., Tapasan A.Ş., Turktipsan A.Ş., HTR A.Ş.⁴⁷⁹.

Tablo 49. TSKGV Bağlı Ortaklıkları ve İştirakleri

Bağlı Ortaklıklar	Sermayesi (TL)	Vakfın Payı (%)
ASELSAN A.Ş.	29.403.000	84.58
TAI A.Ş.	312.037.330	54.50
HAVELSAN A.Ş.	51.250.000	98.90
ROKETSAN A.Ş.	73.500.000	55.00
İŞBİR ELKT.SAN. A.Ş.	12.000.000	99.59
ASPİLSAN A.Ş.	2.500.000	97.69
İştirakleri	Sermayesi (TL)	Vakfın Payı (%)
TEI A.Ş.	20.000.000	3.02
DİTAŞ	10.000.000	20.00
MERCEDES-BENZ Türk A.Ş.	155.000.000	5.00
HEAŞ	51.000.000	1.17
TAPASAN A.Ş.	1.500.000	25.00
TURKTIPSAN A.Ş.	42.600.000	20.00
HAVELSAN TEK.RADAR A.Ş.	1.000.000	0.01
NETAŞ	6.486.480	15.00

Kaynak; BEYOĞLU (2006).

Savunma harcamalarının diğer kaynakları göz ardı edilmemekle birlikte, bu çalışmada, harcamaların karşılanmasında diğerlerine nispeten daha büyük payı olan Milli Savunma Bakanlığı Bütçesi, Savunma Sanayi Destekleme Fonu ve Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı kaynakları hakkında daha fazla bilgi verilmiştir. Aşağıda kısaca Dış Askeri Yardımlar hakkında bilgi verilmiştir.

⁴⁷⁹ http://www.tskgv.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=16&Itemid=91, (21 Mayıs 2010).

3.3.2.3. Dış Askeri Yardımlar

Beyaz Kitap'ta Diğer Kaynaklar başlığı altında yer alan FMS Kredisi, NATO ENF Fonu ve Devlet/Firma Kredileri çalışmamızda Dış Askeri Yardımlar olarak ele alınmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunluğunda savunma harcamalarının yüksek olması, buna karşılık savunmaya gerçekleşecek harcamaların iç kaynaklar yetersizliği nedeniyle dış kaynaklar tarafından karşılanması gereğini gündeme getirmektedir. Güvenlik yardımı almayan bir ülke savunmanın gerektirdiği ihtiyaçlarını kendi iç kaynaklarından sağlamak durumundadır. Yani üretken yatırımlara gidecek sınırlı döviz kaynaklarının savunmaya yönlendirilmesi söz konusudur. Türkiye'nin Cumhuriyet döneminde güvenlik yardımı almaya başlaması 2. Dünya Savaşı sonrasına rastlamaktadır. Sovyetler Birliği tehdidi karşısında ABD, Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde ülkemize önemli sayılabilecek miktarda askeri güvenlik yardımında bulunmuştur⁴⁸⁰. Devlet/Firma kredileri yılda ortalama 1 milyar dolar seviyesinden devletin dış borçlarındaki artış nedeniyle 500 milyon dolar seviyesine kadar düşmüştür. Soğuk Savaş döneminde önemli ölçüde yararlandığımız dış yardımlar sürecin sona ermesiyle sembolik düzeye inmiştir⁴⁸¹. Dış Askeri Yardımlar; Yurt Dışı Silah Satış (Foreign Military Sales) (FMS) Kredileri, NATO Enfrastrüktür (alt yapı) Fonu ve Yabancı Devlet/Firma Kredilerini kapsar.

3.3.2.3.1. Yurt Dışı Silah Satış (Foreign Military Sales) (FMS) Kredileri

Nitelik itibariyle borç kredisi olma özelliği gösterirler. Bu kredilerin borç ve anapara faiz ödemeleri 1981 yılına Milli Savunma Bakanlığı'na yapılmış bu tarihten sonra ise Hazine Müsteşarlığı tarafından devlet borcu olarak üstlenilmiştir. Bu kredi ABD yönetim ve kongresince çeşitli şartlar göz önünde bulundurularak verilmektedir⁴⁸². FMS; Milli kaynaklar kullanılarak ABD Savunma Bakanlığı kanalından yapılan veya ABD'den sağlanan FMS kredisi yoluyla sağlanan kaynak

⁴⁸⁰ SAKA (2007), s. 72-73.

⁴⁸¹ <http://gbulten.ssm.gov.tr/arsiv/2005/06/27/01.htm>, (20 Mayıs 2010).

⁴⁸² ÖZER (2007), s. 120.

tahsisinin genel tanımıdır. Amerikan askeri yardımı 1950-1970 döneminde tamamen hibe niteliğinde gerçekleşmiş 1972 yılından itibaren ise, FMS kredileri ağırlık kazanmıştır. 2. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle Türkiye'nin NATO ittifakına katılımı ve sonrasında ülkemiz ABD ve NATO yardımları almaya devam etmiştir. Kıbrıs Barış Harekâtını takiben 1974 yılından 1980 yılına kadar askeri yardımlarda önemli bir azalma görülmüş bu dönem itibariyle de hibelerin yerini FMS kredileri almıştır⁴⁸³.

FMS Kredisi ile askeri malzeme tedarikine 1972 yılından itibaren önemli rakamlara ulaşmıştır. Türkiye 1972-1998 yılına kadar ABD'den 5760 milyar dolar savunma amaçlı borçlanma yapılmıştır. 1982-1992 yılları arasında ABD'den 3196 milyar dolar hibe şeklinde olmak üzere toplam 8956 Milyar Dolar FMS kredisi kullanılmıştır. 1980-1998 dönemindeki yıllık ortalama FMS kredi kullanım değeri 276 milyon dolardır. Bugüne kadar kullanılan FMS kredilerinin geri ödemeleri 2016 yılına kadar devam edecektir. FMS kredilerinin geri ödemesi 1992-2016 yılları arasında 3359 milyar dolar anapara, 3169 milyar dolar faiz olmak üzere toplam 6528 milyar dolardır. FMS programı uzun dönemde Türk sanayisini ve ekonomisini olumsuz yönde etkilemektedir. Türkiye'nin FMS kapsamında almış olduğu 9 milyar dolarlık kredi karşılığı yapmakta olduğu ödemelere rağmen 6.5 milyar dolarlık borç bakiyenin bulunması, FMS uygulamalarına bağımlılık sürmekteyken, FMS kapsamındaki hibe yardımlarının tamamen ortadan kaldırılması ve kredi bölümünün şeklinin değişmesi karşısında Türkiye 1998 yılından itibaren FMS kredisi kullanmamıştır⁴⁸⁴.

3.3.2.3.2. NATO Enfrastrüktür (Alt Yapı) Fonu

Bir diğer Dış kaynak da NATO Enfrastrüktür Fonu'dur. Fon NATO ülkeleri arasında ortak altyapı gerekliliği, askeri harekât planlarının gerçekleştirilmesi ve gelişen durumlar karşısında ihtiyaç duyulan bazı tesislerin üye ülkelerin toprakları üzerinde inşa edilmesi zaruretinin doğmasıyla hissedilmiştir. Ancak tesislerin

⁴⁸³ SAKA (2007), s. 75.

⁴⁸⁴ KAYA (2006), s. 70.

yapılacağı ülkenin bu tesisleri yapma ve idame ettirmeye ekonomik gücünün yetersiz gelebileceği de düşünülerek fon geliştirilmiştir. 1950 yılında başlayan programa Türkiye 1953 yılında katılmış ve 1954 yılından itibaren fondan yararlanmaya başlamıştır⁴⁸⁵.

NATO’da Enfrastrüktür İhtiyaçları 1985 yılına kadar 5’er yıllık planlar şeklinde hazırlanırken bu yıldan itibaren 1985-1990 ve takip eden yıllar için 6 yıllık planlar şeklinde hazırlanmaya başlanmıştır. Bir tesisin fondan yararlanabilmesi için sayılan kategorilerden birinde yer alması gerekmektedir. Bu kategoriler; hava alanları, deniz üsleri, akaryakıt boru hatları ve depoları, muhabere tesisleri, seyrüsefer yardımcıları, ihbar sistemleri, deniz altı ve su üstü ikaz tesisleri, harp karargahları, eğitim tesisleri, karadan karaya füze tesisleri, karadan havaya füze tesisleri, mühimmat depolama tesisleri, ileri depolama tesisleri, harici takviye destek tesisleri, muhtelif tesisler şeklinde belirlenmiştir⁴⁸⁶. Aşağıdaki tabloda bazı ülkelerin fondan yararlanma oranları verilmiştir.

Tablo 50. Bazı Ülkelerin NATO ENF Fonundan Yararlanma Oranları

Avrupa Müttefik Komutanlığı Seviyesinde		NATO Güney Bölgesi İçerisinde	
Ülke	Faydalanma Oranı	Ülke	Faydalanma Oranı
Türkiye	%16	Türkiye	%48
Yunanistan	%7	Yunanistan	%21
İtalya	%10	İtalya	%32
Almanya	%21.5		

Kaynak; Beyaz Kitap 2000.

Tablo 50’ye göre Türkiye bu fonun kullanımında %16’lık payla Avrupa’da Almanya’dan sonra ikinci sırada yer almaktadır. NATO Güney bölgesinde ise %48’lik oran ile en büyük faydalanma payı Türkiye’ye aittir. Bir sonraki tabloda ise Türkiye’nin 1975-1988 yılları arası fona yapmış olduğu katkı ile fondan gelen katkı gösterilmiştir.

⁴⁸⁵ KAYA (2006), s. 75-76.

⁴⁸⁶ ALTUN (1998), s. 125.

Tablo 51. Türkiye'nin 1975-1988 Yılları Arası Fona Yapmış Olduğu Katkı ile Fondan Gelen Katkı

Yıllar	NATO'dan Gelen	Milli Katkı
1975	12.669.315	1.237.532
1976	5.351.000	1.124.213
1977	5.584.121	1.130.917
1978	6.947.000	978.986
1979	9.828.000	878.270
1980	6.168.000	1.403.817
1981	18.869.783	1.823.775
1982	22.761.000	2.114.165
1983	36.651.000	2.390.665
1984	22.592.591	2.137.629
1985	29.630.291	2.219.362
1986	38.215.329	2.414.582
1987	59.248.947	2.487.463
1988	79.544.000	3.330.995

Kaynak; ALTUN (1998)

Tablo 51'e göre NATO'ya ödediğimiz miktarın NATO'dan aldığımıza oranı genel ortalama olarak 1'e 14'tür. Başka bir ifade ile fona yaptığımız katkının 14 kat fazlası NATO'dan elde edilmiştir. Bir sonraki tabloda NATO'ya 1990 ve 2000 yılları arasında ödediğimiz katılma payı ve NATO'dan tahsis edilen miktarlar verilmiştir.

Tablo 52. Türkiye'nin 1990-2000 Yılları Arası Fona Yapmış Olduğu Katkı ile Fondan Gelen Katkı (TL)

Yıllar	NATO'dan Gelen	Milli Katkı
1990	803.547.055.000	35.664.259.985
1991	970.492.043.000	47.188.270.136
1992	1.108.942.942.411	70.975.744.950
1993	2.474.887.360.000	91.752.832.007
1994	2.822.605.552.000	183.017.125.017
1995	8.713.261.807.000	290.006.388.668
1996	5.344.829.854.000	563.461.313.922
1997	20.168.486.119.766	820.096.773.234
1998	6.486.617.872.843	1.655.230.400.000
1999	63.885.242.306.106	2.132.315.854.424
2000	15.275.757.122.696	840.281.136.424

Kaynak; ÖZER (2001).

3.3.2.3.3. Devlet/ Firma Kredileri

Beyaz Kitap'ta devlet/firma kredilerine ilişkin herhangi açıklayıcı bir bilgi bulunmamaktadır. Devlet/firma kredileri de tıpkı FMS Kredileri ve NATO ENF Fonu gibi dış kaynaklı finansman içerisinde yer almaktadır.

Savunma harcamalarına kaynaklık eden diğer bir ihtiyaç karşılama yöntemi de yurt dışındaki savunmaya yönelik üretim yapan firmalardan kredi sağlanarak yapılan alımlardır. Bunlar genellikle büyük boyutlu projelerdir. Tedarik sözleşmeleri Milli Savunma Bakanlığı'nca finans sözleşmeleri ise Hazine Müsteşarlığı'nca, krediyi sağlayan firma veya devlet arasında yapılmakta olan kredilerdir⁴⁸⁷. Tablo 53'de 1988-2000 yılları arasında savunmaya tahsis edilen dış kaynaklar gösterilmiştir.

**Tablo 53. 1988-2000 Yılları Arası Savunmaya Tahsis Edilen Dış Kaynaklar
(Milyon Dolar)**

Yıllar	FMS Kredisi/Hibe	NATO ENF Fonu	Devlet/ Firma Kredileri	Toplam
1988	490	326.9	114	930.9
1989	500	290	113.9	903.9
1990	497	341.9	114	952.9
1991	582	318.7	113.9	1014.6
1992	500	497.7	114	1111.7
1993	450	329.5	113.9	893.4
1994	405	155	114	674
1995	328.5	184.3	186	698.8
1996	320	161.2	498.4	979.6
1997	175	140.3	400	715.3
1998	150	100	400	650
1999	-	165	400	565
2000	-	180	300	480

Kaynak; SAKA (2007).

1988-1995 yılları arası dış kaynaklar içinde en fazla payı FMS kredileri almakta iken, son yıllarda devlet/firma kredilerinin payında artış gözlenmiştir.

⁴⁸⁷ ÖZER (2001), s. 94.

NATO ENF Fonundan alınan pay ise Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyet tehdidinin azalmasıyla azalış göstermiştir.

3.3.2.3.4. Almanya Federal Cumhuriyeti Yardımları

Almanya Federal Cumhuriyeti (AFC) Yardımları; Periyodik Yardımlar (Dilim Yardımları), Büyük Paket Yardımları, Özel Teçhizatlandırma Yardımı ve Alman Silah Tekniği ve Tedarik Dairesi (Bundesamt Für Wehrtechnik und Beschaffung, BWB) Yardımlarından oluşmaktadır. Periyodik yardımlar; 1964 yılında başlayıp 1995 yılında sona ermiş olan hibe şeklinde yardımlardır. Büyük Paket Yardımları; Alman Silahlı Kuvvetlerinin kullanım dışı bıraktığı malzemelerden, TSK'ca seçilenlerden oluşan hibe şeklindeki yardımlardır. Bu kapsamda 1990 yılına kadar üç büyük yardım alınmıştır. Özel Teçhizatlandırma Yardımları; SSCB'nin Afganistan'ı işgali ve İran-Irak savaşının Türkiye'nin stratejik önemini artırması nedeniyle yapılan bu yardım, iki paket halinde alınmıştır⁴⁸⁸.

Bu yardım NATO Antlaşmasından kaynaklanmaktadır. Almanya Federal Cumhuriyeti ile yapılan 14 Kasım 1972 tarihli ek anlaşmaya göre BWB kanalı ile yapılan tedarik faaliyetleri kapsam altına alınmıştır. Buna göre Türkiye tarafından AFC piyasasından tedarik edilmek istenen askerî malzeme veya hizmet BWB tarafından AFC Ordusuna alındığı fiyatlar üzerinden satın alınmaktadır⁴⁸⁹.

3.3.2.3.5. Türk Savunma Fonu

Körfez Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin kayıplarının bir ölçüde karşılanabilmesi maksadıyla oluşturulan bu fona Türkiye'nin yanında Kuveyt, Suudi Arabistan, ABD, Birleşik Arap Emirlikleri katkı payı vermektedir. Katkı paylarının tamamı ikinci paket F-16 programına tahsis edilmiş olup; birikimlerin faizleri Türk

⁴⁸⁸ ÖZER (2001), s. 46-47.

⁴⁸⁹ MSB (2004), **BEYAZ KİTAP**, s. 139.

Silahlı Kuvvetleri'nin diğer savunma ihtiyaçlarının finansmanında kullanılmaktadır⁴⁹⁰.

3.4. TÜRKİYE'DE SAVUNMA HARCAMALARININ PLANLAMA, PROGRAMLAMA, BÜTÇELENME SİSTEMİ VE DENETİMİ

3.4.1. Planlama, Programlama, Bütçelenme Sistemi (PPBS)

Ekonomi biliminin doğuş ve gelişme nedeni olan kıt kaynaklar ile sınırsız ihtiyaçların karşılanmaya çalışılması, kaynakların arttırılması ve etkin bir şekilde değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Ülke savunması sorumluluğunu üstlenen Türk Silahlı Kuvvetleri'nde, kaynakların temini ve kullanılması konusu özellikle son zamanlarda büyük önem kazanmıştır. Modern bir orduya sahip olabilmenin önemli koşullarından biri, parasal kaynakların zamanında temin edilmesi etkin bir şekilde kullanılmasıdır. Bütün bu gerçeklerin farkında olarak, MSB Bütçesinin hem hazırlanması hem de uygulanması faaliyetleri; 5018 sayılı “Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu”nun getirmiş olduğu yeniliklerin yanı sıra, Hedefleme, Planlama ve Programlama esaslarına göre yürütülmektedir. Planların ve planlar çerçevesinde hazırlanan programların etkili biçimde uygulanabilmesi program bütçe sistemi ile mümkündür⁴⁹¹.

PPBS, kamu yönetiminin belirlenen hedeflerine ulaşmak maksadıyla kaynakların yöneticiler tarafından en akılcı biçimde alternatif programlara dağıtılmasına imkân sağlayan bir yönetim ve bütçeleme tekniği olarak tanımlanmaktadır⁴⁹². Askeri açıdan ise PPBS, Türk Silahlı Kuvvetlerini (TSK) kendisine Türkiye'nin Milli Askeri Stratejisi (TÜMAS) ile verilen görevleri yerine getirebilecek kuvvet yapısına ulaştırmak amacıyla, mevcut ve gelecekteki ihtiyaçları

⁴⁹⁰ ÖZER (2001), s. 50; Deniz GÖKÇE(2003), “Rezerv Konusunda Yalan”, **Akşam Gazetesi**, 14 Ağustos 2003, s. 5.

⁴⁹¹ <http://www.msb.gov.tr/Birimler/MALIYE/html/doc/MaliBilg.pdf>, (22 Mayıs 2010).

⁴⁹² Atilla DİCLE (1973), **Kamu Yönetiminde Planlama, Programlama, Bütçeleme Sistemi**, Balkan Basımevi, Ankara, s. 61-62.

ile kaynaklar arasındaki ilişkiyi en akılcı biçimde düzenlemek için kullanılan ve iki yılda bir revize edilen bir yönetim ve bütçeleme sistemidir⁴⁹³.

Bu sistem Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kuvvet yapısının teşkili, çağın gereklerine göre geliştirilmesi, harbe hazırlık düzeyinin yükseltilmesi, işletme, bakım ve sefer stoklarıyla idamesi, inşaat ve alt yapı faaliyetlerinin yönlendirilmesi gibi amaçlarla ayrılmış olan milli ve dış kaynakların etkin, ekonomik ve zamanında kullanılmasını ve kontrolünü sağlayan bir yatırım, idame, işletme ve mali amaçlı yönetim sistemi olup kapsamı itibariyle tüm kuvvetleri, kuvvetlerin tüm karargâh, birlik ve kurumlarını ilgilendirir. Sistem faaliyetleri 4 safhada gerçekleştirilmektedir. Bunlar;

1. Safha; Türkiye'nin Milli Askeri Stratejisinin (TÜMAS) oluşturulması,

2. Safha; PPBS'de harbe hazırlık durumu, kuvvet ihtiyaçları, muhtemel kaynakların değerlendirilmesi, TSK'nın on yıllık dönemine rehber olacak Planlama Programlama Direktifi'nin (PPD) hazırlanması,

3. Safha; PPBS'de Stratejik Hedef Planı (SHP), TSK İnsangücü Planı, Seferberlik Planı ve Mali Planın hazırlanması,

4. Safha; On Yıllık Tedarik Programları (OYTEP) hazırlanır. SHP'deki modernizasyon planı, OYTEP'e Ana Silah Teçhizat Program teklifi olarak, Harekatı İdame Planı ise, Sefer Stokları ve İdame-İşletme program teklifi olarak sisteme dâhil edilir⁴⁹⁴. Aşağıda kısaca PPBS'nin unsurları hakkında bilgi verilmiştir.

a-) TÜMAS

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin takip edeceği milli askeri stratejileri, bu askeri stratejileri gerçekleştirecek kuvvet yapısının, kuvvet yapısının oluşturulmasındaki kuvvet özellikleri, harekât planlarının temel esaslarını ortaya koyan ana doküman olup PPBS'nin ilk hareket noktasını oluşturur. Milli Güvenlik Siyaset Belgesi ile

⁴⁹³ Halil KAYNAK (1989) , “PPBS ve Milli Savunma Bakanlığına Uygulanması”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. 58.

⁴⁹⁴ ALTUN (1998), s. 91.

TSK'nin Anayasa ve Kanunlarla tevdi edilmiş vazifelerinin ışığı altında TSK'nin ihtiyaçlarının belirlenmesi amacıyla, müteakip adım olarak Genelkurmay Başkanlığınca Türkiye'nin Milli Askeri Stratejisi dokümanı olan TÜMAS hazırlanır⁴⁹⁵.

Genelkurmay Başkanlığınca hazırlanan TÜMAS dokümanı Yüksek Askeri Şurada Başbakana takdim edilir ve sonrasında Başbakanlığa gönderilir. Bu dokümanın hazırlanmasından sonra savunma ihtiyaçlarının tespitindeki müteakip asama, TÜMAS dokümanının öngördüğü hedefler istikametinde Genelkurmay Başkanlığınca TSK Kuvvet Planlama Direktifi (KPD) hazırlanmasıdır. TSK Kuvvet Planlama Direktifi (KPD) Türk Silahlı Kuvvetlerinin orta ve uzun vadeli ihtiyaçlarının mevcut imkânlarla hangilerinin karşılanması gerektiği konusunda genel anlamda açıklık getiren, yönlendirme ve istikamet belirleyen bir dokümandır⁴⁹⁶.

b-) Planlamalar

TSK'nın 4 temel planı vardır. Bunlar Stratejik Hedef Planı, TSK İnsan gücü Planı, Seferberlik Planı ve Mali Plandır.

- TSK İnsan gücü Planı; Bu plan Stratejik Hedef Planı tabanlı bir insan gücü planlamasıdır. 6 yıllık dönemler şeklinde hazırlanan plan 2 yılda bir de revize edilir.
- Seferberlik Planları; Bu planlar, personel ve lojistik seferberlik planı olarak ayrı ayrı hazırlanmakta ve her yıl kuvvet teklifleri hazırlama aşamasında yenilenmektedirler. Kuvvet tekliflerine seferberlik ihtiyaçları da dahil edilmektedir.
- Mali Plan; TSK'nın SHP'yi destekleyecek mali kaynaklarının tahsisine esas kriter ve miktarları ortaya koyan bir plan olup, kuvvetler bazında modernizasyon, seferi stok, idame-işletme gibi fonksiyonel harcama gruplarına tahsisleri gösterir. Plan SHP ile birlikte yayımlanmakta ve

⁴⁹⁵ ALTUN (1998), s. 92.

⁴⁹⁶ MSB (1996) , **BEYAZ KİTAP**, s. 30-31.

belirtilen faaliyetler kuvvetler bazında da Genelkurmay Başkanlığı tarafından eş zamanlı ve koordineli olarak yürütülmektedir⁴⁹⁷.

- Stratejik Hedef Planı (SHP); TSK'nın geleceğe ilişkin vizyon ve vazifelerini, stratejik amaçlar ve ölçülebilir hedeflerini, kısa, orta ve uzun vadede kazanması gereken yeteneklerini, bu yeteneklerin ne kadar ve hangi zaman dilimi içinde kazanılması gerektiğini ifade eden, TÜMAS gibi stratejik dokümanların ortaya koyduğu vizyon ve öngörü gerektiren, uzun vadeli hedeflere ulaşmak için izlenecek yöntemleri ve kaynak dağılımlarını içeren, şu an için on yıllık, bundan sonraki dönemlerde asgari yirmi yıllık dönemi kapsayan, bütçe konusu düşünülmeden, projenin öncelik durumu, ihtiyacın gerekli olduğu zaman ve gerçekleştirilebilme zamanı düşünülerek katılımcı yöntemlerle hazırlanmış bir plan ve projeler havuzudur. TSK, SHP kuvvet yapısı; Modernizasyon, Harekâtı İdame, Altyapı ve İnsan Gücü Planları ile Savunma Araştırma, Geliştirme ve Teknoloji Planından oluşmaktadır. Aynı zamanda Türk Silahlı Kuvvetlerinin, silahlanma hedeflerini göstermesi bakımından savunma sanayiinin yönlendirilmesi amacıyla bir vizyon dokümanı olarak da kullanılmaktadır⁴⁹⁸.

c-) Savunma İhtiyaçları ve Programlama

Savunma ihtiyaçları ve programlama, planlama ile belirlenen hedeflerin kaynaklar bazında nasıl gerçekleştirileceğinin bir zaman boyutu üzerinde projelendirilmesi işlemidir. Türk Silahlı Kuvvetlerinin modernizasyonu ve ihtiyaçları; Stratejik Hedef Planı ve On Yıllık Tedarik Programları çerçevesinde yurt içi ve yurt dışından özellikle yurt içi savunma sanayiini geliştirmeye yönelik olarak gerçekleştirmekte ve böylesine kritik bir bölgede ve güçlü silahlı kuvvetleri olan Türkiye'nin ihtiyaçlarının sürekli olacağı da bir gerçektir⁴⁹⁹. Programlama ise; planlama ile belirlenen hedeflerin, kaynaklar bazında nasıl gerçekleştirilebileceğinin bir zaman boyutu üzerinde projelendirilmesi işlemidir. Programlama ile kaynak

⁴⁹⁷ ALTUN (1998), s. 92-93.

⁴⁹⁸ <http://www.msb.gov.tr/Birimler/MALIYE/html/doc/MaliBilg.pdf>, (22 Mayıs 2010).

⁴⁹⁹ KAYA (2006), s. 101.

taahsislerinin, on yıllık d6nem için her yılı ayrı olmak üzere, nereye ve hangi boyutta yapılacağı tespit edilmektedir. Plan-Program-Bütçe lsnde; Plan; hedefi, program; bu hedefe ulaşmayı sağlayacak seçilmiş alternatifleri, bütçe; s6z konusu alternatiflerin mali kaynaklarının sağlanması ifade eder⁵⁰⁰.

d-) OYTEP

Stratejik Hedef Planı (SHP) hazırlandıktan sonra bu plana dayanılarak Genelkurmay Başkanlığı tarafından yayımlanan OYTEP Direktifi ışığı altında hazırlanır ve çeşitli kaynaklardan sağlanması 6ng6rlen mali kaynakların kullanılmasına ilişkin usul ve esasları belirleyerek yıllık bütçenin hazırlanmasına esas teşkil eder. Bu plan SHP’ de belirtilen kuvvet yapısı ve yeteneklere ulaşmak amacıyla izleyen on yıl boyunca kaynakların, elde edilmesi planlanan yetenekler için tespit edilmiş bulunan projelere tahsisini içeren bir doküman olma 6zelliğine sahiptir. Bütçe ile tahsis edilen kaynaklar çerçevesinde revize edildikten sonra, on yıllık programların cari yıl programları, yıllık bütçenin onaylanmasıyla uygulanmaya bařlanır⁵⁰¹.

3.4.2. Savunma İhtiyaçları ve Bütçeleme

On Yıllık Tedarik Programlarında belirtilen muhtemel kaynak tahsislerinin her yıl için o bütçe yılında nereye, ne maksatla ve ne kadar tahsis edileceğinin kararlaştırılması işlemidir. Hkmetin sorumluluklarından biri olan PPBS çerçevesinde yapılan bütçe hazırlanma faaliyetini hükümet adına Maliye Bakanlığı üstlenerek her türlü bütçe çalışmasını y6nlendirir. Maliye Bakanlığınca yapılan “Devlet Gelir Bütçesi” ve Bakanlıklarca hazırlanan “Gider Bütçeleri” ilk değerlendirmeden sonra Yüksek Planlama Kurulu müzakere edilerek, bütçe tasarısının ilk fonksiyonel büyüklükleri tespit edilir. Bütçe Tasarıları, sırasıyla Bakanlar Kurulunda, Türkiye Büyük Millet Meclisi Plan ve Bütçe Komisyonunda ve

⁵⁰⁰ <http://www.msb.gov.tr/Birimler/MALIYE/html/doc/MaliBilg.pdf>, (22 Mayıs 2010).

⁵⁰¹ MSB (1996), **BEYAZ KİTAP**, s. 30-31.

Genel Kurulda görüşölmek suretiyle onaylanarak 1 Ocak tarihinde Bütçe Kanunu olarak yürürlüğe girer ve uygulanmaya başlanır⁵⁰².

3.4.3. Savunma Harcamalarının Kontrolü ve Denetimi

Milli Savunma Bakanlığı çerçevesinde yapılan her türlü harcamalar gerek iç gerekse dış denetime tabidir. Bu mali kontrol ve denetimler; planlama aşaması, harcama öncesi ve harcama aşamasında yapılan kontroller ile harcama sonrasında yapılan mal ve hesap denetimleridir. Aşağıda bu kontrol aşamaları hakkında bilgi verilmiştir.

3.4.3.1. Planlama Aşamasında Kontrol

Başbakanlık Yüksek Planlama Kurulu ve Maliye Bakanlığı tarafından bütçe ile ilgili önemli makro hedef ve ilkeler, alınacak tedbirler, izlenmesi gereken teknik veri ve sınırlamaları kapsayan çağrı, rehber, plan, program yayımlanır. Bu esas ve ilkeler doğrultusunda, alt birimler tarafından hazırlanan bütçe teklifleri toplanır, gözden geçirilir ve gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra, MSB Bütçe Teklifi olarak Maliye Bakanlığına gönderilir. Bu şekilde Başbakanlık ve Maliye Bakanlığın MSB Bütçesi üzerinde Planlama aşamasında kontrolü sağlanmış olur. Ayrıca Bütçe Kanun Tasarısı'nın, TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu ve TBMM Genel Kurulu'nda görüşölmesi esnasında, TBMM'nin planlama aşamasındaki denetimi tamamlanmış olur.

3.4.3.2. Harcama Öncesinde Kontrol

Maliye Bakanlığı tarafından hükümetin maliye politikasına uygun olarak belirli limitlerde dondurulmak ve serbest bırakılmak suretiyle ödeneklerin dağılımı ve harcamaların kontrolü yapılır. Bakanlıklar harcama yaparken, bütçe kanunu ile kendilerine verilen ödenek sınırları içinde kalmak zorundadır. Diğer bakanlıklarda

⁵⁰² KAYA (1998), s. 102.

olduğu gibi MSB’de de, Bütçe Kanunu ve ilgili diğerk mevzuata uygun olarak ödenek tahsisi yapılmaktadır.

3.4.3.3. Harcama Aşamasında Kontrol

Merkez ve taşrada bulunan TSK birimlerine ait her türlü harcama belgeleri, 5018 sayılı “ Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu” uyarınca yapılan, iç kontrol sistemi içerisinde kontrole tabi tutulmaktadır.

İç Kontrol; idarenin amaçlarına, belirlenmiş politikalara ve mevzuata uygun olarak faaliyetlerin etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde yürütülmesini varlık ve kaynakların korunmasını, muhasebe kayıtlarının doğru ve tam olarak tutulmasını, mali bilgi ve yönetim bilgisinin zamanında ve güvenilir olarak üretilmesini sağlamak üzere, idare tarafından oluşturulan organizasyon, yöntem, süreç ile iç denetimi, mali ve diğerk kontrolleri ifade etmektedir.

Görev ve yetkileri çerçevesinde, mali yönetim ve iç kontrol süreçlerine ilişkin standartlar ve yöntemler Maliye Bakanlığı’nca, iç denetime ilişkin standartlar ve yöntemler ise İç Denetim Koordinasyon Kurulu tarafından belirlenmekte, geliştirilmekte ve uyumlaştırılmaktadır. Milli Savunma Bakanlığı’nın mali yönetim ve kontrol sistemleri; harcama birimleri, muhasebe ve mali hizmetler ile ön mali kontrol ile iç denetimden oluşur.

3.4.3.4. Harcama Sonrasında Yapılan Mal ve Hesap Denetimleri

Mevcut duruma göre hâlen TSK’da mal ve hesap denetimi; 832 sayılı “Sayıştay Kanunu”nun 38. maddesine istinaden, Sayıştay Başkanlığı’nın görüşü de alınarak Maliye, İçişleri ve MSB tarafından düzenlenen “Askerî Kadrolar ve Ordu Mallarının Denetimine İlişkin Yönetmelik” ve 1325 sayılı “Milli Savunma Bakanlığı Görev ve Teşkilatı Hakkında Kanunu”nun 2. maddesine dayanılarak ve Sayıştay Başkanlığı’nın görüşü alınarak çıkarılan, “Milli Savunma Bakanlığı Hesap Teftiş Yönetmeliği” gereğince, MSB Teftiş Kurulları tarafından yapılmaktadır.

Bu kapsamda TSK bünyesinde bulunan saymanlık, ihale komisyonları, muayene ve kabul komisyonları, ayrıca bütçeden kaynak kullanmamasına rağmen orduevleri, kadrolu ve kadrosuz askeri gazinolar ve sosyal tesisler ile askeri kantinlerin yıllık hesap işlemleri de MSB Teftiş Dairesi müfettişleri tarafından denetlenmektedir.

Her yılbaşında Genel Kurmay Başkanlığı ve Kuvvet Komutanlıklarından mal denetimine tabi olan tüm birimlerin miktar ve adresleri alınmak suretiyle, denetimi yapılacak birimlere ait Yıllık Teftiş Programı oluşturulmaktadır. Oluşturulan bu program doğrultusunda da, tüm birimlerin teftişi alınacak şekilde müfettiş planlaması yapılmaktadır. Bu planlamaya uygun olarak 1 Ocak-31 Aralık tarihleri arasında tüm mali birimlerin teftişi icra edilmekte ve bu birimlere ait evrak, 10 yıl süresince saklanmak üzere MSB Arşiv Müdürlüğü'ne gönderilmektedir. Müfettişler tarafından yapılan durum ve hesap teftişleri sonucunda; teftişi yapılan birimde herhangi bir açık veya hazine zararı ile karşılaşmadığı takdirde dosya “Borçsuz” olarak sonuçlandırılmaktadır. Teftişler sonunda mevzuata aykırı bir işlem tespit edilmesi halinde, dosya “Borçlu” olarak düzenlenmekte ve sorumlular hakkında Teftiş Heyeti tarafından yasal işlem başlatılmaktadır. Tespit edilen hazine zararı var ise, mahkeme sonucuna göre, sorumlusu tarafından hazineye tekrar ödenmesi işlemi, ilgili birlik komutanlığı, Teftiş Dairesi Başkanlığı, Maliye Bakanlığının illerde Defterdarlık, ilçelerde Mal Müdürlüklerine bağlı Muhakemat Müdürlükleri ve Hazine Avukatları tarafından takip edilmektedir. Teftiş sırasında teftişi alınan hesap yılına ait tespit edilen hazine zararı veya açık, ilgili birlik komutanlığı ve kurum amirliğince hesap teftişinden önce mahkemeye intikal ettirilmiş ve dava sonuçlandırılmamış ise, teftiş dosyası “Adli İşlemden Borçlu” şeklinde düzenlenmekte, açığın mahkemeye intikal ettirilmesine ait evrak ve belgeler, müfettiş tarafından incelenmekte, gerekirse eksik yapılan işler sorumlularına tamamlatılarak mali denetim sonuçlandırılmaktadır.

Bu kontrollere Maliye Bakanlığı'nın Muhasebe Yetkilileri; Sayıştay Başkanlığınca belirlenen periyotlarda Sayıştay Başkanlığı denetçileri, Maliye Bakanlığının belirlediği bir program dâhilinde de kendi denetçileri tarafından, ayrı ayrı denetlenmektedir. Bu denetlemeler sırasında TSK tarafından yapılan mal ve

hizmet alımları ile yapım işlerine ait harcamaların tüm belgeleri de denetime tabi tutulmaktadır. Yine bu denetlemeler sırasında, her iki kuruma ait denetim elemanları, gerektiğinde ilgili askeri birlik veya kuruma giderek, yapım işlerine ait harcamayı bizzat yerinde kontrol edebilmektedir. Bu kontrollerde, herhangi bir hata veya ihmal tespit edildiği takdirde, harcamayı hatalı yapan birlik hakkında, MSB'ye ve ilgili birliğe işlem yapılmak üzere sorgu yazısı gönderilmektedir. Bu kontrol ve sorgu sonrasında uygun bulunmayan harcamalar için, Maliye Bakanlığı ve Sayıştay denetçileri tarafından sorumlularına zimmet çıkarılabilmektedir.

3.4.3.5. TBMM Denetimi

Her mali yılsonunda Sayıştay Başkanlığı'nın inceleme ve değerlendirmesine tabi olan, geçmiş yılın bütçe harcamalarına ilişkin "Kesin Hesap Kanun Tasarısı", takip eden yıl bütçesi ile birlikte görüşülmek üzere Anayasanın 164. maddesi gereğince TBMM'ye sunulmakta ve yasalaşmaktadır.

Ayrıca, Sayıştay Kanunu'nun EK-12. maddesine göre; Meclis Araştırma Soruşturma ve İhtisas Komisyonlarının kararı, Meclis Başkanlığının talebi üzerine, Sayıştay tarafından TBMM adına, Millî Savunma Hizmetlerinin gerektirdiği gizlilik esaslarına uygun olarak, TSK'nın elinde bulunan devlet mallarının hesap ve işlemlerinin hukuka uygunluğu denetlenmektedir. Böylece, harcamalara ilişkin TBMM denetimi de sağlanmış olmaktadır⁵⁰³.

3.5. TÜRKİYE'DE SAVUNMA SANAYİİ

3.5.1. Türk Savunma Sanayiinin Tarihçesi

Güvenlik, insanların toplu olarak yaşamaya başlamaları ve devletler kurmalarıyla bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmış, kavram olarak bilimsel çalışmalara ancak İkinci Dünya Savaşından sonra konu olmuştur. Güvenlik kavramı, başlangıçta

⁵⁰³ <http://www.msb.gov.tr/Birimler/MALIYE/html/doc/MaliBilg.pdf>, (22.05.2010).

yalnız askeri ihtiyaçlar ve düzenlemeler için kullanılırken, günümüzde bir sosyal bilim kavramı olarak kullanılmaya başlanmıştır. İnsanların ve toplumların en temel güdüsü ve en ilkel ihtiyacı olan güvenlik karşılanmadığı takdirde, toplumların özgürlük ve refah arayışlarını gerçekleştirmeleri mümkün olamamaktadır. Ülkelerin/bölgelerin güvenlik ihtiyaçlarını karşılayabilmelerinde savunma sanayii en temel sanayii kolu olarak önem kazanmaktadır. Artan teknolojik gelişmelere ayak uydurabilen sanayileşmiş ülkeler teknoloji ile paralel olarak gelişme gösteren savunma sanayiinde de ilerlemişlerdir. Savunma sanayiinin gelişmesindeki temel faktör özellikle 11 Eylül saldırısı sonrasında dikkat çeken uluslararası terör ve buna bağlı olarak bölgesel savaşların artmasıdır.

Savunma sanayii kuşkusuz bir bütün olarak sanayileşmenin ve kalkınmanın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Savunma sanayiinin genel sanayiye göre sahip olduğu birçok ayrıcalık vardır. Bu ayrıcalıkların farkında olan devletler savunma sanayiilerini geliştirme yolunda emin adımlar atmaktadırlar. Özellikle Türkiye gibi gerek jeopolitik ve gerekse jeostratejik açıdan önemli konuma sahip olan ülkelerin savunma sanayiilerini geliştirme adına çaba göstermeleri kaçınılmaz olacaktır.

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye’de savunma sanayii hakkında bilgi verilmiştir. İlk olarak Türk savunma sanayii tarihçesi hakkında bilgi verilmiştir. Türk savunma sanayiinin tarihçesi dört ana başlıkta incelenmiştir. Bunlar; Osmanlı Döneminde Savunma Sanayii, Kurtuluş Savaşı Döneminde Savunma Sanayii, Cumhuriyet Döneminde Savunma Sanayii şeklinde dir.

3.5.1.1. Osmanlı Döneminde Savunma Sanayii

Osmanlıların ateşli silahları ilk kullandıkları tarih tam olarak bilinmemektedir. Ancak 14. yüzyılda Avrupa’da kullanılmaya başlanan ateşli silahları kısa sürede tanıyarak bu teknolojiyi aldıkları ve kullandıkları bilinmektedir. Ayrıca Osmanlıların savaş ve barış yoluyla sık temasta bulundukları Sırpların bu silahların ülkeye girişinde önemli rol oynadıkları da bilinmektedir. Yine bu dönemde Batı’dan silah satın alınmaya başlanıldığını gösteren belgeler de mevcuttur. 15. ve

16. yüzyıllarda silah özellikle de top teknolojisi Osmanlılarda oldukça gelişmiş düzeydedir. 1450-1550 arasındaki yüzyılda teknolojik yeterlilik ve kullanım yeteneği açısından Osmanlılar dünyadaki en iyi topçuluk sistemine sahip olmuşlardır. Osmanlıların ateşli silahlara verdikleri bu önem ve Avrupa'nın teknik ve mali bakımından Osmanlı'ya yetişememelerinin nedeniyle büyük Osmanlı fetihleri gerçekleştirilmiştir. Osmanlıların ateşli silahlarda ve topçulukta dönemin en ileri teknolojisine sahip olmalarında mali sıkıntıların olmaması da önemli bir faktördür. Ateşli silahların ilk olarak geliştiği Orta Avrupa'ya yakın olmaları onlar için önemli bir avantaj olmuştur. Hristiyan ulusların tehdit ve meydan okumaları ve yine Avrupa ve Balkanlar'daki hanedanların sığındığı kaleleri yıkmak için sürekli kuşatma harekâtı yapmak durumunda kalmaları Osmanlıları silahlarını geliştirmeye, yenilemeye ve düşman silahlarıyla dengelemeye sevk etmiştir. Böylece ateşli silahlar hem kısa zamanda hem de etkili bir şekilde Osmanlı ordusunda yer almışlardır. Osmanlılar bir taraftan sahip oldukları silah teknolojilerini geliştirirlerken diğer taraftan da bu silahların Asya ve Afrika ülkelerine yayılmalarında köprü rolü oynamışlardır. Bu devletlerden bazıları Osmanlı tehlikesi karşısında Avrupa'dan silah alıyordu ve İran dışında doğu ülkelerinde ateşli silahlarla donatılmış bir ordu da yoktu. Osmanlılar bu ülkelere topçu, tüfekçi, ateşli silah uzmanları yolladılar; top, tüfek sattılar ya da hibe ettiler. Osmanlı Devleti İstanbul'un fethinden sonra çok sayıda ateşli silahla donatılmış ordu kurarak dünya devletleri arasında sözü geçen, ciddi ve caydırıcı bir güç haline geldi. Ateşli silahlardaki üstünlük batıda ve doğuda düşmanlarına karşı büyük başarı sağladı. 17. yüzyılın ortalarına kadar hiçbir İslam ülkesi ateşli silah teknolojisinde Osmanlı'nın gücüne yetişemedi. Avrupa devletleri ise ancak bu asrın başlarında Osmanlı'yı yakalayabildiler.

Osmanlılarda top ilk olarak Sultan I. Murad zamanında 1386'da Karamanoğulları ile yapılan savaşta, daha sonra 1389'da I. Kosova Savaşı'nda kullanılmıştır. Osmanlılarda topun önem kazandığı ve en fazla geliştirildiği dönem Fatih Sultan Mehmet dönemi olmuştur. Fatih Sultan Mehmet devrin en modern toplarının balistik hesaplarını bizzat yapmış, istediği nitelikte toplar döktürerek topçuluğun ileri seviyelere ulaşmasını sağlamıştır. Osmanlı topçuluğunun kısa

zamanda gelişmesinde başta padişahların konu ile bizzat ilgilenmeleri önemli rol oynamıştır.

Osmanlılar ateşli silah kullanımında Hristiyan top yapım ustalarını kendi askeri örgütleri ile bütünleştirirken kendi askerlerini de aynı hizmetler için yetiştirmeye özen göstermişlerdir. Özellikle Fatih Sultan Mehmet bir çok yerde Tophane adı verilen top imalathaneleri kurdu muştur. İstanbul'un fethinden önce Bursa ve Edirne olmak üzere iki yerde bulunan tophanelerin sayısı fetihten sonra hızla artmıştır. Edirne'deki tophane bilinen en eski top döküm ocağıdır. Ne zaman kurulduğu tam olarak belli değildir. Fetihden sonra İstanbul'da Tophane-i Amire adıyla top döküm binası yapılmış, bu ocaklar yüzyıllarca top dökümü yapmış, bir defada 1060 top dökerek kapasiteye ulaşmıştır. İmparatorluğun askeri sanayii teşekkülü olma özelliğini 1843 yılına kadar korumuştur. Tophane-i Amire Fatih Sultan Mehmet'ten sonraki padişahlarca zaman zaman genişletilmiş, tamir edilmiş yıkılıp yeniden yaptırılmıştır. Fatih Sultan Mehmet döneminde topların çoğu oldukça pahalı bir malzeme olan bakır ve kalayın karışımı olan tunçtan yapılmıştır. Aynı dönemde toplar Avrupa'da ucuz olduğu için genellikle demirden imal edilirdi. Fatih Sultan Mehmet döneminin hemen hemen bütün topları büyük çaplı muhasara toplarıdır. Bu toplar; muhasara savaşları yerini meydan savaşlarına bıraktığı zaman önemini kaybetmiştir⁵⁰⁴.

Osmanlı ordusunun ve donanmasının ihtiyacı olan barutun üretimi için ilk baruthane İstanbul At meydanında kurulmuştur. Osmanlı Devleti baruthaneleri tek bir merkezde toplamak yerine ülke çapında büyük baruthaneler tesis etmeyi tercih etmiştir. Yeniçeriler ateşli silah kullanmadan önce barut sadece Cebeci Ocağı'nın ihtiyacı olarak kullanılıyordu. 15. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı ordusunda topun yanı sıra tüfek de kullanılmıştır. 16. yüzyılda tüfek imalatı devlet eliyle yapılmaya başlanmış ve Osmanlı ordusu top ve tüfeği belirli bir strateji içinde kullanarak başarıya ulaşmıştır.

İstanbul'un 1000 yıllık surlarının büyük çaplı toplar tarafından uzun süre dövülerek fethedilmesi, dünyanın gözünü Osmanlı'ya çevirmiş, tarihte ilk defa topun

⁵⁰⁴ <http://www.ssm.gov.tr/anasayfa/savunmaSanayiimiz/Sayfalar/tarihce2.aspx>, (20.05.2010).

çok etkili bir silah olduğu bütün dünyaca anlaşılmıştır. Coltado isimli bir İspanyol topçusu 1592’de yazdığı kitabında Osmanlı topunun kaliteli madenden yapıldığını ancak orantısız ve kusurlu olduğunu söylemektedir. Halbuki Osmanlı topunun o dönemdeki üstünlüğü emsallerine nispetle kalitesinin pek farklı olmamasına rağmen neticeye çabuk ulaşmak için ölçülerin büyük tutulmasında yatmaktadır. Osmanlı arşivleri, Osmanlı Devleti’nin ateşli silahlara verdiği önemi en iyi şekilde ortaya koymaktadır. Belgeler yerli barut üretiminin çok büyük çapta yapıldığını göstermektedir.

Deniz Kuvvetleri’nin önem kazandığı bir devir yine Fatih Sultan Mehmet devrine karşılık gelmektedir. Bu dönemde Osmanlı Donanması Akdeniz’in en güçlü donanması olan Venedik Cumhuriyet Donanması’ndan sayıca fazla ise de henüz onlar kadar üstün denizcileri yoktur. Ancak 15. yüzyıl ve 16. yüzyıl başlarında Venediklilerle başa baş gelmeye başlamışlardır. Venedikliler ve onların müttefikleriyle yapılan ve uzun süren deniz savaşlarında Osmanlı Donanması’nın noksanları görülmüş ve bunların düzeltilmesine çalışılmıştır. Osmanlı’nın ilk zamanlarında gemi yapımı Karamürsel Edincik ve İzmit’teki gemi inşa tezgâhlarında yapılmış, buna Yıldırım Beyazıd’ın yaptırdığı Gelibolu, Yavuz Sultan Selim’in inşa ettirdiği Haliç Tersaneleri katılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman zamanında Süveyş ve daha sonraki zamanlarda Ruscuk ve Birecik tersaneleri kurulmuştur. Osmanlıların gemi yapım teknolojisindeki üstünlükleri ne yazık ki 16. Yüzyıl sonlarından itibaren geri kalmaya başlamıştır. Portekiz, İspanyol ve bazı Avrupa ülkeleri kalyonlara geçmişlerdir. Osmanlı Donanması ise kalyonculuğa ancak 17. Yüzyıl sonlarında geçmiştir⁵⁰⁵.

3.5.1.2. Kurtuluş Savaşı’nda Savunma Sanayii

Türk Savunma Sanayii 18. Yüzyıldan itibaren Avrupa’daki teknolojik gelişmelerin dışında kalmaya başlamış, imparatorluğun zayıfladığının ilk belirtileri ile birlikte silahlı kuvvetlerde yenilik çalışmaları başlatılsa da çabalar yetersiz kalmıştı. I. Dünya Savaşı başladığında Osmanlı teknolojik düzeyi ve sanayi etkinliği

⁵⁰⁵ MilSOFT, “Türk Savunma Sanayii Tarihi”, s. 13-71.

büyük ölçüde yitirilmişti. Kurtuluş Savaşı çıktığında savunma sanayiine ilişkin ciddi bir altyapı devralınamamış, birkaç üretim tesisi ile sınırlı kalınmıştı. Mustafa Kemal'in direktifi ile İstanbul'dan Ankara'ya kaçırılan basit tezgâhlarda büyük fedakârlıklarla üretilen hafif silah ve mühimmat ordunun en önemli desteği olmuştu. Biri Doğu diğeri Batı cephesinde olmak üzere iki savaş sanayii kuruldu. Doğu cephesindeki kuruluş 1923 yılında Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü'ne bağlanarak adı Erzurum Silah Fabrikası oldu. Batı cephesinde ise silah onarımı ve gereçlerin yenileme işleri Eskişehir, Ankara, Konya ve Keskin'de kurulan tamirhanelerde gerçekleştirildi.

a-) Erzurum Silah Fabrikası

1918 yılında girişilen Doğu Harekâtı sırasında Gümrü ve Kars onarım evlerinden alınan makine ve tezgâhlar Erzurum'a getirilmiş, kışlanın bir köşesinde çekirdek bir atölye oluşturulmuştur. İlk çalışmalarda bir taraftan silah onarımı yapılmış, diğer taraftan da mermi ihtiyacını karşılamak üzere eldeki fişekler değiştirilerek Türk silahlarına uydurulmuştur. 1922 yılında fabrikada çarkhane, tüfekhane, dürbünhane, marangozhane, kimyahane, hartuç ve mühimmat bölümleri açılarak daha geniş gereksinimleri karşılama dönemine girilmiştir.

b-) Eskişehir Silah Tamirhanesi

İlk olarak 1920 yılında Eskişehir Demiryolları Atölyesi'nde top onarım işlerine başlanılmıştır. İşgal altındaki Tophane fabrikalarından kaçırılan gereç ve top yapımı resimleri ile İstanbul'dan top onarımında uzman usta subayların gelmesi ile tamirhanenin çalışma kapasitesi genişlemiş, birçok top onarılarak cepheye gönderilmiştir.

c-) Keskin Fişek Yapımevi

Sakarya Savaşı sırasında fişek dönüşüm ve yapımı için Keskin'de bir fabrika kurulması uygun görülmüştü. Çünkü böyle bir fabrikanın konumu gereği dış tehlikeden uzak bir yerde bulunması gerekiyordu. Fabrika savaş boyunca ordunun fişek ihtiyacını başarıyla karşıladı.

d-) Ankara Yapımevi

Ankara’da ilk silah tamirhanesi 1920 yılında istasyon civarında var olan bir tamirhane atölyesinin tüfek onarımı yapmak üzere geliştirilmesiyle ortaya çıkmıştır. 1921 yılında Ankara’da Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü kurulunca silah onarımı ve cephane yapımı tek yönetim altında birleştirilmiş, tamirhanelerin gelişimi ve düzeni sağlanmıştır.

e-) Konya Yapımevi

Aslanlı Kışla’da 200-300 kişiyle faaliyetlerini sürdüren yapımevi, kılıç, kama, süngü, bıçak, kesici alet ve silah imal etmiştir. Kurtuluş Savaşı bitince Ankara ve Erzurum yapım ve onarım evlerine Halkapınar, Bakırköy Barut, Kırkağaç Top, Zeytinburnu ve Tophane Fabrikaları katılmış ve sonradan çıkan bir yasayla hepsi Makine Kimya Endüstrisi Kurumu adı altında toplanmıştır.

3.5.1.3. Cumhuriyet Dönemi Savunma Sanayiine Genel Bakış

Cumhuriyet döneminde savunma sanayii topyekün sanayileşme ve kalkınma hareketinin önemli bir parçası olarak kabul edilmiş, bu bağlamda ilk planlı dönemde savunma sanayiinin devlet eliyle yönlendirilip geliştirilmesi öngörülmüştür. Cumhuriyet dönemi savunma sanayii 4 dönemde ele alınmaktadır. Bunlar; birinci dönem 1923-1950 arası, ikinci dönem 1950-1974 arası, üçüncü dönem 1974-1985 ve son olarak dördüncü dönem 1985 sonrası dönemdir. Aşağıda bu dönemler hakkında bilgi verilmiştir.

a-) 1923-1950 Arası Dönem

Cumhuriyet dönemi; ne genel olarak sanayiye ne de savunma sanayiine ilişkin ciddi bir altyapı devralmamıştır. Bununla birlikte küçük ve basit atölyeler ciddi bir savunma sanayiinin temellerini oluşturmuştur. Sanayileşmenin bir devlet politikası olarak kabul edildiği bu dönemde, Devlet 1950 yılına kadar savunma sanayiinin geliştirilmesini desteklemiştir. Başta Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü

olmak üzere silah ve mühimmat sektöründe önemli girişimlerde bulunulmuştur. Bu bağlamda kurulan fabrikalar şunlardır;

- 1924'te Ankara'da hafif silah ve top tamir atölyeleri ile fişek fabrikası,
- 1927'de Yeni Mühimmat Fabrikası,
- 1930'da Kayaş Kapsül Fabrikası,
- 1931'de Kırıkkale Elektrik Santralı ve Çelik Fabrikası,
- 1936'da barut, tüfek ve top fabrikaları,
- 1943'te Mamak Gaz Maskesi Fabrikası,

Özel sektör alanında Türkiye'nin ilk ve en büyük özel sektör sanayii fabrikasının temelleri 1925 yılında İstanbul Haliç'te atılmıştır. Şakir Zümre tarafından tamamı yerli sermaye ile kurulan fabrika, Türk ordusunun ilah ve mühimmat ihtiyacına yönelik önemli üretimler gerçekleştirmiştir. 1930'lu yıllarda İstanbul'da Nuri Killigil tesisleri dönemin silah üreten özel firması olarak dikkat çekmiştir. Her iki özel sektör 2. Dünya Savaşı yıllarında TSK'ya büyük destek olmuştur⁵⁰⁶.

Türk Havacılık Sanayii faaliyetleri ise 1925 yılında Türk Hükümeti ile Junkers Şirketi arasında yapılan bir anlaşma neticesinde Tayyare ve Motor Türk A.Ş. (TAMTAŞ)'nin kuruluşu ile başlamıştır. 1925 yılında İzmir Halkapınar Uçak tamirhanesi, TAMTAŞ'ın bir birimi olarak uçak geliştirme amaçlı bazı denemeler yapmış, ancak başarılı olamamıştır. TAMTAŞ'ın Kayseri'de kurduğu tesisler ise 1928 yılında üretime başlamış ve 1939 yılına kadar Alman, Amerikan, Polonya ve İngiliz kökenli çeşitli tiplerde toplam 112 uçak üretmiştir. O günün şartlarında birinci sınıf bir uçak fabrikası olan TAMTAŞ Kayseri Tesisleri, 1929 yılında lisans anlaşmazlığı nedeniyle ortaklığın iptali ile birlikte üretimini durdurmuştur⁵⁰⁷.

⁵⁰⁶ YAYAN (1197), s. 110-113.

⁵⁰⁷ AYAZ (2003), s. 39.

b-) 1950-1974 Arası Dönem

Bu dönem devletin savunma sanayiini güçlendirme uygulamasının terk edildiği bir dönemdir. 2. Dünya Savaşı'nda ve sonrasında ABD VE İngiltere tarafından sağlanan hibe ve yardımlar ile Türkiye'nin 1952'de NATO'ya girişiyle artan askeri yardımlar savunma ürünlerinin yurt içinde üretimini engellemiş, henüz kuruluş aşamasında bulunan savunma sanayiinin gelişmesini durdurmuştur⁵⁰⁸. Savaş sonrasında Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde ABD tarafından sağlanan yardımlarla Türk ordusu modern silahlarla donatılarak askeri harcamaların ekonomi üzerinde yarattığı olumsuz etkinin azaltılması amaçlanmıştır. ABD'den gelen malzemelere bedel ödenmemesine rağmen malzemelerin bakımı için bütçeden ayrılan 400 milyon TL'lik kaynak ekonomi üzerindeki olumsuz etkiyi arttırmıştır. Sonuç olarak silahlı kuvvetlerin yurt içi siparişleri azalmış, askeri fabrikalar verimliliklerini yitirerek bütçeye önemli bir yük olmuşlardır. Çare olarak askeri fabrikalar 15 Mart 1950 tarihinde çıkarılan 5591 sayılı yasa ile Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu Genel Müdürlüğü bünyesine alınmıştır. ABD tarafından sağlanan askeri yardımlar savunma sanayiinin gelişi üzerinde olumsuzluk yaratmakla kalmadı, ABD ile 1947 yılında imzalanan Anlaşmanın 14. Maddesi uyarınca askeri yardım kapsamında sağlanan malzemelerin amaçları dışında kullanılamayacağı hükmü 1974'teki Kıbrıs bunalımında karşımıza büyük bir engel olarak çıktı⁵⁰⁹.

c-) 1974-1985 Arası Dönem

1974 Kıbrıs Harekâtı ve ardından uygulanan ABD ambargosu üzerine savunma sanayiinin geliştirilmesi için yeni bir girişim başlatılmış ve 1970'lerin başlarından itibaren gündeme alınan yerli bir silah sanayinin kurulması niyetlerini yeniden canlandırmıştır. Harekâtın sonrasında yaşanan ambargo halkımıza ve devletimize büyük ve önemli bir gerçeği göstermiştir. Bu gerçek Türkiye'de bir milli harp sanayiinin kurulması şartıdır. Ordumuz tek kaynaktan silah sağlamanın sakıncalarını yakından görmüş, milli savunma ihtiyaçlarının mümkün olduğunca yerli kayaklardan sağlanmasının önemini ortaya koymuştur. Bu alandaki

⁵⁰⁸ ZEKEY (2000), s. 59.

⁵⁰⁹ SSM Stratejik Plan 2007-2011, s. 73.

Çalışmalardan ilki Türkiye'nin askeri ve teknolojik bilgi dağarcığını geliştirmek ve üretimini arttırmak amacıyla “TÜBİTAK Savunma Sanayii Araştırma ve Geliştirme Enstitüsü”nün kuruluşu olmuştur. Türkiye'nin Harekât sonrası ABD ambargosu ile karşı karşıya kalması aynı yıl Türk Kara Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı'nın kurulmasını sağlamıştır. Daha nce Deniz ve Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakıfları ile birlikte bu vakfa halkımız o günlerde oluşan büyük coşku ve özveriyle önemli ölçüde bağış yapmıştır. Bu üç vakıf dünyada benzeri görülmemiş bir şekilde ülke savunma sanayiine katkıda bulunmuştur. 1987 yılında bu vakıflar tek çatı altında toplanıp tek çatı altında teşkilatlandırılmıştır. “Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı” adını alan bu kuruluş bünyesinde yeni şirketler kurulmasını sağlamış, Aselsan, Tusaş, Aspilsan, İşbir ve Havelsan'ın temelleri atılmıştır. Fakat bu girişimler herhangi bir politika ve stratejiye dayanmıyordu ve mevcut kaynaklarla Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 1950'lerden itibaren biriken ve giderek büyüyen savunma teçhizatı açığının kapatılması mümkün görülmüyordu. 1985 yılında 3238 sayılı Kanun'la “Savunma Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi” (SAGEB) kuruldu, 1989 yılında 390 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Savunma Sanayii Müsteşarlığı olarak yeniden yapılandırıldı⁵¹⁰.

d-) Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü'nden MKEK'ye

Osmanlı Devletinden Türkiye Cumhuriyeti'ne aktarılan küçük işletmeler halindeki silah ve mühimmat sanayii, 1928 yılından itibaren Kırıkkale'de toplanarak 1950 yılına kadar yurdun askeri ihtiyaçlarını karşılamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında savunma sanayii kuruluşlarını tesis edecek teknoloji ülke içinde olmadığından çoğunlukla yabancı firmalara ihale verilmek suretiyle kurulmuş, özellikle de Alman firmalar bu işlerle ilgilenmiştir. Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü bünyesinde kurulan savunma sanayii tesisleri şunlardır;

- Kırıkkale Fabrikaları,
- Kırıkkale Topçu Mühimmat Fabrikası,

⁵¹⁰ SSM Stratejik Plan 2007-2011, s. 73.

- Kırıkkale Pirinç, Döküm ve Haddehanesi,
- Kırıkkale Kuvvet Merkezi,
- Kırıkkale Çelik Döküm ve Haddehanesi,
- Kırıkkale Nitroselülozlu Barut Fabrikası,
- Kırıkkale Top Fabrikası,
- Kırıkkale Tüfek Fabrikası,
- Kırıkkale Dişli Fabrikası,
- Ankara Fabrikaları,
- Silah Fabrikası,
- Fişek Fabrikası,
- Marangoz Fabrikası,
- Kayaş Kapsül Fabrikası ve Mermi İmalathanesi,
- Gaz Maske Fabrikası,
- Diğer Kuruluşlar,
- Elmadag Barut ve Patlayıcı Maddeler Fabrikası,
- Erzurum Silah Fabrikası

Başlangıçta Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü silah sanayiinde faydalı hizmetler üretmiş ve bu alanda Türkiye'nin ihtiyaçlarını karşılamıştı. Ancak 1940'lı yıllarda silah sanayiinin durma noktasına geldiğini görüyoruz. Bu noktaya gelinmesinde üretimin yetersizliği ve yönetimin iyi olmamasının rolü büyüktür. 2.Dünya Savaşı'nın dışında kalmayı başaran Türkiye bu dönemde kendi kaynakları ile yetinmiş, ekonomik yetersizlikler ve savaş koşulları nedeniyle silah sanayii

alanında proje üretimi ve teknoloji transferi gerçekleştirememiştir. Sermayeleri yetersiz olan fabrikaların birçoğu terk edilmiştir. Askeri Fabrikaların modern bir ordunun ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yeniden teşkilatlandırılması şart olmuştur. Savunma sanayii alanında yeni bir yapılanma olarak “Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu” ortaya çıkmıştır. Kurum 15 Mart 1950 tarih ve 5591 sayılı kanunla hayata geçirilmiştir. Kurum 3 sene gibi kısa bir zamanda 30 milyon civarında olan iş hacmini iki katına yükseltmeyi başarmıştır⁵¹¹.

e-) Nuri Killigil Silah Fabrikası

Nuri Killigil Türkiye’nin ilk silah ve patlayıcı imal eden fabrikatörüdür. 1. Dünya Savaşı sonrasında bir süre Almanya’da yaşayan Nuri Paşa, yurda döndüğünde bir silah fabrikası kurmak üzere İstanbul Söğütözü’de kömür üreten bir fabrikayı satın aldı. 2. Dünya Savaşı’nın yaklaşmakta olduğu günlerde Milli Savunma Bakanlığından kendisine Türk Ordusu’nun silah ve cephane ihtiyacına katkı sağlaması için fabrika açması talebi geldi. Nuri Paşa Bakanlığın bu teklifini kabul etti. Fabrikada Bakanlığa bağlı diğer silah fabrikalarından farklı olarak subay tabancaları 8 mm’lik havanlar, bunların mühimmatı, tahrip kalıpları ve pyroteknik malzeme de imal edilmekteydi. 2. Dünya Savaşından sonra Mısır, Pakistan ve Suriye’nin talepleri ile bu ülkelere silah ve cephane ihracatı yapılmıştır.

f-) Şakir Zümre Bomba Fabrikası

100, 300, 500 ve 1000 kiloluk uçak bombaları ve yangın bombaları bu fabrikada seri olarak üretilmiş, bombalara ait kullanma biçimleri fabrikanın teknik ekibi tarafından projelendirilerek tarifnameler hazırlanmıştır. Deniz Kuvvetleri’nin gereksinimleri olan çeşitli boylardaki su bombaları ve cephaneleri ile ilk Türk denizaltı su bombalarının üretimi yine bu fabrikada yapılmıştır. Fabrika 1. Dünya Savaşı’nın yoklukla dolu yıllarında hammadde getirme zorunluluğuna rağmen ordunun silah ve cephane gereksinimi için sayısını 2000’e çıkardığı işçisiyle yoğun biçimde çalışmış, savaştan sonra Türkiye’ye yapılan Amerikan silah yardımı nedeniyle fabrika savunma sanayii üretimlerine son vermek zorunda kalmıştır. Yurt

⁵¹¹ MilSOFT, “Türk Savunma Sanayii Tarihi”, s. 65.

dışına da üretim yapan fabrika Yunanistan, Bulgaristan, Polonya ve Mısır'dan silah siparişi almıştır. Yunan ordusunun bomba gereksinimi karşılamak üzere 1937 yılında Yunanistan ile yapılan 1.5 milyon liralık iş sözleşmesi Türkiye'de büyük bir ekonomik zafer olarak değerlendirilmiştir. Aşağıda Cumhuriyetten günümüze savunma sanayii kuruluşlarımız verilmiştir.

- 1921 Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü,
- 1924 Ankara'da hafif silah ve top tamir atölyeleri ile fişek ve marangoz fabrikaları,
- 1924 Gölcük Tersanesi,
- 1925 Şakir Zümre Fabrikası,
- 1925 Eskişehir Hava Tamirhanesi,
- 1926 Tayyare ve Motor Türk A.Ş. (TAMTAŞ),
- 1927 Mühimmat Fabrikası,
- 1928 Pirinç Fabrikası,
- 1930 Kayaş Kapsül Fabrikası,
- 1930 Nuri Killigil Tabanca, Havan ve Mühimmat Üretim Tesisleri,
- 1931 Kırıkkale Elektrik Santrali ve Çelik Fabrikası,
- 1936 Barut, Tüfek ve Top Fabrikaları,
- 1936 Nuri Demirağ Uçak Fabrikası,
- 1941 Türk Hava Kurumu Uçak Fabrikası,
- 1941 Taşkızak Tersanesi'nin Yeniden Faaliyete Geçmesi,
- 1942-43 Malatya Uçak Onarım Atölyeleri,

- 1943 Mamak Gaz Fabrikası,
- 1945 Ankara Uçak Motor Fabrikası,
- 1945 KoçSistem (Koç Ticaret Büro Levazımatı A.Ş.),
- 1950 Makine ve Kimya Endüstrüsü Kurumu (MKEK) Genel Müdürlüğü,
- 1952 İbrahim Örs Döküm Sanayii ve Ticaret A.Ş.,
- 1954 MSB AR-GE Dairesi Başkanlığı,
- 1957 Mühimmat Fabrikası,
- 1963 OTOKAR,
- 1964 BMC Sanayii ve Ticaret A.Ş.,
- 1967 Otomarsan,
- 1967 Northern Electronic Telekomünikasyon A.Ş. (NETAŞ),
- 1969 Kalekalıp Makine ve Kalıp Sanayi A.Ş.,
- 1969 Meteksan Sistem,
- 1970 Türk Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı,
- 1972 TÜBİTAK-Savunma Sanayii Araştırma ve Geliştirme Enstitüsü,
- 1972 Türk Donanma Vakfı,
- 1973 TUSAŞ,
- 1973 HEMA Endüstri A.Ş.,
- 1974 HEMA Dışli Sanayii ve Ticaret A.Ş.,
- 1974 Türk Kara Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı,

- 1974 Asil Çelik Sanayi ve Ticaret A.Ş.,
- 1975 ASELSAN,
- 1979 Barış Elektrik Endüstrisi A.Ş.,
- 1979 İşbir Elektrik Sanayi A.Ş.,
- 1978 ASMAŞ,
- 1981 ASPİLSAN,
- 1982 HAVELSAN,
- 1982 İleri Teknoloji A.Ş.,
- 1983 Savunma Donatım İşletmeleri Genel Müdürlüğü,
- 1984 TUSAŞ Havacılık ve Uzay Sanayi A.Ş. (TAI),
- 1984 Aksa Makine Sanayi A.Ş.,
- 1984 ETA Elektronik Tasarım Sanayi ve Ticaret A.Ş.,
- 1985 Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (SaGeB),
- 1985 TUSAŞ Motor Sanayii A.Ş. (TEI),
- 1986 MAN Kamyon ve Otobüs Sanayii A.Ş.,
- 1986 STFA Savronik Elektronik Sanayii ve Ticaret A.Ş.,
- 1987 Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı,
- 1987 MİKES-Mikrodalga Elektronik Sistemler Sanayii ve Ticaret A.Ş.,
- 1987 FMC-NUROL Savunma Sanayii A.Ş. (FNSS),

- 1988 ROKETSAN,
- 1988 TRANSVARO Elektronik Aletleri Sanayii ve Ticaret A.Ş.,
- 1989 Savunma Sanayii Müsteşarlığı (SSM),
- 1989 MARCONİ Komünikasyon A.Ş.,
- 1989 GATE Elektronik,
- 1990 Aydın Yazılım ve Elektronik Sanayii ve Ticaret A.Ş. (AYESAS),
- 1990 HAVELSAN Teknoloji Radar,
- 1990 MTU Motor Türbin Sanayi ve Ticaret A.Ş.,
- 1991 ESDAŞ Elektronik Sistemler Destek Sanayii ve Ticaret A.Ş.,
- 1991 Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Ticaret A.Ş. (STM),
- 1992 NUROL Makine Sanayii A.Ş.,
- 1993 TİSAŞ Trabzon Silah Sanayi A.Ş.,
- 1994 Girsan Silah Sanayii,
- 1994 İNFOTRON Elektronik ve Bilgisayar Sistemleri Üretim ve Ticaret A.Ş.,
- 1997 RMK Marine Gemi Yapım Sanayi,
- 1998 Alp Havacılık,
- 1998 Milsoft Yazılım Teknolojileri A.Ş.,
- 1998 Yonca-Onuk Adi Ortaklığı,
- 1998 HAVELSAN EHSİM,

- 2001 Inta SpaceTurk
- 2002 YALTES Elektronik ve Bilgi Sistemleri Üretim ve Ticaret A.Ş.,
- 2003 Vestel Savunma,
- 2004 Global Teknik A.Ş.,
- 2004 KALETRON Yazılım Teknolojileri Sanayi ve Ticaret A.Ş.,
- 2005 SDT Uzay ve Savunma Teknolojileri,
- 2006 Meteksan Savunma⁵¹².

3.5.1.4. 1985 Sonrası Savunma Sanayii Müsteşarlığı'nın Kurulmasından Günümüze Savunma Sanayiinin Gelişimi

Milli bir savunma sanayii altyapısının tesisine ilişkin politikaların tespiti ve bu politikaları tatbik etme yetki ve sorumluluğuna sahip mekanizmaların oluşturulmasına 1980'lerde ağırlık verilmiştir. Bu amaca yönelik olarak 1985 yılında 3238 sayılı Kanun'la Savunma Sanayii Geliştirme ve İdaresi Başkanlığı (SaGeB) kurulmuş, daha sonra Savunma Sanayii Müsteşarlığı olarak yeniden yapılandırılmıştır. Kanunun amacı; modern bir savunma sanayiinin geliştirilmesi ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyonunun sağlanması olarak ifade edilmektedir. Yasadaki amaca yönelik olarak temel prensip;

- Yerli sanayi altyapısından azami ölçüde yararlanmak,
- İleri teknoloji içeren yeni yatırımları yönlendirmek ve teşvik etmek,
- Yabancı teknoloji ile işbirliği ve sermaye katkısını sağlamak,

⁵¹² SSM Stratejik Plan 2007-2011, s. 75.

- Araştırma-Geliştirme faaliyetlerini teşvik etmek suretiyle ihtiyaç duyulan her türlü silah, araç ve gerecin mümkün olduğu kadar Türkiye’de üretiminin sağlanması olarak belirlenmiştir.

Geçmiş uygulamalardan farklı olarak; özel sektöre açık, dinamik bir yapıya kavuşmuş, ihracat potansiyeline sahip, yeni teknolojilere adapte olmakta güçlük çekmeyen, Türkiye’yi sürekli alıcı konumundan çıkaran ve dengeli işbirliğini mümkün kılmayı amaçlayan bir savunma sanayii kurulması öngörülmüştür⁵¹³.

3238 sayılı Kanun tamamıyla yeni bir savunma sanayii anlayışının yanı sıra esnek ve etkin işleyen bir sistem geliştirmiştir. Müsteşarlığın başlıca görevleri; ülkemizin savunma ve güvenliğine yönelik TSK ve kamu kurumlarının sistem ihtiyaçlarını karşılamak, savunma sanayiinin geliştirilmesine yönelik strateji ve yöntemleri belirlemek ve uygulamaktır. Savunma Sanayii Müsteşarlığı; ülkemizin stratejik savunma ve güvenlik ihtiyaçlarına teknolojik gelişmeler doğrultusunda “özgün yurtiçi” çözümler sunan, “uluslararası pazar entegre ve rekabetçi”, bir savunma sanayiine yön veren uzman Tedarik Kurumu olma görevini üstlenmiştir. SSM; kullanıcı ihtiyaçlarına ve endüstriyel hedeflere uygun olarak tedarik faaliyetlerini etkinleştirmek, savunma sanayiini özgün yurtiçi çözümler sunabilecek ve uluslararası alanda rekabet edebilecek şekilde yapılandırmak, uluslararası işbirliğini gözeten çok taraflı sanayii, savunma ve güvenlik projelerine aktif katılım sağlamak ve kurumsal yapıyı etkinleştirmek gibi kurumsal amaçlara yönelik tedarik faaliyetlerini gerçekleştirir.

3238 sayılı Kanun ile oluşturulan sistemin yürütme mekanizması, Milli Savunma Bakanlığı’na bağlı, tüzel kişiliği haiz, özel bütçeli bir kuruluş olan Savunma Sanayii Müsteşarlığı’dır. Müsteşarlığın başlıca görevlerini şu şekilde sıralamak mümkündür;

- İcra Komitesi’nin aldığı kararları uygulamak,

⁵¹³ ZEKEY (2000), s. 60.

- Proje bazında yıllar itibariyle verilecek olan alımların programlarını sipariş sözleşmesine bağlamak,
- Mevcut milli sanayii, savunma sanayii ihtiyaçlarına göre reorganize etmek, yeni teşebbüsleri teşvik ve bu entegrasyona ve ihtiyaçlara göre yönlendirmek, yabancı sermaye ve teknoloji katkısı imkânlarını araştırmak, teşebbüsleri yönlendirerek bu konudaki Devlet katılımını planlamak,
- Fon kaynaklarını dikkate alarak alım programlarını ve finansman modellerini belirlemek,
- İhtiyaç duyulan modern silah, araç ve gereçlerin kamu kuruluşlarında imalatını planlamak,
- Gerektiğinde özel, kamu veya karma nitelikli yeni yatırımları dışa açık olmak kaydıyla desteklemek,
- Modern silah araç ve gereçleri araştırmak, geliştirmek, prototiplerin imalini sağlamak, avans vermek, uzun vadeli siparişler ve diğer mali ve ekonomik tespitleri teşvik etmek,
- Savunma sanayii ürünleri ihracatı ve offset ticareti konularını koordine etmek,
- Fondan kredi vermek veya yurtiçinden veya yurt dışından kredi almak ve gerektiğinde yerli ve yabancı sermayeli şirketler kurmak ve iştirak etmek,
- Üretilen malın sözleşme muhteviyatına uyup uymadığını, kalite kontrolleri ile sözleşme şartlarının yerine getirilip getirilmediğini takip etmek.

Savunma Sanayii Müsteşarı Murat Bayar yapmış olduğu bir açıklamada Savunma Sanayii Müsteşarlığı'nın amacını genel olarak şu şekilde özetlemiştir. "Bizim yaşamıza göre müsteşarlığımızın iki görevi var: Birincisi Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyonu ki, bu alım görevidir. İkincisi ise Türk savunma sanayiinin geliştirilmesidir. Kanun, ikisini birlikte yapmamı istiyor benden. Bunu

yapmanın yolu projelerdir. Nasıl çalıştığımıza gelince...Silahlı Kuvvetler bana ihtiyacını söylüyor, örneğin ‘Bana nakliye uçağı lazım’ diyor. Ben araştırıyorum, mevcutlardan birini alabilirim, kendim de geliştirebilirim ya da uluslararası konsorsiyumlara girebilirim. Büyük platformlarda böyle yapıyoruz. Platformdan aşağı indiğinizde ise çok geniş bir yelpaze çıkıyor ortaya. Komuta kontrol sistemleri var. Örneğin şu uçağın içindeki her şey var. Yani sensörleri, radarları, gece görüş sistemleri, seyrüsefer planları... Bunların hepsini içeriyor bu platformlar. Gemilerde de tanklarda da var bunlar. Merkezi bilgisayarlar tarafından yönetilen sistemler bunlar. Gemi, tankı, uçağı yöneten sistemler. Savunma sanayiimizde bunlar o kadar yatırım gerektiren şeyler değil ama gerekli, daha ‘high-tech’ ürünler aslında⁵¹⁴.

Tedarik ve savunma sanayiinin geliştirilmesi görevlerinin birleştirilmesini öngören gelişmiş ülke örneklerine benzer bu sistemin 5 temel mekanizmasını Savunma Sanayii Yüksek Koordinasyon Kurulu, Savunma Sanayii İcra Komitesi, Savunma Sanayii Müsteşarlığı, Savunma Sanayii Destekleme Fonu ve Denetleme Kurulu oluşturmaktadır.

a-) Savunma Sanayii Yüksek Koordinasyon Kurulu

Başbakan’ın Başkanlığında, Genelkurmay Başkanı, ekonomik işlerle görevli Devlet Bakanı, Milli Savunma Bakanı, Dışişleri Bakam, Maliye ve Gümrük Bakanı, Sanayi ve Ticaret Bakanı, Kuvvet Komutanları, Jandarma Genel Komutanı, Başbakanlık Müsteşarı, Devlet Planlama Teşkilâtı Müsteşarı ile Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarından meydana gelir. Kurul, yılda en az iki defa olmak üzere Başbakanın daveti üzerine toplanır. Kurulun görevleri; Bakanlar Kurulu tarafından onaylanan genel strateji doğrultusunda, planlama ve koordinasyonun sağlanmasını takip etmek, düzenleyici direktifler vermek, Genelkurmay Başkanlığınca hazırlanan Stratejik Hedef Planına uygun olarak Fon ile tedariki öngörülen silah sistemleri ile araç ve gereçlerin tedarik şeklini tespit etmek.

⁵¹⁴<http://www.meteksan.com.tr/files/File/konsept/konsept9/konsept%20g%C3%BCvenlik%20PDF/MURAT%20BAYAR%204.pdf>, (12.05.2010).

b-) Savunma Sanayii İcra Komitesi

Savunma Sanayii İcra Komitesi Başbakanın başkanlığında, Genelkurmay Başkanı ve Milli Savunma Bakanından meydana gelir. Komite, Başbakanın daveti üzerine toplanır. Komitenin sekreterliğini Savunma Sanayii Müsteşarı yürütür. Komitenin görevleri; Yüksek Koordinasyon Kurulunca savunma sanayiinin geliştirilmesi için tespit edilen genel strateji ve ilkeler istikametinde kararlar almak, Türk Silahlı Kuvvetleri için Stratejik Hedef Planına göre temini gerekli olan modern silah, araç ve gereçlerin üretimi, yurt içinden gereği halinde yurt dışından tedariki hususunda karar almak, Kamu ve özel sektörün yabancı sermaye ve teknoloji katkısı ile savunmaya yönelik üretim tesisleri kurma imkânlarını araştırmak, yönlendirmek ve tahakkuk planlarını takip etmek, bu gibi tesislerin kuruluşuna gerektiğinde Devletin iştiraki için prensip kararı almak, Sağlanacak modern silah, araç ve gereçlerin araştırılması, geliştirilmesi, prototip imali, avans verilmesi, uzun vadeli siparişler ve diğer malî ve ekonomik teşviklerin tespiti istikametinde Savunma Sanayii Müsteşarlığına talimat vermek, Savunma sanayii ürünleri ihracatı ve offset ticareti ile karşılıklı ticaret konusunda kararlar almak, Savunma sanayii ile ilgili kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak, Savunma Sanayii Fonunun kullanım esaslarını tespit etmek.

c-) Savunma Sanayii Destekleme Fonu

Bu Kanunun amacının gerçekleştirilebilmesi için T.C. Merkez Bankası nezdinde Müsteşarlık emrinde Savunma Sanayii Destekleme Fonu kurulmuştur⁵¹⁵.

1980 öncesi döneme baktığımız zaman Türkiye'nin savunma sistemleri edinmedeki temel yaklaşımı, kullanılmış ürünlerin hibe ya da satın alınması yöntemidir. Bu yöntemde de en yaygın olarak kullanılan iki kaynak; FMS Kredisi ve Alman Yardımlarıdır. SSM'nin kurulmasından önce Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modern silah ve savunma araçları tedarik etmesi pek mümkün olmamıştır. SSM'nin kuruluşuna kadar F-16 haricinde ciddi bir tedarik çalışması gerçekleşmemiştir. SSM'nin kuruluşu ile birlikte modern silahlı kuvvetlerin ve savunma sanayiinin

⁵¹⁵ <http://www.ssm.gov.tr/anasayfa/kurumsal/Sayfalar/mevzuat.aspx>, (22.05. 2010).

oluşmasını tetikleyen unsurlar harekete geçirilmiştir. O güne kadar MKEK ve Vakıflar eliyle yürütülen faaliyetler çerçevesinde elde edilen kazanımlar her ne kadar birikim sağlamışsa da istenilen seviyede bir altyapı oluşturamamıştır. Bütçeden ayrılan payların yetersiz olması bu alanda başarı elde etmeyi mümkün kılmamıştır. Bu sebeplerle, sektöre sürekli kaynak sağlayabilecek, devletin yanı sıra yerli ve hatta yabancı sermayenin de yatırım yapabileceği bir savunma sektörü oluşturulması hedeflenerek, bünyesinde bütçeden ayrı olarak Savunma Sanayii Destekleme Fonu'nu (SSDF) barındıran Savunma Sanayii Müsteşarlığı kurulmuştur⁵¹⁶.

3.5.2. Savunma Sanayii Müsteşarlığı ve Türk Savunma Sanayii

SSM'nin kuruluşu ile birlikte gerçekleştirilen yatırımlarla kara, hava ve deniz sistemleri ve platform bazında çeşitli alanlarda yurtiçi imkân ve kabiliyeti kazanılmıştır. Bu kapsamda; sistem entegrasyonu, komuta kontrol, haberleşme, elektronik harp ve ateş gücü gibi alt sistemlerde de ciddi bir altyapı oluşmaya başlamıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyonu amacıyla başlatılan projeler, yerli savunma sanayiimizin geliştirilmesi bakımından bir fırsat olarak değerlendirilmiştir, gerçekleştirilen proje faaliyetlerinin katkısıyla mevcut durumda Türk Savunma Sanayiinin gelişimine ivme kazandırılmıştır.

SSM; ulusal savunma sanayiinin geliştirilmesi amacıyla uluslararası alanda ortaya çıkan değişim ve teknolojik gelişmeler paralelinde sektöre rehberlik etme görevinin bilinciyle proje faaliyetlerini sanayileşmeye yönelik birimlerin proje gruplarına aktif katılımı ile yürütmektedir. Böylece bir taraftan TSK'nın ihtiyaç duyduğu modern savunma teçhizatı tedarik edilirken diğer taraftan ülkemiz savunma sanayiinin geliştirilmesi mümkün olmaktadır. Uygulamaya aktarılan projeler kapsamında; bugün gelinen noktada, savunma sanayii şirketlerinin cirosu 2001 yılından itibaren düzenli artış göstererek 2008 yılında 2.3 milyar doları aşmıştır. Savunma sektörünün 2008 yılında gösterdiği bu performans ile ihtiyaçların yurt içinden karşılanma oranı %44.2 seviyesine ulaşmıştır. Savunma sanayimiz, yurt içi

⁵¹⁶ BEYOĞLU (2006), s. 64.

ürün geliştirme aşamasına gelmiş ve sistem entegrasyonu konusunda önemli bir alt yapı kazanmıştır⁵¹⁷.

Savunma sanayini özgün yurt içi çözümler sunabilecek ve uluslararası alanda rekabet edebilecek şekilde yapılandırmak” SSM’nin “Sanayi ve Teknoloji Yönetimi”yle ilgili olarak belirlediği stratejik amacıdır. Bu amaca ulaşmak için, “2010 yılı sonuna kadar savunma sistem ihtiyaçlarının yurt içi karşılanma oranı ortalama %50’ye çıkarılacaktır.” şeklinde ifade edilen stratejik hedefi istikametinde, TSK’nın ihtiyacı olan savunma sistemlerinde özgün yurt içi geliştirme modellerine öncelik verilecektir. Böylece, teknolojinin satın alınması yerine üretilmesi durumunda tedarik edilen sistemler üzerinde gerekli geliştirmelerin kısıtlanmasız olarak yapılması mümkün olacak, nihayet bu ürünlerin fikri mülkiyet ve kısıtsız kullanım haklarına sahip olunacaktır. Ömür-devri maliyetinin önemli bir kalemi olan bakım-idame yeteneklerinin de bu yöntemle kazanılması, önemli mali tasarruflar sağlayacaktır⁵¹⁸.

Tablo 54’te dönemsel sanayileşme politikalarının hedefleri, unsurları ve çıktıları hakkında bilgi verilmiştir.

⁵¹⁷ <http://www.ssm.gov.tr/anasayfa/savunmaSanayiimiz/Sayfalar/bugunkudurum.aspx>, (25. 05. 2010).

⁵¹⁸ Savunma Sanayii Sektörel Strateji Dökümanı 2009-2016, Nisan 2009.

Tablo 54. Dönemsel Sanayileşme Politikalarının Hedefleri, Unsurları ve Çıktıları.

	Hedefleri	Unsurları	Çıktıları
Cumhuriyet Sonrası	Tam bağımsızlık ve caydırıcılık Altyapı oluşturma Teknoloji kazanımı Özel sermayenin oluşturulması	Devlet eliyle sanayileşme Silah-mühimmat ve havacılık sektörüne öncelikli yatırım Lisans altında üretim Özel sektörün teşviki Devlet bütçesinden önemli düzeyde kaynak aktarımı	Kabul edilebilir bağımlılık ve caydırıcılık düzeyi Yetişmiş insan gücü Askeri fabrikalar Uçak ve uçak motoru üretimi ve ihracatı Gemi ve uçak bakım onarım tesisleri Killigil ve Demirağ tesisleri (özel sermaye) Rüzgar tüneli
2. Dünya Savaşı ve Sonrası	Güvenlik işbirliği çerçevesinde caydırıcılık Gelişmiş teknolojiye ürünlere sahip olma Ekonomikliği sağlama	Askeri yardım ve hibeler Dış alım Mevcut kabiliyetlerin göz ardı edilmesi Milli bütçeden düşük pay ayrılması	Mutlak bağımlılık NATO harici durumlarda caydırıcılığın sağlanamaması Kullanılmış savunma sistemlerinin envantere alınması Kullanım engellemeleri Yüksek bakım-onarım-idame maliyetleri Savunma firmalarının kapanması; büyük fedakarlıklarla elde edilen kabiliyetlerin kaybolması Verimsizleşen askeri fabrikaların MKEK bünyesinde toplanması
Kıbrıs Bunalımı Sonrası	Bağımsızlık ve caydırıcılığın sağlanması Kendi kendine yeterli bir savunma sanayii Altyapı oluşturma	Devlet eliyle sanayileşme Vakıfların ve vakıf şirketlerinin kurulması MKEK'nın çalışmaları Lisans altında üretim Bağışlara dayalı finansman FMS alımları ve Alman yardımlarının artması	Yetersiz caydırıcılık düzeyi; yüksek bağımlılık Aselsan, Havsan, Aspilsan, TUSAŞ gibi şirketlerin kurulması Kritik teknoloji alanlarında yatırımlar; telsiz üretimi Yetersiz finansman Kısıtlı alanda üretim kabiliyeti Kullanılmış savunma sistemlerinin envantere alınması Kıbrıs Barış Harekati nedeniyle ambargo
SSM Sonrası	Kabul edilebilir seviyede bağımlılık Caydırıcılığın sağlanması TSK'nın modern savunma sistemleri ile teçhiz edilmesi Dışa açık sanayileşme Özel sermayenin ve yabancı teknolojinin sektöre çekilmesi Tedarikte uzmanlaşma Altyapı oluşturma Teknoloji transferi Maliyet-etkinliğin sağlanması	Yerli ve yabancı özel sermayeye açıklık Teknoloji transferi Özel sektörün teşviki Savunma sanayii ve tedarike özel bir müsteşarlığın kurulması (SSM) Profesyonel tedarik yöntemleri Lisans altında üretim Milli bütçe, FMS, Devlet/Firma Kredisi Savunma Sanayii Destekleme Fonu Offset uygulamaları	TSK'nın modern savunma ürünleri ile teçhiz edilmesi Kabul edilebilir caydırıcılık düzeyi Lojistik harici savunma harcamalarında %75 dışa bağımlılık Proje bazlı sektörel yapı Ortak girişim şirketlerinin (JV) kurulması; sürdürülebilirliğin sağlanamaması Üretim altyapısının ve teknolojinin kazanılması Birçok alanda tasarım altyapısının oluşması; yetişmiş insan gücü 1990-2000 arası ortak üretimler; 2000 sonrası ulusal özgün tasarımlar Çoğunluğu offset kapsamında olmakla birlikte ihracatın başlaması Kamu ağırlıklı ve verimliliği düşük, karma savunma sanayii yapısı

Kaynak; BEYOĞLU (2006).

Savunma Sanayii Müsteşarlığı'nın hayata geçirdiği projelerde uygulanan yeni proje modelleri sonucunda; zırhlı araç üretimi için FNSS, F-16 Elektronik Harp sistemleri için MİKES, füze ve roket üretimi için ROKETSAN, mobil radar üretimi için THOMSON-TEKFEN RADAR, HF/SSB telsiz üretimi için MARCONI ve ASELSAN Mikroelektronik/Elektrooptik tesisleri kurulmuştur. Kamu ve özel sektöre ait TAI, Kayseri İkmal Bakım Merkezi, MKEK, ASELSAN gibi muhtelif savunma sanayii kuruluşları Savunma Sanayii Müsteşarlığı projeleri ile desteklenmiş, HAVELSAN ve ÇANSAŞ gibi atıl durumda bulunan savunma sanayii tesislerine işlerlik kazandırılmıştır. Savunma sanayiinde elde edilen bu ivme, OTOKAR, FNSS gibi özel sektör kuruluşlarımızın bu alanda ihracat yapar konuma gelmelerine imkân tanımıştır⁵¹⁹.

3.5.2.1. Savunma Sanayii Müsteşarlığı Stratejik Planı

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği tarafından 2009 yılından hazırlanan “Türkiye Savunma Sanayii Sektör Raporu 2008” isimli yayına göre Savunma Sanayii Müsteşarlığı'nın Stratejik Planı aşağıdaki başlıklar altında verilmektedir.

Sektörel Stratejiler

SSM tarafından, TSK'nın ihtiyaçlarının karşılanması ve sektörün performansının artmasına yönelik strateji hedefleri belirlenmiş ve belirlenen hedefler doğrultusunda çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışmalar neticesinde geliştirilen stratejilere yönelik hazırlanan Savunma Sanayisi Stratejisi Dokümanı, aşağıda verilen amaçlar kapsamında belirleyici ve uygulanabilir bir dokümandır.

- TSK'nın ihtiyaç duyduğu harp silah, araç, gereç ve mühimmatın azamî ölçüde Türk Savunma Sanayisi'nin imkân ve kabiliyetleri ile üretilmesine ilişkin olarak savunma sanayisi firmalarımızın hedeflerini belirlemek,
- Bu hedeflere ulaşmak için, savunma sektöründe yer alacak, özellikle yan sanayimiz ve KOBİ'lerin gelişimleri için sanayimizin kısa, orta ve uzun

⁵¹⁹ DPT (2007), s. 49.

vadeli plânlamalara yönelik olarak, nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini belirlemek,

- Bu çerçevede, savunma sanayisinin alt sektör bazında yapılanması ile ilgili esasları ve Türk Savunma Sanayisi'nin dış pazarlara geniş ölçekli açılımı ve savunma sanayimizin rekabet edebilir bir konuma gelmesi için izlenmesi gereken stratejileri belirlemek, SSM'nin sektörden beklentilerinin, bu beklentilerin gerçekleşmesinin takibine bir sistem getirmek.

Diğer bir ifade ile doküman, 3238 Sayılı Kanun'la kurulmuş olan SSM'nin;

- Savunma sanayimizin özgün yurt içi çözümler sunması,
- Kritik teknolojiler alanlarında yurt dışı bağımlılığın en aza indirilmesi,
- 2011 yılına kadar savunma sistem ihtiyacımızın en az %50'sinin yurt içinden karşılanması,
- Ana yüklenici olarak belirlenecek ulusal firmalara verilen iş paketlerinin en az %20'sinin KOBİ'lere iş payı olarak dağıtılmasını ve bu yolla yan sanayinin oluşturulup, yaşatılmasının sağlanması,
- AR-GE harcaması olarak toplam proje bedelinin %2'si tutarındaki bir miktarın AR-GE firmalarına aktarılması,
- Savunma sanayisinin uluslararası alanda rekabet edecek düzeyde gelişmesini sağlayacak özgün tasarım ürünlerin geliştirilmesi,
- İhracatın en az 1 milyar ABD Doları'na çıkarılması, stratejilerini tespit ederek, TSK'nın mevcut ve gelecekteki ihtiyaçlarının, en azından milli olması zorunlu sistemler/teknolojiler ve kritik sistemler/teknolojilerin ulusal savunma sanayisi kaynaklarından karşılanması hedeflerini gerçekleştirme amaçlarına yönelik genel prensiplerini ve ilkelerini kapsamaktadır. Bu kapsamda, SSM tarafından sektörel strateji dokümanları hazırlanmaktadır.

Sektörel strateji dokümanları ile SSM'nin misyonu, vizyonu ve ihalesi açılacak projeler dikkate alınarak, mevcut sanayimizin; savunma ihtiyaçlarımıza cevap verecek şekilde geliştirilmesi ve ihracat potansiyeline sahip, yüksek teknoloji ürünü, özgün tasarımıyla savunma sanayisinde üretim yapabilecek kabiliyete ulaşabilmesini sağlayacak sektörel stratejilerin belirlenebilmesi hedeflenmektedir.

Sektörel strateji dokümanlarının hedefleri aşağıda kısaca verilmektedir;

- Kara, hava, deniz, muhabere ve elektronik, elektronik algılayıcılar, roket, füze ve mühimmat sektörlerinde mevcut durumunun ve ihtiyaçlarının belirlenmesi,
- Söz konusu alt sektörlerin ihracat potansiyeline sahip, yüksek teknoloji ürünü tasarımını yapabilmesi ve üretebilmesi,
- Alt sektör alanlarında sistem entegrasyonu kabiliyetlerinin geliştirilmesine yönelik ihtiyaçların tespit edilmesi,
- Dünyada bu sektörlerde uygulanan mevcut tedarik yöntemlerinin, gelişmelerin incelenmesi/irdelenmesi, Türkiye'deki talep ve gelişmeler de dikkate alınarak, kara, hava, deniz, muhabere ve elektronik, elektronik algılayıcılar, roket, füze ve mühimmat sektörlerinin gelişimine yönelik önerilerin hazırlanması ve tedarik modellerinin oluşturulması,
- Sektörel strateji dokümanları ile; sistem/alt sistem bazında kendini kanıtlamış
- Yurt içi çözümlerin mevcut olması,
- Yan sanayide kazanılmış kabiliyetlerin devamlılığının sağlanması,
- Yatırım tekrarı ve kaynak israfının önlenmesi,
- KOBİ'lerin savunma sanayisi projelerine etkin katılımının artırılması,

- Entegre lojistik destek konusunda maliyet ve zaman açısından etkin çözümlerin sağlanması ve projeler kapsamında yer alan sistem ihtiyaçlarının yurt içinden karşılanma oranının daha yüksek seviyelere ulaştırılması,
- Güçlü bir yan sanayi ile desteklenmiş, tabana yayılmış, Türk Savunma Sanayii'nin oluşturulması.
- SSM tarafından yapılan çalışmalarda, alt sektörler bakımından belirlenen vizyonlar ve stratejiler özet olarak verilmektedir;
- Deniz araçları sektörü vizyonu, “bütün su üstü askeri platformların tasarımının ve inşasının yurt içinde gerçekleştirilmesi” olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda, güçlü bir yan sanayi ile desteklenmiş askeri gemi inşa sanayinin oluşturulması gerekliliği ortaya konmaktadır.
- Hava araçları sektörü vizyonu, “hava araçlarında savunma sanayimizin özgün yurt içi çözümler sunması ve kritik teknolojiler alanlarında yurt dışı bağımlılığın en aza indirilmesi ve sektörün uluslararası alanda rekabet edecek düzeyde gelişmesini sağlayacak stratejilerin tespit edilerek TSK'nın mevcut ve gelecekteki ihtiyaçlarının karşılanması” olarak ifade edilmektedir.
- Kara araçları sektörü vizyonu, “TSK ihtiyaçlarının tamamının yurt içinden karşılanması” ifadesiyle açık olarak belirtilmektedir. Bu yıl içinde imzalanarak çalışmaların başlatıldığı Altay Projesi bu amaca verilebilecek bir örnektir.
- Elektronik harp ve algılayıcılar (EHA) sektörü vizyonu, “savunma sanayimizin özgün yurt içi çözümler sunması ve kritik teknoloji alanlarında yurt dışı bağımlılığın en aza indirilmesi için gerekli stratejilerin belirlenerek, TSK'nın gelecekteki ihtiyaçlarının karşılanmasıdır.
- Muhabere elektroniği bilgi sistemleri sektörü vizyonu, “birçok sanayi koluna ara ürün ve temel girdi sağlayan, savunma sistem ve teçhizatının ana unsurunu oluşturan elektronik ve yazılımın, tedarik edilecek tüm sistemler

için milli olarak geliştirilmesi ve bir uydunun sistem seviyesinde tasarım, entegrasyon ve testlerinin özgün olarak gerçekleştirilmesi” olarak verilmektedir.

3.5.2.2. Türk Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi

1998 yılında Türk Savunma Sanayiinin stratejisini belirlemek amacıyla, Türk Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi Esasları 98/11173 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla kabul edilerek yürürlüğü konulmuştur. Ülkemizdeki sanayicilerin görüşleri de dikkate alınarak uygulamaya konulan bu stratejinin temelini ülke güvenliğinin sağlanması için TSK’nin ihtiyaçlarının güvenli ve istikrarlı biçimde karşılanması, bu amaçla yüksek teknolojiye sahip harp silah ve vasıtalarının yurt içinde üretilmesi, bunun için gerekli teknoloji tabanının oluşturularak üretim tesislerinin kurulması ve kurulmuş bulunan ulusal savunma sanayii tesislerinin teşvik ve desteklenmesi oluşturmaktadır⁵²⁰.

Türk Savunma Sanayii Politikası Strateji ve Esasları Türk Savunma Sanayii’ne yeni bir anlayış getirerek önemli yararlar sağlamıştır. Türk Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi Esaslarında;

- Yerli sektör yanında yabancı sektöre de açık,
- Yeni teknoloji üretebilen ve dinamik bir yapıya kavuşmuş,
- İhracat potansiyeline ve uluslararası rekabet imkânına sahip,
- Yeni teknolojilere adapte olmakta güçlük çekmeyen ve teknoloji üretebilen, teknolojik gelişmeler karşısında kendini yenileme kabiliyeti bulunan,

⁵²⁰ Adnan KARAKUŞ (2006), “Türk Savunma Sanayiinin Gelişimi, Türkiye’nin Savunma Harcamalarının Boyutları ve Bazı NATO Ülkeleri ile Karşılaştırmalı Ekonometrik Analizi”, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Harekat Araştırması Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006, s. 78.

- Türkiye ile dost veya müttefik ülkeler arasında dengeli bir savunma sanayii işbirliğini mümkün kılan ve değişen politik durumlardan asgari düzeyde etkilenen,
- Mevcut imkanları azami ölçüde kullanan, genel sanayiye entegre olmuş ve tekrar yatırımlardan arınmış, sivil amaçlarla da üretim yapabilen, alternatif uğraşı alanlarına sahip,
- Türkiye'nin, güvenlik politikaları kapsamında taraf olduğu, ihracat denetimlerine ilişkin çok taraflı rejimlerle ilgili vecibe ve önceliklerini destekleyen, bir savunma sanayii alt yapısının oluşturulması öngörülmektedir⁵²¹.

Sonuç olarak Türk Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi Esasları (TSSPSE) Dokümanı çok doğru bir amaç için hazırlanmış, gerekli bir dokümandır. Belki de en güzel yanı dokümanın gizlilik derecesi taşımaması, kritıklere ve geliştirilmeye açık durumda oluşudur. Dokümanda aşağıdaki değişiklik önerilerinin zaman içinde ele alınması ve mevzuatın bu dokümana göre yeniden düzenlenmesi ile uygulamada çok olumlu gelişmeler beklemek doğaldır. Önerilen düzenlemeler;

- “Ulusal” ve “yabancı ortaklı” şirketin tanımları yapılarak bu deyimler TSSPSE’de kullanılmalıdır.
- Kritik teknolojilerin uzun vadede ulusal kuruluşlarımızda geliştirilebilmesi için kısa vadede ortaklık yerine teknoloji satın alınması istenmelidir. (Md.6.B.a.2.)
- Elektronik teknolojisinin ulusal olacağı ilkesi TSSPSE’ye eklenmelidir⁵²².

Her şeyden önce belirtilmelidir ki TSSPSE Türk Savunma Sanayii’ni geliştirmek amacıyla gerçekleştirilen yoğun çabalar sonucu hazırlanmış bir dokümandır. MSB tarafından önce bir taslak doküman hazırlanmış, ilgili bakanlıklar, kamu kuruluşları, TOBB kanalıyla sanayicilerin görüşleri alınmış, çeşitli

⁵²¹ MSB (2000), **BEYAZ KİTAP**, s. 115.

⁵²² TÜBİTAK (2003), s. 6-7.

Çalışmalardan sonra en son şeklini almıştır. Artık savunma sistemleri “milli olması gerekenler”, “kritik sistemler” ve “diğer sistemler” olarak 3’e ayrılmıştır. Bütün bunlar bundan sonra Türkiye’de ulusal teknolojinin gelişebileceğini, yabancı firmalarla rekabet edilebilir, büyük ve güçlü ulusal savunma sanayii firmalarının oluşabileceğini gösteren olumlu gelişmelerdir. Yürürlükteki haliyle TSSPSE “ulusal” kelimesini kullanmayarak onun yerine “Türk”, “yerli” ve “ yurt içi” kelimelerini kullanmakta, ulusal olması gereken sistemlerin ulusal şirketlerce yapılmasını sağlamak için “milli tesis güvenlik belgesi”ne sahip olma şartını kullanmaktadır. Bu maddede kullanılan “yerli” kelimesi anlamsızdır. Teknoloji mülkiyet konusudur; ulusal şirketin mülkiyetindeyse ulusal, yabancı ortaklı şirketlerde ise genelde yabancı ortağın mülkiyetindedir yani “yabancı”dır⁵²³.

3.5.3. Türkiye’yi Kendi Savunma Sanayiini Oluşturmaya İten Nedenler

SASAD verilerine göre (2006) bazı ülkelerin ihtiyaçlarını yurt içinden karşılama payları şu şekildedir; Almanya %80, Fransa %90, Kore Cumhuriyeti %75, İngiltere %85, İsrail %79, Türkiye %37’dir. Türk Savunma Sanayisi, 1980’li yıllarda TSK ihtiyaını %20’ler seviyesinde karşılarken, 2006 yılı itibarıyla bu rakam %37’ye, 2007 yılı itibarı ile ise de %42’ye yükselmiştir. Türk Savunma Sanayisi kendi kendine yeterlilik bakımından, 1985-2007 yılları arasında %110 seviyesinde bir gelişim göstermiştir. Fakat yine de verilen ülkelerle kıyasladığımız zaman ülkemizin geride kaldığını görüyoruz.

- Ana sistem bazında yurt dışı payının yüksek olma nedenler;
- AR-GE’ye dayalı tedarik yaklaşımının uygulanmaması,
- Tedarik sistemindeki aksaklıklar,
- İhtiyaçların sanayi kuruluşlarına önceden duyurulmaması,
- Teknolojik yetersizlikle,

⁵²³ ZİYLAN (2000), s. 83-84.

- Teşkilatlanmadaki yetersizlikler,
- Kalite güvencesi hususundaki yetersizlikler⁵²⁴.

SSM'nin sorumluluğunda gerçekleştirilen projelerde yerli katkının azami ölçüde sağlanması amaçlanmaktadır. Burada genel anlamda yerli katkı, üretim programı süresince yurt içinde imalat, işçilik, malzeme ve her türlü hizmet alımı yolu ile yapılan harcamalardır. Projelerde imalatın mümkün olduğu ölçüde yerli sanayii tabanına yayılması üzerinde önemle durulan bir husus olma niteliği taşır.

Türk Savunma Sanayii, Silahlı Kuvvetlerimize, başkalarından izin ve yetki almadan kullanabileceği yüksek teknolojiyi savunma sistemlerini ekonomik olarak geliştirebilmeli, üretmeli ve dışa bağımlılığı olabildiğince azaltmalıdır. Bunun için en başta gelen şartlardan biri; önemli savunma sistemlerinin yurtiçinde yerli savunma sanayiince tasarlanması, geliştirilmesi ve üretilmesi yeteneğinin elde edilmesidir. Yurt dışından ithal edilen savunma sistemleriyle askeri ihtiyaçlar bir ölçüde karşılanırsa bile, bu tedarik şeklinde ülkemizin teknoloji yeteneğine ve aynı zamanda ekonomik ve sosyal hayata olumlu bir etki söz konusu olmamaktadır. İthal yoluyla sağlanan savunma sistemlerinde dışa bağımlılık devam edecektir. Özellikle teknolojinin ilerlemesi ile savunma sistemlerinin yazılım kontrolünde çalışan otomatik veya otonom sistemler olması, bu sistemlere güvenilmesi için yazılıma ulusal olarak hâkimiyeti zorunlu kılmıştır. Bu nedenle savunma sistem tedarikinde yerli üretim, ithal tedarik şekline göre ilk bakışta tercih edilen bir yöntem olmuştur⁵²⁵.

Gerçek güç teknolojik güçtür. Gerçek üstünlük de teknolojik üstünlüğe sahip olmakla mümkündür. Dolayısıyla ülkelerin sahip oldukları bilim ve teknoloji sanayi süreçlerinde kullanılarak, gerek ekonomik gerekse politik açıdan dikkatlice korunması gereken milli varlıklar olarak değerlendirilmektedir. Teknolojiye sahip olan toplumlar her yönden gelişirken, teknoloji konusunda dışa bağımlı olan

⁵²⁴ Ahmet D. IŞIK (1997), "Türk Savunma Sanayiinde Yerli Katkı ve Sınai Entegrasyon", **Savunma Sanayiindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Cilt 1, 5-6 Haziran 1997, KHO Öğretim Başkanlığı, Teknik Bilimler Bölümü, Ankara, s. 260.

⁵²⁵ ZİRLAN (2000), s. 77-78.

toplumlar da kendi teknolojilerini üretemedikleri sürece bağımlı kalmaya mahkum olurlar.

Türkiye'yi kendi savunma sanayiini oluşturmaya iten nedenleri şu şekilde sıralayabiliriz;

- Tek süper güçlü dünyada Türkiye'ye yeni olanaklar açılmışsa da yeni rizikolar da söz konusudur,
- Askeri teçhizat satışlarına satıcı ülkeler tarafından getirilen koşullar ve sınırlamalar önemli bir nedendir. PKK terör örgütüne karşı yürüttüğü mücadelede Türkiye bu sınırlamalarla sık sık karşılaşmıştır. Bu koşullar ister Rusya ister ABD ister Avrupa Birliği kaynaklı olsun, Türkiye'nin hareket alanının sınırlandırılmasına neden olmuştur. 1974 Kıbrıs çıkartmasını izleyen ABD ambargosu ya da Güneydoğu'da Almanya kökenli teçhizat kullanıldığı gerekçesiyle Almanya'nın ve ABD'nin uyguladığı ambargolar bu nedene verilebilecek en güzel örnektir,
- Silah üreten ülkelerin ileri teknolojileri genellikle diğer ülkelere aktarmamasıdır. Oysa düşmana üstünlük sağlanması, ancak düşmanın sahip olmadığı ileri teknolojilere sahip silah sistemlerinin geliştirilmesiyle mümkündür. Bu nedenle Türkiye'nin bölgesindeki ulusal çıkarlarını koruyabilmesi ve savunmasını en üst düzeye çıkartacak olan caydırıcı bir askeri gücü bulundurabilmesi, ancak ve ancak kendi savunma sanayiini geliştirmesiyle mümkün olabilir,
- Dördüncü neden olarak, dışarıdan satın alınan ödemeler dengesine getireceği yük sayılabilir. Bunda Güneydoğu'da teröre karşı verilen mücadele için yapılan alımların payı büyüktür. Ödemeler dengesindeki açıkla birlikte başlayan sürecin, Türk ekonomisini 1994 yılındaki krize götüren nedenler arasında olduğuna şüphe yoktur⁵²⁶.

⁵²⁶ KARAKUŞ (2006), s. 97-98.

Sayılan nedenlerden dolayı ülkemiz kendi savunma sanayiini oluşturma yönünde çabalar göstermektedir. Çünkü ulusal tasarım; ulusal savunma gücüne bilim, teknoloji ve sanayi yeteneğinin yükseltilmesine, ulusal ekonomiye ve istihdama katkılar sağlayacaktır. Aşağıda kısaca savunma teçhizatı ihracatının istenilen ölçüde olması için yapılması gerekenler konusunda gelişmiş ülke örneklerine değinilmiştir.

Savunma teçhizatı ihracatının arzu edilen ölçeklerde gerçekleştirilebilmesi, yalnızca kapsamlı bir savunma sanayii altyapısının varlığı ve işleyişi ile mümkün olmamaktadır. Savunma sistemlerinin içerdikleri ileri teknoloji nedeniyle giderek artış gösteren maliyetleri, ithalatçı ülkeler açısından büyük ölçekli finans kaynaklarına ihtiyaç göstermekte ve bu ihtiyaç da; savunma teçhizatı ithalatçısı ülkelerin genelde güçlü olmayan finans yapıları karşısında, teçhizat ihracatına imkân verecek bir kredi uygulamasını zaruri kılmaktadır.

ABD, Fransa, İngiltere, Rusya hatta Çin, İsrail gibi ülkeler; ithalatçı ülkelere sağladıkları değişik formlardaki kredi ve finansman imkânları ve hatta mal değişimi sureti ile pazar yaratabilmekte veya mevcut pazarlarını genişletebilmektedirler. Bugün artık savunma teçhizatı üreticisi olmakla savunma ihracatçısı olabilmek arasındaki ince çizgi, pazara sunulan ürünlerin çeşitliliği ve kalitesi yanında, alıcı konumundaki ülkelere uygun koşullarda tedarik imkânı tanıyabilecek özellikte farklı kredi imkânlar sağlanması kabiliyeti ile aşılmaktadır. Bu durumu birkaç örnekle açıklamak gerekirse; İngiltere 1994 yılında gerçekleştirdiği 6 milyar dolarlık ihracat ile alıcı ülkelere yaklaşık 3 milyar dolarlık kredi sağlamıştır. ABD 1972'den beri uyguladığı FMS ile savunma teçhizatı ihracatını önemli ölçüde yönlendirmekte ve bu suretle ABD savunma sanayiine önemli ölçüde ilave iş ve istihdam olanağı katmaktadır. Fransa da savunma teçhizatı tedariki için kaynak sıkıntısı çeken ülkelere sağladığı banka kredileri desteği ile savunma teçhizatı ihracatında 1995 yılında ikinci sıraya yerleşmiştir. İsrail ise genel bir kaynak sıkıntısı içinde bulunmasına rağmen, gerektiğinde devlet kredisi sağlayabilen ülkeler arasında yer almıştır. Fransa ve İngiltere'de kaydedilen ortak özellik, savunma ürünleri ihracatının yurtiçinde ve hedef ülkelerde organize olmuş, profesyonel ve merkezi yönetim ile sürekli kadrolara

sahip bir kuruluş tarafından, finansman konusunu da içerecek şekilde yönlendirilmekte olmasıdır⁵²⁷.

Türkiye savunma teçhizatı üretiminin belli alanlarında kendi kendine yeterli hale gelmiştir ve bu kapasiteyi ihracat alanlarında da kullanmaktadır. Fakat söz konusu imkânları istenilen ölçüde ihracata aktaramamıştır. Bunun en önemli nedenleri ise, ihracatta hedef ülkelere bir kredi mekanizmasının sağlanamaması ve ihracatını hedeflediği ülkeler çerçevesinde kapsamlı bir idari yapılanmanın tam olarak gerçekleşmemiş olmasıdır.

Bir sonraki başlıklarda ulusal tasarımın ulusal savunma gücüne, Türkiye'nin bilim teknoloji ve sanayileşme yeteneğinin yükselmesine, ulusal ekonomiye ve istihdama katkıları konuları hakkında bilgi verilecektir.

a-) Ulusal Tasarımın Ulusal Savunma Gücüne Katkıları

- Sanayicilerimiz sistem tasarımını tamamen bize özel tehdit, arazi, ilkin ve diğer şartlara göre yapacağından; en az maliyetle en etkin sistemlerin yapılabilmesi ve sistemlerin kullanıcı deneyimlerine göre oluşturulması olasıdır,
- Sistemlerin özgün olması neticesinde teknik ve taktik tüm özellikler sadece tarafımızdan bilineceği için karşı tarafta daima bir endişe yaratır,
- Modern savunma sistemleri yazılım kontrolünde çalışan esnek sistemler olduğundan zamanla değişen tehditlere göre uyarlayabilmek mümkün olacaktır,

⁵²⁷ Turgut ŞENOL (1997), “Türk Savunma Sanayii Ürünleri İhracatının Geliştirilmesi”, **Savunma Sanayiiindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Cilt 1, 5-6 Haziran 1997, KHO Öğretim Başkanlığı, Teknik Bilimler Bölümü, Ankara, s. 295.

b-) Ulusal Tasarımın Türkiye'nin Bilim Teknoloji ve Sanayileşme Yeteneğinin Yükselmesine Katkıları

- Bilimsel bilgi kullanımıyla yeni bir ürün tasarlama işlevi ülkenin teknolojik düzeyinin yükselmesine neden olur,
- Ülkede bilimsel araştırmalar ivme kazanır, bilim gelişir,
- Ortaya çıkan özgün ürünün rekabet edebilirliği yüksek olduğundan ülkenin rekabet gücü artar,

c-) Ulusal Tasarımın Ulusal Ekonomiye ve İstihdama Katkıları

- Özgün ürünler Türkiye'nin uluslararası pazarda rekabet gücünü artırır,
- Ulusal tasarım çalışmaları, Türkiye'de araştırma alanında mühendislere yeni iş sahaları açar,
- Genç nüfus oranının yüksek olduğu ülkemizde nitelikli işgücü ülkemizde kalıp tarafımızdan kullanılır,
- Geliştirilen teknolojilerle ulusumuzun özgüven duygusu yükselir,
- Ülkemizde yaratılan katma değer daha fazla olur, özgün savunma ürünü geliştiren şirketlerin çalışanlarına ödediği ücretler ile üretim ve yatırım amaçlı olarak yurtiçinden satın aldıkları malzemeler için yaptıkları ödemeler bütçeden çıkmakla beraber yurtiçinde kalır ve yeniden ekonomik dolaşıma girer⁵²⁸.

Son yıllarda Türk savunma sanayii önemli atılımlar yapmış, uluslararası alanda hatırı sayılır bir yer kazanmaya başlamıştır. Özel sektör de dünyanın hızla gelişen bu sektörüne yatırım yapmaya ve rekabet gücü kazanmaya yönelmektedir. Çevresi dostane emeller beslemeyen ülkelerle donatılmış olan ve zaman zaman müttefiklerinin silah ambargosu tehditleriyle yüz yüze kalan ülkemiz, savunma

⁵²⁸ ZİYLAN (2000), s. 79-81.

gereksinimlerini büyük oranda dışarıdan karşılamasının gerek ekonomik maliyetinin yüksekliği gerekse siyasi ve güvenlik açıdan kısıtlamalar nedeniyle zor durumda kalmaktadır. Dünyadaki en güçlü, en disiplinli ve en iyi donanımlı ordulardan biri olmaz özelliğini sürdürebilmek, yeni tehdit algılamalarını karşılayabilmek ve bölgesel askeri güç dengesini koruyabilmek için Türk Silahlı Kuvvetleri'nin değişen askeri teknolojiye ayak uydurması gerekmektedir. Savunma sanayii “olmazsa olmaz” özelliği nedeniyle hızla yükselmekte olan bir sektör olarak tanınmak ve ekonomiye yük getirmekten ziyade hem yan sivil sanayileri besleyen hem de ihracata yönelebilen cazip bir alan haline getirilmelidir⁵²⁹.

3.5.4. Savunma Sanayii Kolları

Modern silah sistemleri, çok çeşitli sanayi mamulleri ve metallerden üretilmektedir. Bu nedenle, silah üretimi çok sayıda sanayi kolunun üretim alanına girmektedir. Silah üretimi temel olarak, demir ve çelik, demir dışı metaller, metal ürünleri, elektrikli ve elektriksiz makineler, bilişim, ulaşım araçları, kimya ve petrokimya sanayilerinin faaliyet alanına girmektedir. Ana savunma sanayii kolları şu şekilde sıralanabilir.

- Havacılık ve Uzay Sanayii,
- Roket ve Füze Sanayii,
- Elektronik ve Optik Sanayii,
- Silah ve Mühimmat Sanayii,
- Askeri Gemi İnşa Sanayii,
- Askeri Otomotiv ve Zırhlı Araç Sanayii,
- Askeri Giyim Sanayii⁵³⁰.

⁵²⁹ <http://www.tusiad.org.tr/turkish/rapor/ticaridiplomasi/html/sec5.html>, (22. 05. 2010).

⁵³⁰ MSB (2000), **BEYAZ KİTAP**, s. 21.

3.6. TÜRK SAVUNMA SANAYİİ SEKTÖRÜNDE YER ALAN KURUM VE KURULUŞLAR

SASAD, harp araç ve gereçlerini ve bunlara ait mal ve hizmetleri üreten veya üretmek amacıyla kurulan kara, deniz, hava sistemlerinin imalatçı kurum ve kuruluşlarının bir araya gelmesiyle kurulmuş olup, sektörde yer alan imalatçı kurum ve kuruluşlar bu derneğin üyesidir. SASAD bünyesinde, Şubat 2009 itibarıyla, 105 kayıtlı kurum ve kuruluş yer almaktadır. Bu raporda sektöre ilişkin bilgiler, SASAD üyesi kurum ve kuruluşlar ile TSK tesislerindeki (Tersaneler, Hava İkmal Merkezleri ve Bakım Onarım Merkezleri) faaliyetlere ilişkin veriler göz önünde tutularak verilmektedir.

Tablo 55. Sektörde Yer Alan Kurum ve Kuruluşların Faaliyet Alanları

KARA ARAÇLARI		
FİRMA	FAALİYET ALANI	MERKEZİ
BMC	Zırhlı araç motorları, taktik tekerlekli araçlar, M113 modernizasyonu	İzmir
FNSS	Zırhlı araçlar	Ankara
KOLUMAN	Askeri ve kamu servis araçları	Ankara
MERCEDES-BENZ TÜRK	Taktik tekerlekli araçlar	İstanbul
NUROL MAKİNA	Zırhlı araç, taret, M113 modernizasyonu	Ankara
OTOKAR	Taktik tekerlekli araçlar, hafif zırhlı araçlar	İstanbul
DENİZ ARAÇLARI		
DEARSAN	Gemi ve tekne tasarımı, yapımı, onarımı	İstanbul
İSTANBUL DENİZCİLİK	Gemi inşaa, tamir, bakım ve işletme	İstanbul
RMK MARINE	Gemi inşa	İstanbul
YONCA-ONUK	Yüksek süratli botlar, kargo gemileri, kompozit malzeme, destek gemileri	İstanbul
HAVACILIK VE UZAY		
AEROMAC HAVACILIK	Jet motoru, uçak test sistemleri	İstanbul

ALP HAVACILIK	Helikopter parçaları	Eskişehir
DELTA EKO HAVACILIK	Yazılım geliştirme, Ar-Ge projeleri	Ankara
GLOBAL TEKNİK	İnsansız hava, kara, deniz araçları	Ankara
INTA SPACETÜRK	Avrasya'nın uzaydan görüntülenmesi	Ankara
TEI	Uçak ve helikopter motorları	Eskişehir
TUSAŞ	Uçak ve diğer hava araçları, yazılım, kompozit malzemeler	Ankara
ELEKTRONİK		
ALCATEL LUCENT TELETAS	Telekomünikasyon	İstanbul
ANELTECH	Elektronik kart imalatı	İstanbul
ANTENSAN	Uydu, askeri-sivil haberleşme sistemleri	Ankara
ASELSAN	Elektronik harp, termal kamera, dürbün, telsiz, gece görüş sistemleri, radar, yazılım	Ankara
ATEL TELEKOMÜNİKASYON	Telekomünikasyon	Ankara
BAŞARI TELEKOM	Elektronik sistemler üretimi	Ankara
DELTA ELEKTRONİK	Elektronik sistemler	Ankara
EAS ELEKTRONİK	Elektronik sistemler	Ankara
ELEKTROLAND	Bomba imha robotu, kart onarımı	Ankara
ESDAŞ	Servis destek sistemleri	Ankara
ETA ELEKTRONİK	Otomatik test sistemleri ve yazılım	Ankara
GATE ELEKTRONİK	Elektronik sistem bakım yenileme, otomatik test sistemleri, test ve hata bulma sistemleri	Ankara
GENETLAB	Kablosuz sensör ağı tespit sistemleri	İstanbul
HAVELSAN TEKNOLOJİ RADAR	Uzun menzil 3-D radarı, radarlar	Ankara
KAREL	Haberleşme üretim ve sistemleri	Ankara

MIKES	Elektronik harp	Ankara
NETAŞ	Haberleşme ve güç sistemleri, dost düşman tanıma (IFF) sistemleri	Ankara
SAVRONİK	Yazılım, elektronik sistemler, bakım ve onarımı, haberleşme emniyeti	Ankara
SELEX KOMÜNİKASYON	Radio sistemleri, HF/SSB radyo sistemleri, sırt telsizleri	Ankara
SIEMENS	Elektrik ekipmanları, sahra telefonları	İstanbul
VESTEL SAVUNMA	Elektronik	Ankara
YALTES	Sistem tasarımı ve yazılım geliştirme	İstanbul
YÜKSEK TEKNOLOJİ	Elektrik, elektronik	İzmir
SİLAH, MÜHİMMAT, ROKET ve FÜZE		
GİRSAN	Makine ve hafif silah	Giresun
HATSAN	Savunma amaçlı pompalı tüfek ve silah	İzmir
MKEK	Silah, mühimmat, roket ve patlayıcı maddeler	Ankara
ROKETSAN	Roket ve hava araçları imalatı	Ankara
SAMSUN YURT SAVUNMA	Tabanca imalatı	Samsun
SARSILMAZ	Tabanca ve av tüfekleri	Ankara
TAPASAN	Mühimmat tapa üretimi	Ankara
TİSAŞ	Tabanca üretimi	Ankara
TÜBİTAK SAGE	Savunma sanayi AR-GE	Ankara
ELEKTRİK		
AKSA MAKİNA	Jeneratörler ve güç sistemleri	Ankara
GENPOWER	Jeneratör imalatı	Ankara
İŞBİR ELEKTRİK	Jeneratörler ve güç sistemleri	Ankara
BİLİŞİM		
AYDIN YAZILIM	Radar, yazılım, telefon, radyo, aviyonik, alıcılar	Ankara
BİLGİSİS	Coğrafi bilgi sistem yazılımı	Ankara
BİMSA	Bilgi teknolojileri, yazılım	Ankara

BTT	Sayıssallaştırıcı kart yazılımı ve elektronik	Ankara
ETC	Yazılım, simülatör yazılımları	Ankara
GANTEK	Yazılım	İstanbul
HAVELSAN	Simülatör eğitimi, yazılım	Ankara
KATRON	Yazılım ve similasyon	Ankara
KOÇ BİLGİ ve SAVUNMA	Elektronik, yazılım	Ankara
LOGO YAZILIM	Yazılım	Kocaeli
METEKSAN SAVUNMA	Simülasyon ve modelleme algılama ve komuta kontrol sistemleri, uydu ve uzay teknolojileri, deniz sistemleri	Ankara
MİSOFT	Yazılım	Ankara
MİSOFT ICT	Yazılım	Ankara
SDT	Uzay teknolojileri	Ankara
AR-GE ve MÜHENDİSLİK		
C2TECH	Yazılım, AR-GE, danışmanlık, destek hizmetleri	Kocaeli
FİGES	Tasarım ve ileri mühendislik ve analizleri	Bursa
STM	Yazılım ve proje etüt hizmetleri	Ankara
TEMSA ARGE	Araştırma, teknoloji, tasarım	Kocaeli
TÜBİTAK MAM	AR-GE ve sıfır kafelesi üretimi, yazılım	Kocaeli
TÜBİTAK UEKAE	Bilgi güvenliği ve ileri elektronik teknolojiler	Kocaeli
MALZEME, KALIP ve PARÇA		
AÇA OTOMOTİV	Askeri ve ticari şanzıman, dişli, miller üretimi	Ankara
ASİL ÇELİK	Namlu ve mermi çelikleri	Bursa
ATARD	Kompozit parça üretimi, motor tasarım	Eskişehir
AVCI SAVUNMA SANAYİİ	Talaşlı ve talaşsız imalat	Ankara
BARIŞ ELEKTRİK	Roket lançerleri, kompozit malzemeler	Ankara

BGMS DENİZCİLİK	Deniz platformları tasarımı	Kocaeli
COŞKUNÖZ	Makina ve kalıp imalatı	Bursa
HEMA ENDÜSTRİ	Zırhlı araçlar, hidrolik sistemler	Ankara
HİPAK	Uçak, roket ve zırhlı araç parçaları	İstanbul
HİSAR ÇELİK	Zırh çeliği dökümü, paletler ve yürüyüş takımları	İstanbul
MEGE TEKNİK	Kablo takımları, elektromekanik	Ankara
MES MAKİNA	Roket parçaları, roket lançerleri	Kocaeli
MTU TÜRK	Tank ve zırhlı araç motorları	İstanbul
PARSAN	Çelik dövme ve işleme	Ankara
SAVAR KOMPOZİT	Balistik koruyucu ürünler	Kayseri
TEKNO KAÜÇUK	Kauçuk tasarım ve üretimi	Kocaeli
TİBET MAKİNA	Döner tabla, dizli rulman ve ekipman	İzmir
TİMSAN	Havaalanlarında kullanılan çeşitli araçlar	İstanbul
TTAF ELEKTRONİK	Kablo donanımları	İstanbul
GIYİM-KUŞAM		
AVS SARACİYE	Askeri Giyim	Ankara
DEMA DERİ	Askeri Ayakkabı	İstanbul
ÖZTEK TEKSTİL	Mühendislik kumaşları, tekstil teknoloji sistemleri	Tekirdağ
YAKUPOĞLU	Askeri giyim, bot ve teçhizat	Ankara

Kaynak; SASAD (2008).

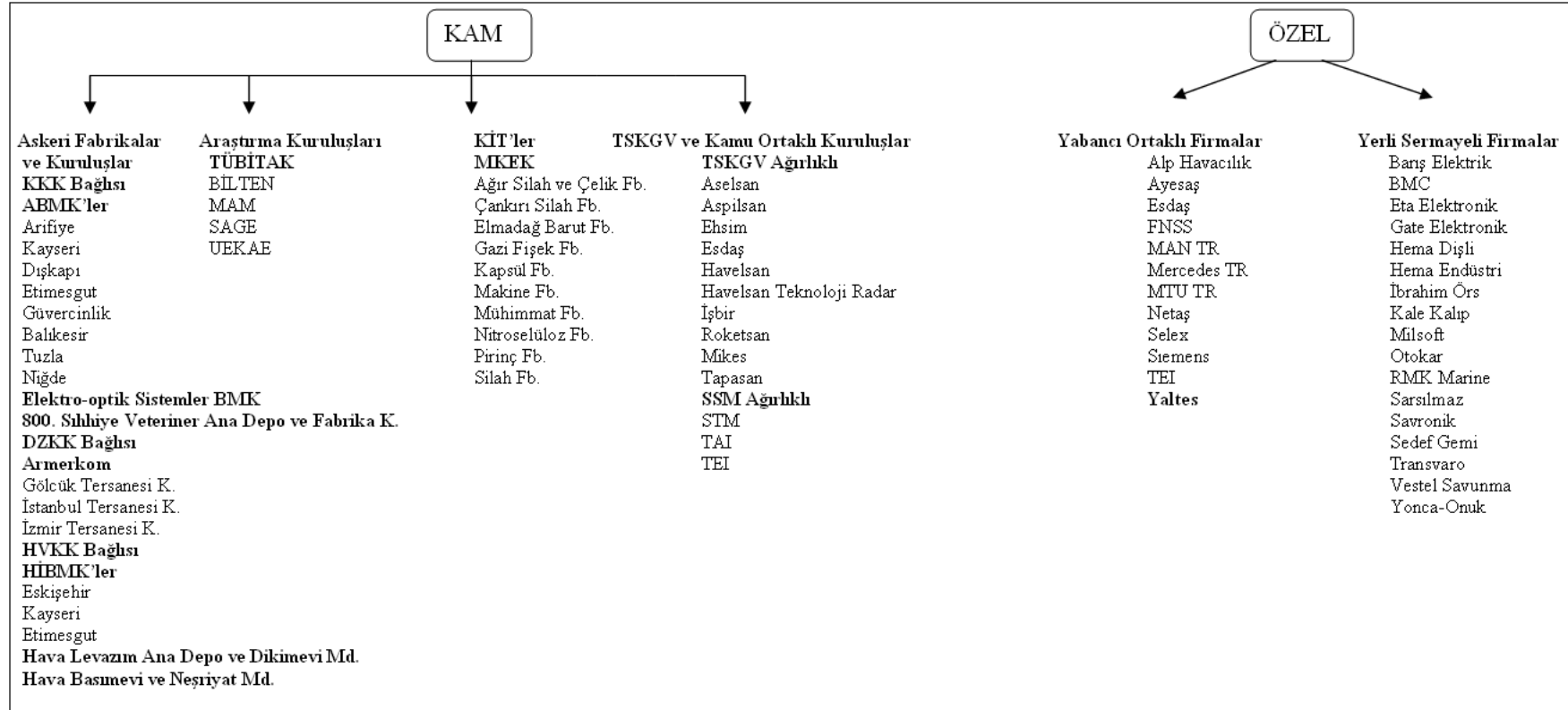
Sektörde yer alan kurum ve kuruluşların büyük bir kısmı Ankara’da toplanmıştır. Bunu İstanbul, Kocaeli ve İzmir izlemektedir. Bunun başlıca sebebi karar ve tedarik makamlarının Ankara’da bulunmasıdır. MKEK ile Etimesgut Uçak Fabrikası, Gazi Uçak Motoru Fabrikası vb savunma sanayisinde ilk kurulan kurumların tarihçelerine bakıldığında, merkezlerinin Ankara ve çevresinde seçildiği görülmektedir. Bunun yanında, ülkemizin yeni savunma sanayisi kuruluşlarından olan ASELSAN, FNSS, HAVELSAN ve TUSAŞ gibi kuruluşlar da faaliyetlerini Ankara’da yürütmeyi tercih etmişlerdir. Kara araçları üretimi, çoğunluğu Ankara

çevresinde olmak üzere, İzmir, Konya, Adana ve Adapazarı'nda yapılmaktadır. Dolayısı ile ülkemizin, TSK'nın kara araçları ihtiyacının yerli olanaklar ile karşılanması amacıyla üretim yapacak kuruluşlar açısından, büyük bir potansiyele sahip olduğu görülmektedir. Son yıllardaki yatırımlara bakıldığında göze çarpan hususlardan birisi de, askeri gemi inşa sanayisinde yaşanan gelişmelere paralel olarak, sektörde yer alan firmaların artması ve bunların da İstanbul'da yerleşmiş olmasıdır. Eskişehir ve İzmir'de son yıllar içinde yapılan yatırımlar ve hatta bu yatırımların çoğunun havacılık sektöründe faaliyet göstermeye yönelik olması, sektörde ilgi çeken bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Elektronik alanında İstanbul ve Ankara'da bir yoğunlaşma mevcuttur. Hafif silah üretimine bakıldığında, yine Ankara ve çevresi ağırlıklı olarak göze çarpmaktadır. Bilişim alanında yer alan firmalarda da elektronik alanındakine benzer bir tablo ile İstanbul ve Ankara ön plana çıkmaktadır. AR-GE ve mühendislik alanında ise Kocaeli öne çıkmaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden birisi TÜBİTAK'a bağlı farklı enstitüler ve bazı özel araştırma kuruluşlarının faaliyet gösterdiği ve Gebze'de kurulan teknoloji bölgesidir. Malzeme, kalıp ve parça üreticileri ile askeri giyim ve bot üreten firmalar farklı illerde faaliyetlerini sürdürmektedir⁵³¹.

Savunma sanayiimizde ortaya konan hedef ve stratejiler gerçekleştikçe, yurt içi pazarların yanı sıra yurt dışı pazarlarda da genişlemenin yaşanması ve sektöre yeni kuruluşların katılması beklenmektedir. Sektöre katılma ihtimalleri olan bu potansiyel kuruluşların yeni tesislerini yukarda belirtilen merkezler çevresinde kurmaları doğru olacaktır. Bu yönde yaşanacak gelişmeler bazı bölgelerin savunma sanayiinde gelişmesine neden olabilecektir. Tablo 56'da sektördeki kuruluşlar kamu ve özel olarak ayrılmış ve sermaye yapısına göre Türk Savunma Sanayii gösterilmiştir.

⁵³¹ SASAD (2008), s. 21-22.

Tablo 56. Sermaye Yapısına Göre Türk Savunma Sanayii

Kaynak; BEYOĞLU (2006).

3.7. TÜRK SAVUNMA SANAYİİ SEKTÖR VERİLERİ

Çalışmanın bu bölümünde SASAD verilerinden yararlanılarak Türk Savunma Sanayii Sektörü verileri hakkında bilgi verilecektir.

3.7.1. Türk Savunma Sanayiinde İstihdam

Savunma sanayimiz, NATO'nun ABD'den sonra ikinci büyük silahlı kuvvetlerine sahip ülkesi olan Türkiye'nin bu konumunu, işgücü birikimiyle de desteklemek durumundadır. Sektörde yer alan firma ve kurumların istihdam rakamları, sektör içi sayıları elenerek derlenmiştir.

Savunma sanayii iş gücü rakamları %36'lık bir oranla silah-mühimmat, %20.5 payıyla elektronik ve %13 ile havacılık-uzay alt sektörlerinin istihdam yönünden öncülüğünü çekmektedir. Alt sektör istihdam dağılımı tablosunda dikkati çeken bir başka oran ise, %6.1'lik pay ile AR-GE mühendislik istihdamıdır. Bu rakamın iş yükünün büyük ağırlığını AR-GE çalışmalarında yürüten sektör çalışanları göz önünde tutularak değerlendirilmesi daha uygun olacaktır. Aşağıdaki tabloda savunma sanayii toplam işgücünün alt sektörlere dağılımı verilmiştir.

Tablo 57. Savunma Sanayisi Toplam İş Gücünün Alt Sektörlere Dağılımı

Alt Sektörler	İş Gücü	İş Gücü (%)
Kara	1515	8.5
Deniz	191	1.1
Havacılık-Uzay	2323	13
Bilişim	1593	8.9
Elektronik	3656	20.5
Elektrik	46	0.3
Silah-Mühimmat	6273	35.2
AR-GE Müh.	1080	6.1
Malzeme-Kalıp	132	0.7
Giyim-Kuşam	947	5.3
Diğer Üreticiler	85	0.5
Toplam	17.841	100

Kaynak; SASAD (2008).

Savunma Sanayii İmalatçılar Derneği (SASAD) tarafından hazırlanan Türk Savunma Sanayisi Sektör Raporu 2008'in verilerine göre savunma sanayiinde toplam işgücünün alt sektörlerle dağılımı tabloda gösterilmiştir. İş gücünün en fazla istihdam edildiği alt sektör silah-mühimmat olarak görülüyor. Toplam istihdam içindeki yeri %35.2. En az iş gücü istihdamının gerçekleştiği sektör de elektrik sektörüdür.

Savunma sanayiinde istihdam edilenlerin genel istihdam içerisindeki payının düşük olduğu dikkate alındığında, savunma sanayii alanında faaliyet göstermekte olan firmaların sayılarındaki artışa paralel olarak, istihdamda da bir artış görülecek olsa da, bu etkinin çok da fazla olmayacağı düşünülmektedir. İstihdam düzeyinin artırılması savunma sistemlerinin ulusal AR-GE'ye dayalı olarak geliştirilmesi, geliştirilen teknolojinin üretimde kullanılması ve ihracat olanaklarının bulunmasına bağlıdır. Kendi savunma sanayiilerini oluşturmuş olan ülkelerde ihtiyaçlar sadece sınırlar dâhilinde değil, aynı zamanda uluslararası boyutta karşılanmaktadır. Bu özellik nedeniyle bu ülkelerde savunma sanayii sektöründe istihdamın da canlı olması kaçınılmazdır.

Tablo 58'de kamu ağırlıklı savunma firmalarında istihdam durumu gösterilmiştir.

Tablo 58. Kamu Ağırlıklı Savunma Firmalarında İstihdam Durumu

Askeri Üretim Tesisleri		KİT		Araştırma Kuruluşları		TSKGV-SSM	
Gölcük Tersanesi	3010	Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu	1343	MAM	671	Aselsan	2922
				BİLTEN	207	Mikes	125
				SAGE	241	Havelsan	1038
				UEKAE	380	Havelsan Teknoloji Radar	51
İstanbul Tersanesi	2747	Ağır Silah ve Çelik Fb.	454	TÜBİTAK Toplam	1499	EHSİM	18
İzmir Tersanesi	686	Çankırı Silah Fb.	397			ESDAŞ	80
DzKK Toplam	6443	Elmadağ Barut Fb.	317			İşbir Elektrik	146
1. HİBMK/ Eskişehir	2391	Elmadağ Roket Fb.	344			Aspilsan	80
2. HİBMK/ Kayseri	2031	Gazi Fişek Fb.	956			Roketsan	660
3. HİBMK/ Etimesgut	1030	Kapsül Fb.	351			TEI	630
Hava Basımevi ve Neşriyat Md.	84	Makina Fb.	20			STM	153
Hava Levazım Ana Depo ve Dikimevi Md.	425	Mühimmat Fb.	1533			TAI/TUSAŞ	1767
HvKK Toplam	5961	Nitroselüloz b.	289				
ABMK/ Arifiye	4193	Pirinç Fb.	387				
ABMK/ Kayseri	1227	Silah Fb.	662				
ABMK/ Dışkapı	792	MKEK Toplam	7053				
ABMK/ Etimesgut	494						
ABMK/ Güvercinlik	918						
ABMK/ Balıkesir	571						
ABMK/ Tuzla – İST	481						
800.Sıhhiye Veteriner Ana Depo ve Fb.K.	184						
ABMK/ Bor-NİĞDE	146						
Elektro-Optik Sis.Bkm.Mkz.Yenikent/ANK	227						
KKK Toplam	9233						

Kaynak; BEYOĞLU (2006).

3.7.2. Türk Savunma Sanayii Rakamsal Verileri

2007 yılında savunma sektöründe faaliyet gösteren firmaların cirosu, bir önceki yıla nazaran yaklaşık 300 milyon dolar artarak, 2.011 milyar dolar olarak belirlenmiştir. Sektörde 2006 yılına nazaran %17 ciro artışı görülmektedir. İhracat değerlerine bakıldığında, 420 milyon doları olan 2007 yılında ihracatında, bir önceki yıla nazaran %19 artış görülmektedir Sektördeki, özvarlıklarla gerçekleştirilen AR-GE harcamaları 120 milyon dolar ile 2006 yılına nazaran %33 artış göstermiştir. Tablo 59’da sektöre ait rakamsal veriler yer almaktadır.

**Tablo 59. 1997-2008 Yılları Arası Türk Savunma Sanayii Rakamsal Verileri
(Ciro, İhracat, AR-GE-Dolar)**

Yıllar	Ciro	İhracat	AR-GE
1997	1.205.000.000	138.000.000	34.000.000
1998	968.401.000	80.034.000	40.794.000
1999	1.074.614.189	84.408.551	41.632.518
2000	851.852.000	123.442.000	43.081.000
2001	848.897.075	134.064.179	24.411.819
2002	1.062.375.000	247.727.000	48.912.000
2003	1.301.000.329	331.135.000	58.428.250
2004	1.337.120.000	196.341.000	63.860.000
2005	1.591.162.692	337.422.986	78.511.203
2006	1.720.405.000	351.989.000	90.089.000
2007	2.010.604.165	420.408.813	120.193.753
2008	2.316.821.798	576.337.824	228.232.727

Kaynak; SASAD (2008).

1997-2008 yılları arasında Türk savunma sanayiinin ciro, ihracat ve AR-GE değerleri tablo 59’da verilmiştir. 1998 yılına ek olarak bir önceki yıla göre 2000 ve 2001 yıllarında ciroda düşüş söz konusu iken, 1998 ve 2004 yıllarında ihracat değerlerinde bir önceki yıllara göre azalmalar olmuştur. AR-GE’de ise 2004 yılı haricinde bir önceki yıl rakamlarına göre genel olarak artış söz konusudur. Toplam cironun alt sektörlere göre dağılımı şu şekildedir; deniz araçları %23, kara araçları %13, havacılık-uzay %11, silah-mühimmat-roket-füze %14, bilişim %8, giyim kuşam %5, elektronik %22 ve diğer %4 şeklindedir. Toplam cironun kamu, vakıf ve

özel şirketlere göre dağılımına baktığımız zaman ise %36 özel, %31 kamu ve %33 vakıf olarak ayrıldığını söylemek mümkündür⁵³². Sektördeki kuruluşların yıllık ciroları toplandığında, sektördeki kuruluşların birbirlerine yaptığı satışlar da kapsanacağı için yukarıdaki sayılardan büyük bir toplam ciro elde edilecektir. Yukarıda verilen ciro sayılarında bu çift sayılmayı önlenmiştir. Ayrıca verilen AR-GE harcaması kuruluşların öz kaynaklarından yaptıkları AR-GE harcamalarıdır. Kuruluşların başka bir tüzel kişilikten aldıkları AR-GE projeleri bu sayının dışında tutulmuştur.

Türkiye, 2008 yılı itibarıyla AR-GE harcaması artış hızında dünyada 2. sıradadır. Bu artışı sağlayan asıl sektör savunma sektörüdür. Türkiye'nin 2008 yılı itibarıyla AR-GE yatırımları milli gelirin sadece %0.71'i kadar iken savunma sektörünün sadece öz kaynaklardan yaptığı AR-GE yatırımları sektörün cirosunun yaklaşık olarak %10'u kadardır⁵³³

Tablo 60. Türk Savunma Sanayii Firmaları Ciro Değerleri (Cirox1000 ABD Doları)

Firmalar	2007 Ciro	2006 Ciro
ASELSAN	416.572	289.687
TEI	188.072	136.100
MKEK	164.563	126.816
OTOKAR	157.839	118.955
HAVELSAN	147.264	95.444
YAKUPOĞLU	93.582	84.285
ROKETSAN	80.105	60.925
TAI	72.141	40.793
MERCEDES	28.696	32.996
SIEMENS	-	27.015

Kaynak; SASAD (2008).

⁵³² SASAD (2008), s. 30.

⁵³³ Halil DAĞ (2010), "Savunmaya Kim Ne Kadar Para Yatırıyor?", <http://www.stratejikboyut.com/haber/savunmaya-kim-ne-kadar-para-yatiriyor--39687.html>, (28.07.2010).

3.7.3. Türk Savunma Sanayinin İhracat ve İthalat Verileri

Jane's kaynakları, Türkiye'nin savunma sanayii dış satış rakamlarını, 2005 yılı için 337.4 milyon dolar, 2006 için 351.9 milyon dolar ve 2007 için ise 500 milyon dolar olarak raporlamaktadır. Yine Jane's verilerine göre ülkemizin 2007 yılında gerçekleştirdiği savunma ithalatı 3 milyar 292 milyon dolar 2008 yılı savunma ithalatı ise 4 milyar 136 milyon dolar olarak tahmin edilmiştir. Aynı kaynakta, Türkiye'nin bugüne dek; füze, roket fırlatıcı aracı, telsiz, paletli ve lastik tekerlekli araç, elektronik sistemler, uçuş simülatörleri ve sahil güvenlik botundan oluşan sistem ve platformların ihracatını yapmış olduğu yer almaktadır. Bunlar arasında elektronik sistemler ve uçuş simülatörleri ihracatının Türkiye açısından hem üretim altyapısını hem de ilgili AR-GE etkinliğini canlandırma kapasitesi açısından önemi vurgulanmaktadır. Bu platform ve sistemlerin ihracatlarında üreticilerin olduğu kadar, sistem ve platformların TSK tarafından kullanılıyor olmasının ve SSM tarafından uygulanan stratejilerin ihracatlarda önemli pay sahibi olduğu belirtilebilir⁵³⁴.

SSM tarafından yapılan açıklamaya göre 2007 ihracatımız 420 milyon dolar seviyelerinde gerçekleşmiş ve 2011 yılı itibariye ihracatımızın yıllık 1 milyar dolara çıkarılması hedeflenmektedir⁵³⁵. SASAD verilerine göre ise sektörün ihracatı 2008 yılında 576.3 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Büyük çoğunluğu savunma tedarik projeleri kapsamında, firmaların SSM'ye verdikleri offset taahhütlerinden yararlanılarak gerçekleştirilen "sivil havacılık" ihracatının da dâhil edilmesiyle 2008 yılı sektör ihracatı 784 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır⁵³⁶. Türk Savunma Sanayisi, 1980'li yıllarda TSK ihtiyacını % 20'ler seviyesinde karşılarken, 2006 yılı itibarıyla bu rakam % 37'ye, 2007 yılı itibarı ile ise de % 42'ye yükselmiştir. Türk Savunma Sanayisi kendi kendine yeterlilik bakımından, 1985-2007 yılları arasında % 110 seviyesinde bir gelişim göstermiştir.

⁵³⁴ TOBB (2008), s. 29.

⁵³⁵ <http://ihracat.ssm.gov.tr/TR/Content/BasinBilgiNotlari.aspx>, (22 Mayıs 2010).

⁵³⁶ <http://www.ssm.gov.tr/anasayfa/savunmaSanayiimiz/Sayfalar/bugunkudurum.aspx>, (22 Mayıs 2010).

Tablo 61. Türkiye'nin 2005-2009 Yılları Arası Dünya Savunma Sistemi İhracat ve İthalat Sıralamasındaki Yeri (Milyon Dolar)

2000-2009 İthalat Sıralaması	Ülkeler	2005	2006	2007	2008	2009	2000-2009 İhracat Sıralaması	Ülkeler	2005	2006	2007	2008	2009
1	Çin	3511	3831	1474	1481	595	1	ABD	6600	7294	7658	6090	6795
2	Hindistan	1036	1257	2179	1810	2116	2	Rusya	5321	6156	5243	6026	4469
3	G. Kore	686	1650	1758	1821	1172	3	Almanya	1875	2510	3002	2499	2473
4	Yunanistan	389	598	1796	563	1269	4	Fransa	1633	1577	2342	1831	1851
5	BAE	2198	2026	938	748	604	5	İngiltere	915	808	987	1027	1024
6	TÜRKİYE	1005	422	585	578	675	6	Hollanda	583	1221	1322	554	608
7	Avustralya	470	682	629	380	757	7	Çin	306	599	412	544	870
8	Mısır	628	777	676	214	217	8	İtalya	743	525	706	424	588
9	İsrail	1113	1117	859	665	158	9	İsveç	537	417	367	457	353
10	ABD	501	581	731	808	831	10	İsrail	315	282	379	271	760
11	İngiltere	27	333	702	506	288	11	Ukrayna	281	557	799	269	214
12	Singapur	543	52	368	1123	1729	12	İspanya	108	757	565	603	925
13	Pakistan	332	262	613	939	1146	13	İsviçre	267	306	324	467	270
14	Cezayir	156	308	471	1518	942	14	Kanada	235	231	343	236	177
15	Japonya	301	459	469	584	391	26	TÜRKİYE	46	61	35	43	36

Kaynak; http://armstrade.sipri.org/armstrade/html/export_toplist.php

Not: Veriler 1990 Yılı Fiyatları Baz Alınarak Hesaplanmıştır.

SIPRI verilerine göre 2000-2009 yılları arasında Türkiye tüm dünyada en çok savunma sistem ithalatı gerçekleştiren ülkeler arasında 6. sırada yer almaktadır. Yine aynı dönemde 1990 yılı sabit fiyatlarına göre Türkiye tüm dünyada en çok savunma sistem ürünü ihracatı gerçekleştiren ülkeler arasında 26. sırada yer almıştır. Verilerin 1990 yılı fiyatları baz alınarak hesap edilmiş olması bazı yanıltıcı sonuçlara yol açabilmektedir. Tablodan ihracat ve ithalat değerlerimiz tam olarak anlaşılamasa da ihracat ve ithalatçılar arasındaki konumumuz net bir şekilde görülmektedir.

Ülkemiz 2000-2004 yılları arasında ihracat sıralamasında 27, ithalat sıralamasında 6, 2001-2005 yılları arasında ihracatta 29, ithalatta 9, 2002-2006 yılları arasında ihracatta 24, ithalatta 9, 2003-2007 yılları arasında ihracatta 22, ithalatta 9 ve 2004-2008 yılları arasında ihracatta 21, ithalatta 8. sırada yer almıştır⁵³⁷. Daha önceki yıllarda ithalat sıralamasında daha üst sıralarda yer alan Türkiye'nin önümüzdeki yıllarda sıralamadaki yerinin değişeceği ve daha alt sıralara düşeceği tahmin edilmektedir. Ülkemizin 2001-2007 yılları arasında savunma sistemleri ithalatı yaptığı ülkeler: Çin, Fransa, Almanya, İsrail, İtalya, Hollanda, Norveç, Kore Cumhuriyeti, İspanya, İngiltere ve ABD'dir. Savunma sanayii işletmelerimiz için en önemli pazarlar ve payları ise Avrupa Ülkeleri % 48, ABD % 16, Orta Doğu ülkeleri % 9, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri % 5 şeklindedir.

Ülkemizde 2005'den beri yerli savunma sanayisinin güçlendirilmesi ve savunma açısından ulusal yeteneklerimizin geliştirilmesi çalışmalarına hız verilmiştir. SSM'nin 2007-2011 Stratejik Planı'nda da yer aldığı biçimde, savunma sanayimizin güçlendirilmesi için, mevcut durumda ortalama %42 olan savunma sistem ihtiyaçlarının yurt içi karşılanma oranının 2010 yılı sonuna kadar ortalama %50'ye çıkartılması hedeflenmektedir. 2007 yılı SSM verilerine göre TSK ihtiyacının yurt içinden karşılanma oranı %41.6'dır⁵³⁸. Tablo 62'de Türk savunma sanayii ihraç ürünleri gösterilmiştir.

⁵³⁷ <http://www.ssm.gov.tr/anasayfa/savunmaSanayiimiz/Sayfalar/bugunkudurum.aspx>, (22 Mayıs 2010).

⁵³⁸ TOBB (2008), s. 47.

Tablo 62. Türk Savunma Sanayii İhraç Ürünleri

FİRMALAR	ÖZGÜN TASARIM		İHRACAT	İHRACAT POTANSİYELİ
ASELSAN	Kaideye Monteli Stinger	Alçak İrtifa Hava Savunma Sistemi	Hollanda	
	9600 Frekans Atlamalı Telsiz	Uluslararası Standartlarda	Pakistan	
ROKETSAN	122 mm Çok Namlulu Roketatar	Sınıfının En Gelişmiş Uzun Menzil Yüksek Vuruş Yeteneği	BAE	Malezya S. Arabistan
FNSS	Zırhlı Muharebe Aracı	Uluslararası Standartlarda	BAE Malezya Filipinler	S. Arabistan
YONCA - ONUK	Ani Müdahale Botu	Kompozit Teknoloji Yüksek Sürat ve Manevra Kabiliyeti Yüksek Denizcilik Özellikleri	Pakistan BAE Gürcistan	ABD Arnavutluk Malezya
HAVELSAN	Simülatör	Gelişmiş Eğitim İmkânı	Kore Cumhuriyeti	
	Elektronik Harp Test ve Eğitim Sahası (EHTES)	Gelişmiş Test ve Tatbikat İmkânı İleri Teknoloji Komuta Kontrol	Pakistan	Kore Cumhuriyeti
OTOKAR	Cobra	Uluslararası Standartlarda Modüler	BAE Cezayir Bahreyn	Cezayir
MTE	120 mm Havan		Kolombiya	

Kaynak; SASAD (2008).

3.8. TÜRKİYE’NİN SAVUNMA TEDARİK SİSTEMİ

3.8.1. Tedarik Sistemi

3.8.1.1. Sistem İhtiyaçlarının Belirlenmesi ve Planlama

TSK’ya yeni bir yetenek kazandırılması amacıyla yapılan yeni sistem tedariki ile mevcut temel yeteneğin kapsamlı bir şekilde geliştirilmesi için mevcut savunma sisteminin modernize edilmesi bu kapsamda değerlendirilmektedir. TSK ana savunma sistem ihtiyaçlarının tespiti, planlanması, programlanması ve bütçelenmesinin PPBS yönergesi hükümler gereğince yürütülmesi öngörülmektedir. Kuvvet Komutanlıklarınca hazırlanan harekât ihtiyacı ve etüdü ve plan yetenek hedefi dokümanları ile tanımlanan ihtiyaçlar, Genelkurmay Başkanlığınca incelenerek ve kaynak planlaması yapılarak onar yıllık dönemleri kapsayacak şekilde Stratejik Hedef Planları hazırlanmaktadır.

3.8.1.2. Tedarik Organizasyonu

TSK ihtiyaçlarının tedariki büyük ölçüde Milli Savunma Bakanlığı’nın iki ayrı müsteşarlığı tarafından yürütülmektedir. Bunlar MSB Müsteşarlığı ve Savunma Sanayii Müsteşarlığıdır. MSB tedarik faaliyetlerini İç Tedarik, Dış Tedarik, AR-GE ve Teknik Hizmetler Daire Başkanlıkları kanalıyla yürütmektedir. SSM tedarik faaliyetlerinin sanayileşerek yürütülmesi amacıyla kurulmuş bir diğer birimdir. Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı da kendileri ile ilgili tedarik faaliyetini sürdürmektedirler⁵³⁹. Aşağıda kısaca MSB Müsteşarlığı ve SSM tarafından gerçekleştirilen tedarik modelleri hakkında bilgi verilmiştir.

⁵³⁹ TÜBİTAK (1998), s. 121.

a-) Milli Savunma Bakanlığı Müsteşarlığı Tedarik Modelleri

TSK ihtiyaçlarının karşılanması hususunda MSB Müsteşarlığı öncelikle, envanterde mevcut olan sistemlerin geliştirilmesi suretiyle, ilave yetenek ihtiyaçlarının karşılanmasını hedeflemektedir. Mevcut bir sistemin geliştirilmesinde uygulanabilecek yöntem ise doğal olarak AR-GE'ye dayalı tedarik yöntemidir. Ana sistem projelerine ilişkin tedarik faaliyetleri;

- Yurt içi AR-GE,
- Konsorsiyum yolu ile AR-GE,
- Konsorsiyum yolu ile üretim,
- Yurt içi ortak üretim,
- Konsorsiyum yolu ile tedarik,
- Yurt içi ve yurt dışı satın alma usulleri kullanılmak suretiyle gerçekleştirilir⁵⁴⁰.
- Yeni bir sistem tedarikine karar verildiğinde ise izlenecek yöntem;
- Milli olması zorunlu ya da kritik sistem kapsamında ise AR-GE'ye dayalı tedarik yaklaşımı,
- Bunların dışında kalan sistemlerin ise en ekonomik ömür devri maliyetini sağlayan kaynaktan doğrudan satın alma yoluyla karşılanmasıdır⁵⁴¹.

İhtiyaç makamlarınca hazırlanmış ve Genelkurmay Başkanlığı'na onaylanmış olan İhtiyaç Bildirim Formu'nun alınmasıyla tedarik faaliyetlerine başlanmaktadır.

⁵⁴⁰ MSB (2000), **BEYAZ KİTAP**, s. 112.

⁵⁴¹ BEYOĞLU, s. 123.

MSB tedarik faaliyetleri; tedarikin yurt içi, yurt dışı olmasına bağlı olarak farklı usullerde yürütülmesine rağmen, prensip olarak aşağıda belirtilen sıralamalardan geçmektedir.

- Tedarik planının hazırlanması,
- Alım dosyasının hazırlanması, yurt dışı alım için istenen malzemenin yerli imalinin bulunmadığının Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan alınan belge ile belirlenmesi,
- İlan,
- İhale Komisyonlarının oluşturulması, teklif değerlendirme, seçim ve satın alma kararı,
- Sözleşme yapılması, Maliye Bakanlığı vizesi gereken işler için vize alınması,
- Malzemenin teslim alınması, muayene, kabul ve ödeme⁵⁴².

b-) Savunma Sanayii Müsteşarlığı Tarafından Gerçekleştirilen Tedarik Modeli

SSM tarafından gerçekleştirilen tedarik faaliyetleri, gelişmiş ülke örneklerine uygun bir şekilde yürütülmekteyse de sürecin bütünü dikkate alındığında, bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesi sırasında çeşitli konularda sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunlar;

- İhtiyaçların belirlenmesi sürecinde, üniversite, savunma sanayii ve SSM'nin tecrübe ve bilgi birikiminden yararlanılamaması,
- İhtiyaçların karşılanmasında ulusal savunma sanayii imkân ve kabiliyetlerinden sınırlı ölçüde istifade edilmesi,
- İhtiyaçların sistem bazında belirlenmesinin projelerde tedarik makamının harekât alanını ve esnekliğini daraltması,

⁵⁴² TÜBİTAK (1998), s. 122.

- Tedarikin tek elden merkezi yapılar içerisinde yürütülememesinin benzer projelerde bölünmeye ve uygulamada kaynak, kadro ve zaman kaybına neden olması,
- Savunma sanayii işbirliği faaliyetlerinin tedarik projeleri ışığında yürütülmemesi şeklinde ifade edilebilir⁵⁴³.

SSM'nin esas görevi doğrudan alım olmayıp, gereksinim duyulan savunma sistemlerini üretmek üzere ülkemizde sanayi tesislerinin kurulmasını desteklemektir. Buna rağmen SSM zaman zaman doğrudan hazır sistem alımları yapmaktadır.

Savunma Sanayii Müsteşarlığı'nın 2007-2011 dönemi stratejik planında, 1980'li yıllarda Türk Silahlı Kuvvetlerinin ihtiyacını %20'ler seviyesinde karşılayan Türk Savunma Sanayi için bu oranın daha da artırılması amacıyla yeni hedefler belirlenmiştir. 2006 yılında bu rakam %37'ye yükselmiştir. 2007 itibarıyla %42 ve 2008 yılında %44.2 seviyelerinde olan savunma sistem ihtiyaçlarının yurtiçi karşılanma oranının 2010 yılı sonuna kadar %50'ye çıkarılması bu hedefler arasında yer almaktadır. Bu noktadan baktığımızda Türk Savunma Sanayii kendi kendine yeterlilik bakımından 1985-2007 yılları arasında %110 seviyesinde bir gelişim göstermiştir⁵⁴⁴.

Türk Silahlı Kuvvetleri ile diğer güvenlik kurumlarının sistem ihtiyaçlarını karşılamak Savunma Sanayii Müsteşarlığı'nın en önemli görevidir. Bu çerçevede faaliyetlerini sürdüren SSM bugüne kadar kara, hava, deniz, elektronik ve roket-füze alanlarında 50'den fazla projeyi başarıyla tamamlayarak ilgili sistemleri ihtiyaç makamlarına teslim etmiş ve hâlihazırda, ülkemizin savunma ve güvenlik ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik yaklaşık 110 projeyi yürütmektedir.

Tedarik uygulamaları savunma sanayiinin temelini teşkil etmektedir. Kullanıcı ihtiyaçlarının karşılanması hedefinin yanı sıra sektörel gelişmenin de temel yapı taşıdır. Dünyadaki genel eğilim ihtiyaçların karşılanması sürecinde savunma sistem tedarikinin savunma sanayiinin gelişiminde temel araç olarak kullanılması ve

⁵⁴³ SSM Stratejik Plan 2007-2011, s. 15.

⁵⁴⁴ SASAD (2008), s. 31.

uzman tedarik mekanizmalarının bu konuda sorumluluk üstlenmesi yönündedir. Savunma sanayii gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde savunma sanayii politikaları, savunma sistem tedariki, proje yönetimi, sanayileşme, finansman, AR-GE ve teknoloji yönetimi, off-set, kalite ve sanayi güvenliği, test ve değerlendirme, ihracat ve savunma sanayii işbirliği gibi hizmetler tek elden, merkezi ancak günün değişen koşullarına ayak uydurabilen, dinamik ve proje yönetimine dayalı kurumsal yapılar eliyle yürütülmektedir⁵⁴⁵. Projeler özetle aşağıda verilen süreçler izlenerek yürütülmektedir.

- Ön Tedarik Süreci; Fizibilite Etüdü, Proje Beratı ve Proje Yönetim Planı hazırlanması ile uygun proje modelinin belirlenmesi temel adımlarını kapsar. Teklife Çağrı Dosyası'nın yayımlanmasıyla süreç sona erer.
- İhale Süreci; Teklife Çağrı Dosyası'nın yayımlanmasının ardından olası yüklenici adaylarına teklif verme süresi tanınmakta ve bu süreç zarfında firmalarla projeye ilişkin bilgi paylaşımı yapılmaktadır. Seçilen yüklenici adayı ile sözleşme görüşmeleri yapılmakta ve olumlu sonuçlanması durumunda sözleşme imzalanmaktadır.
- Geliştirme Dönemi; yüklenici firma tedarik edilecek ürünün proje modeli çerçevesinde tanımlı olan tasarım, geliştirme, uyarlama, prototip üretimi faaliyetlerini gerçekleştirmekte ve tüm süreç dokümantasyonu ile birlikte takip edilmektedir.
- Üretim Dönemi; tasarımı onaylanmış bir ürünün, pilot üretimi, seri üretimi ve kabul testlerini içeren faaliyetler yürütülmekte ve Müsteşarlık üretim tesislerinde takip ve kontrol yapmaktadır.
- Garanti Süreci; kullanıma alınmış ürünlerin bakım-onarım ve arızalarının giderilmesi yönündeki faaliyetler takip edilmekte ve sürecin sonunda ürün tedarik sözleşmesi ile birlikte kullanıcıya devredilmektedir.

⁵⁴⁵ SSM Stratejik Plan 2007-2011, s. 14.

Müşteriler tarafından yürütülen tedarik projelerinin modelleri dört ana başlık altında toplanmıştır. Bunlar; Yurt içi geliştirme, konsorsiyum, ortak üretim, yurtdışından hazır alım şeklindedir. 2007 Aralık itibariyle SSM tarafından yürütülen ve proje modeli belirlenmiş 107 adet tedarik projesinin adet olarak proje modellerine göre dağılımı şu şekildedir; hazır alım %16, konsorsiyum %2, yurt içi geliştirme %58, ortak üretim %24⁵⁴⁶.

3.9. TÜRK SAVUNMA SANAYİİNİN GÜÇLÜ VE ZAYIF YANLARI, FIRSATLAR VE TEHDİTLER

Sektörün güçlü ve zayıf yönlerinin tespiti ile muhtemel fırsat ve tehditlerin belirlenmesi, oluşturulacak stratejilerin doğruluğu açısından önem taşımaktadır. Çağın gereklerine göre güçlü, güvenilir ve sürdürülebilir bir şekilde gereksinimlere cevap verebilecek bir savunma sanayiinin yapılandırılabilmesi için sektörün gelişmeye açık yönleri ve tehdit unsurları tespit edilmeli, kuvvetli olduğu konular ve fırsat alanları değerlendirilerek eksiklikler giderilmelidir. Aşağıda TOBB Türkiye Savunma Sanayii Sektör Raporu'na göre sektörün güçlü ve zayıf yanları, fırsatları ve tehditleri maddeler şeklinde gösterilmiştir.

3.9.1. Güçlü Yanlar

- Özgün ürün, tasarım ve geliştirme çalışmalarına öncelik verilmeye başlanması ve bu doğrultuda, imalat teknolojilerine yapılan yatırımlar ile tasarım ve teknoloji üretken yapının gelişimine önemli bir temel oluşturulması,
- Potansiyel, nitelikli genç insan gücünün mevcudiyeti,
- Sektörde, yazılım, elektronik, roket, füze, bir kısım hava ve deniz platformları, otomotiv ve zırhlı araç alanlarında tasarım yeteneklerinin varlığı,

⁵⁴⁶ SSM Performans Programı 2009, s. 69-71.

- 2005 yılından itibaren AR-GE fonunun önemli ölçüde artırılması, (hâlihazırda GSMH'nin %0,6'sı olan bu rakam, %2 olarak hedeflenmiştir),
- Üniversite, ilgili kurum ve kuruluşlar ve sanayi işbirliği bilincinin artmaya başlaması,
- TSK'nin ana sistem bazında ihtiyaçlarının azami yerli katkı ile temin edilmesi çabaları ile savunma sanayinin gelişimine destek ve öncülük edilmesi,
- TSK'nin yıllık ihtiyaçlarının geniş bir yelpazede yer alması ve bu ihtiyaçların özgün tasarımlar ve üretimler sonucu karşılanması,
- TSK'nin envanterine giren her özgün üretimimizin, Dünya pazarında, Türk savunma sanayi lehine referans teşkil etmesi,
- Savunma sanayinin ihtiyaç duyacağı birçok alanda KOBİ'lerin faaliyet göstermeye başlaması.

3.9.2. Zayıf Yönler

- Kritik malzeme üretim yeteneğinin bulunmaması,
- KOBİ'lerin belirli bir kalite standardına ve sistemine sahip olmaması, KOBİ'lerde ihtiyacı karşılayacak oranda yetişmiş eleman bulunmaması
- Savunma sanayi alt yapısının imalat yetenekleri üzerine yoğunlaşması, tasarım ve teknoloji geliştirilmesinin sınırlı kalması, uzmanlaşmanın eksikliği,
- Kendi tasarımlarını gerçekleştiremeyen sektörün, ürünlerini lisans problemi nedeniyle dış pazarlara satmakta zorlanması
- İhracatın büyük bir kısmının, düşük katma değerli parça imalat ağırlıklı ve offset projeleri ile sınırlı kalması,

- Savunma sistemlerine olan acil ihtiyaçlara firmaların istenen hızda cevap verebilmesinde karşılaşılan idari ve teknik güçlükler,
- Dünya pazarında rekabet gücü yüksek firma sayımızın az olması,
- Her proje için yeni bir şirket kurulması modelinin, zaten küçük olan sektörü çok sayıda şirkete bölerek, her bir şirketin yurt içi ve yurt dışı pazarda etkisiz hale getirmesi, sektördeki rol dağılımının belirsizliği,
- Temel araştırma ve geliştirme projelerinin gerçek ihtiyaca dayandırılmaması, teknolojinin ne zaman, hangi sisteme, nasıl uygulanacağını belirlenmemesi, AR-GE ve tedarik faaliyetlerinin merkezi bir birim tarafından planlanmaması,
- Tedarik makamlarınca tek tip tedarik yöntemi uygulanması; tüketim malzemeleri ve savunma teçhizatı gibi tedarik usulleri arasında ayırım yapılmaması,
- Sektörde seri üretime yönelik gereksinimin düşük olmasının, maliyetleri minimize edecek yönde yüksek teknoloji üretilim hatlarına sahip nitelikli altyüklenici bulmakta yaşanan sıkıntıları arttırması.

3.9.3. Sektörün Fırsatları

- SSM'nin yerli ve yabancı ana yüklenici firmaları, yerli alt yüklenici ve KOBİ kullanımı konusunda teşvik etmesi,
- Böylece KOBİ'lerin belirli bir kalite standardına ve sistemine sahip olmasına ve daha fazla eğitilmiş ve yetişmiş işgücü istihdam edebilmesi ile ihracatın arttırılmasına imkân sağlanması,
- Özgün ürün tasarım ve geliştirme çalışmalarına öncelik verilmesi,
- Özgün tasarımların geliştirilmesi için AR-GE projelerine TÜBİTAK tarafından 2005 yılından itibaren önemli bir kaynağın tahsis edilmesi, TSK ihtiyaçlarının sürekliliği ve savunma tedarik bütçesinin büyüklüğü,

- TSK'nin geniş bir yelpazede yer alan ana sistem bazında ihtiyaçlarının azami yerli katkı ile temin edilmesi çabaları ile savunma sanayinin gelişimine destek olması
- Üniversite, kamu ve sanayi işbirliğinin artmaya başlaması, böylece üniversite ve araştırma kuruluşları dâhil, ülkedeki bilgi birikiminin projeler aracılığı ile savunma sanayiine aktarılması,
- İhtiyaç belirleme sürecinde yetenek tabanlı planlamaya geçiş konusunda çalışmalar,
- TSK ihtiyaçları ile dost ve müttefik silahlı kuvvetlerinin ihtiyaçlarının birlikte karşılanması (ortak tedarik projeleri),
- Uluslararası konjonktürün, firmaların ihracat yapmasına uygun ortam yaratması,
- TSK'nın ihtiyaçlarının birleştirilmesi.

3.9.4. Sektörün Önündeki Tehditler

- Üniversitelerden ve araştırma kuruluşlarından, teknolojik gelişmelerin irdelenmesi ve teknolojinin geliştirilmesi aşamasında yeterli düzeyde yararlanılamamaktadır.
- Savunma sanayii uluslar arası işbirliği faaliyetlerinden ihtiyaçların ortak karşılanması bağlamında yeterince yararlanılamamaktadır. Gerek ikili, gerekse çok taraflı platformlarda geleceğe yönelik projelerin başlatılmasına ilişkin çalışmalara iştirak edilmesi ve bu konuda öncülük edilmesi önem taşımaktadır.
- Ürün ihtiyaçlarından, temel araştırma konularının belirlenmesi ve temel araştırma projelerinin başlatılması için de kaynak yaratılması süreçlerinde etkin bir yöntemin belirlenememiş olması.

- Maliyet bilgilerinin sağlıklı bir şekilde edinilememesi, maliyet/fayda analizlerinin de sağlıklı olarak yapılamamasına neden olmakta, bu da ileride projeksiyonlar ve gerçekleştirmeler arasında büyük farkların doğmasına neden olmaktadır. Bütçe ile ilgili büyüklükleri tespit etmekte kullanılan genel ekonomik parametrelerin, ilgili kurumlar tarafından sağlıklı bir şekilde tahmin edilememesi programlama fazını olumsuz yönde etkilemektedir.
- Kaliteli işgücü temini ve sürekliliğin sağlanması ve eğitiminde yetersizlik söz konusudur.
- Acil veya kısa vadeli savunma sistemleri ihtiyacı, yurtiçi potansiyelin oluşturulmasına veya kullanılmasına engel oluşturmaktadır.
- Tedarik makamlarınca tüketim malzemeleri ve savunma teçhizatı tedarik usulleri arasında ayırım yapılmamakta, tedarik ve proje yönetim faaliyetlerinden istenen verim elde edilememektedir.
- Maliyet-Etkinlik analizi ömür boyu maliyeti dikkate almadan yapıldığı için, tedarik fiyatı düşük olan sistem seçimi tedarik modelini yurtdışından hazır alıma yönlendirmekte, bu da yurtiçi sanayileşmeyi olumsuz etkilemektedir.
- Teşvik tedbirleri tasarım ve üretim esas alınarak özendirici bir şekilde uygulanamamaktadır.
- Hazır alımlar sektörün teknolojik gelişim düzeyinin geri kalmasına ve yurtdışı bağımlılığının devam etmesine neden olmaktadır.
- Mevcut tedarik mevzuatının yorumlanış biçimindeki farklılıklar ve ilgili diğer makamlarla danışma mekanizması çalıştırılmadan getirilen alt düzenlemeler çelişen uygulamalara yol açmaktadır.
- Acil veya kısa vadeli savunma sistemleri ihtiyacı, yurtiçi potansiyelin oluşturulmasına veya kullanılmasına engel olmaktadır.

- Hazır alımlar nedeniyle, teknolojiye sahip olunamadığından, işletme ve idamede de yurtiçi imkanlardan faydalanılamamakta, envanterdeki sistemlerin değişen ihtiyaçlara göre adaptasyonu ve modernizasyonu mümkün olmamakta, envantere alınan ürünün teknolojik seviyesinin ihtiyacın gerisinde kalmasına, idame için yurt dışına önemli oranda milli gelir transferine neden olmasına ve, savunma teçhizatı konusunda yurtdışı bağımlılığının devam etmesine sebep olmaktadır.
- Türkiye’de gerekli teknoloji ve mühendislik alt yapısı Dünya’nın gelişmiş ülkelerine göre alt seviyededir. Söz konusu ülkelerde teknoloji ve know-how birikimi yapılmış ve ürün tasarım, geliştirme, üretme, entegrasyon, test, proje yönetim, satın alma, mevzuat, sistem mühendisliği, yazılım ve üretim mühendisliği süreçleri gelişmişken Türkiye’de çoğu firmada halen geliştirilmekte veya ancak oturmaktadır.
- Türk savunma sanayi faaliyetleri, katma değeri düşük, emek yoğun ve düşük teknoloji seviyesinde üretime yöneliktir.
- Savunma sanayiimizin nispeten genç olması TSK ihtiyaçlarının ise ileri teknolojili ürünler ve yoğun bilgi birikimi gerektiren ürünlerle karşılanabilecek özellikte olması nedeniyle, sanayiinin tekrarlanmayan mühendislik giderleri yüksek olabilmektedir⁵⁴⁷.

⁵⁴⁷ TOBB (2008), s. 13-22.

SONUÇ

Soğuk Savaş sonrasında savunma harcamaları tüm dünyada azalma eğilimine girmiş olmasına rağmen Türkiye içinde bulunduğu coğrafyanın özellikleri gereği savunma harcamalarını arttırma gereği duymuştur. NATO üyesi ülkeler arasında da Türkiye en fazla savunma harcaması yapan ülkeler arasında yer almıştır. 1998 yılında NATO ülkelerinin GSYİH'den savunmaya ayırdıkları pay ortalama %2.1 iken, Türkiye'de bu pay %3.3 olarak ölçülmüştür. SIPRI verilerine göre Türkiye'nin savunma harcamaları 2000 yılına kadar düzenli bir şekilde artış göstermiştir. Türkiye 2004 yılında 17481 milyon dolar, 2005 yılında 16549 milyon dolar, 2006 yılında 17768 milyon dolar, 2007 yılında 15551 milyon dolar, 2008 yılında 16140 milyon dolar ve 2009 yılında tahmini olarak 19009 milyon dolar (19 milyar dolar) tutarlarında savunma harcaması yapmıştır. Bu rakam tahmini olarak 26314 milyon Lira'lık harcamaya karşılık gelmektedir. Ülkemizin savunma harcamalarının GSYİH'den aldığı paya baktığımız zaman son on yılda düzenli bir şekilde azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. 2002 yılında GSYİH'den %3.9 pay ayıran ülkemiz 2008 yılına kadar bu payı %2.2'ye kadar düşürmüştür. NATO verilerine göre 2000 yılında kişi başına 148 dolar savunma harcaması yapan Türkiye, 2004 yılında 100 dolara, 2005 yılında 96 dolara düşmüş, 2008 yılında Türkiye'nin gerçekleştirdiği kişi başına savunma harcaması miktarı yaklaşık olarak 87 dolar olarak hesaplanmıştır.

Devletin savunma hizmetlerine yönelik harcamaları, egemenlik ve ulusal varlığın devamını sağlayan harcamalardır. Çoğu kez ülkelerin refahları pahasına milli gelirlerinden, ülke bütünlüğüne yönelik tehditlerin artan bir fonksiyonu olarak ayırdıkları paydır. Savunma harcamalarının optimum düzeyde yapılması risk faktörünün iyi belirlenmesine ve yeterli güvenlik düzeyinin belirlenmesine bağlı olmaktadır. Ülkelerin savunma harcamalarının ekonomi üzerindeki etkileri sürekli tartışılmaktadır. Birçok araştırmacı savunma harcamaları ile ekonomik büyüme, işsizlik, enflasyon, dış ticaret, sanayileşme arasındaki ilişkiyi araştırmaya çalışmışlardır. Bazı araştırmacılar şimdiki savunma harcamalarının gelecekteki ekonomik büyümeyi etkileyebileceği gibi, şimdiki ve gelecekteki ekonomik şartların

da hükümetlerin yapacağı savunma harcamalarının miktarına ilişkin kararları etkileyebileceğini ileri sürmektedir.

Türkiye'nin dünya coğrafyasında bulunduğu konum, yer altı ve yer üstü kaynaklarının henüz kullanılmamış olması ve enerji kaynaklarının dünya enerji geleceğindeki önemi, komşu ülkelerde yaşanan iç karışıklıklar, ABD'nin Irak'ı işgali, Ege sorunu ve Kıbrıs sorunu gibi sorunlar göz önüne alındığında savunma harcamalarının planlanmasında ve kaynak tahsisinde diğer ülkelere göre çok daha farklı bir stratejinin izlenilmesi bir zorunluluk olmaktadır.

Türkiye jeopolitik önemi yanında siyasi, sosyal, ekonomik ve askeri yönleri de dikkate alındığında günümüzün olduğu kadar geleceğin de en önemli ülkeleri arasında yer almaktadır. Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunlar ve bu sorunları yarattığı silahlanma yarışı, ABD silah ambargosu, bölücü terör örgütüne karşı verilen mücadele ile ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklar Türkiye'nin savunma harcamalarında etkili olan faktörler arasında gösterilmektedir.

Türkiye'nin ödemeler dengesi 20. yüzyılın ikinci yarısında sürekli olarak açık vermiş ve sık sık ekonomik istikrarsızlıklar yaşanmıştır. Bu durum da savunma harcamalarında zaman zaman kısıntıya gidilmesine neden olmaktadır.

Türkiye'nin savunma harcamalarının kaynakları Beyaz Kitap'ta şu şekilde ifade edilmiştir; Milli Savunma Bakanlığı Bütçesinden Tahsisli Kaynaklar, Jandarma Genel Komutanlığı Ödenekleri, Sahil Güvenlik Komutanlığı Ödenekleri, Savunma Sanayii Destekleme Fonu Kaynakları, Geri Ödemeleri Hazine Müsteşarlığı Bütçesinden Yapılan Yabancı Devlet veya Firma Kredileri, Dış Askeri Yardımlar, Milli Savunma Bakanlığı'nın Özel Kanunlara Dayanan Gelirleri'nden oluşur.

Türkiye'de savunma harcamaları farklı kaynaklardan oluşmaktadır. En büyük ve en önemli kaynak da bütçedir. Savunma harcamaları için tahsis edilen bütçe içinde Milli Savunma Bakanlığı bütçesi, Jandarma Genel Komutanlığı bütçesi ve Sahil Güvenlik Komutanlığı bütçesi yer alır.

Maliye Bakanlığı tarafından yayınlanan “2010 Yılı Bütçe Gerekçesi” ne göre MSB’nin 2006-2009 yılları başlangıç ödenekleri ile 2010-2012 dönemi bütçe teklifleri şu şekildedir; 2006 yılı başlangıç ödeneği; 11.877.533.000, 2007 yılı başlangıç ödeneği; 13.052.398.000, 2008 başlangıç ödeneği; 13.272.707.000, 2009 başlangıç ödeneği; 14.532.622.000, 2010 tasarı; 15.118.234.000, 2011 bütçe teklifi; 15.986.382.500, 2012 bütçe teklifi; 16.806.657.000 TL olarak hesaplanmıştır.

Maliye Bakanlığı tarafından yayınlanan “2010 Yılı Bütçe Gerekçesi” ne göre Jandarma Genel Komutanlığı ödenekleri şu şekildedir; 2006 yılı başlangıç ödeneği; 2.571.561.000, 2007 yılı başlangıç ödeneği 3.137.341.000, 2008 yılı başlangıç ödeneği 3.128.378.000, 2009 yılı başlangıç ödeneği 3.690.760.000, 2010 yılı tasarı 3.898.531.000, 2011 yılı bütçe teklifi 4.136.959.000, 2012 yılı bütçe teklifi 4.387.069.000 TL olarak hesap edilmiştir.

Son olarak Sahil Güvenlik Komutanlığı ödenekleri ise şu şekildedir; 2006 yılı başlangıç ödeneği 194.459.000, 2007 yılı başlangıç ödeneği 229.933.000, 2008 yılı başlangıç ödeneği 233.317.000, 2009 başlangıç ödeneği 253.585.000, 2010 tasarı 275.982.000, 2011 bütçe teklifi 289.050.000, 2012 bütçe teklifi 307.495.000 TL olarak hesap edilmiştir.

Fonksiyonel sınıflandırmaya göre bütçe giderlerine bakıldığı zaman; bütçeden savunma hizmetlerine ayrılan pay; 2009 bütçesinde genel kamu hizmetleri, kamu düzeni ve güvenlik hizmetleri, ekonomik işler ve hizmetler, eğitim hizmetleri ve sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetlerinden daha azdır. 2009 bütçesinde savunma hizmetlerine 14625 milyon TL pay ayrılırken, bu rakam 2008 yılında 12839, 2007 yılında 11834, 2006 yılında 11588, 2005 yılında 10303 ve 2004 yılında 9422 milyon TL olarak hesaplanmıştır. Genel Kamu Hizmetleri 2009 bütçesi içinde %37.6, Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri %6.1, Ekonomik İşler ve Hizmetler %10, Eğitim Hizmetleri %13.3, Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri %19.2 pay alırken Savunma Hizmetleri sadece %5.6’lık bir pay almıştır. Savunma hizmetlerinin bütçeden aldığı payın yıllara göre oranlanması sonucu GSYİH’den son yıllarda aldığı paya baktığımız zaman ise 2004 yılından bu yana düzenli bir azalmanın varlığından söz etmek mümkündür. Merkezi yönetim bütçe ödeneklerinin

fonksiyonel dağılımı 2010, 2011 ve 2012 yılları ödenek teklifleri ise şu şekildedir; 2010 yılı 15146 milyon TL, 2011 yılı 15146 milyon TL ve 2012 yılı 16018 milyon TL olarak hesap edilmiştir. Savunma harcamaları için ayrılan kaynaklar Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, diğer kamu hizmetlerine ayrılan kaynakların azalmasına neden olmaktadır. Bu durum da iktisadi sorunlarla birlikte sosyal sorunları da beraberinde getirmektedir. Ancak hiçbir zaman unutulmamalıdır ki savunma zenginlikten daha önemlidir. Özellikle de ülkemiz gibi tehdit altında bulunan ülkelerde savunmaya ayrılan kaynakların arttırılması sürpriz olmamalıdır.

1988-2000 yılları arasında savunma harcamaları yıllık ortalama 5 milyar 275 milyon dolar olmuştur. Savunma harcamaları 1988'den sonra hızlı bir yükseliş yaşamış ve 1988'den 1999'a gelindiğinde harcamalar dolar cinsinden 4.3 katına çıkmıştır. 1994 ve 2001 krizleri harcamalarda düşüşe yol açmıştır. 2000'li yıllara bakıldığında ise sürekli ve düzenli bir artıştan söz etmek mümkündür. Bunun yanında savunmaya bütçeden ayrılan pay 2002 sonrasında belirgin bir düşüş eğilimi göstermiştir. 1998-2008 dönem ortalaması 1.8 milyar YTL'dir. 2002 sonrası ise harcamalar bu ortalamanın altına düşmüştür. Bu düşüşte askeri personel sayısının azalması etkindir. 1980-2000 yılları arasında merkezi bütçe içinde savunma harcamalarının oranı düşmüştür. Fakat bütçe dışı askeri harcamaların hesaplamaya katılmaması karışıklığa sebep olmaktadır. Bütçe ve GSYİH açısından savunma harcamalarının 2000'li yılların ortalarından itibaren bir düşüş yaşadığını söyleyebiliriz. Fakat buna rağmen ülkemiz savunma harcaması yüksek ülkeler arasında yer almaktadır.

Savunma harcamaları ile diğer kamu harcamaları arasında negatif bir ilişki olmadığını belirten görüş olduğu gibi, askeri harcamalarla sağlık arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğunu kabul eden görüş de mevcuttur. Son yıllarda savunma harcamalarının merkezi yönetim bütçesinden aldığı payda düşüşler olması, bu konuda yeterince kaynak ayrımı yapılmadığını da gözler önüne sermektedir. Kaldı ki ülkemiz coğrafi öneminin yanında 1980'den sonra terör sorunu ile de mücadele etmek zorunda kalmıştır. Her ne kadar terör sorunu yapılan harcamalarla ortadan kaldırılabilecek gibi dursa da ve terörün maliyeti küçümsense de rakamlar bunun

aksini iddia ediyor. 1999 tarihli bir gazete haberinde yetkililere göre terörün ülkemize maliyeti 65 ile 100 milyar dolar arasında değişiyor, Temmuz 2008’de dönemin Hükümet Sözcüsü tarafından yapılan açıklamaya göre ise söz konusu maliyet 25 sene için 300 milyar doların üzerinde hesaplanmıştır.

Türkiye’de savunma harcamalarının bir kısmı yurt içi üretimlere değil, yurt dışı üretimlere gitmektedir. Bunun önlenmesi için yurt içi savunma sanayiine önem verilmeli, savunma sanayiinde faaliyet gösteren gerek kamu ve gerekse özel şirketlerin daha verimli çalışması için gerekenler yapılmalıdır. Türk Silahlı Kuvvetleri’nin ihtiyaçlarının yurt içinden karşılanmasıyla, güvenlik, savunma ve bağımlılık anlamlarında önemli faydalar sağlanacaktır. Savunmaya ayrılan kaynakların kendi sanayimize aktarılmasıyla istihdam, milli gelir, dış ödemeler dengesi, enflasyon ve sanayileşme konularında önemli ölçüde fayda sağlanacağı düşünülmektedir.

Bir ülkenin savunulması için teşkil edilen Silahlı Kuvvetlerin personelinin o ülkenin kendi vatandaşlarından oluşması ne kadar gerekli ise, kullanılan savunma sistemlerinin milli şirketlerce üretilmiş olması da, o kadar gereklidir. Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, İsveç, İsrail örneklerinde görüldüğü gibi, savunma sanayiinin, havacılık, denizcilik, zırhlı araçlar, silah ve füze, elektronik gibi alt sektörlerinde milli ve büyük firmaların oluşturulması hedef alınmakta ve “ Milli Ana Yüklenici” uygulamasına gidilmektedir. Ülkemiz bu ülkelerin deneyimlerinden yararlanarak, kendi politikalarında kullanmak zorundadır. Böylelikle savunma sanayiinin geliştirilmesinde gereksiz zaman ve kaynak kayıplarının önleneceği düşünülmektedir.

Ülkemizde 2005 yılından beri yerli savunma sanayiinin güçlendirilmesi ve savunma açısından ulusal yeteneklerimizin geliştirilmesi çalışmalarına hız verilmiştir. Savunma sanayiimizin daha da güçlendirilmesi için 2010 yılı sonuna kadar savunma sistem ihtiyaçlarının yurt içi karşılanma oranının ortalama %50’ye çıkarılması hedeflenmektedir. 2007 yılı SSM verilerine göre TSK ihtiyacının yurt içinden karşılanma oranı %41.6’dır. Almanya, Fransa, İngiltere, İsrail gibi ülkelerde bu oran ortalama olarak %70’in üzerindedir.

Savunma Sanayi Müsteşarlığı'nın 2007-2011 dönemi için "2010 yılı sonuna kadar savunma sistem ihtiyaçlarının yurt içi karşılanma oranının ortalama %50'ye çıkarılacağı ve savunma sanayii ürün ve hizmet ihracatının 2011 yılında en az 1 milyar dolar olarak gerçekleştirileceği" şeklinde ifade edilen stratejik hedeflerine ulaşılması, savunma sistemlerinin özgün yurt içi geliştirme projeleri vasıtasıyla tedarik edilmesinde ana yüklenici olarak görev alan ya da alacak olan savunma sanayii firmalarımızın belli bir plana göre düzenlenmesini gerektirmektedir.

Türk Savunma Sanayii kamu ve özel sektör kuruluşlarından meydana gelmektedir. Sektörün kamu kuruluşları ağırlıklı olarak TSK ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulmuş olup, sivil kullanım amaçlı mal ve hizmet üretimleri sınırlıdır. Sektör cirosunun önemli bir kısmı kamu tarafından kurulan ve kamu kontrolünde faaliyet gösteren kuruluşlarda meydana gelmektedir. Özel sektör firmaları başlangıçta yurt içi pazara yönelik yapılanmış olmakla birlikte, bunların sivil kullanım amaçlı mal ve hizmet üretimleri, kamu kuruluşları ve kamu kontrolündekilere göre daha fazladır. Sektörün TSK ihtiyaçlarına cevap verebilme düzeyi ve ihracat kapasitesi, alt sektörlere göre farklılıklar göstermektedir. Kara ve deniz platformu üretim teknolojileri konusundaki milli yeteneklerin seviyesi, güdümlü silahlar ve hava araçlarına oranla daha ileri seviyededir.

Savunma Sanayi Müsteşarlığı'nın stratejik hedef istikametinde TSK'nın ihtiyacı olan savunma sistemlerinde özgün yurt içi geliştirme modellerine öncelik verilecektir. Böylece teknolojinin satın alınması yerine üretilmesi durumunda tedarik edilen sistemler üzerinde gerekli geliştirmelerin kısıtlamasız olarak yapılması mümkün olacak, nihayet bu ürünlerin fikri mülkiyet ve kısıtsız kullanım haklarına sahip olunacaktır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

AKGÜL, Aziz (1987), *Dünyada Savunma Harcamaları ve Savunma Sanayiilerinin Yapısı*, Ankara: Başbakanlık Basımevi.

ASLAN, M. Hanifi (1998), *Hizmet Ekonomisi*, İstanbul: Alfa Yayınevi.

BULUTOĞLU, Kenan (2002), *Kamu Ekonomisine Giriş*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

DİCLE, Atilla (1973), *Kamu Yönetiminde Planlama, Programlama, Bütçeleme Sistemi*, Ankara: Balkan Basımevi.

EREN, Erol (2003), *Stratejik Yönetim*, (Ed.: Necdet TİMUR), Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1491, Açık Öğretim Fakültesi Yayını No: 801.

GANSLER, Jacques S. (1980), *The Defence Industry*, London: The MIT Press.

GÜNLÜK ŞENESEN, Gülay (2002), *1980-2001 Türkiye’de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Etkileri*, İstanbul: TESEV Yayınları.

MilSOFT, *Türk Savunma Sanayii Tarihi*.

MSB (1996), *Beyaz Kitap*.

MSB (2000), *Beyaz Kitap*.

NADAROĞLU, Halil (1998), *Kamu Maliyesi Teorisi*, Ankara: Beta Basım Yayım.

NEMLİ, Arif (1990), *Kamu Maliyesine Giriş*, İstanbul: Filiz Kitabevi.

T.C Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü 1993/9,

Savunma ve Güvenlik Hizmetleri (1924-1993), Ankara.

ZİYLAN, AYTEKİN (2004), *Ulusal Teknoloji Yeteneği ve Savunma Sanayii*, Ankara: Savunma Sanayicileri Derneği Yayını: 2004-1.

ZİYLAN, AYTEKİN (2000), *Hedef Ulusal Teknoloji Yeteneğinin Yükseltilmesi Olmalı*, Ankara.

DERGİLER

AKLAR, YILMAZ (2007), “Milli Güvenlik Siyasetinin Oluşturulması”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı 88, s. 47.

BAKIRCI, FEHİM , “Bütçe Politikalarının Mikroekonomik Etkileri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**,
<http://public.cumhuriyet.edu.tr/iibfdergi/archive/b%C3%BCt%C3%A7e%20politikalar%C4%B1n%C4%B1n%20mikroekonomik%20etkileri.pdf>,
(30.05.2009).

BEYOĞLU, BÜLENT E., SAĞ, H. BURAK, KOCA, ERTAÇ (2008), “Avrupa Savunma Sanayii Geleceğini Arıyor”, *Savunma Sanayii Gündemi*, s. 58-59.

CANBAŞ, ÖNDER (2008), “Savunma Sanayiinde KOBİ’lerin Önemi”, *Savunma Sanayii Müsteşarlığı Savunma Sanayii Gündemi*, Sayı: 4, s. 50.

GİRAY, FILİZ (2003), “Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme”, *Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, s. 184.

GÖKBUNAR, RAMAZAN, YANIKKAYA, HALİT (2004), “Savunma Harcamalarını Belirleyen Faktörler ve Ekonomik Büyümeye Etkileri ”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 59, s. 172.

KALAYCI, İRFAN (2006), “Post Maastricht Döneminde Avrupa Birliği ve Türkiye’nin Savunma Bütçesi”, *Maliye Dergisi*, Sayı 151, s. 96.

KASIM, KAMER (2007), “Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Kıbrıs Sorunu”, Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 1 Sayı 1, s. 57.

- KESİM, Tuba (2008), “NATO’da Teknoloji Yönetimi”, **Savunma Sanayii Gündemi**, <http://www.ssm.gov.tr/anasayfa/kurumsal/SSM%20Dergisi/2008-1-ssm-dergi.pdf>, (25.05.2009).
- KİBAROĞLU, Mustafa (2000), “Amerikan Ulusal Füze Savunma Sistemi”, Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Avrasya Dosyası- Amerika Özel Sayısı, Güz 2000, Cilt 6, Sayı 3, s. 92.
- KOÇAK, N. Merve (2008), “Avrupa Savunma Ajansı(EDA) ve Yetenek Geliştirme Planı(CDP)”, **Savunma Sanayii Gündemi**, <http://www.ssm.gov.tr/anasayfa/kurumsal/SSM%20Dergisi/2008-10-ssm-dergi.pdf>, (19.05.2009).
- KORKMAZYÜREK, Haluk (2008), “Avrupa Birliği Savunma Sanayiindeki Gelişmelerin Türkiye’nin Savunma Sanayii Üzerindeki Etkileri”, *Savunma Sanayii Gündemi*, s. 37.
- KÜÇÜKŞAHİN, Ahmet (2005), “Doğu ve Güneydoğu Anadolu’yu PKK Terörüne Hazırlayan Nedenler”, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı:2, s. 64.
- ÖZBARAN, M. Hakan, “Türkiye’de Kamu Harcamalarının Son Beş Yılıının Harcama Türlerine Göre İncelenmesi”, **Sayıştay Dergisi**, <http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/icerik/der53m5.pdf>, (10.06.2009).
- Savunma ve Havacılık Dergisi* (2008), Milli Savunma Bakanlığı 2009 Yılı Bütçesi, Cilt 22/128, Sayı 2008/04, s. 65.
- SEZGİN, Selami (2003), “Savunma Harcamaları, Terörizm ve Ekonomi”, **Stradigma Aylık Strateji ve Analiz Dergisi**, http://www.stradigma.com/turkce/haziran2003/06_2003_07.pdf, (10.06.2009).

- SÜMER, Kutluk Kağan (2005), “Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine İncelenmesi”, *Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, s. 85.
- ŞİMŞEK, Muammer (1995), “Türkiye’deki Savunma Harcamalarının Sivil Harcamalar Üzerindeki Etkileri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, s. 349-358.
- ŞİMŞEK, Muammer (2003), “Kamu Harcamalarının Özel Yatırımlara Etkileri 1970-2001”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, <http://eskiweb.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/178.pdf>, (25.02.2009).
- TANER, Mustafa (2007), “Avrupa’da Savunma İşbirliğinin Dinamikleri ve Türk Savunma Sanayiine Muhtemel Yansımaları”, *Savunma Sanayii Gündemi*, Sayı: 1, s. 40.
- TANER, Mustafa (2008), “Avrupa Birliği Bünyesinde Savunma Sanayii İşbirliği Girişimlerine Makro Bir Bakış”, **Savunma Sanayii Gündemi**, <http://www.ssm.gov.tr/anasayfa/kurumsal/SSM%20Dergisi/2008-10-ssm-dergi.pdf>, (15.05.2009).
- TÜĞEN, Kâmil (1988), “Dünyada ve Türkiye’de Savunma Harcamalarındaki Gelişmeler ve Ekonomik Etkileri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, s. 286.
- TÜRMEN, Rıza, “Nükleer Silahsızlanma”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/417/4620.pdf>, (13.09.2009).
- YILMAZ, Halit (2005), “Türk Silahlı Kuvvetleri ve Milli Savunma Hizmeti”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/271/2457.pdf>, (12.05.2009).
- ZAİM, Mehmet (1999), “21. Yüzyıla Girerken Tam Bağımsızlık, Teknolojik Güç ve Savunma Sanayii”, http://www.aselsan.com.tr/DERGI/mayis99/bag_fr.htm, (27.04.2009).

ZAİM, Mehmet (2000), Teknolojiye Sahip Olmak,
http://www.aselsan.com.tr/DERGI/mart2001/tek_fr.htm, (12.02.2009).

ZAİM, Mehmet (2005), “ Savunma Sanayisinin Ülkemizin Bilim ve Teknoloji Altyapısına Etkileri”,
http://www.aselsan.com.tr/DERGI/eylul97/altyap_fr.htm , (10.02.2009).

RAPOR/KONGRE/BİLDİRİ/SEMPOZYUM/KONFERANS/SEMİNER

AKYÜREK, Turgut (2004), “Neyi Yerli Üretelim- Mevcut Uygulamaya İlişkin Değerlendirme ve Öneriler”, *SAVTEK 2004, Savunma Teknolojileri Kongresi*, s. 435, Ankara: ODTÜ.

ALNIAK, M. Oktay (1997), “Türk Savunma Sanayii Hakkında Genel Değerlendirme”, *Savunma Sanayiiindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, s. v, Ankara: KHO Öğretim Başkanlığı, Teknik Bilimler Bölümü.

ANSAL, Hacer, ÇETİNDAMAR, Dilek, BAKTIR, Elif (2006), “Savunma Sanayiiinde Çift Amaçlı Teknoloji Kullanımı”, *SAVTEK 2006, 3. Savunma Teknolojileri Kongresi*, s. 254-255, Ankara: ODTÜ.

BİLGİÇ, M. Sadi (2009), *Terör ve Terörle Mücadele*, Rapor No: 17, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi.

BÜYÜKMIHICI, Kemal (1991), “Savunma Sanayiiinde AR-GE’ nin Önemi ve Türkiye’deki Gelişmeler”, *TMMOB Makine Mühendisleri Odası 1991 Sanayi Kongresi*, s. 114.

CAŞIN, Mesut Hakkı (1997), “Global Savunma Sanayisinin Yeni Dinamikleri ve Muhtemel Gelişim Modelleri”, *Savunma Sanayiiindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, s. 25, Ankara: KHO Öğretim Başkanlığı, Teknik Bilimler Bölümü.

DPT, Devlet Planlama Teşkilatı (2000), Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *Makine İmalat Sanayii Özel İhtisas Komisyon Raporu*, DPT : 2536-ÖİK: 552, DPT.

DPT, Devlet Planlama Teşkilatı (2007), Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 2007-2013, *Savunma Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, DPT: 2755-ÖİK: 699, DPT.

“Elektrik/ Elektronik Alt Sektörünün Sorunları ve Çözüm Önerileri”, *Milli Savunma Bakanlığı Savunma Sanayii Müsteşarlığı Savunma Sanayiinin Sorunları Semineri* (2001), Kasım 2001, s. 3.

GRIMMETT, Richard F. (2009), *Conventional Arms Transfers To Developing Nations, 2001-2008*, Congressional Research Service Report For Congress, September 2009.

GÜNEŞ, Serkan (2006), “AR-GE Hizmetlerinde Ürün Tasarımı Fonksiyonun Yeri ve Ulusal Tasarımın Savunma Sanayiinde Önemi”, *SAVTEK 2006*, 3. *Savunma Teknolojileri Kongresi*, s. 705, Ankara: ODTÜ.

IŞIK, Ahmet D. (1997), “Türk Savunma Sanayiinde Yerli Katkı ve Sınai Entegrasyon”, *Savunma Sanayiindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, s. 260, Ankara: KHO Öğretim Başkanlığı, Teknik Bilimler Bölümü.

KARAN, Bülent (1997), “Türk Savunma Sanayiinin Mevcut Durumu ve Geleceğe Yönelik İhtiyaçları”, *Savunma Sanayiindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, s. xvii, Ankara: KHO Öğretim Başkanlığı, Teknik Bilimler Bölümü.

KORAY, Tarık (1997), “Savunma Sanayiinin Özellikleri” *Savunma Sanayiindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, s. 267, Ankara: KHO Öğretim Başkanlığı, Teknik Bilimler Bölümü.

ORÇUNUS, Ali Rıza (1999), “2000’li Yıllarda Savunma Sanayiinde Toplam Kalite Yaklaşımı”, *2000’li Yıllarda Uzay, Havacılık ve Savunma Teknolojilerinin Öncelikleri Sempozyumu*, s. 80, Yeşilyurt İstanbul.

ÖZDEMİR, Ünal (1991), “Savunma Sanayiinde Kalite Güvenirliliği ve Kalite Güvenliği Sistemleri Standartları- Uygulamalar- Gelişmeler ve Türkiye’deki Çalışmalar”, *TMMOB Makine Mühendisleri Odası 1991 Sanayi Kongresi*, s. 192.

ÖZERMAN, Pınar, KARAİBRAHİMOĞLU, Zeynep (1997), “Dünya’da ve Türkiye’de Savunma Sektörü”, *Savunma Sanayiindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, s. 15-16 , Ankara: KHO Öğretim Başkanlığı, Teknik Bilimler Bölümü.

ÖZTÜRK, A.Turan (2006), “Savunma Sanayii Projelerinin Lojistik Yönetimi ve Ortak Lojistik Kültürün Oluşturulması”, *SAVTEK 2006, 3. Savunma Teknolojileri Kongresi*, s. 319, Ankara: ODTÜ.

SANDIKLI, Atilla (2008), *Değişen Güvenlik Anlayışları ve Türkiye’nin Güvenlik Stratejisi*, Rapor No: 2, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi.

SASAD, Savunma Sanayii İmalatçılar Derneği (2008), *Türk Savunma Sanayii Sektör Raporu*.

SEVGİ, Levent (2001), “Ulusal Savunma, Ürüne Dayalı AR-GE ve AR-GE’ye Dayalı Tedarik Kapsamında TÜBİTAK, Üniversiteler ve Endüstri”, *KRITEK 2001, 21. Yüzyılda Kritik Teknolojiler Sempozyumu*, s. 1, Gebze / Kocaeli: TÜBİTAK-MAM.

ŞAHİN, Fatih Mehmet (1997), “Avrupa Birliği’nde Savunma AR-GE ve Türkiye’nin Katılımı”, *Savunma Sanayiindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, s. 286, Ankara: KHO Öğretim Başkanlığı, Teknik Bilimler Bölümü.

- ŞENEL, Esra, KISA, Türkay (2006), “Savunmada AR-GE’ nin Önemi Türkiye ve Dünya’daki Yeri”, *SAVTEK 2006, 3.Savunma Teknolojileri Kongresi*, s. 677, Ankara: ODTÜ.
- ŞENOL, Turgut (1997), “Savunma Sanayiinin Gelişmesinde Dünyadan Örnekler ve Türkiye”, *Savunma Sanayiindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, s. 295, Ankara: KHO Öğretim Başkanlığı, Teknik Bilimler Bölümü.
- ŞİMŞEK, Göksen (1997), “Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi”, *Savunma Sanayiindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, s. xi, Ankara: KHO Öğretim Başkanlığı, Teknik Bilimler Bölümü.
- T.C Bahçeşehir Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, *Türkiye’nin Ulusal Güvenliğine Yönelik Etnik Ayrılıkçı Terör Tehdidinin Analizi ve Irak’ın Kuzeyinde Bir Kürt Devleti Kurulmasına İlişkin Değerlendirme*, Araştırma Raporu.
- TMMOB (1991), *Savunma Sanayii Sektör Raporu, 1991 Sanayi Kongresi*, MMO Yayın No: 149/3, TMMOB Makine Mühendisleri Odası.
- TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği) (2008) Türkiye Savunma Sanayii Meclisi, *Türk Savunma Sanayii Sektör Raporu 2007*, Yayın Sıra No: 2008/69, TOBB.
- TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği) (2008) Türkiye Savunma Sanayii Meclisi, *Türk Savunma Sanayii Sektör Raporu 2008*, Yayın Sıra No: 2009/95, TOBB.
- TÜBİTAK (1998), *Savunma Sanayii ve Tedarik, Ülkemizin Bilim ve Teknoloji Yeteneğinin Yükseltilmesini Esas Alan Bir Yaklaşım* (1998), Bilim ve Teknoloji Strateji ve Politika Çalışmaları TÜBİTAK BTP 98/01 Ocak 1998.
- TÜBİTAK (2003), *Vizyon 2023 Projesi, Savunma Havacılık ve Uzay Sanayii Panel Raporu*, TÜBİTAK.

- ÜÇER, Ahmet Ş. (2001), “Türkiye ve Havacılıkta Bilim- Teknoloji- Sanayii Politikaları”, *TMMOB Makine Mühendisleri Odası I. Ulusal Uçak Havacılık ve Uzay Mühendisliği Kurultayı*, s. 48-52, Eskişehir.
- YARMAN, Faruk A. (2002), “Ulusal Savunma Sanayiilerinde Bilim- Teknoloji Tabanı”, *SAVTEK 2002, Savunma Teknolojileri Kongresi*, s. 83, Ankara: ODTÜ.
- YARMAN, Faruk A. (2006), “Ana Yüklenicilerin KOBİ’lerden Beklentileri”, <http://www.ssm.gov.tr/TR/etkinlikler/konferanslar/Pages/SavunmaSanayiiKOBIBirligiKonferansi.aspx>, (30.04.2009).
- YAŞAR, Okan, BASIM, H. Nejat, TATAR, İlker (2008), “Yeni Savunma Stratejisi Bağlamında Yeni Tedarik Sistemi: Akıllı Tedarik”, *SAVTEK 2008, Savunma Teknolojileri Kongresi*, s. 588, Ankara: ODTÜ.
- YILMAZ, Ömer (1997), “Türk Savunma Sanayisinin Uluslararası Pazardaki Rekabet Gücünü Arttırmaya Yönelik Ulusal Savunma Sanayii Modelinin Oluşturulması”, *Savunma Sanayiindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, s. 78-79, Ankara: KHO Öğretim Başkanlığı, Teknik Bilimler Bölümü.
- ZAİM, Mehmet (1997), “Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi”, *Savunma Sanayiindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, s.37, Ankara: KHO Öğretim Başkanlığı, Teknik Bilimler Bölümü.
- ZAİM, Ayşın, YÜKSEL, Uğur (2006), “ Savunma Sanayii Politikalarının Hayata Geçirilmesinde KOBİ’lerin Rolü”, *SAVTEK 2006, 3.Savunma Teknolojileri Kongresi*, s. 710-711, Ankara: ODTÜ.
- ZİYLAN, AYTEKİN (2001), “AR-GE’ye Dayalı Tedarik, Evrimsel Tedarik, Milli Ana Yüklenicilik”, *Proje Yönetim Derneği Kongresi*, s. 12, İstanbul.

ZİYYLAN, AYTEKİN (1997), “Savunma Sanayisinin Gelişmesinde Dünyadan Örnekler ve Türkiye”, *Savunma Sanayiindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, s. 4, Ankara: KHO Öğretim Başkanlığı, Teknik Bilimler Bölümü.

MAKALELER

ALNIAK, M. OKTAY (2004),” Türk Savunma Endüstrileri Hakkında Düşünceler”, web.deu.edu.tr/umk/umk/sunumlar/alniak/alniak.ppt, (10.04.2009).

ARIKAN, CEMİL, AKA, YAVUZ, “Avrupa Ortak Savunma Sanayii ve Türkiye”, <http://arsiv.mmo.org.tr/pdf/10641.pdf>, (10.02.2009).

BAKTIR, ELİF (2006), “Savunma Sanayii ve Ürün Geliştirme”, <http://www.turkcadcam.net/rapor/ss-urge/index.html>, (22.04.2009).

BALL, NICOLE, LEİTENBERG, MILTON (1983), *The Structure of the Defence Industry: An International Survey*, London and Canberra: Croom Helm.

BERRİGAN, FRIDA, HARTUNG, WILLIAM D. (2006), “U.S. Military Assistance and Arms Transfers to Israel: U.S. Aid, Companies Fuel Israeli Military”, <http://www.defense-aerospace.com/article-view/feature/71588/focus:-u.s.-aid,-companies-fuel-israeli-military.html>, (25.05.2009).

ÇAM, SÜRHAN (1998), “Soğuk Savaş Sonrası Anglo-Amerikan Savunma Sanayii Politikaları”,http://www.mulkiyederigi.org/index.php?option=com_docman&task=doc_view&gid=624&tmpl=component&format=raw&Itemid=2, (24.03.2009).

DUMAN, ZEKİ (2005), “Avrupa Birliği Kimliği ve Türkiye’nin Birliğe Katılımının Yaratacağı Jeopolitik Boyutlar”, <http://www.sosyoekonomi.hacettepe.edu.tr/050105.pdf>, (27.05.2009).

FREDERİKSEN, Peter C., LOONEY, Robert E., “Defence Expenditures and Economic Growth İn Development Countries: Some Further Empirical Evidence”, <http://www.jed.or.kr/full-text/7-1/7.pdf>, (30.04.2009).

KONA, Gamze (2004), “Türkiye’nin Güvenlik Politikaları ve Stratejik Öngörü Düzeyi”, http://strateji.cukurova.edu.tr/ULUSLARARASI/gamze_gungormus_kona_stratejik_ongoru.pdf, (27.05.2009).

KÜLEBİ, Ali, “Türkiye’nin Savunma Gücü”, <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=1105>, (27.05.2009).

NOGAYEVA, Ainur, “Soğuk Savaş Sonrası Dünyada Silahlanma Yarışı”, <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=972>, (09.03.2009).

ÖNDER, Kübra, “Türkiye’de Savunma Harcamalarının Ekonomiye Etkisi Üzerine Bir Araştırma”, <http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/teror/teror10.pdf>, (28.05.2010).

SOMUNCUOĞLU, Anar , “Yeni Silahlanma Yarışı Dünyayı Sardı”, <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=697>, (06.05.2009).

TEZLER

ALTUN, Nurullah (1998), “Savunma Harcamaları ve Türkiye’deki Gelişme Seyri”, *Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

APLAN, Aysan (1998), “Askeri Harcamaların Ekonomik Etkileri”, *Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ARI, Ünal (2004), “Küreselleşen Dünyada Avrupa Birliği ve Türkiye’nin Yeni Güvenlik İhtiyacı ve Savunma Sanayii Konsepti”, *Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- ASAN, Kader (2007), “Avrupa Birliği’nin Terörizmle Mücadele Politikası”, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- AYAZ, Adil (2003), “Savunma Sanayii ve Dış Politika İlişkisi”, *Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- AYDEMİR, Salim (2006), “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Terörizm”, *Yüksek Lisans Tezi*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- BARAN, Önder (2004), “Gelişmekte Olan Ülkelerde Savunma Harcamalarının Ekonomiye Etkileri”, *T.C. Milli Savunma Bakanlığı Savunma Sanayii Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi*, Ankara.
- BARLAS, Mehmet (2007), “Savunma Sanayiinde Yenilik Politikalarının Bir Aracı Olarak OFF-SET Uygulamaları”, *Yüksek Lisans Tezi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- BEYOĞLU, Bülent E. (2006), “Türk Savunma Sektörünün Yapısal Analizi ve Sanayileşme Modeli Önerisi”, *Yüksek Lisans Tezi*, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- BİLGİLİ, Feride Fatma (2008), “Geçmişten Günümüze NATO”, *Yüksek Lisans Tezi*, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- BİLGİN, Tahir Engin (2006), “Soğuk Savaş Sonrası Değişen Kolektif Güvenlik Anlayışı Çerçevesinde NATO- Türkiye İlişkileri”, *Yüksek Lisans Tezi*, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- CAŞIN Mesut Hakkı (1995), Çağdaş Dünyada Uluslararası Güvenlik Stratejileri ve Silahsızlanma, *Yayınlanmış Doktora Tezi*, Ankara.
- CONLAN, Nil Talu (2004), “Türk Savunma Sanayii Şirketlerinin İhracatını Arttırmak İçin Uygulanabilecek Yöntemler”, *T.C. Milli Savunma Bakanlığı Savunma Sanayii Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi*, Ankara.

- ÇELİK, Tuncay (1999), “Askeri Harcamalar ve Ekonomik Etkileri, Türkiye Üzerine Bir İnceleme (1980-95)”, *Yüksek Lisans Tezi*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- ÇIKINLAR, Servet (2006), “Savunma Harcamaları ve Türkiye’nin Durumu”, *Yüksek Lisans Tezi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Isparta.
- DORUK, Murat (2008), “1980 Sonrası Türkiye’de Savunma Harcamaları ve Ekonomiye(Büyümeye) Etkisi”, *Yüksek Lisans Tezi*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- DUYAR, Yalçın (1997), “Türk Savunma Sanayiinin Ekonomideki Yeri ve Önemi”, *Yüksek Lisans Tezi*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- EKER, Murat (2007), “Kamu Harcamalarının Ekonomik Etkileri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama (1980-2004)”, *Yüksek Lisans Tezi*, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- ERBAYKAL, Erman (2007), “Türkiye’de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, *Yüksek Lisans Tezi*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- GEÇGİN, Cemal (2008), “Küreselleşme Sürecinde Savunma Sanayiinin Gelişimi ve Türk Ekonomisi Üzerine Etkileri”, *Yüksek Lisans Tezi*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- GERÇEKER, Ömer Can (2008), “Avrupa Birliği’nin Silahlanma Politikası ve Avrupa Savunma Sanayisi”, *Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- GÖZAYDIN, A. Semin (2007), “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Alanda Tehdit Algılamaları”, *Yüksek Lisans Tezi*, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- GÜNEŞ, Barış (2004), “Savunma Sanayii ve Ekonomik Etkileri: Türkiye ve Karşılaştırmalı Ülke Analizleri”, *Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- GÜNEŞ, Engin (2007), “Savunma Sanayiinin Millileştirilmesinin Önemi”, *Yüksek Lisans Tezi*, Gebze İleri Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze.
- GÜNEY, İtir (2006), “Devlet Yatırımlarının Savunma Sanayiinde Uygulanabilirliği”, *T.C. Milli Savunma Bakanlığı Savunma Sanayii Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi*, Ankara.
- KARAKUŞ, Adnan (2006), “Türk Savunma Sanayiinin Gelişimi, Türkiye’nin Savunma Harcamalarının Boyutları ve Bazı NATO Ülkeleri ile Karşılaştırmalı Ekonometrik Analizi”, *Yüksek Lisans Tezi*, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- KAYA, Ercan (2006), “Dışa Açılma Döneminde Savunma Harcamalarının Ekonomik Etkileri (1980-2004 Türkiye Örneği)”, *Doktora Tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- KAYNAK, Halil (1989) , “PPBS ve Milli Savunma Bakanlığına Uygulanması”, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- KESKİN, Yavuz (2007), “Savunma Sanayiinin Ulusal Ekonomi ve Bağımsızlığa Etkileri”, *Yüksek Lisans Tezi*, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- KİZİROĞLU, Ahmet Mithat (2007), “Savunma Sanayii ve Özelleştirme Açısından Değerlendirilmesi”, *Yüksek Lisans Tezi*, Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- KOÇ, Özlem (2004), “Uluslararası Savunma Sanayii Pazarında Türkiye”, *Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- ÖĞULTÜRK, M. Cem (2005), “Soğuk Savaş Sonrası Yeni Avrupa Güvenliği ve NATO’nun Transformasyonu”, *Yüksek Lisans Tezi*, Gebze Yüksek Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze.
- ÖZBİLGİN, Yusuf Hakan (2004), “Savunma Sanayiinin Ekonomideki Yeri, Savunma Harcamalarının Ekonomik Kalkınma Üzerine Etkileri”, *T.C Milli Savunma Bakanlığı Savunma Sanayii Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi*, Ankara.
- ÖZER M. Ali (2001), “Savunma Harcamaları ve Ekonomiye Etkileri”, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ÖZER, İbrahim Hüsnü Yamtar (2006), “Savunma Harcamaları ve Savunma Harcamalarının Ekonomik Kalkınma Üzerine Olan Etkileri”, *Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ÖZTÜRK, A. Turan (1991), “Türkiye’de Savunma Sanayiinin Gelişimi ve Türkiye Ekonomisi İle Entegrasyonu”, *Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- PEHLİVAN, Murat (2007), “Savunma Hizmeti Alanında Performans Denetimi: Türkiye Örneği”, *Yüksek Lisans Tezi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- PESEN, Nihat (2005), “Savunma Harcamalarını Belirleyen Dinamikler”, *Araştırma Çalışması*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- SAKA, Atufe TONGUÇ (2007), “Türkiye’de Savunma Harcamalarının Analizi ve Değerlendirilmesi”, *Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- SEVİM, Şenol (2006), Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Güvenlik Yapılanması ve Türkiye, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- SEZGİN, M. Arif (2004), “Türkiye’de Savunma Harcamalarının Ekonomik ve Jeopolitik Analizi”, *T.C. Milli Savunma Bakanlığı Savunma Sanayii Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi*, Ankara.
- ŞAHBAZ, Fethi (2007), “Savunma Sanayiinin Dış politika Üzerindeki Etkisi ve Türkiye Örneği”, *Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler, Ankara.
- ŞİMŞEK, Muammer (1987), “Silah Üretebilme Süreci İçinde Üçüncü Dünya Ülkelerinde ve Türkiye’de Savunma Sanayii”, *Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- TÜRK, Hünkar Karahan (2007), “Türk Savunma Sanayiinin Ekonomik Etkileri ve Savunma Harcamaları-Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Modellenmesi”, *Yüksek Lisans Tezi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- UÇAR, İbrahim (2003), “Savunma Harcamalarının Ekonomiye Etkileri ve Savunma Harcamaları-Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Modellenmesi, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- ULUTÜRK, Süleyman (1997), “Kamu Harcamalarının Rolü, Gelişimi ve Etkileşimde Bulunduğu Değişkenler Açısından Kuramsal ve Ampirik Bir Değerlendirmesi: Türkiye, 1963–1993”, *Doktora Tezi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- USLU, Faruk Şükrü (2007), “Türkiye’de Savunma Sanayii Harcamalarının Finansmanı”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- YAYAN, Veysel (1997), “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Dünya’da ve Türkiye’de Savunma Harcamaları ve Savunma Sanayii”, *Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ZEKEY, Ahmet Hamdi (2000), “Savunma Sanayiinin Türkiye Ekonomisindeki Yeri”, *Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

YAZARI BELLİ OLAN İNTERNET KAYNAKLARI

BİLGİN, Tamer (2005), “Savunma Tedarik Sistemlerinin Ortak Özellikleri ve Yeni Yaklaşımlar”,

http://www.ssm.gov.tr/TR/etkinlikler/konferanslar/Documents/20_yil/121-132_Tamer_BILGIN.pdf, (16.05.2009).

BRACHA, Sigal (2005), “Savunma Sektörü İhracatında Uzun Dönemli Politikalar”,
http://www.ssm.gov.tr/TR/etkinlikler/konferanslar/Documents/20_yil/214-220_Sigal_BRACHA.pdf, (12.02.2009).

BROMLEY, Mark (2009), “Arms Transfers to the Americas”,
<http://books.sipri.org/files/misc/SIPRIBP0906.pdf>, (10.05.2010).

BROMLEY, Mark, HOLTOM, Paul, WEZEMAN, Pieter D., WEZEMAN, Siemon T., SIPRI Fact Sheet, Sipri Arms Transfers Data, 2008, Nisan 2009,
<http://www.sipri.org/contents/armstrad/SIPRIFS0904.pdf>, (27.05.2009).

CARDINALI, Nazzareno (2005), “Geleceğin Avrupa Tedarik Stratejilerinde OCCAR’ın Rolü”,
http://www.ssm.gov.tr/TR/etkinlikler/konferanslar/Documents/20_yil/098-110_Nazzareno_CARDINALI.pdf, (15.02.2009).

ÇEKİNMEZ, Vural (2005), “Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, İsrail Ülke Profili”,
<http://kobi.mynet.com/pdf/Israil.pdf>, (26.05.2009).

ÇİL, Celal Zaim (2008), “Savunma Sanayii Dünya- Türkiye Analiz-Değerlendirme”, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, 7 Mart 2008.

ÇİFTÇİ, Erhan (2008), “Savunma Harcamaları Belimizi Büküyor”,
<http://www.isref.org/index.php?pid=43&page=view&id=989>, (10.06.2009).

- DAĞ, Halil (2010), “Savunmaya Kim Ne Kadar Para Yatırıyor?”,
<http://www.stratejikboyut.com/haber/savunmaya-kim-ne-kadar-para-yatiriyor--39687.html>, (28.07.2010).
- DAĞCI, Kenan (2006), “ABD’nin Yeni Güvenlik Yaklaşımı ve Terörizm”,
<http://www.tubam.org/component/contact/54-cv/2-kenan-dagci.html>,
(27.05.2009).
- DOĞAN, Naci, “Yeni Dünya Düzeni Bağlamında Uluslararası Sistem, NATO’nun Rolü ve Türkiye’nin Stratejik Konumu”, <http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd10/sbd-10-03.pdf>, (20.05.2009).
- ERBİL, Ömer (2001), “Yunanistan Tehdit mi?”<http://gbulten.ssm.gov.tr/>,
(27.06.2009).
- ERCAN, Ali, “Savunma Sanayiinde Fizik Mühendisliği”,
<http://www.fmo.org.tr/yayinlar/fmoozel/savunma.htm>, (12.03.2009).
- ESENERGÜL, Hüseyin (2005), “Savunma Sektörü İhracatında Rekabet”,
http://www.ssm.gov.tr/TR/etkinlikler/konferanslar/Documents/20_yil/221229_Huseyin_ESENERGUL.pdf, (12.02.2009).
- FREEMAN, Sam Perlo (2009), “Arms Transfers to the Middle East”,
<http://books.sipri.org/files/misc/SIPRIBP0907.pdf>, (10.05.2010).
- GÖKER, Aykut (2002), “AR-GE’ ye Dayalı Kamu Tedarik Politikası (III),
<http://www.inovasyon.org/html/cbt/AYK.CBTD65.htm>, (28.04.2009).
- HAMMERSTRÖM, Ulf (2005), “Avrupa Savunma Sanayii ve Tedarik Politikası Üzerinde Avrupa Savunma Ajansı (EDA)’nın Rolü”,
http://www.ssm.gov.tr/TR/etkinlikler/konferanslar/Documents/20_yil/023-031_Ulf_HAMMERSTROM.pdf, (16.05.2009).

- HARTLEY, Keith, SANDLER, Todd (1999), “The Economics of Defence”
<http://www.uoit.ca/sas/Military%20Expenditures/overview+intro.pdf>,
(30.06.2009).
- HOLTOM, Paul, BROMLEY, Mark, WEZEMAN, Pieter D., WEZEMAN, Siemon
T. (2010), “Trends And International Arms Transfers”,
<http://books.sipri.org/files/FS/SIPRIFS1003.pdf>, (15.03.2010).
- HOLTOM, Paul (2010), “Arms Transfers to Europe and Central Asia”,
<http://books.sipri.org/files/misc/SIPRIBP1002.pdf>, (10.05.2010).
- JACKSON, Susan T. (2010), SIPRI Fact Sheet April 2010, The Sıprı Top 100 Arms-
Producing Companies, 2008,
<http://books.sipri.org/files/FS/SIPRIFS1004.pdf>, (15.05.2009).
- KAMALOV, İlyas (2008), “ Rusya-ABD Silah Savaşları”,
<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1943&kat1=60&kat2=>
(27.05.2009).
- KARAKAŞ, Eser (2010), “Turkey And Greece: Military Spending And Economy”,
<http://www.todayszaman.com/tz-web/news-210137-109-centerturkey-and-greece-military-spending-and-economy-bribyibr-eser-karakascenter.html>,
(20.06.2010).
- KULOĞLU, Armağan (2009), “60 Yıllık İttifak: NATO ve Türkiye”,
http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/200946_armagank.pdf
(25.05.2009).
- OSMANÇAVUŞOĞLU OKTAY, Emel (2003), “Atina Zirvesi’nin Ardından
Türkiye’nin AB ve Kıbrıs Politikası”,
http://www.stradigma.com/turkce/haziran2003/06_2003_08.pdf,
(27.06.2009).
- ÖYMEN, Onur (2005), “Savunma Sanayiinin Önemi”, Cumhuriyet Gazetesi, Aralık
25, 2005, <http://gbulten.ssm.gov.tr/arsiv/2005/10/25/01.htm>, (10.04.2009).

ÖZDAL, Barış (2008), “AB’nin Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasına Lizbon Reform Anlaşması İle Getirilen Değişiklikler ve Türkiye’ye Etkileri”,
http://www.ikv.org.tr/images/upload/file/ikv_tunaecs_baris_ozdal.pdf,
(14.05.2009).

PERLO, Sam, SKÖNS, Freeman and Elisabeth (2008), “Arms Production”, SIPRI
YEARBOOK 2008 Summary,
<http://yearbook2008.sipri.org/files/SIPRIYB08summary.pdf>, (27.05.2009).

PERLO-FREEMAN, Sam, PERDOMO, Catalina, STALENHEIM, Petter, SKÖNS,
Elisabeth (2009), “Military Expenditure”, Sipri Yearbook 2009, Summary.

SARIİBRAHİMOĞLU, Lale, “Turkish Armed Forces”,
se2.dcaf.ch/serviceengine/Files/DCAF/55445/.../chapter5.pdf, (15.05.2009).

SMİTH, Ron P., DUNNE, Paul (2001), “Military Expenditure Growth and
Investment”,<http://carecon.org.uk/Armsproduction/Papers/MEIandGnew.pdf>,
(30.04.2009).

TARAKÇI, Nejat (2004), “Savunma ve Güvenlik Politikalarında ABD-AB
Çatışması”, <http://www.turkpolitika.com/dr-nejat-tarakmainmenu-71> ,
(30.04.2009).

TEZCAN, Ercüment, “Maastricht ve Amsterdam Anlaşmaları Çerçevesinde Avrupa
Birliği ve Batı Avrupa Birliği İlişkileri”,
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/478/5520.pdf>, (25.06.2009).

TÖRÜNER, Yaman (2009), “ Yunanistan Silahlanıyor”,
http://www.milliyet.com.tr/Yazar.aspx?aType=YazarDetayArsiv&ArticleID=1093179&Kategori=ekonomi&b=Yunanistan%20silahlaniyor&AuthorID=74&a=Yaman_Toruner&ver=86, (29.05.2009).

UYÇUBEKKIZI, Tolkun (2008), “Kırgızistan’da Savunma Harcamaları ve
Ekonomiye Etkileri”, Haziran 2008,
<http://www.manas.kg/sbe/tezler/maliye/tolkunuycubekkizi.pdf>, (25.05.2009).

- VAROL, Ahmet (2005), “Silahlanmanın İnsanlığa Maliyeti” ,
<http://gbulten.ssm.gov.tr/>, (03.12.2009).
- WEZEMAN, Siemon T. (2009), “Arms Transfers to Asia and Oceania”,
<http://books.sipri.org/files/misc/SIPRIBP0910a.pdf>, (10.05.2010).
- WEZEMAN, Pieter D. (2009), “Arms Transfers to East and Southern Africa”,
<http://books.sipri.org/files/misc/SIPRIBP0912.pdf>, (10.05.2009).
- WÖRFEL, Michael (2005), Avrupa Savunma Sanayiinde Gelişmeler ve Eğilimler,
<http://www.bsn-anatolia.org.tr/inovasyon/index.php?id=52>, (12.02.2009).
- YARMAN, Tolga, AKALIN, Cüneyt (2001), “ Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği, Avrupa Birliği ve NATO İlişkilerinin Geleceği, Türkiye’ye Etkileri”, Harp Akademileri Komutanlığı Sempozyumu, 11–12 Ocak 2001,
<http://www.tolgayarman.org/pdf/027.pdf>, (27.04.2009).
- YARMAN, Tolga (2003), “Teknoloji Alanında Türkiye’nin Güvenlik İhtiyaçları Ne Şekilde Karşılabilir: Değişen Dünya Düzeni ve Türk Savunma Sanayii”,
<http://www.tolgayarman.org/pdf/024.pdf>, (30.04.2009).
- YARMAN, Faruk A. (2005), “Yeni Dünya Düzeni ve Ulusal Savunma Sektörümüzün Dayanışma İhtiyacı”
http://www.ssm.gov.tr/library/docs/tr/kurumsal/20_yil/183-190_Faruk_A_YARMAN.pdf, (25.05.2009).
- YAZGAN, M. Kaya (2008), “Savunma Sanayii Açısından Şirket Birleşmeleri”,
http://www.sasad.org.tr/dosya/eoe/SSBirlesme_PDF.pdf, (22.04.2009).
- ZAİM, Mehmet (2002), “Uluslararası Politikaların Bir Parçası Olarak Savunma Sanayii ve Uluslararası İlişkiler”, Savunma Sanayii Müsteşarlığı, Kasım 2002.
- ZAİM, Mehmet (2004), “Savunma Sanayii ve Savunma Tedariği”,
<http://www.teknoport.com.tr/>, (23.05.2009).

- ZAİM, Mehmet, “ Savunma Sanayiinde Millilik Tartışması”,
http://www.sage.tubitak.gov.tr/mudur_mesaj.asp, (29.04.2009).
- ZAİM, Mehmet, “ Savunma Sanayiinde Millilik Tartışması”,
<http://www.turkishdefense.net/reference/MZ/mz004.htm>,(06.04.2009).
- ZİYLAN, Aytekin (1999), “ Savunma Sanayiinde Şirket Birleşmeleri Nedenleri, Yararları ve Riskleri”, www.inovasyon.org/getfile.asp?file=az.kitap_1.pdf, (16.02.2009).
- ZİYLAN, Aytekin (1999), “ABD’de Askeri Tedarik Personelinin Eğitimi”,
www.inovasyon.org/getfile.asp?file=az.kitap_1.pdf, (16.02.2009).
- ZİYLAN, Aytekin (1999), “Savunma Sanayii ve Tedarik”,
www.inovasyon.org/getfile.asp?file=az.kitap_1.pdf, (29.05.2009).
- ZİYLAN, Aytekin (2001), “AR-GE’ ye Dayalı Tedarik, Evrimsel Tedarik, Milli Ana Yüklenicilik”, www.inovasyon.org/getfile.asp?file=azmak2.pdf, (21.05.2009).
- ZİYLAN, Aytekin (2003), “Savunma Sanayiinde Evrimsel Tedarik”,
www.inovasyon.org/getfile.asp?file=AZ.EvrimselTedarik.pdf, (21.05.2009).
- ZİYLAN, Aytekin (2003), “ Savunma Teknolojileri ve Milli Ana Yüklenicilik”,
www.inovasyon.org/getfile.asp?file=AZ.MAY%20ve%20teknoloji.pdf, (21.05.2009).
- ZİYLAN, Aytekin (2008), “Ulusal Teknoloji Geliştirilmesini Sağlamak”,
www.inovasyon.org/getfile.asp?file=AZ.UlusalTeknoloji.07.03.08.pdf, (23.05.2009).
- ZİYLAN, Aytekin (2008), “Kamu Alımları ve Ulusal Teknoloji Yeteneği”,
http://ref.advancity.net/newsletters/2008/02/aytekin_ziylan.html, (23.05.2009).

DOKÜMANLAR

Cumhuriyet Gazetesi (2007), Savunma Sanayii Politikasında Kavramsal Değişim, 23 Şubat 2007, <http://gbulten.ssm.gov.tr/>, (23.04.2009).

Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu, Madde: 2/a, 2/b, Kanun Numarası: 2945, Kabul Tarihi: 9.11.1983, Yayımlandığı Resmi Gazete: 11.11.1983, Sayı: 18218.

Savunma Sanayii Müsteşarlığı 2007-2011 Stratejik Plan.

Savunma Sanayii Müsteşarlığı Faaliyet Raporu 2008.

Savunma Sanayii Müsteşarlığı, Savunma Sanayii Sektörel Strateji Dokümanı 2009- 2016.

Savunma Sanayii Müsteşarlığı, Türkiye-EDA İlişkileri Bilgi Notu, Mayıs 2009.

Türk Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi Esasları, 20 Haziran 1998 tarih ve 23378 sayılı Resmi Gazete.

YAZARI BELLİ OLMAYAN İNTERNET KAYNAKLARI

<http://asp.nesima.com/oktem/book/part13.pdf>, (10.06.2009).

<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-rusya-federasyonu-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, (27.06.2009).

<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ermenistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, (27.06.2009).

http://strateji.cukurova.edu.tr/ULUSLARARASI/gamze_gungormus_kona_stratejik_ongoru.pdf, (27.05.2009).

<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-yunanistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, (27.06.2009).

<http://www.turkishgreek.org/hava.htm>, (29.06.2009).

<http://www.arem.gov.tr/>, (27.05.2009).

<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-irak-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, (29.06.2009).

http://www.mfa.gov.tr/iii_-turkiye_nin-nato_ya-askeri-katkilari.tr.mfa, (26.06.2009).

<http://www.msb.gov.tr/Birimler/MALIYE/html/doc/6.KamuoyuBilgilendirmesi.pdf>,
(22.05.2010).

<http://www.jandarma.tsk.tr/>, (23.05.2009).

http://www.sgk.tsk.tr/baskanliklar/plan_prensipler/gorevler/gorevler.asp

(21.05. 2010).

<http://www.ssm.gov.tr/anasayfa/kurumsal/Faaliyet%20Raporlar/2008%20Y%C4%B1%C4%B1%20Faaliyet%20Raporu.pdf>, (20.05. 2010).

http://www.tskgv.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=16&Itemid=91, (21.05.2010).

<http://www.tusiad.org.tr/turkish/rapor/ticaridiplomasi/html/sec5.html>, (22.05.2010).

<http://www.meteksan.com.tr/files/File/konsept/konsept9/konsept%20g%C3%BCvenlik%20PDF/MURAT%20BAYAR%204.pdf>, (12. 05. 2010).

<http://www.janes.com/>, (25.05.2010).

<http://ihracat.ssm.gov.tr/TR/Lists/disBasinBultenleri/Attachments/4/Nisan2008.pdf>,
(25.05.2009).

<http://www.nato.int/docu/pr/2009/p09-009.pdf>

http://www.msb.gov.tr/Birimler/MALIYE/doc/2007_faaliyet_rp/S_9_2_AmacveHedefler.pdf, (12.06.2009).

http://www.tsk.tr/1_TSK_HAKKINDA/1_4_Savunma_Politikasi/savunma_politikasi.htm, (26.06.2009).

<http://www.msb.gov.tr/Birimler/MALIYE/html/doc/6.KamuoyuBilgilendirmesi.pdf>,
(27.06.2009).

<http://www.nordac.org/?MID=0&Side=181>, (14.05.2009).

http://www.nato.int/docu/review/2005/issue1/turkish/interview_b.html, (14.05.2009).

http://europa.eu/agencies/security_agencies/eda/index_en.htm, (14.05.2009).

ihracat.ssm.gov.tr/TR/Documents/ABveNATO/Savunma%20Sanayii%20Müsteşarlığı%20Avrupa%20Birliği, (14.05.2009).

<http://www.eda.europa.eu/genericitem.aspx?area=Background&id=79>, (14.05.2009).

<http://www.ssm.gov.tr/anasayfa/kurumsal/SSM%20Dergisi/2008-10-ssm-dergi.pdf>,
(15.05.2009).

http://arsiv.sabah.com.tr/ozel/nato66/dosya_73.html, (20.05.2009).

http://www.tsk.tr/4_ULUSLARARASI_ILISKILER/4_21_Uluslararası_Bilimsel_Isbirliği/Ulusal_ve_Uluslararası_Bilimsel_Isbirliği.htm, (17.05.2009).

<http://www.msb.gov.tr/Birimler/SSDI/html/SSDIDSubelerCokTarDisIlis.htm>,
(17.05.2009).

http://www.afcea.org.tr/afceatr/makaleler/Ssctdi_Takdim.pdf, (23.05.2009).

http://www.tsk.tr/4_ULUSLARARASI_ILISKILER/4_21_Uluslararası_Bilimsel_Isbirliği/Ulusal_ve_Uluslararası_Bilimsel_Isbirliği.htm, (17.05.2009).

<http://www.msb.gov.tr/Birimler/SSDI/html/SSDIDSubelerCokTarDisIlis.htm>,
(17.05.2009).

http://www.afcea.org.tr/afceatr/makaleler/Ssctdi_Takdim.pdf, (23.05.2009).

<http://ihracat.ssm.gov.tr/TR/Content/NAMSA.aspx>, (21.05.2009).

<http://ihracat.ssm.gov.tr/TR/Content/NC3A.aspx>, (21.05.2009).

<http://www.msb.gov.tr/Birimler/SSDI/html/SSDIDSubelerCokTarDisIlis.htm>,
(25.05.2009).

<http://www.weu.int/weag/index.html>, (12.05.2009).

<http://www.msb.gov.tr/Birimler/SSDI/html/SSDIDSubelerCokTarDisIlis.htm>,
(17.05.2009).

<http://www.occar-ea.org/view.php?nid=50>, (13.05.2009).

<http://www.milliyet.com.tr/default.aspx?aType=SonDakika&ArticleID=1089341>,
(12.05.2009).

<http://se2.dcaf.ch/serviceengine/FileContent?serviceID=21&fileid=4E9262F6-7DEC-39D8-597D-D1B100A58ED2&lng=tr>, (10.06.2009).

<http://www.teknoport.com.tr/2009/06/09/askeri-harcamalarda-yeni-rekor/>,
(10.06.2009).

[http://www.tusiad.org/tusiad_cms.nsf/DTWas/39/\\$FILE/ABDGundemiSayi3930Haziran6Temmuz.pdf](http://www.tusiad.org/tusiad_cms.nsf/DTWas/39/$FILE/ABDGundemiSayi3930Haziran6Temmuz.pdf), (01.05.2009).

http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/AB_ABD_TR%2021Mart06.pdf, (30.04.2009).

http://www.mgk.gov.tr/Turkce/sss.html#soru_10, (10.06.2009).

<http://www.anayasa.gen.tr/devlet.htm>, (10.06.2009).

http://www.ekonometri.com.tr/kategori.php?link=devam&grup=11&kat_id=0&sayfa_id=124, (30.04.2009).

<http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/yaziciDostu.cfm?dokuman=pdf&action=&dil=TR&icerikid=1913&yayinid=1770>, (30.04.2009).

http://www.dcaf.ch/publications/epublications/Handbook_turk/TURK%2014%20Part%208.pdf, (24.04.2009).

ÖZGEÇMİŞ

1985 yılında Bor/Niğde’de doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini sırasıyla Bekir Sami Baran İlkokulu, Şehit Nuri Pamir Ortaokulu ve Şehit Nuri Pamir Lisesi’nde tamamladı. 2003 yılında Gazi Üniversitesi Çorum İ.İ.B.F. İktisat Bölümünde başladığı lisans öğrenimini 2007 yılında tamamladıktan sonra aynı yıl Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans öğrenimine başladı. İyi seviyede İngilizce bilmektedir.

Emine GÜMÜŞDAŞ

ayna_2009@hotmail.com

T.C.
NIĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DE SAVUNMA SANAYİİ VE
SAVUNMA HARCAMALARININ
EKONOMİDEKİ YERİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Emine GÜMÜŞDAŞ

Danışman
Prof. Dr. Erdinç TUTAR

2010-NİĞDE